

Світлана МИРОНОВА,
Олена ЧОПІК

• **КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА. ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА**

**СВІТЛАНА МИРОНОВА
ОЛЕНА ЧОПІК**

КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА. ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА

ПІДРУЧНИК

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Світлана МИРОНОВА
Олена ЧОПК

**КОРЕКЦІЙНА
ПСИХОПЕДАГОГІКА.
ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА**

ПІДРУЧНИК

Видання друге, перероблене та доповнене

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 376-056.2/.3(075.8)

ББК 74.3я73

М64

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 6 від 25 травня 2023 р.

Рецензенти:

ДМИТРИЄВА Ірина – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологій спеціальної та інклюзивної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

ОПАЛЮК Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

ФЕДОРЕНКО Світлана – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри логопедії та логопсихології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

МИРОНОВА Світлана (Теми: 2,1; 2,2; 2,4-2,7; 3,1-3,4; 3,6; 3,8; 4,1-4,4; 4,6; 4,8-4,11; Розділ V);

ЧОПІК Олена (Розділ I; Теми: 2,3; 3,5; 3,7; 4,5; 4,8)

Миронова С., Чопік О.

М64 **Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка:** підручник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.

ISBN 978-966-643-098-7

Підручник висвітлює основні питання корекційно спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. Матеріал розміщений за розділами, темами до них, деталізований за основними питаннями. Зміст підручника відповідає освітньо-професійній програмі підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта, спеціалізації 016.02. Олігофренопедагогіка.

Підручник може слугувати також слухачам курсів післядипломної освіти, вчителям і вихователям для активізації теоретичних та практичних основ корекційно-педагогічної діяльності.

УДК 376-056.2/.3(075.8)

ББК 74.3я73

Електронна версія підручника доступна за покликанням:

<http://clar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7549>

ISBN 978-966-643-098-7

© **Світлана Миронова,**
Олена Чопік, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	9
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	11

Розділ I. НОВА УКРАЇНЬСКА ШКОЛА

Тема 1.1. Сутність Нової української школи як ключової реформи освіти в Україні	12
1. Огляд концепції Нової української школи	12
2. Особливості організації освітнього середовища в Новій українській школі	22
Тема 1.2. Особливості реалізації концепції НУШ в освіті дітей з особливими освітніми потребами	28
1. Сутність компетентнісного підходу в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.....	28
2. Характеристика життєвих компетентностей школярів з інтелектуальними порушеннями.....	31

Розділ II. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ)

Тема 2.1. Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) як наука	34
1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).....	34
2. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).....	37
3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук	43
Тема 2.2. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку в освітньому та реабілітаційному процесі	45
1. Психолого-педагогічна характеристика осіб з інтелектуальними порушеннями.....	45
2. Диференційований підхід до створення спеціальних закладів для осіб з інтелектуальними порушеннями в Україні	55
Тема 2.3. Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів	59
1. Організація та зміст роботи інклюзивно-ресурсних центрів.....	59
2. Проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи.....	63
3. Зміст діяльності психолого-педагогічного консиліуму	69

Тема 2.4. Організація корекційно-виховної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями в закладах дошкільної освіти	72
1. Роль дошкільного виховання у корекції порушень психофізичного розвитку та формуванні особистості дитини	72
2. Організація роботи спеціальних закладів дошкільної освіти	75
3. Особливості роботи педагогічного персоналу спеціального закладу дошкільної освіти.....	79

Тема 2.5. Організація роботи закладів загальної середньої освіти, де можуть навчатися діти з інтелектуальними порушеннями	80
1. Характеристика діяльності спеціальних шкіл.....	81
2. Особливості діяльності навчально-реабілітаційних центрів.....	87
3. Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в спеціальних та інклюзивних класах	94

Тема 2.6. Навчання, виховання і трудова підготовка дітей з помірним і важким ступенем інтелектуального порушення	95
1. Мета, завдання і зміст корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення	96
2. Принципи корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення	97

Тема 2.7. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес	100
1. Характеристика структури порушення інтелектуального розвитку.....	100
2. Сутність корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.....	102
3. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції	105
4. Спеціальні засоби корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня	107

Розділ III. ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

Тема 3.1. Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями	111
1. Сутність загальної та спеціальної дидактики.....	111

2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі.....	113
3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями	115
4. Умови забезпечення якості освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.....	116
Тема 3.2. Зміст освіти дітей з інтелектуальними порушеннями	118
1. Навчальні плани для дітей з інтелектуальними порушеннями.....	119
2. Характеристика освітніх програм для дітей з інтелектуальними порушеннями.....	124
3. Вимоги до шкільних підручників.....	125
Тема 3.3. Принципи спеціальної дидактики.....	127
1. Загальна характеристика дидактичних принципів	127
2. Характеристика принципів спеціальної дидактики.....	128
3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	137
Тема 3.4. Методи спеціальної дидактики.....	145
1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики.....	146
2. Особливості реалізації методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	147
3. Характеристика методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	150
4. Сучасні технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.....	159
Тема 3.5. Інформаційне забезпечення навчання дітей з інтелектуальними порушеннями	163
1. Сутність інформаційних технологій.....	164
2. Інформаційні технології в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями	169
3. Особливості дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.....	172
Тема 3.6. Форми організації навчання в спеціальній школі.....	175
1. Урок як форма організації навчання в НУШ.....	176
2. Корекційно спрямована структура уроку	181

3. Типи уроків у спеціальних закладах освіти	188
4. Підготовка вчителя до уроку	194

Тема 3.7. Контроль та оцінка знань, умінь та навичок учнів з інтелектуальними порушеннями..... 197

1. Функції оцінювання та контролю навчальних досягнень учнів	198
2. Види та об'єкти оцінювання навчальних досягнень учнів	198
3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями.....	201
4. Особливості формувального і завершального (підсумкового) оцінювання в НУШ	203

Тема 3.8. Домашня навчальна робота учнів..... 213

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі.....	213
2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя	215
3. Структура самопідготовки та форми її організації.....	217

Розділ IV. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 4.1. Сутність процесу виховання 222

1. Мета і завдання виховання учнів.....	222
2. Принципи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	226

Тема 4.2. Методи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями 231

1. Сутність методів виховання	231
2. Особливості реалізації методів виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	232

Тема 4.3. Виховання дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями в сім'ї..... 237

1. Умови сімейного виховання дітей та підлітків	237
2. Особливості виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї.....	238
3. Зміст і форми співпраці закладів спеціальної освіти з батьками вихованців	239

Тема 4.4. Особистість і колектив.....	242
1. Роль колективу у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями.....	242
2. Стадії розвитку колективу учнів.....	243
3. Методи виховання колективу в спеціальній школі.....	245
Тема 4.5. Національно-патріотичне виховання учнів.....	246
1. Сутність національно-патріотичного виховання.....	246
2. Форми та методи національно-патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	250
Тема 4.6. Моральне та правове виховання учнів.....	253
1. Сутність морального виховання.....	253
2. Форми та методи морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	254
3. Завдання правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	256
4. Форми та методи правового виховання.....	257
Тема 4.7. Трудове виховання і профорієнтаційна робота у спеціальній школі.....	259
1. Роль трудової діяльності в особистісному розвитку та соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями.....	259
2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі.....	260
Тема 4.8. Формування здорового способу життя в учнів з інтелектуальними порушеннями.....	266
1. Формування у дітей спрямованості на здоровий спосіб життя.....	266
2. Профілактика шкідливих звичок у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	268
3. Зміст та завдання фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	269
Тема 4.9. Естетичне виховання учнів.....	274
1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі.....	274
2. Форми естетичного виховання.....	276
Тема 4.10. Екологічне виховання учнів.....	277
1. Сутність екологічного виховання.....	277
2. Форми екологічного виховання в спеціальній школі.....	278

Тема 4.11. Моральна підготовка учнів з інтелектуальними порушеннями до сімейного життя.....	280
1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями.....	280
2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя.....	282

Розділ V. ПИТАННЯ ШКОЛОЗНАВСТВА

Тема 5.1. Педагогічний персонал спеціальної школи.....	286
1. Специфіка педагогічної діяльності спеціального педагога, її структура.....	286
2. Особливості роботи вчителя, асистента вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи.....	290
Тема 5.2. Управління і керівництво спеціальною школою.....	294
1. Сутність управління спеціальною школою.....	294
2. Внутрішкільний контроль і звітність.....	298
3. Планування навчально-виховної роботи в школі.....	301
4. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу.....	304
Тема 5.3. Методична робота в спеціальній школі.....	308
1. Сутність та завдання методичної роботи в спеціальній школі.....	308
2. Форми організації методичної роботи.....	310
3. Організація та зміст роботи методичних об'єднань.....	311
4. Корекційний аспект методичної роботи.....	316
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	319
Основні джерела.....	319
Рекомендовані джерела.....	319
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	326
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	331

ПЕРЕДМОВА

Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) є обов'язковою освітньою компонентою підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта, спеціалізації 016.02 Олігофренопедагогіка. Свідоме оволодіння цією компонентою забезпечує необхідний рівень професійної підготовки корекційного педагога (олігофренопедагога), здатного творчо вирішувати завдання навчання, виховання та корекції психофізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями з метою їх інтеграції в сучасну систему соціальних стосунків.

Сучасна система вищої освіти передбачає суттєве оновлення джерел для навчання здобувачів освіти, відповідно до вимог, які висуває МОН України до фахівців. Тому підручник з корекційної психопедагогіки 2015 року вимагав внесення певних коректив, внаслідок чого було створено його друге видання, яке містить перероблений і доповнений матеріал.

В друге видання внесені такі зміни:

- виділено розділ про особливості навчання дітей з інтелектуальними порушеннями у Новій українській школі. Він є першим як основа, на якій будується освіта дітей з особливими освітніми потребами. Вимоги НУШ враховано й в інших розділах;
- зміст всіх розділів, приведено у відповідність до чинної нормативної бази МОН та Кабміну України;
- в другому розділі описано зміст роботи інклюзивно-ресурсних центрів;
- в третьому розділі оновлено питання змісту освіти дітей з інтелектуальними порушеннями відповідно до сучасних стандартів; додано матеріал про сучасні технології та інформаційне забезпечення навчання цих дітей; викладені особливості їхнього дистанційного навчання та формувального оцінювання;
- в розділі про виховання учнів додано матеріал з національно-патріотичного виховання та формування здорового способу життя в учнів з інтелектуальними порушеннями;
- в матеріалі підручника повністю оновлена термінологія згідно з чинною нормативною базою МОН, закордонни-

ми тенденціями в освіті дітей з особливими освітніми потребами;

- оновлено список літературних джерел, іменний та предметний покажчики;
- до оновлення тексту й написання окремих тем долучено ще одного автора.

Матеріал підручника ґрунтується на загальній та спеціальній психології дитини; розкриває базові поняття педагогіки; висвітлює основні питання корекційно спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями; закладає теоретичну основу для вивчення спеціальних методик.

Підручник написано на основі як наших власних досліджень і публікацій, так і фундаментальних літературних джерел інших вчених, поданих списком в кожній темі та в кінці тексту, щоб не обтяжувати його окремими покликаннями.

Підручник може слугувати не лише здобувачам вищої освіти, а й слухачам курсів післядипломної освіти, вчителям і вихователям для підвищення професійного розвитку в сфері корекційно-педагогічної діяльності.

Сподіваємось, що підручник допоможе студентам краще підготуватись до заліково-екзаменаційних заходів, а педагогам – швидко пригадати необхідний алгоритм понять.

Бажаємо успіхів!

Світлана МИРОНОВА
Олена ЧОПІК

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- НУШ** – Нова українська школа
- МОН** – Міністерство освіти і науки України
- ІРЦ** – інклюзивно-ресурсний центр
- ЗЗСО** – заклад загальної середньої освіти
- ЗДО** – заклад дошкільної освіти
- ЗВО** – заклад вищої освіти
- НРЦ** – навчально-реабілітаційний центр
- ООП** – особливі освітні потреби
- ІІ** – інтелектуальні порушення
- ІІР** – порушення інтелектуального розвитку
- Методоб'єднання** – методичне об'єднання
- РСА** – розлади спектру аутизму
- ІКТ** – інформаційно-комунікаційні технології
- ЛФК** – лікувальна фізична культура

Розділ I. НОВА УКРАЇНЬСКА ШКОЛА

Тема 1.1. СУТНІСТЬ НОВОЇ УКРАЇНЬСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК КЛЮЧОВОЇ РЕФОРМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

План

1. Огляд концепції Нової української школи.
2. Особливості організації освітнього середовища в Новій українській школі.

Основні джерела

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
4. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи. Додаток до наказу МОН від 23.03.2018 р. № 283. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoji-shkoli>
5. Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичні рекомендації / укл. Т.В. Деміракі, за заг. ред. В.В. Стойкової. Миколаїв: ОІППО, 2018. 36 с.
6. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
7. Нова українська школа: путівник для вчителя 5-6 класів: навчально-методичний посібник / за ред. А.Л. Черній. Рівне: РОІППО, 2022. 168 с.

1. Огляд концепції Нової української школи

Здійснимо огляд сутності НУШ на підставі її концепції та наданих після плану бібліографічних джерел.

Демократичні зміни, які відбуваються в Україні, дають можливість по-новому осмислити й оцінити ті тенденції взаємодії держави й суспільства, що створюють сприятливі умови для подальшого розвитку системи освіти різних рівнів, ство-

рення комфортного середовища, яке б задовольняло потреби кожної особистості, можливість жити і працювати в умовах динамічного розвитку суспільства.

XXI століття характеризується активним пошуком змін, спрямованих на реформування освіти, підвищення якості навчання, виховання, розвитку дітей і професійної підготовки майбутніх вчителів до роботи в нових умовах. Зокрема, здійснено перехід загальноосвітньої школи на 12-річний термін навчання, запроваджено Державний стандарт початкової освіти, побудований на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, введено до навчальних планів нові освітні галузі. Зміст освіти учнів побудований на принципах гуманізації, інтеграції, диференціації, природовідповідності, розвивальної спрямованості навчального процесу.

Особливістю сучасної системи освіти є суттєва зміна мети і завдань освіти. Сьогодні значна увага звертається на особистість учня, який володіє певними знаннями, уміннями і навичками, завдяки яким може успішно жити в суспільстві.

Причинами прийняття реформ стала низка проблем вітчизняної системи освіти, зокрема: потреба у впровадженні методик особистісно-орієнтованого навчання, виховання і розвитку школярів; недостатня розвиненість мережі окремих ланок освіти; невідповідність умов навчання психофізіологічним особливостям розвитку учнів; збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами; невідповідність якості освіти у сільській школі міській; потреба у зміні навчально-го забезпечення та ін.

Мета і формула Нової української школи (НУШ)

Відповідно до Закону України «Про освіту» **метою освіти** є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

У формулі НУШ закладено дев'ять ключових компонентів.

КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУЛИ НУШ [2]:

1. Новий зміст освіти (компетентнісний), заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей [2].

Компетентність – це динамічне поєднання знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

НУШ передбачає такі компетентності згідно «Концепції Нової української школи» [2]:

Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою. Це вміння усно і письмово висловлювати й пояснювати поняття, думки, почуття, факти та погляди за допомогою слухання, говоріння, читання, письма, мультимедійних засобів. Здатність реагувати мовними засобами на різні соціальні і культурні явища, зокрема, у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування.

Спілкування іноземними мовами. Уміння на достатньому рівні розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і пояснювати поняття, думки, почуття, факти та погляди у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

Математична компетентність. Культура логічного і алгоритмічного мислення. Уміння застосовувати числові та геометричні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей та вміння будувати їх для вирішення проблем.

Основні компетентності у природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

Інформаційно-цифрова компетентність передбачає застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією у різних ситуаціях. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних,

навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією.

Уміння вчитися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, вмінь і навичок, організації навчального процесу, зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

Ініціативність і підприємливість. Уміння створювати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення власного соціального статусу та добробуту, розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати власні заощадження, приймати правильні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

Соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння злагоджено працювати з іншими, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

Обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти мистецтво, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Вищезазначені компетентності є однаково важливими й взаємопов'язаними. Учні набувають їх у процесі вивчення різних навчальних предметів.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читати і розуміти прочитане; висловлювати думку усно і письмово; критично мислити; логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; співпрацювати у команді.

У межах запровадження компетентнісного підходу створюється нова система вимірювання й оцінювання результатів навчання.

Важливий акцент змін пов'язаний із визначенням рівнозначності усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Оскільки всі освітні галузі, а саме, мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, фізкультурна, громадянська, історична, мистецька, мають освітній потенціал, необхідний для формування кожної компетентності, який має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу.

Наприклад, математична освітня галузь дає змогу сформувати такі компетентності:

- спілкування державною мовою – лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень;
- спілкування іноземними мовами – зіставляти математичний термін або буквене позначення з його іноземним походженням;
- основні компетентності у природничих науках і технологіях – моделювати процеси, що відбуваються в навколишньому світі;
- інформаційно-цифрову компетентність – діяти за алгоритмом і складати алгоритми;
- уміння вчитися – доводити правильність певного судження та власної думки;
- ініціативність і підприємливість – здійснювати раціональний вибір;
- соціальну та громадянську компетентності – робити висновки з отриманих результатів розв'язування завдань соціального змісту;
- обізнаність та самовираження у сфері культури – естетично зображувати фігури, графіки, рисунки;
- екологічну грамотність і здорове життя – бережливо користуватися природними ресурсами.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [2]. Нова школа має працювати на засадах «педагогіки партнерства».

Основними принципами «педагогіки партнерства» є:

- повага до особистості;

- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Учні, батьки та вчителі мають бути добровільними та зацікавленими партнерами, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат, оскільки їх об'єднують спільні цілі та прагнення. НУШ повинна ініціювати більшу залученість родини до освітнього процесу дитини.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно [2]. Суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. На допомогу педагогам створено освітній портал із методичними та дидактичними матеріалами: Нова українська школа (<http://nus.org.ua/>). Уряд, парламент та місцеві органи самоврядування мають приділяти значну увагу матеріальному стимулюванню вчителя.

В умовах НУШ учителю надано академічну свободу. Він може використовувати у своїй роботі авторські навчальні програми, самостійно обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну педагогічну думку.

Сучасний учитель має бути готовим до виконання наступних завдань:

- апробувати нові Модельні навчальні програми, модифікуючи їх та адаптуючи до потреб учнів;
- створювати навчальні програми інтегрованих предметів або курсів;
- підтримувати навчальні досягнення учня;
- формувати в дитини впевненість у собі, наголошуючи на її сильних сторонах, а не вказувати на помилки чи слабкі сторони;
- проводити моніторинг реалізації навчальних програм, у разі потреби коригувати програми і методи навчання, виховання, розвитку і соціалізації дітей та підлітків відповідно до їхніх індивідуальних потреб.

Ураховуючи особливості дітей нового покоління, вчитель повинен:

- володіти навичками ненасильницького спілкування, оскільки дітей не можна примушувати щось робити, з ними потрібно лише домовлятися;
- відкривати можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін та критичного оцінювання того, як вони взаємодіють;
- практикувати педагогіку партнерства;
- вміти виокремити сильні сторони учнів, за помилки не сварити, хвалити за вміння їх побачити, виправити і більше не повторювати;
- практикувати Classroom Management і формувальне оцінювання;
- бути на «ти» із сучасними технологіями, знати особливості «кліпового мислення», практикувати кінезіологію;
- допомагати визначити місію, навчати ставити мету і планувати досягнення цілей, заохочувати до емпатії та синергії, практикувати здоровий спосіб життя тощо.

Отже, учитель перестає бути центром уваги, а має керувати освітнім процесом, забезпечуючи гармонійний розвиток учнів відповідно до їх віку, потреб та індивідуальних особливостей психофізичного розвитку, формуючи загальнолюдські цінності, підтримуючи життєвий оптимізм, розвиваючи самостійність, творчість та допитливість школярів. Запровадження Концепції НУШ стимулює педагогів до прояву ініціативи, реалізації нових підходів, докладання додаткових зусиль. Рівень професійної компетентності вчителів залежить від вміння розуміти почуття інших людей та власні емоції, ефективно керувати своєю емоційною сферою та уникати професійного вигорання.

4. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм [2]. Усе життя нової школи має бути організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії. Нова школа плекає українську ідентичність.

НУШ працює на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, згідно якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Значно покращують результати навчальної діяльності школярів такі засоби персоналізації навчального досвіду, як робота за індивідуальними планами, окремими навчальними

траєкторіями, використання індивідуальних дослідницьких проєктів.

Освітню діяльність учнів доцільно організовувати відповідно до їхніх індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій: від комунікативних типів завдань, наприклад, знайти спільну мову з друзями, учителями, однокласниками, батьками, незнайомими людьми, до творчих або креативно-інноваційних.

У навчанні мають враховуватися вікові особливості психофізичного розвитку дітей. Для цього запроваджено двоциклову організацію освітнього процесу на рівнях початкової та базової загальної середньої освіти.

У школі дітей навчають справлятися зі стресовими ситуаціями, у класах панує атмосфера психологічного комфорту та підтримки. НУШ розкриває потенціал кожного учня.

Має бути забезпечено неупереджене та справедливе ставлення до кожного школяра, подолано дискримінацію. Педагоги повинні відзначати старання й успіхи всіх учнів, виховувати в дітей та в собі гідність, оптимізм, сильні риси характеру та чесноти.

Згідно Концепції НУШ учні мають свободу вибору предметів та рівня їхньої складності, можливість навчання в різновікових предметних або міжпредметних групах.

5. Виховання на цінностях [2]. НУШ формує ціннісні ставлення і судження, які є основою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством.

Ключові компетентності й наскрізні вміння слугують фундаментом для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця.

Виховання сильних рис характеру та чеснот здійснюється через наскрізний досвід за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей загалом в освітньому процесі, а не лише на «заняттях із моралі».

У процесі формування виховного середовища повинен брати участь увесь педагогічний колектив. У школі має створюватися атмосфера довіри, доброзичливості, взаємодопомоги, взаємопідтримки не лише при виникненні труднощів у навчанні, але й у повсякденному житті.

Основним виховним елементом має стати приклад учителя, який повинен зацікавити дитину. З метою цілеспрямованого розвитку і профорієнтації педагоги і психологи мають виявляти індивідуальні нахили та здібності кожної дитини. У

цій справі НУШ повинна тісно співпрацювати з позашкільними закладами освіти.

Доцільно в НУШ запроваджувати програми із запобігання булінгу у школі. Стосунки між учнями, батьками, вчителями, керівництвом школи та іншими учасниками освітнього процесу мають ґрунтуватися на взаємній повазі та діалозі.

6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя [2]. Реформа НУШ передбачає зміну структури середньої школи з метою максимального врахування фізичних, психологічних, розумових здібностей дитини кожної вікової групи.

Закон «Про освіту» передбачає три рівні повної загальної середньої освіти: початкова освіта (4 роки), базова середня освіта (5 років) та профільна середня освіта (3 роки), яка здобувається у ліцеї або закладах професійної освіти залежно від обраної учнем освітньої траєкторії.

Загальна тривалість навчання в НУШ – 12 років. Таким чином, зі школи випускатиметься повнолітня, повністю підготовлена та відповідальна за власне життя людина.

7. Децентралізація та ефективне управління, що дає школі реальну автономію [2]. В умовах децентралізації на державному рівні управління визначаються стандарти освіти, за дотримання яких відповідає окремий центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти із залученням громадськості – Державна служба якості освіти. Проте безпосереднє керівництво школами здійснюється на місцевому рівні.

Автономія передбачає також вищий рівень відповідальності закладу освіти. Засновники закладу освіти контролюють освітню та фінансово-господарську діяльність школи, признають на умовах контракту її керівника.

8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти [2].

Впроваджується повна прозорість фінансування закладів освіти. Зокрема, заклади освіти зобов'язані оприлюднювати всі кошти, які надходять із бюджету та з інших джерел. Освітня субвенція розраховується за відповідною формулою, щоб вирівнювати можливості доступу до якісної освіти в різних регіонах і населених пунктах.

Запроваджується принцип «гроші ходять за дитиною», зокрема для підтримки дітей з особливими освітніми потребами, які можуть здобувати освіту в інклюзивних школах.

У регіонах має тривати розвиток мережі опорних шкіл, які мають бути добре обладнаними і зміцненими висококваліфікованими кадрами. Розширення мережі опорних шкіл дозволяє сільським дітям отримувати якісну освіту на рівні базової і старшої профільної школи.

9. Нове освітнє середовище [2]. Нові підходи в НУШ потребують формування якісно нового освітнього середовища для дитини, зростання частки проектної, командної, групової діяльності у педагогічному процесі. Зокрема, в організації простору та класу крім класичних варіантів мають використовуватися новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко переорієнтовувати для групової роботи. Також повинні виділятися окремі приміщення з відкритим освітнім простором.

Вільному розвитку учнів повинно сприяти творче середовище НУШ. Відповідно мають бути змінені фізичне просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання.

Оновлений дизайн освітнього простору школи має бути спрямований на розвиток дитини і мотивації її до навчання. Організація нового освітнього середовища потребує широкого використання нових ІКТ, оновлення лабораторної бази для вивчення предметів природничо-математичного циклу.

Формуванню наукових інтересів мають сприяти сучасні лабораторії, програми доступу дітей до наукових музеїв, обсерваторій, відкритих навчальних курсів тощо.

У кожній школі повинна бути сучасна бібліотека, яка буде ресурсним осередком і експериментальним майданчиком для учнів і вчителів, забезпечуватиме вільний доступ до якісних електронних підручників, енциклопедій, бібліотек, лабораторій.

У НУШ повинна заохочуватися інклюзивна освіта. Відповідно для учнів з особливими освітніми потребами повинні бути створені необхідні умови для навчання спільно з однолітками з нормотиповим розвитком.

Отже, розбудова НУШ – це довготермінова реформа, упровадження якої передбачає суттєві зміни всіх компонентів освіти. Сьогоднішні школярі мають відчути позитивні зміни й отримати якісну освіту.

2. Особливості організації освітнього середовища в Новій українській школі

Складовою НУШ є якісно інше освітнє середовище [2; 4; 5]. Опишемо його особливості на основі аналізу чинних документів та літературних джерел.

Роль учителя у формуванні психологічно безпечного середовища, яке належить дітям

Освітнє середовище у закладі загальної середньої освіти повинно бути безпечним, де учні відчуватимуть себе захищеними від будь-яких проявів жорстокого поводження, нехтування з боку дорослих, а також воно має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму.

Середовище у класі може належати вчителю, відображаючи його погляди на освіту, або школярам та їхнім батькам.

Вчителі повинні формувати освітнє середовище для того, щоб викладати навчальну програму, враховуючи при цьому інтереси і потреби дітей, їхні попередні знання та досвід. Звичайно, педагог контролює, де і якими навчальними матеріалами користуватимуться школярі, перетворює клас на місце для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей.

Важливо залучати учнів до створення освітнього середовища. Оскільки це дасть можливість виявити проблеми, які існують в організації шкільного простору та усунути їх, окреслити цінності дітей щодо їх середовища, визначити потреби здобувачів та врахувати їх під час створення освітнього середовища. Наприклад, у класі можуть бути представлені дитячі та сімейні роботи, які діти виконували спільно з батьками.

Вчителеві важливо заохочувати дітей брати участь у прийнятті рішень щодо того, де розмістити навчальні матеріали у класі, як оформити приміщення, щодо визначення відповідальних учнів за ту чи іншу роботу. Учні можуть допомагати розвішувати таблички з назвами навчальних матеріалів, робити календарі днів народжень тощо.

Лише комфортне, емоційно підтримуюче, стимулююче середовище забезпечить кожній дитині інтерес до пізнання, сприятиме навчанню, співпраці, особистому розвитку. В учнів, які залучаються до створення освітнього середовища, виховується почуття відповідальності, розуміння, що освітній простір належить їм, вони вчать ухвалювати рішення й відповідати за них.

Усі школярі повинні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні потреби, створені додаткові умови, в тому числі і для дітей з особливими освітніми потребами. Важливо, щоб у цьому освітньому просторі був баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, запропонованими учнями. Усі діти повинні мати можливість робити власний вибір, отримувати нові знання, розвивати та удосконалювати свої практичні навички, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших.

Дуже важливо, щоб учителі були прикладом для учнів, ставилися до них із повагою, добротою й відповідальністю, сумлінно виконували свої обов'язки, зокрема:

- поважали кожную дитину;
- вірили в успішність кожного учня;
- були чесними і визнавали власні помилки;
- вміли слухати й дотримувалися конфіденційності;
- були послідовними й справедливими;
- мали високі очікування щодо кожного школяра, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами;
- цінували особисті зусилля дітей;
- організовували стимулююче навчальне середовище;
- постійно оновлювали свої знання про дитячий розвиток.

Звичайно, педагоги мають пам'ятати, що те, як вони навчають, є таким самим важливим, як і те, чого вони навчають.

Освітнє середовище включає не лише класну кімнату, але і лабораторії, бібліотеку, приміщення для творчості, місця для занять спортом, коридори та рекреації, простір навколо закладу освіти, які здатні забезпечити реалізацію сучасних підходів в освіті.

Освітнє середовище характеризується такими ключовими якостями:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття;
- багатофункціональність, гнучкість і мобільність освітнього простору;
- вікова відповідність освітнього середовища;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свобода, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність і збалансованість;
- соціалізація та співпраця.

Вагомими особливостями НУШ є зустріч дітей вранці, спілкування з ними протягом дня, мотивування до діяльності, розвиток соціальних навичок.

Ранкові зустрічі

Під час ранкових зустрічей відбувається розвиток академічних, соціальних, мовленнєвих навичок дітей, формування демократичних цінностей, створення позитивного налаштування на день. У початкових класах ранкові зустрічі доцільно проводити щодня. У середніх класах таку практику можна використовувати 2-3 рази на тиждень перед початком уроків або як години спілкування. У старших класах ранкові зустрічі можуть переходити у неформальне спілкування учнів перед початком уроків.

Розглянемо *компоненти проведення ранкових зустрічей*:

1. *Вітання*. Учні разом з учителем (асистентом учителя, якщо він є) стають у коло. Усі діти вітаються, звертаються один до одного на ім'я, що допомагає створити атмосферу дружби та належності до групи. Вітання створює сприятливий настрій для групового заняття. Простір, де організовується ранкова зустріч, має бути гостинним, затишним і достатньо просторим.

2. *Групове заняття*. Під час ранкової зустрічі у класі створюється відчуття єдності, радості через виконання пісень, участі в іграх. Ігри повинні бути позбавлені елементів суперництва, мають враховувати індивідуальний рівень розвитку кожного учня.

3. *Обмін інформацією*. Під час зустрічі учні мають можливість висловити свої думки, обмінятися ідеями та запропонувати важливі для них теми для обговорення. У процесі такої діяльності діти дізнаються більше один про одного, розвивають навички, які допоможуть навчитися впевнено говорити і слухати.

4. *Щоденні новини*. Це обговорення оголошення, яке щодня вивішують на стенді або дошці у школі. В оголошенні повідомляється інформація про події у класі, школі, громаді, державі. Щоденні новини допомагають учням відчувати свою важливість у соціумі, сприяють формуванню громадянських та соціальних компетентностей.

Ранкову зустріч потрібно планувати так само, як і уроки, враховуючи при цьому інтереси та ідеї дітей, проблеми, зане-

покоєння, що випливають із відгуків або групових обговорень. Послідовність компонентів зустрічі можна змінювати відповідно до потреб конкретного класу. У разі потреби деякі етапи можна пропустити, акцентуючи більше уваги на чомусь одному. Педагоги можуть експериментувати і добирати те, що підходить саме для їхнього класу.

Розвиток навичок спілкування

Для демократичної культури є необхідними такі важливі якості, як уміння розмовляти й слухати. Ранкові зустрічі дають дітям можливість брати активну участь в обговореннях, а вчителям – моделювати й активно розвивати в учнів уміння і навички ефективного спілкування. Зокрема:

- висловлювати свої думки так, щоб вони були зрозумілими іншим;
- уважно слухати, коли говорять інші;
- вирішувати проблеми за допомогою слів;
- ділитися своїми думками та ідеями з іншими.

Ці навички мають досить важливе значення для спільного навчання й розв'язання конфліктних ситуацій, а практика ранкових зустрічей є ідеальною можливістю для їх розвитку.

Розвиток соціальних навичок

Практика ранкових зустрічей також сприяє розвитку соціальних навичок у дітей, зокрема: розвиток емпатії, толерантне ставлення один до одного, розуміння точки зору ровесників тощо. Учні, які навчались у класах, де проводилися ранкові зустрічі, демонстрували вищий рівень відчуття спільноти і ширший діапазон позитивних проявів таких якостей, як: краще ставлення до навчання і загалом до школи; більша довіра та повага до вчителя; вищий рівень мотивації до навчання; глибше відчуття власної гідності; відповідальна поведінка; кращі навички вирішення конфліктів; збільшення турботи про інших тощо.

Розвиток академічних навичок

Розвиток соціальних навичок сприяє підвищенню академічних досягнень, забезпечує якісне навчання, сприяє розвитку таких умінь, як розширення словникового запасу, уміння досліджувати, аналізувати й оцінювати навчальний матеріал, відповідати на запитання, використовувати нову інформацію.

Створення у класі позитивного настрою

Щоденні вправи, які використовує вчитель під час ранкової зустрічі, допомагають дітям навчитися співпрацювати з однолітками, поважати їх як особистостей. Сприятливий клімат у класі створюється за допомогою атмосфери довіри, відчуття приналежності до спільноти, участі у прийнятті рішень, вільного від критики ставлення вчителя, справедливості й неупередженого ставлення.

Створення правил класу

Сучасний клас відрізняється від традиційного процесом вироблення спільних правил. Сьогодні правила у класі розробляються учнями спільно з вчителем, раніше вони створювалися вчителем і пояснювалися дітям. З метою залучення школярів до цього процесу педагог збирає їх у місці для проведення ранкових зустрічей, де у процесі дискусії визначаються правила. Узгоджені правила вчитель записує на великому аркуші паперу і вивіщує на видному місці на стіні класу.

Важливо, щоб діти усвідомили, що правила створені заради їхньої безпеки, захисту індивідуальних прав і свобод. Учням потрібно донести, що правила скоріше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії. Наприклад, «Ставити речі на свої місця», «Вирішувати проблеми за допомогою слів», «Слухати, коли говорять інші» тощо. Також правила сприяють розв'язанню етичних проблем, які можуть виникати у класі. Діти, дотримуючись правил, демонструють відповідальність і незалежність. Коли учні несуть відповідальність за власний вибір і прийняття рішень, які впливають на клас, вони розуміють важливість правил.

Необхідно періодично переглядати правила, оскільки деякі з них можуть втратити свою актуальність. У класі може з'явитися потреба у створенні нових правил, що дасть змогу дітям зрозуміти, що правила, хоч би якими хорошими вони не були, не є вічними і потребують перегляду й переоцінки.

Організація освітнього простору

Освітній простір навчального закладу є важливим чинником розвитку особистості учнів та професіоналізму вчителів. Він може прискорювати або навпаки стримувати процес розвитку освіти в умовах НУШ. Дизайн шкільного приміщення повинен враховувати характер діяльності та вікові особливості усіх школярів.

Освітнє середовище повинно відповідати таким вимогам:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметно-просторового середовища та візуального сприйняття;
- багатифункціональність, гнучкість та мобільність;
- вікова відповідність;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свобода, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність та збалансованість;
- соціалізація та співпраця.

Організація освітнього простору класу потребує частого використання нових ІТ-технологій, навчального обладнання і здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/фліпчарти/стенди тощо;
- осередок для гри з настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з полицками для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
- куточок живої природи;
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотека;
- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо.

Освітній простір повинен бути організованим таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю учнів в усіх осередках, а діти мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *На основі аналізу літературних джерел опишіть ті проблеми вітчизняної системи освіти, які призвели до її реформування.*
2. *Якою є мета освіти відповідно до Закону України «Про освіту»?*
3. *Назвіть ключові компоненти формули НУШ.*

4. Доведіть значущість формування компетентностей в НУШ?
5. Які вміння є спільними для всіх компетентностей?
6. В чому полягає роль вчителя у формуванні психологічно безпечного середовища у класі?
7. Яким, на вашу думку, повинно бути освітнє середовище класу в умовах НУШ?
8. Проаналізуйте якості, якими повинен володіти вчитель НУШ, і складіть план свого розвитку.
9. Опишіть значення ранкових зустрічей в НУШ?
10. Як ви ставитесь до створення правил класу учнями? Відповідь обґрунтуйте.
11. Через які осередки здійснюється організація освітнього простору класу?
12. Порівняйте особливості організації освітнього процесу в НУШ і традиційній школі?

Тема 1.2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НУШ В ОСВІТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

План

1. Сутність компетентнісного підходу в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
2. Характеристика життєвих компетентностей школярів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола; за наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

1. Сутність компетентнісного підходу в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями

Оскільки освіта дітей з особливими освітніми потребами розглядається як складова державної системи та структури освіти, тому зміни, запроваджені в НУШ, трансформовано

у практику навчання цієї категорії дітей. Відповідно здійснюється активний пошук шляхів і засобів удосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу, обґрунтовується нова методологія навчання, виховання і розвитку учнів з особливими освітніми потребами, посилюється громадський інтерес до удосконалення організаційно-правових засад забезпечення права на освіту цих дітей, реалізації можливостей і запитів кожної особистості шляхом забезпечення варіативності здобуття освіти відповідного рівня.

Учні спеціальних шкіл також повинні відчувати зміни й отримати кращу якість освіти. Педагоги спеціальних закладів мають розуміти якісну освіту як стимулююче навчальне середовище, що забезпечує активну участь, досягнення позитивних навчальних результатів усіх дітей з особливими освітніми потребами. Крім знань, вони мають набути корисні навички та вміння, потрібні їм у повсякденному житті. Саме тому прийнятий Державний стандарт початкової освіти є єдиним для всіх закладів загальної середньої освіти, включаючи спеціальні.

Головною метою НУШ є переорієнтація школи з надання лише знань на формування в учнів здатності використовувати їх у повсякденному житті. Варто наголосити, що саме такі цілі завжди вирішувала спеціальна освіта, готуючи дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя. Тому зміст спеціальної освіти має практичний характер, що відповідає концептуальним засадам НУШ.

Детальний опис особливостей компетентнісного підходу у процесі освіти дітей з ІІ здійснили науковці з Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, зокрема: Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін. [2]. Здійснимо коротке узагальнення цих особливостей.

Реалізація компетентнісного підходу у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями

Ключові зміни НУШ полягають в тому, що замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть компетентностей. Реалізацію компетентнісного підходу визнано пріоритетним напрямком освітньої політики держави. Формування та розвиток у дітей ключових компетентностей стало необхідним і новим концептуальним орієнтиром у шкільній освіті ХХІ століття, оскільки одним із основних чинників становлення особистості є сформованість життєвої компетентності.

Це відповідно зумовлює перегляд змістового забезпечення та корекційно-розвивального аспекту освіти дітей з інтелектуальними порушеннями, визначення умов її реалізації.

С. Мироною обґрунтовано, що **для забезпечення цих компетентностей** в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями **здійюються** три компоненти: **навчальна робота, корекційно-розвиткові заняття, виховна робота.**

Навчальна робота

Основною метою освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є всебічний розвиток та виховання особистості, формування загальнонавчальних, соціально-адаптивних, життєво-необхідних умінь та навичок, формування навичок здорового способу життя. Протягом навчання у школі учні повинні набути власного досвіду культури спілкування, співпраці, самовираження у різних видах навчальної діяльності. Оволодіння учнями загальнонавчальними та соціально-побутовими вміннями та навичками є фундаментом подальшого успішного їхнього навчання.

Компетентнісний підхід до навчання забезпечує право кожного школяра на індивідуальний розвиток з урахуванням його особливостей психофізичного розвитку. Педагогам важливо при цьому орієнтуватися на зону найближчого розвитку учнів, тобто на їхні потенційні можливості, які реалізуються на даний час завдяки різним видам допомоги, а в майбутньому стануть надбанням самостійної життєдіяльності дитини.

Формування життєвої компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями в початковій школі відбувається, в першу чергу, на основі навчального матеріалу, у процесі аналізу якого можна створити різноманітні життєві ситуації, доступні для цієї категорії дітей.

Корекційно-розвиткова робота

У процесі навчання школярі повинні не лише засвоїти певні знання, оволодіти вміннями та навичками, але й навчитися застосовувати їх на практиці. Завдяки компетентнісному підходу учні мають змогу одночасно вивчати новий матеріал, навчатися міркувати, практично діяти, шукати ефективні способи вирішення проблемних ситуацій, налагоджувати взаємодію з однолітками.

Саме завдяки корекційно-розвитковій складовій учні з особливими освітніми потребами набувають практичних компетентностей. Вагомо, що зміст корекційно-розвиткових за-

нять відповідає можливостям дітей та їхнім потребам. Особливої значущості набувають заняття з соціально-побутової орієнтації, які забезпечують дітям соціальні компетентності. І якщо загальна освіта лише зараз говорить про актуальність соціальних навичок, то в спеціальній освіті їх формування завжди було первинним, адже саме вони є основою самостійного життя дитини з особливими освітніми потребами та її самодостатності.

Виховна робота

Виховна робота з учнями з особливими освітніми потребами спеціально планується, щодо кожної категорії дітей розроблено відповідний зміст з урахуванням труднощів дитини, її можливостей. Цілі корекційно спрямованої виховної роботи також передбачають ті компетентності, які НУШ виділяє як ключові: здатність спілкуватися, вміння відстояти свою думку, ініціативність, екологічна грамотність, громадянські якості, соціальні навички, культурний розвиток.

2. Характеристика життєвих компетентностей школярів з інтелектуальними порушеннями

До ключових (життєвих) компетентностей школярів з інтелектуальними порушеннями віднесено (за О. Чеботарьовою) [2]:

✓ **володіння державною мовою**, що передбачає елементарні уміння та навички відповідно до мовленнєвих можливостей дітей усно і письмово висловлювати свої думки, усвідомлення ролі мови для спілкування та культурного самовираження;

✓ **можливість спілкуватися рідною мовою**, враховуючи порушення психофізичного розвитку учнів, передбачає використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, у процесі навчання, культурному житті громади;

✓ **математична компетентність**, що передбачає застосування (в межах пізнавальних можливостей) математичних знань та вмінь школярами в особистому і суспільному житті;

✓ **компетентності у галузі природничих наук**, що передбачають формування пізнавального досвіду, прагнення спостерігати та досліджувати, пізнавати себе і навколишній світ;

✓ **соціально-трудова компетентність**, що передбачає формування трудових умінь та навичок, які в подальшому допоможуть успішно опанувати основами професійно-трудової діяльності, набути навички практичної життєдіяльності;

✓ **екологічна компетентність**, що передбачає сформованість уявлень щодо користування природними багатствами, дотримання правил охорони природи, ощадного використання та збереження природних ресурсів;

✓ **інформаційно-комунікаційна компетентність**, що передбачає опанування елементарними основами цифрової грамотності, можливість безпечного користування ІКТ у процесі навчання та інших життєвих ситуаціях;

✓ **навчання впродовж життя**, що передбачає опанування життєво необхідними вміннями і навичками, які сприятимуть подальшій соціальній адаптації та інтеграції в суспільство;

✓ **громадянські та соціальні компетентності**, що передбачають вміння діяти відповідно до своїх можливостей у різних життєвих ситуаціях, ідентифікувати себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;

✓ **культурна компетентність**, що передбачає залучення до різних видів художньої творчості, зокрема, образотворчого, музичного та інших видів мистецтв, шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості, формування навичок культури поведінки в соціумі;

✓ **основи фінансової грамотності**, що передбачає формування уявлень про грошові одиниці, необхідні для забезпечення побутової життєдіяльності, залучення до сфери соціально-побутової та елементарної економічної діяльності.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослими та ровесниками, розуміти інструкції та навчальні завдання, керувати емоціями, регулювати власну поведінку.

Отже, в основі змісту освіти дітей з інтелектуальними порушеннями – ідея максимально можливого їхнього соціального, психічного і фізичного розвитку; корекція порушень їх пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери з метою формування такого типу людини, яка позитивно ставиться до соціальних цінностей, інших людей та до самої себе і здатна самостійно діяти у доступних для неї сферах [2].

Наголосимо, що хоча навчання дітей з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до Концепції НУШ, проте вимоги НУШ не переносяться механічно, а реалізуються з урахуванням психофізичних особливостей цих дітей, їхніх можливостей і потреб.

НУШ має стати простором життя дитини, де вона повинна не готуватися в до життя, а повноцінно жити. Тому вся діяльність спеціальної школи повинна будуватися таким чином, щоб сприяти становленню життєво компетентної особистості, яка здатна самостійно жити.

Запитання для самоперевірки та контролю

- 1. Які компоненти задіюються для забезпечення ключових компетентностей в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями?*
- 2. Назвіть життєві компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями, запропоновані О. Чеботарьовою.*
- 3. Чим, на вашу думку, компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями відрізняються від компетентностей для учнів з типовим розвитком?*
- 4. В чому полягають особливості реалізації Концепції НУШ в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями?*

Розділ II. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ)

Тема 2.1. КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА) ЯК НАУКА

План

1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).
2. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки).
3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
3. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Олігофренопедагогіка – це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

З огляду на це визначення предметом олігофренопедагогіки є освіта, навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями; зміст та методика корекційної роботи з цією категорією учнів.

Видатний український вчений Віктор Синьов – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, аналізуючи сучасний стан корекційної педагогіки, робить висновок, що олігофренопедагогіка є не дуже вдалою назвою науки, яка досліджує проблеми освіти і корекційно-реабілітаційної роботи з людьми з інтелектуальними порушеннями [2]. Вчений обґрунтовує це не лише певною принизливістю терміну, а й тим, «що слово «олігофренія» не вичерпує всіх різновидів інтелектуальних порушень, а позначає лише одну з її клінічних форм» [2, с. 18].

В. Синьов пропонує поруч з назвою «олігофренопедагогіка» вживати термін **«корекційна психопедагогіка»**, тобто «педагогіка, яка коригує психічну діяльність в разі її порушень у особистості та з урахуванням саме психічної патології буде процес навчання і виховання відповідних категорій людей» [2, с. 19].

В.Синьов визначає олігофренопедагогіку як основну складову корекційної психопедагогіки і формулює її предмет: **«Олігофренопедагогіка** – це наука про закономірності управління розвитком і соціалізацією людей з інтелектуальними порушеннями шляхом їх виховання і навчання, зокрема, в освітніх закладах, і спеціальної роботи для забезпечення максимального формування адаптивних можливостей особистості і створення умов її позитивної самореалізації» [2, с. 27].

На разі починає виділятися в окрему галузь і **«корекційна андрагогіка»** як наука про виховання дорослих осіб з психофізичними порушеннями. Особливо вагомим це є в світлі обговорення законопроєкту «Про освіту дорослих».

Отже, на етапі сучасного розвитку спеціальної педагогіки можуть одночасно вживатись терміни «корекційна психопедагогіка» і «олігофренопедагогіка» в значенні науки про соціальне виховання осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розділи олігофренопедагогіки

Розділами олігофренопедагогіки є:

1) загальні основи олігофренопедагогіки – вивчення загальних закономірностей освіти, навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями;

2) спеціальна дидактика – висвітлення основоположних питань теорії навчання учнів з інтелектуальними порушеннями;

3) теорія корекційно спрямованого виховання – висвітлення основоположних проблем виховання учнів з інтелектуальними порушеннями;

4) основи теорії управління навчально-виховним процесом (школознавство) – вивчення питань управління закладами освіти; організації та методики роботи фахівців спеціальної освіти закладів дошкільної та загальної середньої освіти, навчально-реабілітаційних закладів.

Окремими складовими олігофренопедагогіки є дошкільна олігофренопедагогіка; навчання і виховання осіб з важкими і глибокими ступенями інтелектуальних порушень; педагогічна робота з дітьми, що мають затримку психічного розвитку; психолого-педагогічний супровід дітей з складними порушеннями розвитку, в структурі яких є інтелектуальне порушення.

Завдання олігофренопедагогіки

Олігофренопедагогіка як наука розв'язує низку завдань, з-поміж яких виділимо основні:

- вивчення сутності та закономірностей розвитку особистості дітей з інтелектуальними порушеннями різних ступенів, видів, клінічних форм, рівнів підтримки в сучасному суспільстві;
- осучаснення змісту й методів корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями;
- розробка науково-практичного забезпечення для новітніх освітньо-виховних, реабілітаційних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями відповідно до вимог НУШ;
- дослідження новітніх інноваційних технологій навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями;
- апробація шляхів ефективної інклюзивної освіти для осіб з інтелектуальними порушеннями та їхньої суспільної інтеграції;
- розробка змісту, форм і методів ранньої корекційної допомоги дітям з порушеннями розвитку;
- розробка змісту та форм психолого-педагогічного супроводу дорослих осіб з інтелектуальними порушеннями;
- розробка шляхів залучення сімей дітей з інтелектуальними порушеннями до співпраці в різних типах закладів;
- удосконалення змісту і форм підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта за спеціалізацією 016.01 Олігофренопедагогіка;
- розвиток історії української олігофренопедагогіки.

Окремі з цих завдань є перспективними напрямками наукових досліджень олігофренопедагогіки. Олігофренопедагогі-

ка є науково-прикладною дисципліною, тому вона розв'язує не лише теоретичні, а й практичні завдання.

Методи наукових досліджень олігофренопедагогіки

Олігофренопедагогіка користується сучасними методами педагогічних досліджень, зокрема:

- теоретичний аналіз педагогічної теорії та практики;
- вивчення архівних документів;
- вивчення шкільної документації;
- педагогічне спостереження;
- дослідницька бесіда та інтерв'ю;
- різні види педагогічного експерименту;
- вивчення продуктів навчальної діяльності учнів;
- соціологічні методи дослідження (анкетування, соціометрія та ін.);
- психологічні методики дослідження;
- вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Окрім того олігофренопедагогіка використовує методи спеціальної психології, математичної статистики, враховує результати клінічних досліджень.

2. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Олігофренопедагогіка є педагогічною наукою, тому вона користується багатьма загальними педагогічними поняттями, зокрема, освіта, виховання, навчання, методи, принципи, дидактика. Окрім цього олігофренопедагогіка є галуззю спеціальної педагогіки, тому користується загальними поняттями цієї науки, зокрема, корекція, компенсація, реабілітація, інтеграція, адаптація. Понятійно-категоріальний апарат олігофренопедагогіки є досить широким, він використовує також певні категорії спеціальної психології, медичні терміни, міждисциплінарні поняття. Наведемо визначення окремих з них у алфавітному порядку.

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов і соціального середовища.

Виховання – передача досвіду суспільних стосунків і формування духовної сфери особистості.

Використовується як у широкому (соціальному, педагогічному), так і вузькому розумінні.

Деменція – вид інтелектуального порушення, при якому порушення інтелекту поєднується з розладами емоційно-вольової сфери, поведінки.

Державний стандарт спеціальної освіти – державний документ, що є базовим інструментом реалізації конституційного права на освіту дітей з особливими освітніми потребами і визначає вимоги до рівня їхньої освіченості. Державний стандарт визначає оптимальний зміст та обсяг навчального навантаження для дітей з особливими освітніми потребами у поєднанні з відповідним корекційно-розвитковим складником.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку – діти, що мають фізичні і (або) психічні порушення, які перешкоджають розвитку і засвоєнню освітніх програм без спеціально створених умов, та впливають на весь психофізичний розвиток дитини.

Життєва компетентність – здатність дитини з особливими освітніми потребами застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації.

Затримка психічного розвитку – такі особливості інтелекту й особистості, які спричиняють відставання дітей у психічному розвитку, труднощі в різних сферах діяльності, перешкоджають комунікації, своєчасному і якісному оволодінню елементарними знаннями, навичками.

Індивідуальний навчальний план – документ для навчання учня з ООП, який визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні й групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо. Кількість корекційно-розвиткових занять визначається відповідно до рівня підтримки дитини рішенням ІРЦ.

Індивідуальна програма розвитку – документ для навчання учня з ООП, який розробляється командою фахівців разом із батьками дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до її навчання. Містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індиві-

дуальну навчальну програму та за потреби – індивідуальний навчальний план.

Індивідуальний підхід – це принцип навчання та засіб корекції, який передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах колективної роботи класу та однієї навчальної програми.

Інклюзія – це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. Головний принцип інклюзії: *«Рівні можливості для кожного»*.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, і передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної освіти.

Інклюзивне навчання – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання у закладах загальної дошкільної чи середньої освіти на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – це установа, створена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від народження до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Інтелектуальне порушення – стійке порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ушкодження центральної нервової системи. Для означення категорії дітей з цією патологією використовують терміни: діти з порушеннями інтелекту (діти з ІП), діти з порушеннями інтелектуального розвитку (діти з ПІР), діти з порушеннями пізнавальної діяльності.

Комплексна оцінка розвитку дитини – це оцінка розвитку дитини, яка проводиться з метою визначення її особливих освітніх потреб фахівцями ІРЦ за такими напрямками:

- оцінка фізичного розвитку дитини – визначення рівня її загального розвитку, відповідності віковим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо;
- оцінка мовленнєвого розвитку дитини – визначення рівня розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури;
- оцінка когнітивної сфери дитини – визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів: сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага;
- оцінка емоційно-вольової сфери дитини – виявлення її здатності до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин;
- оцінка освітньої діяльності дитини – визначення рівня сформованості знань, умінь, навичок відповідно до освітньої програми чи основних критеріїв формування вмінь і навичок дітей дошкільного віку.

Компенсація – складний процес перебудови функцій організму, внаслідок якого порушені функції заміщаються збереженими.

Корекційна психопедагогіка – педагогіка, яка коригує психічну діяльність в разі її порушень у особистості та з урахуванням саме психічної патології будує процес навчання і виховання відповідних категорій людей.

Корекційно-розвиткова робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних порушень учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційна спрямованість виховання – поєднання загальних виховних завдань із корекційно-розвитковими.

Корекційна спрямованість навчання – реалізація у процесі навчання фронтальних та індивідуальних корекційних цілей; поєднання дидактичних методів із спеціальними педагогічними прийомами, засобами корекції, що впливають на виправлення властивих учням з інтелектуальними порушеннями недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному, фізичному розвитку та становленню особистості.

Корекційно-розвитковий складник освітньої програми – це наскрізний корекційно-розвитковий компонент освітнього процесу (у тому числі під час проведення уроків, занять, за-

ходів, тощо), спрямований на розвиток учнів з особливими освітніми потребами, забезпечення досягнення ними результатів навчання та подальшу соціалізацію, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги).

Корекція – система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і (або) подолання порушень психофізичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості.

У вузькому розумінні цей термін означає виправлення порушення (від лат. *correctio*).

Методи навчання – способи впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на реалізацію завдань освіти. У спеціальних школах поєднуються із корекційно-розвитковим складником.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у процесі якої засвоюються знеобхідні життєві компетентності.

Науково-методична робота – це цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і практичного досвіду та конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя; розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу; досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів.

Олігофренія – вид інтелектуального порушення, який виникає внаслідок ураження центральної нервової системи у пренатальний, натальний періоди та ранньому дитинстві.

Олігофренопедагог – педагог в галузі навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Олігофренопедагогіка – це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх вдосконалення. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з

ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (пункт 20 частини першої статті 1 Закону України «Про освіту»).

Педагогічна технологія – спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання і виховних засобів, що системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установок, що завжди призводять до досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення.

Принципи корекційно-розвиткової роботи – закономірності й правила, які обумовлюють зміст, характер і порядок здійснення корекційно-розвиткової роботи.

Принципи навчання – основні положення, що визначають зміст, форми і методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Психолого-педагогічний супровід – професійна взаємопов'язана діяльність команди психологів, спеціальних педагогів, вчителів із залученням батьків дитини в умовах спеціального, інклюзивного чи реабілітаційного закладу, спрямована на комфортне перебування дитини у закладі, її навчання, розвиток і соціалізацію.

Рання корекційно-педагогічна допомога – комплекс психологічних, медичних, корекційно-розвиткових та організаційно-методичних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов психічного та соціального розвитку дитини раннього віку з особливостями психофізичного розвитку, стимуляції її потенційних можливостей у процесі спеціально організованої взаємодії дитини з родиною та навколишнім світом.

Реабілітація – застосування комплексу заходів медичного, соціального, освітнього і професійного характеру з метою підготовки чи перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей (згідно визначення ВООЗ).

Рівень підтримки в освітньому процесі – обсяг тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі дітей з

особливими освітніми потребами відповідно до їхніх індивідуальних потреб.

Розвиток – процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини.

Соціалізація – становлення особистості людини на основі засвоєння нею елементів суспільної культури і соціальних цінностей.

Соціальна адаптація – пристосування учня до умов життя і праці.

Спеціальна освіта – освіта у спеціальних закладах (школи, класи, реабілітаційні заклади), яка надається фахівцями і містить навчальний, виховний і корекційно-розвитковий компоненти.

Спеціальний педагог (корекційний педагог; педагог-дефектолог) – педагогічний працівник, фахівець в галузі навчання, виховання і корекційно-розвиткової роботи з особами, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Формування – процес становлення людини як соціальної істоти під впливом багатьох факторів – екологічних, соціальних, економічних, психологічних, політичних та ін.

3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук

Олігофренопедагогіка є педагогічною наукою, користується її термінологією, має із загальною педагогікою спільний предмет (виховання і розвиток особистості) і єдину мету.

Олігофренопедагогіка є галуззю спеціальної педагогіки, реалізує спільну з іншими її галузями мету, використовує спільні категорії.

Водночас, олігофренопедагогіка є самостійною наукою, яка має свою концепцію, розв'язує певні завдання.

Корекційна психопедагогіка не може розвиватися і реалізовувати окремі завдання без взаємодії з низкою біологічних, медичних наук. Зокрема, клінічними основами олігофренопедагогіки слугують: анатомія, фізіологія і патологія людини; психопатологія; невропатологія; генетика; клінічна інтелектуальних порушень. Використання знань цих галузей допомагає у комплексній оцінці розвитку дитини, розроб-

ці корекційно-розвиткових програм, доборі методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Досить тісно олігофренопедагогіка пов'язана із психологією дітей з інтелектуальними порушеннями, яка виконує роль психологічного фундаменту у навчанні, вихованні дітей, корекційно-розвитковій роботі з ними.

Розробка навчально-методичного забезпечення для роботи з дітьми з складними порушеннями розвитку, в структурі яких є інтелектуальна недостатність, потребує взаємозв'язків з клінікою і психологією сенсорних, моторних та мовленнєвих порушень, аутологією.

Олігофренопедагогіка використовує знання вікової і педагогічної психології, соціальної педагогіки і психології.

Сама ж олігофренопедагогіка слугує базою для спеціальних методик навчання і виховання учнів з інтелектуальними та складними порушеннями.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Дайте визначення корекційної психопедагогіки.*
2. *Порівняйте терміни «корекційна психопедагогіка» і «олігофренопедагогіка».*
3. *Обґрунтуйте доцільність терміну «корекційна психопедагогіка»?*
4. *Назвіть предмет вивчення олігофренопедагогіки.*
5. *Із яких розділів складається шкільна олігофренопедагогіка?*
6. *Назвіть основні завдання олігофренопедагогіки.*
7. *Які методи наукових досліджень використовує олігофренопедагогіка?*
8. *Яке місце посідає олігофренопедагогіка у системі педагогічних наук? З якими науками вона пов'язана?*

Тема 2.2. ДІТИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ОСВІТНЬОМУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

План

1. Психолого-педагогічна характеристика осіб з інтелектуальними порушеннями.

2. Диференційований підхід до створення спеціальних закладів для осіб з інтелектуальними порушеннями в Україні.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Порядок зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти. Наказ МОН України від 01.08.2018 № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18#n20>
3. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (із змінами). Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/530-2019-%D0%BF>
4. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-poryadku-organi-a957>
5. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10#Text>
6. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
8. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохла О.П. Психологія розумово відсталості дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

1. Психолого-педагогічна характеристика осіб з інтелектуальними порушеннями

Інтелектуальне порушення – стійке порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ушкодження центральної нервової системи.

У вітчизняній спеціальній психології інтелектуальне порушення визначають лише за наявності одночасно трьох ознак:

- 1) провідним є **порушення пізнавальної діяльності**;
- 2) **порушення є стійким, тобто незворотнім**;
- 3) в основі порушення є **органічне ураження кори головного мозку** дифузного характеру.

Порушення інтелекту є доволі неоднорідними і по-різному проявляються у дітей. Інтелектуальні порушення відрізняються часом та причинами виникнення, чинниками, що впливають на здоров'я і розвиток дитини.

При визначенні стану здоров'я дітей та їх особливих освітніх потреб раніше керувалися Міжнародним класифікатором хвороб (МКХ-10). В зв'язку з переходом з медичної на біо-психосоціальну модель освіти дітей з особливими освітніми потребами з 2022 року почали використовувати Міжнародну класифікацію функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ). Цей документ дозволяє уникати медичної термінології та виявляти передусім не хворобу дитини, а її можливості й рівень функцій. Втім через складність інтелектуальних порушень, системний вплив на особистість їх треба розглядати міждисциплінарно, тобто враховувати оцінки різних фахівців.

При виборі закладу для дитини, розробці змісту навчання й корекційно-розвиткової роботи враховують рівень підтримки, якого потребує дитина, її освітні труднощі. Втім для дітей з інтелектуальними чи складними порушеннями розвитку слід враховувати й клінічні, неврологічні, фізичні, соматичні показники, зокрема: ступінь та вид інтелектуального порушення, клінічний діагноз.

Прямой тотожності між ступенем інтелектуального порушення і рівнем підтримки немає. Враховуються показники комплексної оцінки розвитку дитини!

Надамо психолого-педагогічну характеристику інтелектуальних порушень, зосереджуючись на особливостях розвитку дітей залежно від різних чинників і впливів.

Психолого-педагогічна характеристика дітей за ступенями виразності інтелектуальних порушень

Легкі порушення інтелектуального розвитку

У порівнянні з однолітками з нормотиповим розвитком у дітей з легким ступенем інтелектуального порушення найбільш несформованими є вищі психічні процеси (мислення, мовлення, пам'ять), хоча й інші (увага, сприймання, відчуття) часто бувають недорозвиненими.

У цієї категорії дітей мислення є конкретним, стереотипним, некритичним, обмежується безпосереднім досвідом і необхідністю забезпечення нагальних потреб; операції мислення, вміння встановлювати причинено-наслідкові зв'язки є несформованими.

Такі діти оволодівають мовленням з деякою затримкою, проте здатні використовувати його у своєму щоденному спілкуванні, підтримувати розмови на побутову тематику, брати участь у бесіді. Мовлення цих дітей характеризується загальним недорозвитком, що виражається у порушенні всіх його сторін, зокрема, фонетико-фонематичних та граматичних порушеннях, обмеженні словникового запасу, недостатності розуміння слів та неадекватному їх вживанні, несформованості зв'язного мовлення. Доволі часто системні порушення усного мовлення відображаються й на оволодінні письмом та читанням.

Обсяг запам'ятовування цих дітей є звуженим, мнемічні процеси – уповільненими, нестійкими, через що страждає і якість запам'ятовування: воно є неточним, фрагментарним, поверховим, не опосередковується мисленням.

Довільна увага дітей є недорозвиненою; порушеними є і такі її властивості, як: цілеспрямованість, концентрація, стійкість. Ці діти характеризуються підвищеною розсіяністю, невмінням утримувати увагу на будь-якій діяльності тривалий час. Це створює їм підвищені труднощі під час оволодіння шкільною програмою, елементами самообслуговування, трудовими операціями.

Недостатній розвиток сприймання цих дітей не дозволяє їм оволодіти правильними уявленнями про навколишній світ, адже їхнє сприймання є фрагментарним, нецілеспрямованим, звуженим, уповільненим, результати сприймання не осмислюються.

Емоції дітей є недостатньо диференційованими, часто нестійкими, хоча й адекватними у доступних їхньому розумінню ситуаціях. Через недорозвиток мислення дуже важко і по-

вільно у цієї категорії дітей формуються вищі почуття: гностичні, моральні, естетичні тощо.

Діти з цим ступенем інтелектуального недорозвитку можуть оволодіти адаптованою програмою навчання за умови поєднання навчальної роботи з корекційно-розвитковою, яку здійснюють спеціальні педагоги (олігофренопедагоги).

Помірний ступінь інтелектуального порушення

Помірний ступінь інтелектуального порушення характеризується несформованими пізнавальними процесами. Мислення у таких дітей є конкретним, непослідовним, інертним; діти є практично не здатними до утворення абстрактних понять. Вони не вміють своєчасно користуватись вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат. Ці діти повільно утворюють логічні зв'язки і зазвичай краще запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язується з задоволенням їхніх фізіологічних потреб.

Особи з таким ступенем мають значний недорозвиток мовлення. Словниковий запас досить бідний, наявні аграматизми. Активний словник є значно меншим, ніж пасивний, але використання з пасивного словника слів дітьми даної групи спостерігається досить рідко. Ці діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленеву конструкцію не можуть; хоча й здатні повторити мовленеві висловлювання інших.

Пам'ять у дітей цієї категорії формується досить повільно, матеріал запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається. Знання погано використовуються на практиці. Поряд з цим у деяких дітей відмічають випадки надзвичайно розвиненої пам'яті на цифри, дати, події, імена тощо (так звана гіпертрофія пам'яті).

Спостерігаються й значні порушення уваги. Вона швидко розсіюється, діти повільно концентруються, часто відволікаються на другорядні ознаки, не вміють довго її утримувати на одній діяльності. Слабка активна увага перешкоджає досягненню будь-якої поставленої мети, навіть елементарної.

Розвиток навичок самообслуговування та функцій рухового апарату також відстає, таким людям впродовж всього життя потрібна допомога і контроль. Рухи є уповільненими, вайлуватими; моторна недостатність спостерігається практично у всіх дітей цієї групи. Вони мають значні труднощі при переключенні рухів, швидкій зміні поз і дій. Найчастіше ви-

никають труднощі при виконанні дій, які вимагають диференційованих рухів пальців.

Досить яскраво недоліки пізнавальних процесів проявляються у цієї категорії дітей при формуванні у них навичок читання, письма, рахунку. Діти не здатні зрозуміти прочитане (хоча інколи навчаються технічно правильно відтворювати текст), допущені помилки ними не помічаються, і, отже, не виправляються. Вони можуть навчитись рахувати у межах 10, інколи в межах 100 на наочному матеріалі, але абстрактний рахунок, навіть у межах першого десятка, є для них переважно недоступним.

У процесі спеціальної корекційно-виховної роботи діти можуть оволодіти деякими базовими навичками самообслуговування. Їхнє навчання може бути успішним за умови спеціально розроблених навчальних програм, які відповідають сповільненому характеру навчання з невеликим обсягом матеріалу, який потрібно засвоїти. Повністю незалежне проживання дорослої людини з цим ступенем порушення здебільшого є неможливим, вони потребують супроводу, контролю, допомоги. Проте такі люди є цілковито мобільними та фізично активними. Більшість з них здатні встановлювати контакти, спілкуватись з іншими людьми, бути залученими до протих соціальних дій.

Важкий ступінь інтелектуального порушення

Для осіб з цим ступенем порушення характерним є низький рівень засвоєння різних навичок. У більшості з них спостерігаються низький рівень розвитку моторики, порушення координації рухів, наявність інших відхилень, обумовлених органічними порушеннями головного мозку. Частина дітей цієї групи не вміють самостійно пересуватись.

Спостерігається значне порушення вищих психічних функцій. Діти запам'ятовують лише ту діяльність або ті явища чи процеси, які викликають у них позитивні емоційні переживання. Увага не концентрується, вони можуть відволікатись на будь-які, навіть незначні і другорядні подразники. Вони не можуть зробити навіть елементарних висновків або узагальнень. Часто інтелектуальні порушення супроводжуються виразною неврологічною патологією: паралічами, парезами, гіперкінезами.

У цієї категорії осіб немає потреби в оволодінні навичками з рахунку, письма, читання. Робота з ними полягає у

розвитку і простому тренуванні необхідних навичок самообслуговування та санітарної гігієни, соціальної адаптації і виконання елементарних трудових операцій. Проте через моторну незграбність та грубі порушення пізнавальної діяльності їм для цього потрібно набагато більше часу. Частини з них навіть після тривалих тренувань не вдається оволодіти такими дрібними рухами, як застібання гудзиків, шнурування, накладання одного предмету на інший тощо. Самостійно використати навіть натреновані знання діти цієї категорії доволі часто не можуть.

У дітей цієї групи не має достатнього для спілкування словникового запасу, що значно ускладнює їхню соціалізацію. У своєму мовленні вони використовують лише найбільш знайомі слова і мовленнєві штампи, заучені граматичні конструкції, часто при цьому не усвідомлюючи їхнього змісту. При спілкуванні використовують додаткові невербальні форми комунікації – жести, міміку, окремі звуки, якими висловлюють свої бажання і потреби. Краще ідуть на контакт зі знайомими людьми, завдяки чому після тривалих тренувань у них вдається сформулювати елементи соціалізованих емоцій.

Проблеми, притаманні цій категорії осіб, призводять до труднощів самостійного життя. Такі особи потребують спеціальної опіки, допомоги, соціального супроводу.

Глибокий ступінь інтелектуального порушення

У таких осіб органічно уражається не лише кора головного мозку, а й частково підкірка, що призводить до грубого порушення фізичного та психічного розвитку.

Більшість з цієї категорії дітей є малорухомими або значно обмеженими в моторних можливостях, страждають на хронічні захворювання внутрішніх органів, енурез, енкопрез тощо. Їхні потреби й дії мають примітивний характер, рухові реакції є хаотичними, нецілеспрямованими.

При цьому ступені пізнавальна діяльність є повністю несформованою. Діти ніяк не реагують на оточуючих, навіть сильним звуком і яскравим світлом не можна привернути їхню увагу і утримувати її хоча б деякий час. Вони часто не впізнають рідних, близьких, реагують лише на тих людей, які постійно працюють з ними; здатні розуміти лише прості форми невербального спілкування, в основі яких лежать реакції отримання задоволення, не можуть опанувати елементарними навичками самообслуговування, не вміють піклуватись

про себе і потребують постійної допомоги, опіки і контролю. Окремі з них можуть навчитись самостійно їсти.

У них порушені смакові і нюхові відчуття, в результаті чого вони можуть їсти неїстівні предмети і практично не реагувати на різкі запахи. Емоційні реакції у них практично відсутні. Емоції не є показником стану такої дитини. Про її стан не можна зрозуміти за виглядом її обличчя, позою, рухами. У них часто виникають афективні спалахи, під час яких вони можуть битися головою об стіну, кусати собі руки, бити п'ятами об підлогу, викручувати пальці тощо. Через понижену больову чутливість такі рани не викликають у них дискомфорту. Одні з них є апатичними, повільними, інші – навпаки, злобливими, агресивними, дратівливими.

Поведінка дітей повністю залежить від зовнішніх стимулів, є нецілеспрямованою, неусвідомленою (польова поведінка).

Діти з цим ступенем інтелектуального недорозвитку знаходяться на утриманні дорослих (вдома або у спеціальних закладах), оскільки мають виразну інвалідність.

Психолого-педагогічна характеристика інтелектуальних порушень за видами

Види інтелектуальних порушень

Олігофренія виникає в результаті мозкових захворювань у період внутрішньоутробного розвитку, в ранньому дитинстві чи як наслідок пологових травм. У дітей з олігофренією недорозвиненими є вищі форми пізнавальної діяльності. Олігофренія характеризується відсутністю прогредієнтності, тобто у дитини в процесі її розвитку інтелектуальне порушення не прогресує. За спеціально організованих умов дитина здатна оволодіти певними знаннями, вміннями і навичками, досягнути певного рівня розвитку.

Олігофренія поділяється на кілька груп (класифікація М.С. Певзнер), які відрізняються патофізіологічною, клінічною і психологічною характеристикою.

Класифікація олігофренії за М.С. Певзнер:

- неускладнена олігофренія;
- олігофренія, ускладнена переважанням збудження над гальмуванням;
- олігофренія, ускладнена переважанням гальмування над збудженням;
- олігофренія, ускладнена грубим порушенням особистості, різкою зміною потреб і мотивів;

- олігофренія, ускладнена частковим порушенням слуху, мовнослухової системи, моторики.

У дітей з неускладненою олігофренією найбільш порушеними є складні форми пізнавальної діяльності. Відповідно корекційно-розвитковими цілями у процесі навчання мають бути: розвиток мислення та мовлення дітей, збагачення їхнього кола уявлень, формування самосвідомості та довольності поведінки.

У дітей з олігофренією, ускладненою порушенням динаміки нервових процесів, недорозвиток пізнавальної діяльності поєднується із порушеннями у діяльності та поведінці. Тому під час навчання і корекційно-розвиткової роботи необхідно передусім зміцнювати та врівноважувати нервові процеси учнів, які будуть основою для корекції порушень пізнавальної діяльності. Вагомим для корекційно-розвиткової роботи з цією категорією дітей є організація охоронного режиму, загартовуючі процедури, лікування.

У дітей з олігофренією, ускладненою психопатоподібним або лобним синдромом, крім органічного пошкодження кори головного мозку, первинно порушені й ділянки мозку, що відповідають за регуляцію емоцій. Тому для ефективного навчання цих дітей та досягнення корекційно-розвиткових цілей вагомим значення набуває встановлення правильного контакту з дітьми; регламентація їхнього життя й діяльності; контроль за виконанням вимог; поступове формування самоконтролю, довольності психічних процесів; розвиток критичності мислення й самосвідомості; формування соціальних потреб та інтересів. Доцільним для таких дітей є психологічна корекція на спеціальних заняттях із фахівцем.

У психолого-педагогічному супроводі слід враховувати й особливості дітей, у яких олігофренія ускладнена частковим порушенням слуху, мовнослухової системи, моторики. Такі діти важко оволодівають звуковим аналізом і синтезом, лексичною й граматичною будовою мовлення, що у свою чергу обумовлює труднощі засвоєння не лише письма й читання, а й математики, праці, географії, історії тощо; ускладнює розуміння інструкцій і усні відповіді на уроках; погіршує спілкування. У навчанні цих дітей необхідно поєднувати вербальні методи із наочністю; формувати лексику і граматику, фонематичний аналіз і синтез. Індивідуальний підхід вчителя до цієї категорії дітей має поєднуватись із цілеспрямованою роботою логопеда.

Діти з олігофренією з руховими порушеннями важко оволодівають навичками письма, їм властива скутість рухів, погана моторика, недостатня координованість рухів, невміння розподіляти м'язові зусилля. Ізольовані рухові дії виконуються з багатьма помилками у комплексних діях. Підвищення темпу роботи збільшує кількість помилок. У навчанні таких дітей слід практикувати спільне виконання завдань з вчителем з поступовим переходом до самостійної роботи під контролем і регуляцією педагога. Дітей вчать координувати та диференціювати рухи. Рухове навантаження, завдання на уроках, які вимагають роботи дрібної моторики руки, вчитель має добирати для таких учнів індивідуально, з урахуванням особливостей рухової сфери. Доцільними є заняття з психологом, лікарем ЛФК.

У дітей з олігофренією з порушеннями зорового сприймання і просторової орієнтації великі труднощі проявляються вже з перших днів на уроках мови та математики. Вони плутають букви й цифри, не бачать рядків, погано орієнтуються на аркуші, у просторі та у власному тілі. Якщо ці порушення обумовлені локальним пошкодженням певних ділянок мозку, то для таких дітей розробляють індивідуальні програми навчання з тих предметів, засвоєнню яких найбільше перешкоджають проблеми дітей.

Деменція виникає на більш пізньому етапі розвитку дитини внаслідок перенесеного захворювання центральної нервової системи після трьох років або плинного захворювання мозку, що розпочалося у дошкільному, молодшому шкільному чи підлітковому віці.

Деменція може бути непрогресивною – внаслідок травматичних пошкоджень головного мозку, менінгітів, енцефалітів. Проте є і такі дементні діти, які страждають на плинне захворювання головного мозку. До прогресивних форм деменції відносяться: епілептична; шизофренічна; ревматична; сифіліс головного мозку.

Дітям з травматичною деменцією властива висока виснажливість, вразливість нервової системи, погане перенесення фізичного дискомфорту. Швидка втома від розумової праці та монотонної діяльності може призвести до нудоти, головного болю, запаморочення, роздратування, вередливості. Тому у навчанні та корекційно-розвитковій роботі слід враховувати динаміку втомлюваності дитини; дозувати розумові навантаження, чергуючи їх з відпочинком; зміцнювати нервову систему дитини.

Провідним порушенням при *деменції, що виникла внаслідок менінгоенцефалітів*, є порушення мотиваційного та організаційного компонентів розумової діяльності. Такі діти уникають інтелектуальної праці, не цікавляться навчанням. Їм часто властиві патологічні потяги: kleptomania, гіперсексуальність, дромоманія та ін. Тому корекційними цілями є виховання соціальних потреб, інтересів, формування цілеспрямованості діяльності, довольності поведінки, самоконтролю; організація постійного педагогічного контролю для запобігання порушенням моральних і правових норм.

Педагогічний вплив на дітей з плінною деменцією обов'язково має поєднуватись із лікуванням, психологічною допомогою. Корекційно-розвиткові заняття спрямовуються як на корекцію пізнавальної діяльності, так і ускладнення в розвитку.

У дітей з епілептичною деменцією є такі особливості: швидке забування, неохайність у побуті та праці; доволі часто виробляється педантизм, надмірна точність, бережливість. Їхнє мислення є доволі уповільненим та інертним. Їм властиві й певні особливості емоційно-вольової сфери, зокрема, у них переважає пригнічений настрій, вони можуть бути злопам'ятними, ревнивими, схильними до періодичних змін настрою, роздратованості. Рисою дітей з епілептичною деменцією є подвійність поведінки: улесливість та запобігання перед сильними, деспотизм до слабких. У роботі з цими дітьми, з одного боку, слід коригувати їхню погану пам'ять, надмірну інертність, роздратованість, а, з другого – підтримувати їхню працелюбність і охайність. Вчитель має слідкувати за поведінкою цих дітей, не допускаючи або коригуючи прояви її подвійності. Особливу увагу необхідно приділити формуванню колективних стосунків у класі, де є такий учень.

У дітей з шизофренічною деменцією спостерігається розрив між практичним та абстрактним інтелектом. Часто через сповільнене формування моторики ці діти невзможли засвоїти елементарні навички самообслуговування, виявляють безпорадність у простих життєвих справах. Цим дітям може бути властива певна аутичність, емоційна холодність, схильність до фантазування. Дітей з шизофренічною деменцією необхідно залучати до активної взаємодії з однолітками; не давати їм зосереджуватись на власних фантазіях; навчати виконувати практичні дії з самообслуговування, фізичної праці.

Навчаючи *дітей з деменцією при гідроцефалії*, слід організувати осмислене засвоєння матеріалу, оскільки збереженість у них механічного запам'ятовування часто перешкоджає свідомості навчання та застосування знань у практиці. Такі діти швидко втомлюються розумово й фізично, тому слід пам'ятати про охоронний режим, оздоровчі заходи.

Деменція внаслідок ревматизму центральної нервової системи призводить до виникнення у дітей дуже низької працездатності, заниженої самооцінки, тривожності. Такі діти відрізняються нестійкою увагою, несформованістю розумових операцій, швидким забуванням; втомлюваністю, надмірною метушливістю, рухливістю, ранимістю. Цим дітям властиві гіперкінези – насильницькі рухи, які виникають через хвилювання, втому або напруження. Робота з такими дітьми має спрямовуватись на зміцнення нервової системи, зниження рівня їхньої тривожності. Вагомого значення набуває спокійний тон вчителя, щадячий вибір навчального і трудового навантаження. З такими дітьми має працювати й психолог з метою формування у них навичок розслаблення, зниження рівня переживань.

Кожен вид, форма чи ступінь інтелектуального порушення має як спільні, так і відмінні особливості. Урахування психологічних та фізичних особливостей дитини, стану її здоров'я, нервової системи дозволяє обрати для дитини відповідний заклад; розробити адекватну програму розвитку; підібрати правильні засоби та методи навчального, виховного і корекційно-розвиткового впливу.

2. Диференційований підхід до створення спеціальних закладів для осіб з інтелектуальними порушеннями в Україні

Діти з інтелектуальними порушеннями є доволі неоднорідною категорією за ступенем виразності порушення, фізичними та психолого-педагогічними характеристиками. З метою задоволення потреб і врахування можливостей таких осіб в Україні створена диференційована система закладів, яка складається з трьох ланок: 1) заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки; 2) заклади Міністерства праці та соціальної політики; 3) заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я.

У кожної ланки своя мета, яка передусім зорієнтована на можливість дитини та реалізацію її потреб. Метою закладів Міністерства освіти і науки є забезпечення здобуття початкової, базової або повної загальної середньої освіти особам з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення, порушеннями інтелектуального розвитку, розладами спектру аутизму та особам з іншими складними порушеннями розвитку; організація корекційно-розвиткової роботи. Заклади Міністерства праці та соціальної політики здійснюють передусім соціальний супровід та догляд за особами з виразними порушеннями розвитку. Заклади Міністерства охорони здоров'я оздоровлюють дітей, забезпечують лікувально-корекційну роботу.

При рекомендації для дитини закладу враховуються такі **показники**:

- вік дитини;
- стан здоров'я дитини;
- категорія (категорії), тип (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) дитини;
- напрями, рівень та обсяг підтримки дитини з ООП в освітньому процесі, у тому числі обсяг психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- ступінь інтелектуального порушення, за потреби – клінічні характеристики;
- рівень знань, вмінь і навичок, соціальних компетентностей дитини;
- потреби і можливості дитини;
- налаштованість сім'ї, її участь у вихованні дитини.

Рекомендація дитині закладу певного типу ґрунтується на принципі індивідуального підходу до комплексної оцінки розвитку дитини та забезпечення її потреб. Питання вибору закладу вирішується батьками дитини з особливими освітніми потребами.

Наведемо перелік закладів Міністерства освіти і науки, де діти з інтелектуальними порушеннями можуть одержувати освіту різних рівнів, корекційно-розвиткову допомогу, реабілітаційні послуги.

Заклади Міністерства освіти і науки

1. Заклади дошкільної освіти: спеціальні заклади (компенсуючого типу), групи компенсуючого типу, інклюзивні групи.

2. Спеціальні заклади загальної середньої освіти: спеціальні школи та навчально-реабілітаційні центри;
3. Заклади загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання.
4. Спеціальні класи для дітей з ООП при закладах загальної середньої освіти.
5. Спеціальні групи при ПТУ.

Зарахування до спеціальних закладів освіти

Умови та процедура зарахування осіб з інтелектуальними порушеннями до закладу визначаються наказом МОН України «Порядок зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти», зокрема [2]:

✓ До 1 класу спеціальних закладів освіти зараховуються, як правило, діти не молодші ніж 6 років, які потребують постійної додаткової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту.

✓ Відповідно до особливостей розвитку та стану здоров'я особи з ООП можуть розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку, а тривалість здобуття ними початкової та базової середньої освіти може бути подовжена з доповненням освітньої програми корекційно-розвитковим складником.

✓ Батьки, які обрали для навчання своєї дитини спеціальний заклад освіти, звертаються із заявою щодо зарахування дитини до спеціального закладу освіти для організації необхідних умов для навчання.

✓ До спеціального закладу освіти можуть зараховуватися особи з інших адміністративно-територіальних одиниць, у підпорядкуванні яких немає відповідного спеціального закладу освіти.

✓ Керівник спеціального закладу освіти зараховує таку особу та за потреби узгоджує із засновником (засновниками) закладу організаційні питання щодо утримання особи з особливими освітніми потребами в інтернаті.

✓ До спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку зараховуються особи, які мають легкі та помірні порушення інтелектуального розвитку, в тому числі діти з синдромом Дауна, розладами спектра аутизму.

✓ Особи, у яких відсутні навички самообслуговування та які відповідно до індивідуальної програми реабілітації осо-

би (дитини) з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу, мають комплексні порушення розвитку, пов'язані з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату у поєднанні з відхиленнями у психічному та інтелектуальному розвитку, зараховуються до спеціальних закладів освіти та забезпечуються педагогічним патронажем.

✓ У разі покращення стану здоров'я дитини, досягнення успіхів у засвоєнні навчального матеріалу учні спеціального закладу освіти переводяться до іншого типу закладів загальної середньої освіти.

✓ Якщо учень, який переводиться із спеціального закладу освіти до закладу загальної середньої освіти, потребує додаткових корекційно-розвиткових послуг, учень на підставі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини інклюзивно-ресурсного центру отримує їх у будь-якому закладі освіти, який обрали для навчання батьки.

Запитання для самоперевірки та контролю

- 1. За якими ознаками визначають інтелектуальне порушення?*
- 2. У чому полягає значення сучасних психолого-педагогічних класифікацій інтелектуальних порушень для практики спеціальної освіти?*
- 3. Обґрунтуйте доцільність міждисциплінарного підходу до характеристики осіб з інтелектуальними порушеннями.*
- 4. Чим обумовлений диференційований підхід до створення спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні?*
- 5. Яким чином відбувається процедура зарахування до спеціальних закладів освіти?*
- 6. Яких осіб зараховують до спеціальних закладів освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку?*

Тема 2.3. ДІЯЛЬНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

План

1. Організація та зміст роботи інклюзивно-ресурсних центрів.
2. Проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи.
3. Зміст діяльності психолого-педагогічного консиліуму.

Основні джерела

1. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
2. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>

1. Організація та зміст роботи інклюзивно-ресурсних центрів

(Цей пункт висвітлено на основі змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» в редакції від 12 липня 2017 р. № 545 [1])

Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи (комплексна оцінка) та забезпечення їх системного кваліфіковано-го супроводу.

МОН забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо діяльності інклюзивно-ресурсних центрів. Методичне та аналітичне забезпечення діяльності інклюзивно-ресурсних центрів здійснюють ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти та/або визначена МОН установа, що належать до сфери його управління.

Інклюзивно-ресурсний центр надає послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають (навчаються)

у відповідній територіальній громаді (районі), місті (районі міста), за умови подання відповідних документів. У разі відсутності інклюзивно-ресурсного центру у відповідній територіальній громаді (районі), місті (районі міста) за місцем проживання (навчання) дитини батьки (один з батьків) або законні представники мають право звернутися до найближчого інклюзивно-ресурсного центру.

Завдання інклюзивно-ресурсного центру

1) проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб у разі встановлення у них особливих освітніх потреб;

2) надання рекомендацій закладам освіти щодо розроблення індивідуальної програми розвитку особи;

3) консультування батьків, інших законних представників особи з особливими освітніми потребами щодо особливостей її розвитку;

4) забезпечення участі педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру:

– у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами;

– у семінарах, тренінгах, майстер-класах для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, обміну досвідом тощо;

5) залучення (у разі потреби) педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру під час засідань психолого-педагогічного консилиуму у спеціальних закладах загальної середньої освіти;

6) надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами:

– дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують заклади дошкільної освіти;

– дітям, які здобувають освіту у формі педагогічного патронажу;

7) визначення потреби в асистенті учня та/або супроводі дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (групі);

8) визначення категорії (типу) особливих освітніх потреб (труднощів), ступеня їх прояву та рівня підтримки особи з особливими освітніми потребами в закладі освіти;

9) надання консультативної, психологічної допомоги батькам, іншим законним представникам осіб з особливими

освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей та підвищення обізнаності щодо організації їх навчання і виховання;

10) інформування громади про діяльність інклюзивно-ресурсного центру та взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими організаціями тощо;

11) ведення обліку осіб, які звернулися до інклюзивно-ресурсного центру, шляхом формування їх електронного переліку в АС «ІРЦ»;

12) підготовка звітної та аналітичної інформації про результати діяльності інклюзивно-ресурсного центру.

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) **додатковими завданнями інклюзивно-ресурсного центру** є:

✓ проведення комплексної оцінки, у тому числі повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушені змінити своє місце проживання (перебування) та:

- зараховані в інклюзивні класи (групи) закладів освіти і не отримують додаткових психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг за місцем навчання;
- здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, але не отримують корекційно-розвиткових або психолого-педагогічних послуг за місцем навчання внаслідок особливостей психофізичного розвитку;

✓ надання інформації батькам (іншим законним представникам) особи з особливими освітніми потребами, які переїхали на тимчасове місце проживання в межах України, про заклади освіти, в яких можна продовжити здобуття освіти та можливість отримання психологічної, соціальної та іншої допомоги.

Кадрове забезпечення інклюзивно-ресурсного центру

Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів забезпечують педагогічні працівники – керівник (директор), завідувач філії (за наявності філії), фахівці (консультанти) інклюзивно-ресурсного центру (практичні психологи, вчителі-реабілітологи, вчителі-логопеди, інші вчителі-дефектологи).

Керівництво діяльністю інклюзивно-ресурсного центру здійснює керівник (директор), який призначається на посаду строком на шість років на конкурсній основі та звільняється з посади засновником інклюзивно-ресурсного центру або уповноваженим ним органом (посадовою особою).

Керівник (директор) інклюзивно-ресурсного центру:

1) планує та організовує роботу інклюзивно-ресурсного центру, видає відповідно до компетенції накази, контролює їх виконання, затверджує посадові інструкції фахівців інклюзивно-ресурсного центру;

2) призначає на посаду працівників інклюзивно-ресурсного центру, звільняє їх із займаної посади відповідно до законодавства, затверджує посадові інструкції працівників інклюзивно-ресурсного центру, заохочує працівників інклюзивно-ресурсного центру і накладає на них дисциплінарні стягнення;

3) створює належні умови для продуктивної праці фахівців інклюзивно-ресурсного центру, підвищення їх фахового і кваліфікаційного рівня, впровадження сучасних методик проведення психолого-педагогічної оцінки, новітніх технологій надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг особам з особливими освітніми потребами;

4) розпоряджається за погодженням із засновником в установленому порядку майном інклюзивно-ресурсного центру та його коштами, формує кошторис, укладає цивільно-правові угоди, забезпечує ефективність використання фінансових та матеріальних ресурсів;

5) забезпечує охорону праці, дотримання законності у діяльності інклюзивно-ресурсного центру;

6) представляє інклюзивно-ресурсний центр у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

7) подає засновнику річний звіт про діяльність інклюзивно-ресурсного центру;

8) видає відповідно до компетенції накази, контролює їх виконання;

9) діє від імені інклюзивно-ресурсного центру без довіреності;

10) залучає юридичних та фізичних осіб до виконання завдань інклюзивно-ресурсного центру шляхом укладення з ними цивільно-трудових договорів відповідно до своєї компетенції;

11) може вносити засновнику інклюзивно-ресурсного центру пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності інклюзивно-ресурсного центру.

2. Проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи

(Цей пункт висвітлено на основі змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» в редакції від 12 липня 2017 р. № 545 [1])

Підготовка до проведення комплексної оцінки

Комплексна оцінка, у тому числі повторна, проводиться за письмовим або он-лайн зверненням (заявою) до інклюзивно-ресурсного центру батьків (одного з батьків) або інших законних представників особи з особливими освітніми потребами.

Перед проведенням комплексної оцінки керівник (директор) інклюзивно-ресурсного центру або уповноважені ним працівники ***проводять первинний прийом заявників, визначають час, місце та дату проведення комплексної оцінки та встановлюють наявність у них таких документів:***

- документи, що посвідчують особу заявників;
- свідоцтво про народження дитини;
- інші документи, що посвідчують особу, якій проводитиметься комплексна оцінка.

У разі проведення комплексної оцінки особи з інвалідністю до звернення (заяви) до інклюзивно-ресурсного центру щодо проведення комплексної оцінки додається її індивідуальна програма реабілітації.

Інклюзивно-ресурсний центр проводить комплексну оцінку не пізніше ніж протягом місяця з моменту подання звернення (заяви).

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) для дітей, які переїхали на тимчасове місце проживання, комплексна оцінка проводиться протягом тижня з моменту подання звернення (заяви).

У разі коли ***особа з особливими освітніми потребами здобуває дошкільну або загальну середню освіту, до заяви можуть додаватися:***

- психолого-педагогічна характеристика особи із зазначенням динаміки та якості засвоєння знань під час навчання, підготовлена відповідним педагогічним працівником та затверджена керівником відповідного закладу освіти;
- зошити з рідної мови, математики, результати навчальних досягнень (для осіб, які здобувають загальну середню освіту), малюнки, інші результати навчання, виховання та розвитку особи;
- документи щодо додаткових обстежень особи;
- копія протоколу засідання команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами із зазначенням потреби щодо продовження тривалості здобуття освіти.

У разі коли особі з особливими освітніми потребами вже надавались психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, до інклюзивно-ресурсного центру подаються:

- попередні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки;
- висновок відповідних фахівців щодо результатів надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг із зазначенням динаміки розвитку особи згідно з індивідуальною програмою розвитку.

Місце проведення комплексної оцінки

Інклюзивно-ресурсні центри можуть проводити комплексну оцінку, у тому числі повторну, за місцем навчання та/або проживання (перебування) особи. Графік проведення комплексної оцінки обов'язково погоджується з керівником відповідного закладу освіти, закладу охорони здоров'я та батьками (одним з батьків) або законними представниками особи за два тижні до початку її проведення.

Для осіб, які мають освітні труднощі тяжкого та найтяжчого ступеня прояву; відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу; перебувають на довготривалому лікуванні та/або реабілітації в закладах охорони здоров'я комплексна оцінка проводиться за місцем їх проживання (перебування).

Комплексна оцінка здобувачів освіти

Для здобувачів освіти комплексна оцінка проводиться з обов'язковим спостереженням та додатковим збором інформації фахівцями інклюзивно-ресурсного центру про особливості навчання особи в закладі освіти та/або за місцем її проживан-

ня (перебування), в тому числі тимчасового у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду), консультацій з педагогічними працівниками закладу освіти щодо розроблення її індивідуальної освітньої траєкторії, індивідуальної програми розвитку, необхідності модифікації/адаптації освітньої програми (навчальних предметів), особливостей організації освітнього середовища, рекомендацій з надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг тощо. Для цього фахівці інклюзивно-ресурсних центрів за заявою заявників виїжджають на місце навчання особи з особливими освітніми потребами та/або місця проживання (перебування), в тому числі тимчасового місця проживання (перебування) у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду).

У разі необхідності додаткової медичної діагностики від інших вузькопрофільних спеціалістів за погодженням із заявниками строк проведення комплексної оцінки може бути продовжено, але не більш як до 30 календарних днів з моменту подання ними письмової заяви.

Під час проведення комплексної оцінки фахівці інклюзивно-ресурсного центру повинні створити атмосферу довіри та доброзичливості, враховувати фізичний, психологічний та емоційний стан особи, індивідуальні особливості її розвитку, вік, місце проживання, мову спілкування тощо.

Участь батьків (одного з батьків) або законних представників особи у проведенні комплексної оцінки є обов'язковою.

Напрями проведення комплексної оцінки

Комплексна оцінка проводиться фахівцями інклюзивно-ресурсного центру індивідуально за такими напрямками:

- оцінка фізичного розвитку особи;
- оцінка мовленнєвого розвитку особи;
- оцінка когнітивної сфери особи;
- оцінка емоційно-вольової сфери особи;
- оцінка освітньої діяльності особи.

За потреби під час комплексної оцінки може використовуватись інформація про стан здоров'я особи та результати медичної діагностики вузькопрофільних спеціалістів, яку надають заявники (за бажанням).

Метою проведення *оцінки фізичного розвитку* особи є визначення рівня її загального розвитку, відповідності віко-

вим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо, а також його впливу на фізичну та рухливу активність особи, її освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, у тому числі щодо облаштування освітнього середовища (простору), адаптації/модифікації навчальних програм.

Оцінка мовленнєвого розвитку особи проводиться з метою визначення рівня розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури, а також його впливу на опанування навчальних програм, розвиток комунікативних навичок тощо. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, у тому числі щодо адаптації/модифікації навчальних програм, застосування корекційно-розвиткового складника в освітніх програмах.

Оцінка когнітивної сфери особи проводиться з метою визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага, а також їх впливу на освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, у тому числі щодо адаптації/модифікації навчальних програм, застосування корекційно-розвиткового складника в освітніх програмах.

Оцінка емоційно-вольової сфери особи проводиться з метою виявлення її здатності до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин, психологічного стану особи, а також їх впливу на освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, у тому числі для фахівців, що надають корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги, для практичного психолога та соціального педагога закладу освіти.

Оцінка освітньої діяльності проводиться за всіма напрямками з урахуванням критеріїв формування вмінь та навичок, впливу встановлених особливих освітніх потреб на рівень сформованості знань, умінь, навичок відповідно до вікових особливостей особи, у тому числі оцінка умінь, навичок, інтересів, важливих для вибору професії (для осіб з особливими освітніми потребами, які здобуватимуть професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту).

У разі потреби фахівці інклюзивно-ресурсного центру можуть проводити комплексну оцінку за іншими напрямами,

зокрема визначення рівня соціальної адаптації, взаємовідносин з однолітками, дорослими.

Результати комплексної оцінки

Результати комплексної оцінки оформлюються в електронному вигляді, зберігаються в інклюзивно-ресурсному центрі та надаються батькам (одному з батьків) або законним представникам особи за письмовим зверненням.

Інформація про результати комплексної оцінки є конфіденційною.

Узагальнення результатів комплексної оцінки здійснюється на засіданні фахівців інклюзивно-ресурсного центру, які її проводили, в якому мають право брати участь батьки (один з батьків) або законні представники особи з особливими освітніми потребами.

За результатами комплексної оцінки:

✓ визначаються наявність чи відсутність у особи особливих освітніх потреб та у разі їх наявності зазначається категорія (категорії) (тип (типи) її особливих освітніх потреб (труднощів);

✓ визначаються напрями, рівень та обсяг підтримки особи з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, у тому числі обсяг психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, які надаються особам з особливими освітніми потребами в закладах освіти (для особи з інвалідністю – з урахуванням індивідуальної програми реабілітації);

✓ надаються рекомендації щодо складення, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку в частині надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, змісту, форм та методів навчання відповідно до потенційних можливостей особи, створення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку осіб з особливими освітніми потребами (доступність приміщень, особливості облаштування робочого місця, використання технічних засобів тощо);

✓ надаються рекомендації щодо надання підтримки в освітньому процесі для дітей, які зазнали психологічної травми.

Висновок про комплексну оцінку

За результатами засідання складається висновок про комплексну оцінку.

Фахівці інклюзивно-ресурсного центру зобов'язані ознайомити батьків (одного з батьків) або законних представників особи з особливими освітніми потребами з висновком

про комплексну оцінку, необхідністю створення умов для навчання та надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти (у разі здобуття особою дошкільної чи загальної середньої освіти).

Висновок про комплексну оцінку надається батькам (одному з батьків) або законним представникам особи з особливими освітніми потребами, за заявою яких (якого) її проведено, у двох примірниках, один з яких подається батьками (законними представниками) особи до закладу освіти.

У разі встановлення фахівцями інклюзивно-ресурсного центру наявності в особи особливих освітніх потреб висновок про комплексну оцінку є підставою для:

- ✓ забезпечення інклюзивного навчання (утворення інклюзивної групи чи класу), складення для неї індивідуальної програми розвитку та надання їй психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг згідно з визначеним рівнем підтримки;

- ✓ зарахування особи з особливими освітніми потребами до закладів спеціальної освіти (з урахуванням особливостей розвитку особи відповідно до профілю (напряму) спеціальної школи або навчально-реабілітаційного центру);

- ✓ зарахування до спеціальних груп чи класів (з урахуванням особливостей розвитку особи);

- ✓ складення індивідуальної програми розвитку для осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту за формою педагогічного патронажу.

Комплексна оцінка може проводитися перед зарахуванням особи з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної або загальної середньої освіти. З метою створення у такому закладі умов для навчання особи її батьки (один з батьків) або законні представники звертаються до інклюзивно-ресурсного центру за шість місяців до початку навчального року.

Перед проведенням комплексної оцінки батьки (один з батьків) або законні представники особи можуть звернутися до закладу освіти, який вони обрали, для зарахування особи.

Проведення повторної комплексної оцінки

Повторна комплексна оцінка фахівцями інклюзивно-ресурсного центру проводиться у разі:

- ✓ переходу особи з особливими освітніми потребами з дошкільного закладу освіти в заклад загальної середньої осві-

ти; переходу особи з особливими освітніми потребами між рівнями освіти; переведення особи із спеціального закладу дошкільної освіти, спеціального закладу загальної середньої освіти, закладу загальної середньої освіти до інклюзивної (спеціальної) групи закладу дошкільної освіти або інклюзивного (спеціального) класу закладу загальної середньої освіти;

✓ надання рекомендації команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, психолого-педагогічного консилиуму спеціального закладу загальної середньої освіти щодо наявності успіхів або труднощів у засвоєнні особою освітньої програми;

✓ ініціативи батьків (інших законних представників) особи з особливими освітніми потребами;

✓ ініціативи особи, що подавала заяву з метою проведення моніторингу розвитку особи, але не частіше ніж раз на рік;

✓ рекомендації команди психолого-педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами закладу освіти або фахівців інклюзивно-ресурсних центрів з метою проведення моніторингу розвитку особи (за згодою батьків);

✓ визначення потреби у продовженні тривалості здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами, що здобувають загальну середню освіту.

Повторна комплексна оцінка може проводитися за всіма або окремими напрямками залежно від освітніх потреб особи з особливими освітніми потребами та наявної інформації про її розвиток.

3. Зміст діяльності психолого-педагогічного консилиуму

(Цей пункт висвітлено на основі змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про спеціальну школу» та «Положення про навчально-реабілітаційний центр» в редакції від 3 листопада 2021 р. № 1132 [2])

Психолого-педагогічний консилиум – це консультативно-дорадчий орган спеціальної школи/НРЦ, який утворюється директором спеціальної школи/НРЦ та діє на підставі установчих документів спеціальної школи/НРЦ.

Склад психолого-педагогічного консилиуму

- директор спеціальної школи/НРЦ або його заступник, який відповідає за організацію освітнього процесу;

- медичний працівник, який входить до штату спеціального закладу або закладу охорони здоров'я за напрямом його діяльності;
- вчителі, які здобули вищу освіту за спеціальністю 016 Спеціальна освіта;
- інші педагогічні працівники.

До роботи психолого-педагогічного консилиуму можуть долучатися інші фахівці. На першому засіданні психолого-педагогічного консилиуму обирається секретар консилиуму.

Основні функції психолого-педагогічного консилиуму

1) забезпечення реалізації державних стандартів у спеціальній школі/НРЦ;

2) забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів (вихованців) спеціальної школи/НРЦ;

3) поглиблене вивчення стану здоров'я та розвитку учнів (вихованців) спеціального закладу, складення індивідуальної програми розвитку та індивідуального навчального плану (за потреби);

4) проведення моніторингу динаміки розвитку учнів (вихованців) та результатів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги);

5) розроблення рекомендацій щодо особливостей організації освітнього процесу відповідно до особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців), а також визначення індивідуальної освітньої траєкторії;

6) визначення оптимальних умов, форм і методів навчання з урахуванням освітніх потреб учня та державних стандартів повної загальної середньої освіти;

7) надання консультативної допомоги батькам (іншим законним представникам) учнів (вихованців) або дітей, які отримують психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (допомоги) в спеціальній школі/НРЦ;

8) надання за запитом консультативної допомоги з питань організації навчання осіб з особливими освітніми потребами, що здобувають освіту в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Рішення психолого-педагогічного консилиуму фіксуються в протоколі засідання та ухвалюються більшістю голосів членів консилиуму. У разі рівного розподілу голосів вирі-

шальним є голос голови психолого-педагогічного консилиуму. Засідання психолого-педагогічного консилиуму проводяться в разі потреби, але не рідше ніж двічі на рік.

Для прийняття рішення щодо індивідуальної освітньої траєкторії учня залучаються його батьки (інші законні представники).

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Що таке інклюзивно-ресурсний центр?*
2. *Назвіть завдання інклюзивно-ресурсного центру.*
3. *Обґрунтуйте необхідність виконання інклюзивно-ресурсним центром додаткових завдань у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.*
4. *Які педагогічні працівники забезпечують діяльність інклюзивно-ресурсних центрів?*
5. *Поясніть доцільність документів, які потрібно підготувати батькам на засідання для проведення комплексної оцінки розвитку дитини.*
6. *Охарактеризуйте напрями, за якими проводиться комплексна оцінка розвитку дитини.*
7. *Для чого є підставою висновок про комплексну оцінку?*
8. *Визначить мету створення психолого-педагогічного консилиуму.*
9. *Назвіть основні функції психолого-педагогічного консилиуму.*
10. *Назвіть можливості взаємодії членів психолого-педагогічного консилиуму з фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.*

Тема 2.4. ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

План

1. Роль дошкільного виховання у корекції порушень психофізичного розвитку та формуванні особистості дитини.
2. Організація роботи спеціальних закладів дошкільної освіти.
3. Особливості роботи педагогічного персоналу спеціального закладу дошкільної освіти.

Основні джерела

1. Золотоверх В.В. Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки: монографія. Київ: Наук. світ, 2004. 196 с.
2. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Положення про заклад дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2021 р. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text>
5. Програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>
6. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>

1. Роль дошкільного виховання у корекції порушень психофізичного розвитку та формуванні особистості дитини

Ранній та дошкільний вік є дуже вагомими для розвитку дитини, адже саме у цьому віці здійснюється інтенсивний розвиток та формування її особистості. Створення у цей період

спеціальних умов для корекційно-розвиткової роботи з дитиною з певними проблемами/труднощами дозволяє попередити виникнення ускладнень у процесі розвитку; урахувати сензитивні періоди становлення психіки; сприяє гармонійному розвитку особистості дитини; надає можливість підготувати її до навчання в школі.

У практиці дошкільного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями особливої актуальності набуває положення про провідну роль навчання, особливо в сензитивні періоди, коли дитина є найбільш чутливою до деяких впливів і коли в неї особливо інтенсивно формуються певні психічні процеси. Дослідники спеціальної психології визначили, що дошкільники з інтелектуальними порушеннями самостійно не оволодівають ні специфічними видами дитячої діяльності, ні соціальними формами поведінки. Мислення і мовлення таких дітей при спонтанному розвитку виявляється на дуже низькому рівні. Водночас, досвід спеціального дошкільного виховання свідчить про значні потенційні можливості дітей з інтелектуальними порушеннями, які можуть бути реалізовані лише в умовах особливим чином організованого навчання, що містить корекційний складник.

У процесі спеціального дошкільного виховання діти з інтелектуальними порушеннями виявляють значні можливості в оволодінні різними видами діяльності. Передусім кардинальних змін набуває гра. У процесі спонтанного розвитку діти мало грають самостійно; їхні ігри стереотипні та бідні за змістом, зводяться до простих маніпуляцій з предметами і часто неадекватні; в грі відсутні навіть елементи сюжету; не виникає бажання грати колективно; ігри дітей різного віку майже не відрізняються за рівнем розгорнутості та складності; мовленнєвий супровід ігрових дій переважно відсутній. Через це гра не стає провідною діяльністю і не сприяє психічному розвитку дітей.

Дослідження вчених та практика дошкільного виховання свідчать, що в умовах спеціального навчання дошкільники з інтелектуальними порушеннями оволодівають сюжетно-рольовою грою і виявляються здатними не лише відтворювати передбачені програмою ігрові сюжети, а й створювати нові ігрові ситуації. У іграх з правилами в дітей формуються передумови довільної поведінки. Виконання ігрових дій активізує дітей, викликає в них позитивні емоції, сприяє розвитку особистості та засвоєнню соціального досвіду.

Ігрова діяльність позитивно впливає й на розвиток образотворчої. У спонтанному розвитку малювання, конструювання не виконують розвиваючої функції в житті дошкільників з інтелектуальними порушеннями. Завдяки спеціальній методиці в дітей формуються вміння зображувати окремі предмети, створювати окремі сюжети в малюнках та ліпці відповідно до образотворчого задуму. Особливого значення набуває виникнення у дітей емоційного та мовленнєвого спілкування у процесі спільної діяльності.

Дошкільники з інтелектуальними порушеннями самостійно не оволодівають навичками самообслуговування, схильні до опіки. У процесі корекційно спрямованого трудового виховання вони можуть оволодіти самообслуговуючою діяльністю, найпростішими видами ручної та господарсько-побутової праці.

Найбільш недорозвиненою у дошкільників з інтелектуальними порушеннями є пізнавальна діяльність, яка відрізняється від вікової норми як у темпах розвитку, так є якісно. Зокрема, в кінці дошкільного віку лише половина таких дітей сягає рівня розвитку сприймання, з якого діти з нормативним розвитком починають дошкільний вік. Діти не використовують власний досвід у нових умовах, наочно-дійове мислення не сформоване. Суттєвим недорозвитком характеризується і мовлення дітей: словник дуже бідний, граматичні категорії та фонематичні операції не сформовані; діти погано розуміють звернене мовлення, власні висловлювання є ситуативними й примітивними. Мовлення не виконує функції спілкування і регулювання власної діяльності. Своєчасна корекція сприяє розвитку всіх систем мовлення у дошкільників з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, діти навчаються розуміти звернене мовлення; оволодівають певними засобами мовленнєвого спілкування; у них збагачується лексична та граматична будова мовлення; формуються окремі фонематичні процеси та навички звуковимови.

Суттєвим досягненням корекційно спрямованого дошкільного виховання є й особистісний розвиток дошкільників з інтелектуальними порушеннями. У дітей формується позитивне емоційне ставлення до власної діяльності та діяльності однолітків; їхні вчинки стають переважно вмотивованими; з'являються дружні стосунки з однолітками та дорослими; вони стають чутливими до заохочення та покарання; відчувають потребу в позитивній оцінці дорослого.

Отже, практика спеціального дошкільного виховання та дослідження вчених переконливо свідчать, що вихованці спеціальних закладів дошкільної освіти виявляються більшою мірою підготовленими до навчання, соціалізованими та розвиненими, ніж їхні однолітки з інтелектуальними порушеннями, які не одержали корекційно спрямованого психолого-педагогічного супроводу. Це підтверджує провідну роль дошкільного виховання у корекції порушень психофізичного розвитку та формуванні особистості дитини з інтелектуальними порушеннями.

2. Організація роботи закладів дошкільної освіти з дітьми з інтелектуальними порушеннями

Основною **метою** дошкільного виховання є розвиток, виховання і навчання дітей. Для дітей з ООП освітній процес поєднується з наданням психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг.

Згідно з Положенням про заклад дошкільної освіти діти з особливими освітніми потребами дошкільного віку, в тому числі й з інтелектуальними порушеннями, можуть відвідувати заклади дошкільної освіти. Зокрема:

✓ ясла-садок комбінованого типу – заклад дошкільної освіти для дітей віком від одного до шести (семи) років (для дітей з особливими освітніми потребами – від одного до семи (восьми) років), у складі якого можуть бути утворені групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти та з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

✓ ясла-садок компенсуючого типу – заклад дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами віком від двох до семи (восьми) років, де забезпечується догляд за ними, розвиток, оздоровлення, виховання та навчання з урахуванням особливих освітніх потреб таких дітей та відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Зазначені заклади поділяються на спеціальні та санаторні.

Для **зарахування дитини** до державного (комунального) спеціального закладу дошкільної освіти (спеціальних груп) до

заяви батьків чи інших законних представників дитини про зарахування додається висновок інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини щодо виявлених особливостей розвитку (порушень слуху, зору, мовлення, поведінки, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку чи затримки психічного розвитку).

Здобуття дошкільної освіти дітьми з інтелектуальними порушеннями здійснюється ***за окремими програмами і методиками***, розробленими на основі Базового компонента дошкільної освіти МОН, за погодженням з МОЗ.

Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу для дітей з інтелектуальними порушеннями відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності) складається індивідуальна програма розвитку, що розробляється командою психолого-педагогічного супроводу.

Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з інтелектуальними порушеннями здійснюється відповідно до Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 р. № 530.

Характеристика програм

Спеціальні заклади дошкільної освіти можуть приймати як вихованців з інтелектуальними порушеннями, так і з розладами спектру аутизму. Відповідно для організації освітнього процесу використовують різні програми.

➤ **Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю**, рекомендована листом МОН України від 12.04.2013 № 1/11-6940. Програма складається із семи розділів, у яких визначається зміст корекційно-виховної роботи з провідних для дошкільного віку видів діяльності:

- розвиток мовлення;
- формування елементарних математичних уявлень;
- музичне виховання;
- фізичне виховання та основи здоров'я;
- ігрова діяльність;
- ознайомлення з навколишнім;
- сенсорне виховання.

Кожен розділ програми поділений за чотирма роками навчання і передбачає пояснювальну записку, зміст навчання і виховання дітей, орієнтовні показники розвитку, спрямованість корекційно-розвивальної роботи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структура програми розвитку дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями

№	К-ть год.	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи

Особливістю програми є чітке визначення корекційно-розвиткових цілей для роботи з дошкільниками з ІІІ, поєднаних із навчальною і виховною роботою.

► Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт», рекомендована Листом МОН України від 04.04.2013 №1/11-6544. Програма містить 7 розділів, відповідно до сфер життя дитини:

- дитина в соціумі;
- мовлення дитини;
- дитина в сенсорно-пізнавальному просторі;
- дитина у світі культури;
- гра дитини;
- здоров'я та фізичний розвиток;
- розвиток соціально-побутових навичок.

Освітні лінії програми ґрунтуються на трьох видах інтелекту: фізична сфера – на психомоторному інтелекті як динамічній системі цілісних рухових і психічних актів, що виконують активуючу функцію; чотири освітні лінії – «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини» «Дитина у світі культури» та «Гра дитини» – на соціальному інтелекті як інтегральній здатності розуміти взаємостосунки між людьми та міжособистісні події; «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» – на загальному інтелекті як пізнавальній здібності, що визначає готовність до засвоєння й використання знань і досвіду. При цьому, кожному виду інтелекту відповідають освітні лінії та види діяльності (див. таблицю 2.2).

Наскрізними завданнями програми є:

- нормалізація тонічної регуляції, розвиток загальної моторики;

- формування базового почуття безпеки та довіри до інших людей, вміння та бажання взаємодіяти з ними, набуття розкутості та розширення спектра проявів;
- сенсорна інтеграція, оволодіння різними способами пізнання дійсності.

Таблиця 2.2

Види діяльності

Сенсомоторна, психомоторна	Взаємодія з іншими людьми	Мовленева, комунікативна	Продуктивна: образотворча, музична, театральна	Ігрова: предметно-маніпулятивна, сюжетна, рольова	Предметна, навчальна

Програма передбачає розвивальні, виховні та корекційні завдання відповідно до рівнів розвитку дитини, які реалізуються в освітньому процесі.

➤ **Програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом**, рекомендована Листом МОН України від 11.09.2013 № 1/11-13887. У програмі вміщені освітньо-корекційні завдання, освітні лінії та зміст компетентностей, які формуються за такими віковими параметрами: вік немовляти; ранній вік; молодший та старший дошкільний вік дітей з РСА. Зміст програми розроблений за принципом диференціації залежно від особливостей розвитку дитини з РСА.

Організація занять

В організації освітнього процесу спеціальний заклад дошкільної освіти орієнтується на Положення про ЗДО, інші документи МОН.

У спеціальному ЗДО, на відміну від типового ЗДО, для проведення базових занять із дітьми з ІП, зокрема, з розвитку мовлення та формування елементарних математичних уявлень, група поділяється на дві підгрупи. Такий поділ здійснюється не кількісно, а за рівнем пізнавальних можливостей дітей, що створює умови для реалізації індивідуального та диференційованого підходу у процесі корекційно-виховної роботи.

Особливості занять з дітьми з РСА залежать від рівня їхньої соціалізованості, комунікативних навичок і описані у програмах.

Тривалість занять для дітей дошкільного віку визначається залежно від складності порушень з урахуванням нормати-

вів, встановлених наказом МОН від 20 квітня 2015 р. № 446, та триває: для дітей віком від одного до трьох років – не більше 10 хвилин; для дітей, що здобувають дошкільну освіту у молодшій групі, – не більше 15 хвилин; у середній – 20 хвилин; у старшій – 25 хвилин.

Обов'язковою складовою діяльності спеціального ЗДО є надання психолого-педагогічних та корекційних послуг, яке реалізується через комплексний психолого-педагогічний супровід дитини та проведення корекційно-розвиткових занять.

3. Особливості роботи педагогічного персоналу спеціального закладу дошкільної освіти

Відповідно до Положення про ЗДО педагогічні працівники закладів дошкільної освіти у партнерстві з батьками або іншими законними представниками дитини забезпечують єдність навчання, виховання і розвитку вихованців у рамках освітнього процесу, створюють безпечне освітнє середовище, вільне від будь-яких проявів насильства та булінгу (цькування).

Керівництво закладом здійснює керівник, який призначається засновником або уповноваженим органом.

Колегіальним постійно діючим органом управління закладом дошкільної освіти є педагогічна рада, повноваження якої визначаються установчими документами відповідного закладу. Керівник закладу дошкільної освіти є головою педагогічної ради.

Виховну, навчальну і корекційно-розвиткову роботу з дітьми, що мають інтелектуальні порушення та розлади спектру аутизму, у спеціальному ЗДО забезпечують: вчителі-дефектологи (олігофренопедагоги); вихователі; музичний керівник; психолог; вчитель-логопед; медичний персонал (лікарі, медсестри). Вони ж відповідають за дотримання режиму дня; поглиблену комплексну оцінку розвитку дитини; лікування вихованців; організовують роботу з родинами дітей.

Всі фахівці виконують завдання корекційно-розвиткової роботи при виконанні своїх посадових обов'язків. Найбільша роль у цьому, згідно з посадовими інструкціями належить вчителю-дефектологу та вихователю. Фронтальні й індивідуальні корекційно-розвиткові цілі, обумовлені типологічними та індивідуальними особливостями розвитку дитини, реалізує вчитель-дефектолог на підгрупових навчальних заняттях; спе-

ціальних корекційно-розвиткових заняттях. Вихователь проводить групові та підгрупові заняття згідно з програмою, виконує завдання з індивідуальної корекції, визначені для кожної дитини вчителем-дефектологом, логопедом, психологом.

Визначальною умовою для ефективної роботи в спеціальному ЗДО є наявність у педагогічних працівників фахової освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, спеціалізація 016.02 Олігофренопедагогіка, для логопеда – 016.01 Логопедія.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Доведіть роль дошкільного виховання у розвитку та формуванні особистості дитини з інтелектуальними порушеннями.
2. Дайте коротку характеристику програм, за якими здійснюється виховання та навчання дітей дошкільного віку з ІІ та РСА в спеціальному ЗДО.
3. У чому полягають особливості роботи персоналу спеціального закладу дошкільної освіти?

Тема 2.5. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ДЕ МОЖУТЬ НАВЧАТИСЯ ДІТИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Характеристика діяльності спеціальних шкіл.
2. Особливості діяльності навчально-реабілітаційних центрів.
3. Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в спеціальних та інклюзивних класах.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Миронова С.П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с.
3. Порядок зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, пере-

- дення до іншого закладу освіти. Наказ МОН України від 01.08.2018 № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18#n20>
4. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (із змінами). Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/530-2019-%D0%BF>
 5. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-zatverdzhennya-poryadku-organi-a957>
 6. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10#Text>
 7. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
 8. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-зорієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.

1. Характеристика діяльності спеціальних шкіл

Діяльність спеціальної школи регламентується чинними документами України про освіту, одним із яких є «Положення про спеціальну школу» (редакція 2021 р.) (далі – Положення).

Спеціальна школа є закладом загальної середньої освіти, який забезпечує здобуття освіти учнями з особливими освітніми потребами відповідно до державного стандарту освіти, реалізацію корекційно-розвиткового складника освітньої програми та надає психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

Основними **завданнями спеціальної школи** згідно з Положенням є [7]:

1) забезпечення здобуття учнями (вихованцями) загальної середньої освіти на одному чи кількох її рівнях та/або дошкільної (за наявності дошкільного підрозділу) освіти з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів відповідно до державних стандартів;

2) створення умов для здобуття освіти учнями (вихованцями) шляхом належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення, забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості учнів (вихованців);

3) забезпечення системного психолого-педагогічного супроводу учнів (вихованців);

4) надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) учням (вихованцям) та дітям, які не є учнями (вихованцями) спеціальної школи;

5) забезпечення навчання учнів (вихованців) за допомогою найбільш прийнятних для них методів і способів спілкування в освітньому середовищі, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвитку, використання в освітньому процесі української жестової мови, шрифту Брайля, допоміжних засобів для навчання, засобів альтернативної комунікації тощо;

6) викладання навчальних предметів (інтегрованих курсів) з урахуванням можливостей та потреб учнів способами, що є найбільш прийнятними для учнів спеціальної школи, у тому числі шляхом адаптації/модифікації змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів), використання допоміжних засобів для навчання;

7) організація освітнього процесу, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях;

8) засвоєння учнями (вихованцями) норм етики та загальнолюдської моралі, міжособистісного спілкування, основ гігієни та здорового способу життя;

9) сприяння набуттю ключових компетентностей учнями (вихованцями);

10) формування компетентностей для подальшого самостійного життя, забезпечення розвитку природних здібностей і обдарувань, творчого та критичного мислення, соціалізації учнів (вихованців);

11) сприяння всебічному розвитку учнів (вихованців);

12) надання консультацій батькам (іншим законним представникам) учнів (вихованців) та їх активне залучення до освітнього процесу.

Організація роботи спеціальної школи

(Цей пункт висвітлено на основі змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про спеціальну школу» в редакції від 3 листопада 2021 р. № 1132 [7])

Згідно з Положенням спеціальна школа може бути державної чи комунальної форм власності. Тип спеціальної школи залежить від контингенту дітей, зокрема й для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

В *складі школи* для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку можуть бути:

- класи (дошкільні групи) для учнів (вихованців) з легкими порушеннями інтелектуального розвитку;
- класи (дошкільні групи) для учнів (вихованців) з помірними порушеннями інтелектуального розвитку;
- класи для учнів із розладами аутичного спектра, у тому числі не пов'язаними з інтелектуальним порушеннями.

У разі недостатньої кількості учнів та за умови забезпечення індивідуального підходу в один клас можуть бути зараховані учні з легкими та помірними порушеннями інтелектуального розвитку. До спеціальної школи можуть зараховуватися учні різного віку за умови, якщо їх різниця у віці становить не більше двох років.

Наповнюваність класів:

- для дітей з легкими ПІР – 12 осіб;
- для дітей з помірними ПІР – 6 осіб;
- для дітей з РСА – 6 осіб.

Рівні освіти в спеціальній школі:

- початкова освіта – 1-4 класи;
- базова середня освіта – 5-11 класи.

За наявності відповідної навчально-матеріальної бази школа може створити 12 і 13 класи для забезпечення здобуття профільної середньої освіти.

Для виконання освітньої програми, у тому числі її корекційно-розвиткового складника, отримання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг у спеціальній школі створюються групи подовженого дня для учнів одного або різних років навчання з урахуванням особливостей розвитку, гранична наповнюваність яких не може перевищувати наповнюваність класів. Для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг в спеціальній школі можуть створюватися міжкласні групи.

Керівництво спеціальною школою здійснює директор, діяльність якого відповідає законодавству України. Колегіальним органом управління спеціальної школи є педагогічна рада.

У спеціальній школі може бути пансіон для учнів, які проживають далеко від закладу. Поселення учнів до пансіону спеціальної школи, проживання та утримання в ньому здійснюється відповідно до Порядку проживання та утримання

учнів у пансіонах закладів освіти, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Розклад уроків, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять складається з дотриманням педагогічних вимог та вимог санітарного законодавства з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (вихованців).

Тривалість уроків у 1 класі становить 35 хвилин, у 2-4 класах – 40 хвилин, у 5-13 класах – 45 хвилин. Періодичність проведення перерв під час уроків (комплекс вправ з рухової активності) і тривалість перерв між уроками схвалюється педагогічною радою відповідно до особливостей організації освітнього процесу та харчування.

Організація навчання за дистанційною формою здобуття освіти в спеціальній школі здійснюється з урахуванням особливих освітніх потреб, психофізичних особливостей та стану здоров'я учнів.

Організація освітнього процесу

Освітній процес у спеціальній школі забезпечує дотримання державних стандартів повної загальної середньої освіти і спрямовується на розвиток особистості учня (вихованця), формування та застосування його компетентностей, має корекційну спрямованість та забезпечує засвоєння освітньої програми, розвиток здібностей та подальшу соціалізацію учнів.

Освітній процес у спеціальних школах для осіб з інтелектуальними порушеннями та класах для учнів із складними порушеннями розвитку незалежно від особливостей контингенту учнів та напряму (профілю) діяльності спеціальної школи може організовуватися за такими **циклами** відповідно до рівнів освіти:

✓ перший цикл початкової освіти – **адаптаційно-ігровий** (1-й і 2-й рік навчання);

✓ другий цикл початкової освіти – **основний** (3-й і 4-й рік навчання);

✓ перший цикл базової середньої освіти – **адаптаційний** (5-й і 6-й рік навчання);

✓ другий цикл базової середньої освіти – **базове предметне навчання** (7-11 роки навчання);

✓ перший цикл профільної середньої освіти – **профільно-адаптаційний** (12 рік навчання);

✓ другий цикл профільної середньої освіти – **профільний** (13 рік навчання).

Спеціальна школа розробляє та використовує в освітній діяльності освітню програму. Рішення про використання закладом освіти освітньої програми, розробленої на основі типової освітньої програми або іншої освітньої програми, приймається педагогічною радою спеціальної школи.

Освітня програма спеціальної школи в обов'язковому порядку повинна містити корекційно-розвитковий та виховний складники, що враховують специфіку розвитку та потреби учнів з інтелектуальними порушеннями.

Домашні завдання в 1-2 класах не задаються. Письмові домашні завдання у 3-4 класах не є обов'язковими для виконання учнями. Домашні завдання в 5-13 класах можуть задаватися з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учнів. Зміст, обсяг і форма виконання домашніх завдань визначаються педагогічними працівниками.

Методи та технології навчання мають відповідати психофізичним особливостям учнів з інтелектуальними порушеннями. Для учнів з РСА використовують засоби альтернативної комунікації, інші методи і способи, які забезпечують формування необхідних компетентностей для подальшого самостійного життя, розвиток комунікативних навичок.

Для учнів із складними порушеннями розвитку використовуються методи та способи, які враховують їх індивідуальні потреби та забезпечують формування компетентностей, необхідних для подальшого самостійного життя.

У спеціальній школі реалізується індивідуальна освітня траєкторія, що передбачає розроблення індивідуальної програми розвитку для учнів та індивідуального навчального плану (за потреби).

Індивідуальна програма розвитку складається для кожного учня на підставі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, наданого інклюзивно-ресурсним центром.

Індивідуальна програма розвитку для учнів повинна містити:

- загальну інформацію про учня;
- інформацію про особливості та динаміку розвитку;
- інформацію про особливості засвоєння освітньої програми (її окремих освітніх компонентів);
- відомості про потребу в індивідуальному навчальному плані;

- відомості про потребу в адаптації/модифікації змісту навчальних предметів;
- перелік психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, яких потребує учень.

Для всебічного розвитку учнів (вихованців) з урахуванням їх індивідуальних особливостей створюються відповідно до законодавства гуртки за інтересами, спортивні секції, до освітнього процесу залучаються заклади позашкільної освіти.

В школі має діяти психолого-педагогічний консиліум, який є консультативно-дорадчим органом спеціальної школи, утворюється директором спеціальної школи та діє на підставі установчих документів спеціальної школи.

Оцінювання результатів навчання учнів спеціальної школи здійснюється згідно із загальними критеріями оцінювання та з урахуванням індивідуального навчального плану (за наявності).

Учні, які завершили здобуття певного рівня загальної середньої освіти, отримують відповідний документ про освіту в установленому законодавством порядку.

Надання корекційно-розвиткових послуг

У спеціальних школах забезпечується психолого-педагогічний супровід, надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги. Для проведення занять у груповій формі створюються міжкласні групи. У групі повинно бути не менше трьох та не більше шести осіб.

Для учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня у спеціальній школі проводять такі корекційно-розвиткові заняття:

- лікувальна фізкультура;
- ритміка;
- розвиток мовлення
- соціально-побутове орієнтування;

Для учнів з інтелектуальними порушеннями помірного та тяжкого ступеня у спеціальній школі проводять такі корекційно-розвиткові заняття:

- психомоторний та сенсорний розвиток;
- логопедичні заняття;
- ритміка.

Для учнів з інтелектуальними порушеннями, які мають розлади аутичного спектру у спеціальній школі проводять такі корекційно-розвиткові заняття:

- розвиток психомоторики;
- сенсорний розвиток;
- сенсорна інтеграція;
- соціально-комунікативний розвиток.

Також у спеціальній школі можуть проводитися: масаж, апаратна фізіотерапія), надаватися послуги з ранньої реабілітації для дітей з інвалідністю дошкільного віку тощо.

Навчально-виховна робота поєднується з лікувально-профілактичною і медичними заходами.

2. Особливості діяльності навчально-реабілітаційних центрів

(Цей пункт висвітлено на основі змісту Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про навчально-реабілітаційний центр» в редакції від 3 листопада 2021 р. № 1132 [7])

Навчально-реабілітаційний центр (далі – **НРЦ**) є закладом загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема зумовленими складними порушеннями розвитку.

Учні із складними порушеннями розвитку – особи з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку. До цієї категорії згідно з Положенням відносяться й особи з інвалідністю, які потребують індивідуального догляду та супроводу з метою здобуття освіти.

Основними завданнями НРЦ є:

1) забезпечення здобуття учнями (вихованцями) загальної середньої освіти на одному чи кількох її рівнях та/або дошкільної (за наявності дошкільного підрозділу) освіти з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів відповідно до державних стандартів;

2) створення умов для здобуття освіти учнями (вихованцями) шляхом належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення, забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості учнів (вихованців);

3) забезпечення системного психолого-педагогічного супроводу учнів (вихованців), зокрема із складними порушеннями розвитку, з урахуванням їх стану здоров'я, індивідуальних особливостей;

4) надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) учням (вихованцям) центру та змінному контингенту;

5) забезпечення навчання учнів (вихованців) із складними порушеннями розвитку, а також – сліпих, глухих чи сліпоглухих за допомогою найбільш прийнятних для них методів і способів спілкування в освітньому середовищі (просторі), що максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку, використання в освітньому процесі української жестової мови, шрифту Брайля, допоміжних засобів для навчання, а також засобів альтернативної комунікації для дітей, які цього потребують, тощо;

6) викладання навчальних предметів (інтегрованих курсів) способами, що є найбільш прийнятними для учнів із складними порушеннями розвитку, у тому числі шляхом адаптації/модифікації змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів), використання допоміжних засобів для навчання;

7) організація освітнього процесу, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях, визначених Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

8) сприяння набуттю ключових компетентностей учнями (вихованцями);

9) забезпечення здійснення реабілітаційних заходів для учнів (вихованців) центру, а також для змінного контингенту;

10) формування компетентностей для подальшого самостійного життя та соціалізації учнів (вихованців);

11) сприяння всебічному розвитку учнів (вихованців);

12) надання консультацій батькам (іншим законним представникам) учнів (вихованців) з метою забезпечення їх активної участі в освітньому процесі та соціалізації учнів (вихованців) і змінного контингенту.

В структурі НРЦ мають бути:

– реабілітаційне відділення, матеріально-технічна база якого відповідає особливостям контингенту учнів та напряму діяльності центру;

– кабінети з обладнанням та засобами для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відповідно до особливостей контингенту учнів та напряму діяльності центру;

– групи подовженого дня для виконання освітньої програми.

Також може бути дошкільний підрозділ і пансіон.

Одним із напрямів НРЦ, обумовленим контингентом осіб, є центр для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у поєднанні з іншими порушеннями. В НРЦ можуть створюватися й класи/дошкільні групи для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Наповнюваність класів для дітей з складними порушеннями розвитку – 6 осіб. До одного класу НРЦ можуть зараховуватися учні різного віку за умови, якщо їх різниця у віці становить не більше двох років.

Для виконання освітньої програми, у тому числі її корекційно-розвиткового складника, отримання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та реабілітаційних послуг в НРЦ створюються групи подовженого дня для учнів одного або різного років навчання з урахуванням особливостей розвитку, гранична наповнюваність яких відповідає наповнюваності класів.

Для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та реабілітаційних послуг в НРЦ можуть створюватися міжкласні групи.

Рівні освіти в НРЦ:

- початкова освіта – 1-4 класи;
- базова середня освіта – 5-11 класи;
- профільна середня освіта – 12 і 13 класи.

Вихованці дошкільного підрозділу можуть здобувати в ньому дошкільну освіту до семи (восьми) років.

Керівництво центром здійснює його директор. Колегіальним органом управління центром є педагогічна рада.

Зарахування учнів до НРЦ відповідає чинному законодавству.

У дошкільному підрозділі максимально допустима кількість занять у першій половині дня в молодшій та середній групах не перевищує двох, у старшій – трьох занять. У різновікових групах тривалість занять необхідно диференціювати, орієнтуючись на вік кожної дитини. Під час занять необхідно проводити комплекс вправ з рухової активності. Тривалість перерв між заняттями для дітей дошкільного віку повинна становити не менше 10 хвилин.

Тривалість уроків у 1 класі становить 35 хвилин, у 2-4 класах – 40 хвилин, у 5-11 (13) класах – 45 хвилин. Періодичність проведення перерв під час уроків (комплекс вправ з рухової активності) та тривалість перерв між уроками схвалюється педагогічною радою відповідно до особливостей організації освітнього процесу та харчування.

Якщо учні здобувають освіту за індивідуальною чи дистанційною формою, то НРЦ має створити умови для отримання учнями психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та реабілітаційних послуг (допомоги) та участі учнів у заходах центру.

Організація освітнього процесу

Освітній процес у центрі спрямовується на розвиток особистості учня шляхом формування та застосування його компетентностей для подальшого самостійного життя, має корекційну, розвивальну, виховну та реабілітаційну спрямованість.

Освітній процес для учнів організовується за **циклами** відповідно до рівнів освіти:

✓ перший цикл початкової освіти – **адаптаційно-ігровий** (1-й і 2-й рік навчання);

✓ другий цикл початкової освіти – **основний** (3-й і 4-й рік навчання);

✓ перший цикл базової середньої освіти – **адаптаційний** (5-й і 6-й рік навчання);

✓ другий цикл базової середньої освіти – **базове предметне навчання** (7-11 роки навчання);

✓ перший цикл профільної середньої освіти – **профільно-адаптаційний** (12 рік навчання);

✓ другий цикл профільної середньої освіти – **профільний** (13 рік навчання).

Домашні завдання учням 1 і 2 класів не задають. Письмові домашні завдання на другому циклі початкової освіти (3 і 4 класи) не є обов'язковими для виконання учнями. Домашні завдання у 5-13 класах можуть задаватися учням з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку. Зміст, обсяг і форма виконання домашніх завдань визначаються педагогічними працівниками.

НРЦ для забезпечення здобуття освіти розробляє та використовує **освітню програму** відповідно до законодавства. Освітня програма в обов'язковому порядку повинна містити

корекційно-розвитковий та виховний складники, що враховують специфіку розвитку та потреби учнів.

Навчання учнів з складними порушеннями повинно здійснюватися за допомогою найбільш прийнятних для них **методів** і способів спілкування в освітньому середовищі та максимально сприяти засвоєнню знань і соціальному розвитку, формування компетентностей для подальшого самостійного життя. Для учнів з РСА можуть використовуватися засоби альтернативної комунікації.

Психологічне забезпечення освітнього процесу в НРЦ здійснюється практичними психологами, соціально-педагогічний патронаж – соціальними педагогами. В НРЦ організовується медична допомога.

В НРЦ реалізується **індивідуальна освітня траєкторія** кожного учня, що передбачає обов'язкове складання для нього індивідуальної програми розвитку, яке здійснюється на підставі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, наданого інклюзивно-ресурсним центром (зміст ІПР представлено у попередньому пункті).

В НРЦ можуть бути групи подовженого дня, умови для денного відпочинку дітей, які цього потребують.

Консультативно-дорадчим органом НРЦ є психолого-педагогічний консиліум.

Оцінювання результатів навчання учнів центру здійснюється згідно із загальними критеріями оцінювання з урахуванням індивідуального навчального плану (за наявності). За потреби здійснюється адаптація/модифікація проведення процедур оцінювання з урахуванням особливостей учнів.

Учні, які завершили здобуття певного рівня загальної середньої освіти, отримують відповідний документ про освіту в установленому законодавством порядку.

Особливості надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг

В НРЦ забезпечується психолого-педагогічний супровід, надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, в індивідуальній або груповій формі у вигляді **занять**, які проводяться педагогічними працівниками центру:

– протягом дня – для вихованців дошкільних груп та змінного контингенту;

– у другій половині дня – для учнів центру, крім занять в індивідуальній формі або коли проведення таких занять у

першій половині дня передбачено освітньою програмою та/або медичними приписами закладів охорони здоров'я.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття узгоджуються з реабілітаційними заходами, що надаються учням в реабілітаційному відділенні центру, та не повинні призводити до перевантаження учнів.

Види занять відповідають індивідуальній програмі розвитку дитини, її потребам (повний перелік надано у Положенні). Особлива увага на заняттях для учнів з інтелектуальними порушеннями у поєднанні з іншими порушеннями приділяється розвитку навичок самообслуговування і соціальної адаптації, когнітивних функцій, мовлення, формуванню життєвих компетентностей, забезпеченню необхідної психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги.

Реабілітаційне відділення

Реабілітаційне відділення має забезпечити психолого-педагогічну та соціально-побутову реабілітацію, що передбачає запровадження комплексу заходів, які створюють передумови для оволодіння учнями системою знань та компетентностей, застосування яких сприятиме подальшому розвитку особистості (підвищення освітнього рівня, здатність до самостійного проживання та трудової діяльності (у разі можливості), організації побуту, адекватного планування самостійного життя).

Реабілітаційні заходи передбачають:

✓ заняття з профільними спеціалістами з реабілітації, зокрема вчителем-логопедом, спеціальним (корекційним) педагогом (вчителем-дефектологом), вчителем-реабілітологом, практичним психологом;

✓ заходи з фізичної терапії/фізкультури, фізичної реабілітації, заходи з фізичним терапевтом, ерготерапевтом тощо або з профільними лікарями, які введені до штату центру або закладів охорони здоров'я;

✓ послуги з комплексної реабілітації (абілітації), у тому числі фізичну терапію, лікувальну фізкультуру, масаж загальний, механотерапію за потребою (локомоторну терапію, мотомедтерапію), апаратну фізіотерапію (теплолікування, вібротерапію), метод динамічної пропріоцептивної корекції із застосуванням рефлекторно-навантажувальних пристроїв, логопедичну корекцію, сурдопедагогічну корекцію, психологічну корекцію, педагогічну корекцію, соціальну адаптацію тощо.

Реабілітаційне відділення за наявності обладнання, персоналу та матеріально-технічної бази може забезпечувати, у тому числі:

- 1) ранню реабілітацію дітей (до семи років);
- 2) фізичну реабілітацію;
- 3) соціальну реабілітацію (абілітацію);
- 4) трудову реабілітацію для дітей із складними порушеннями розвитку;
- 5) фізкультурно-спортивну реабілітацію.

В НРЦ можуть надаватися послуги змінному контингенту – це діти, які отримують в НРЦ лише реабілітаційні, психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

В НРЦ мають бути приміщення та обладнання для організації освітнього процесу, позакласної роботи, надання психолого-педагогічний та корекційно-розвиткових послуг, спортзал та спортивний майданчик.

Для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг в НРЦ можуть влаштовуватися та забезпечуються відповідним обладнанням:

- 1) кабінет практичного психолога;
- 2) кабінет соціального педагога;
- 3) логопедичний кабінет;
- 4) навчально-виробничі майстерні з пристосуванням робочих місць (місць навчання) з урахуванням безпеки та особливих потреб осіб;
- 5) кабінети трудового (предметно-практичного) навчання для учнів початкової школи;
- 6) кабінет для проведення групових занять з ритміки (логоритміки);
- 7) кабінети для занять із соціально-побутового орієнтування;
- 8) кабінет психологічного розвантаження;
- 9) кабінет для індивідуальних та фронтальних занять з розвитку слухо-зоро-тактильного сприймання та формування вимови.

Відповідно до контингенту дітей та можливостей центру можуть створюватися й інші кабінети медичного чи реабілітаційного спрямування (детальний перелік наведено в Положенні).

3. Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в спеціальних та інклюзивних класах

Діти з інтелектуальними порушеннями відповідно до чинного законодавства мають право здобувати освіту за інклюзивною чи інтегрованою (спеціальні класи) формою навчання у закладах загальної середньої освіти.

Зарахування дітей з ІП до таких закладів відбувається на підставі висновку ІРЦ про комплексну оцінку розвитку дитини та визначення рівня її підтримки. Для підтримки учнів в освітньому процесі формується команда психолого-педагогічного супроводу, яка забезпечує освітній процес, психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги. Для забезпечення інклюзивного навчання складається індивідуальна програма розвитку.

Організацію інклюзивного навчання учнів забезпечує асистент вчителя, посадові обов'язки якого визначаються його посадовою інструкцією, що затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства.

Обов'язковою складовою інклюзивного навчання є корекційно-розвитковий компонент, який забезпечується через реалізацію корекційних цілей у процесі навчання, виховання та проведення корекційно-розвиткових занять. Корекційно-розвиткові заняття згідно з рекомендаціями ІРЦ та відповідно до рівня підтримки дитини з ІП проводять вчителі-дефектологи (олігофренопедагоги), вчитель-логопед, психолог.

В освітньому процесі індивідуальні соціальні та соціально-побутові потреби учнів забезпечуються асистентом учня. Асистентом учня може бути один з батьків (інший законний представник), особа, уповноважена ними, або соціальний працівник, що надає послугу супроводу під час інклюзивного навчання.

Особливості організації інклюзивного навчання та діяльності спеціальних класів при закладах загальної середньої освіти описані, зокрема в таких документах, як: Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти», Наказ МОН України: «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» [5; 6].

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Порівняйте завдання спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів.
2. Яким чином відбувається організація роботи спеціальної школи?
3. Які рівні освіти надаються в спеціальній школі та НРЦ?
4. За якими циклами відбувається освітній процес для дітей з ІІІ?
5. Проаналізуйте зміст корекційно-розвиткового складника в спеціальній школі та НРЦ.
6. Порівняйте контингент спеціальної школи та НРЦ.
7. Дайте характеристику реабілітаційного відділення.
8. Визначіть переваги і недоліки навчання дітей з ІІІ закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням?

Тема 2.6. НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ І ТРУДОВА ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ З ПОМІРНИМ І ВАЖКИМ СТУПЕНЕМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОРУШЕННЯ

План

1. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення.
2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення.

Основні джерела

1. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Навчальні програми для дітей з помірною розумовою відсталістю. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/dlya-ditej-z-pomirnoyu-rozumovoyu-vidstalistyu>

1. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення

Психолого-педагогічний супровід та навчання дітей з помірним і важким ступенями інтелектуального порушення здійснюється диференційовано залежно від виразності інтелектуального порушення, фізичного здоров'я, можливостей і потреб дітей.

Метою корекційно-виховної роботи з такими дітьми є формування навичок життєдіяльності в соціальному середовищі.

Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням таких **завдань**:

- розвиток всіх психічних функцій і пізнавальної діяльності дітей у процесі навчання і корекції їхніх недоліків. Основна увага спрямовується на розумовий розвиток учнів;
- виховання дітей, формування у них правильної поведінки. Основна увага спрямовується на моральне виховання;
- трудове навчання та підготовка до доступних видів праці; фізичне виховання; самообслуговування;
- побутова орієнтація та соціальна адаптація як підсумок усієї роботи.

Зміст навчання цієї категорії дітей висвітлений у спеціальних програмах, розроблених і затверджених МОН України [3]:

- Програма з математики – 0-4 класи;
- Програма з образотворчого мистецтва – (підготовчий) 1-4 класи;
- Програма з трудового навчання – (підготовчий) 1-4 класи;
- Програма з української мови – (підготовчий) 1-4 класи;
- Програма Я і Україна (Довкілля) (підготовчий, 1-4 класи).

Всі навчальні програми є корекційно спрямованими, що відображено у їхній структурі (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Структура навчальних програм для дітей з помірним ступенем розумової відсталості

№ з/п	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи та орієнтовні очікувані її результати

У пояснювальній записці кожної навчальної програми визначаються навчальні та корекційні завдання предмету, особливості його змісту та методики. Після навчального змісту вміщені критерії оцінювання навчальних досягнень.

Якщо учень не може оволодіти повністю стандартною програмою, то вона адаптується до його можливостей (обсяг та характер змісту, темп засвоєння).

На основі навчальних програм (типових та індивідуальних) розробляється календарне планування уроків з дітьми.

У роботі з цією категорією дітей слід враховувати, що у них ускладнене вміння переносити набуті знання у життя. Тому важливо не лише сформувати у них певний обсяг знань, а виробити адекватність поведінки й вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

Найскладнішим є початковий етап, оскільки діти з помірним і важким ступенем інтелектуального порушення дуже важко адаптуються до нових умов життя. Тому передусім важливо налагодити контакт з дітьми, виховати у них вміння слухати старших, дотримуватись режиму дня і правил поведінки. Поступово дітей включають у колективну діяльність, в тому числі й ігрову. Методи навчання цієї категорії дітей на початковому етапі наближені до методів дошкільної і ясельної педагогіки; пізніше – до навчання дітей з легким ступенем інтелектуального порушення. Водночас, це не механічне запозичення методів, а адаптація їх до можливостей і потреб цієї категорії дітей.

2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення

О. Гаврилов, описуючи особливості роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення, зауважує, що в основі навчальної і корекційно-виховної роботи з ними лежать як загальнодидактичні, так і спеціальні принципи [1]. Серед найвагоміших загальнодидактичних принципів для цієї категорії осіб вчений називає наочність, доступність та індивідуальний підхід. До спеціальних відносяться [1]:

- принцип практичної спрямованості навчання;
- принцип корекції.

Всі заняття з дітьми мають передусім спрямовуватись на формування у них навичок суспільної поведінки, санітарно-гігієнічних та самообслуговуючих навичок, підвищення активності та комунікабельності.

Вагомим корекційним засобом є повторюваність у навчанні, яка реалізується через **принцип систематичності і послідовності навчання**. Матеріал повинен постійно повторюватись, закріплюватись у практичній діяльності у різних варіантах. Попри грубу несформованість свідомості у засвоєнні знань, педагоги мають стимулювати розуміння дітьми своїх дій.

Згідно з **принципом доступності** знання та навички, які формуються у дітей з помірним і важким ступенем інтелектуального порушення, мають бути максимально спрощеними. Проте, ні зміст, ні методи навчання не мають пристосовуватись до порушення дітей, а повинні стимулювати їх до докладання певних зусиль, подолання труднощів. Тобто, опираючись на рівень актуального розвитку, водночас навчання все ж має відбуватись в зоні найближчого розвитку, але без перевантаження.

О. Гавриловим доведено, що **основоположним принципом** навчання і виховання дітей з помірним і важким ступенем інтелектуального порушення є **принцип наочності і практичної діяльності з реальними предметами**. Вагомість цього принципу обумовлена несформованістю у цієї категорії дітей абстрактних уявлень, регулюючої функції мовлення, розумових операцій, відсутністю здатності до абстрактного мислення, грубими порушеннями мовленнєвих систем. Проте наочність у роботі з такими дітьми не є самоціллю, вона має бути суворо дозованою, без зайвих деталей. Наочний матеріал має добиратись таким чином, щоб з ним можна було виконувати практичні дії. Практична спрямованість навчання цієї категорії дітей є водночас принципом і засобом у роботі. Дітей вправляють у різних видах діяльності, використовуючи для цього показ, приклад, спільні дії, стимулюючи схваленням, опираючись на розвинену здатність до наслідування. У зарубіжних методиках роботи з цією категорією дітей для цього використовують термін «тренування». У процесі предметно-практичної діяльності у дітей з помірним та важким ступенем інтелектуального порушення розвиваються пізнавальні психічні процеси (звичайно, на рівні можливостей цієї категорії осіб), нормалізується соціальна поведінка, емоційно-вольова сфера.

Вагомим принципом навчання й виховання дітей з помірним та важким ступенем інтелектуального порушення є **індивідуальний та диференційований підхід**. Він обумовлений тим, що такі діти суттєво відрізняються один від одного не лише інтелектуальним рівнем розвитку, а й досвідом, поведінкою, емоційно-вольовою сферою, можливостями. Кожен клінічний діагноз, супутні порушення відрізняють дітей. У процесі всього навчання педагоги й психологи мають вивчати психофізичні особливості дітей, спостерігати за динамікою їхнього розвитку, набуттям досвіду.

З метою включення дітей з помірним та важким ступенем інтелектуального порушення у суспільне життя та, по можливості – трудову діяльність, у процесі корекційно-виховної роботи використовується **принцип розширення соціальних зв'язків**. Завдяки йому діти оволодівають знаннями про навколишнє середовище, соціально-побутовими та санітарно-гігієнічними навичками, простими вміннями трудової діяльності, нормами й правилами соціальної поведінки. Реалізація цього принципу передбачає й розвиток у дітей мовлення, за допомогою якого вони вступатимуть у соціальні контакти.

Вся навчально-виховна й корекційна робота з цією категорією осіб ґрунтується й на **принципі комплексного підходу** до розвитку дітей. Дитина розглядається як цілісна особистість, яка потребує корекційно-розвиткового впливу на всі складові у процесі перебування в закладі та вдома.

Отже, дотримання спеціальних принципів навчальної та корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення, забезпечить їм певний рівень розвитку та життєвої компетентності відповідно можливостей і потреб.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Якою є мета і завдання корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення?*
2. *Дайте характеристику головних принципів корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь інтелектуального порушення?*
3. *Визначить особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з помірним і важким ступенем інтелектуального порушення.*

Тема 2.7. НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ, РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЯ ЯК ЄДИНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

План

1. Характеристика структури порушення інтелектуального розвитку.
2. Сутність корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.
3. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції.
4. Спеціальні засоби корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня.

Основні джерела

1. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Гаяш О.В. Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 172 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
5. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.
6. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навчальний посібник. Київ: ДІА, 2007. 120 с.

1. Характеристика структури порушення інтелектуального розвитку

Відповідно до теорії Л. Виготського про складну структуру порушення варто передусім розібратися, що вона являє собою при розладах інтелектуальної сфери (*рис. 2.1*).

Первинне порушення обумовлене органічним дифузним ураженням центральної нервової системи дитини, тому визначає особливості її нервової діяльності:

- низька пізнавальна активність;
- низька розумова працездатність;
- інертність нервових процесів;
- слабкість замикаючої функції кори головного мозку;
- слабкість орієнтувальної діяльності.

Вторинне порушення є наслідком дії первинного і полягає в недорозвитку таких пізнавальних психічних процесів, як: мислення, мовлення, пам'ять, увага, уява, сприймання, відчуття. Ступінь недорозвитку залежить від виразності первинного порушення.

Подальші ускладнення проявляються в незрілості особистості дитини, зокрема: недорозвиток емоційно-вольової сфери, порушення поведінки, несформованість критичності, самооцінки тощо.

Рис. 2.1. Структура інтелектуального порушення

У корекційно-розвитковій роботі передусім, безумовно, слід враховувати первинні порушення. Вони впливають на розвиток психіки дитини, ускладнюють його. Проте психологічні й педагогічні зусилля необхідно спрямовувати на вторинні та подальші ускладнення, оскільки саме вони піддаються корекційному впливу. До того ж в практиці корекційно-розвиткової роботи об'єкт корекції є цілісним, оскільки психіка дитини є неподільною.

Отже, система корекційно-розвиткової роботи має впливати на **особистість** учня в цілому і виявлятися у **єдності** таких її **компонентів**, як **пізнавальні й емоційно-вольові психічні процеси; досвід** (знання, вміння, навички); **спрямованість; поведінка**; а також має бути розрахована на тривалий час.

2. Сутність корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями

У теорії та практиці спеціальної педагогіки загалом та корекційної психопедагогіки, зокрема корекцію розглядають не лише, як виправлення певних порушень, а як цілісний розвиток процесів розвитку і соціалізації особистості (В. Бондар, І. Єременко, С. Миронова, В. Синьов та ін.). Тому корекційна робота включена в усі ланки освітнього процесу.

Корекційно-розвиткова робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних порушень учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційно-розвиткова робота реалізується у двох взаємопов'язаних **напрямах**:

- 1) послаблення або виправлення порушень у тій чи іншій сфері розвитку і діяльності дитини;
- 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості.

Отже, саме напрями і визначають поєднання слів «корекція» і «розвиток» у цьому терміні.

Корекційно-розвиткова робота стосується всіх сфер діяльності дитини, тому має здійснюватися в системі.

Компоненти системи корекційно-розвиткової роботи

➤ **Узгодження педагогічного впливу з лікуванням учня.** Окремі учні потребують медичного супроводу, лікування. Це, зокрема діти з порушеннями інтелекту, РСА, складними порушеннями розвитку. При чому діти одночасно лікуються і відвідують уроки, інші заняття. Тому організація та зміст навчальної, корекційно-розвиткової, виховної роботи має узгоджуватись із лікуванням дитини і навпаки.

➤ **Взаємодія педагогічного персоналу, психолога, лікарів, батьків учнів.** Члени команди психолого-педагогічного супроводу дитини в закладі і батьки дитини повинні взаємодіяти між собою як у плануванні, так і реалізації навчальних, виховних і корекційних цілей, узгоджуючи завдання, зміст діяльності та її методи.

➤ **Дотримання послідовності та наступності у корекційно-розвитковій роботі.** Корекційно-розвитковий

вплив на дитину має здійснюватися поетапно, послідовно відповідно до вікових та індивідуальних особливостей, онтогенезу різних сфер розвитку і діяльності; кожен наступний крок має враховувати і поступово удосконалювати попередні напрацювання і досягнення дитини.

➤ **Дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.** Результативність корекційно-розвиткової роботи суттєво залежить від єдності підходів до організації та регламентації життя дитини у закладі й родині. Режим дня має відповідати віковим особливостям дитини, її можливостям і потребам.

Корекційно-розвиткова робота має враховувати низку закономірностей і правил, які виражаються у відповідних принципах.

Основні принципи корекційно-розвиткової роботи

➤ **Корекційно-розвиткова спрямованість навчання і виховання**

Корекційно-розвиткова робота є складовою навчально-виховного процесу. Корекційні цілі мають поєднуватися із навчальними і виховними та реалізовуватись на уроках, корекційно-розвиткових заняттях, у процесі виховної роботи. Особливо вагомим це є при порушеннях пізнавальної діяльності, оскільки розумовий розвиток дітей відбувається на матеріалі змісту навчальних предметів.

➤ **Системний підхід до здійснення корекційного впливу на розвиток учнів**

Система містить змістові, діяльнісні, особистісні компоненти інтелекту.

При формуванні **знань** як змістової основи пізнавальної діяльності необхідно коригувати і розвивати такі характеристики: повнота, правильність, усвідомленість, конкретність та узагальненість, систематизованість, міцність;

Формування знань необхідно поєднувати з розвитком **інтелектуальних вмінь**, зокрема: орієнтуватися в завданні, планувати діяльність, працювати цілеспрямовано, здійснювати самоконтроль.

Невід'ємним завданням є і формування в учнів **особистісних якостей**, які оптимізують розумову діяльність: пізна-

вальні інтереси, критичність і самокритичність, довільність, самостійність.

Наголосимо, що ці складові мають коригуватися в єдності і взаємозалежності.

➤ ***Здійснення корекційно-розвиткової роботи в зоні «найближчого розвитку»***

Вчителі, корекційні педагоги мають враховувати рівень актуального розвитку дитини, проте знати і її потенційні можливості. Робота з дитиною лише з урахуванням рівня актуального розвитку не буде розвивальною. Таку роботу часто називають пристосуванням до порушення. Такий підхід звужує розвиток учня, збіднює його. І навпаки – робота в зоні найближчого розвитку забезпечує розвиток дитини, оволодіння нею новими якостями і навичками, вміння долати труднощі, докладати зусилля.

➤ ***Зв'язок корекційно-розвиткової роботи з життям і практикою***

Кінцевою метою корекційно-розвиткової роботи є підготовка учнів до самостійного життя. Тому на корекційно-розвиткових заняттях мають формуватися, закріплюватися передусім навички тих видів діяльності, які будуть необхідними дітям у житті й практиці, з урахуванням при цьому індивідуального життєвого досвіду дитини.

➤ ***Реалізація корекційно-розвиткової роботи в усіх ланках навчально-виховного процесу***

Корекційно-розвитковий складник забезпечується не лише в освітньому процесі. Він є складовою виховання дітей, на його ефективність впливає середовище закладу та ін. Тому корекційно-розвиткова робота має бути включена в усі ланки роботи закладу, взаємоузгоджена з усіма працівниками.

➤ ***Індивідуальний підхід у корекційно-розвитковій роботі***

При проведенні корекційно-розвиткових занять слід враховувати не лише рівень надання підтримки, типові особливості розвитку дитини, ступінь її порушення, вплив клінічного діагнозу на засвоєння знань, а й її індивідуальні якості, можливості, труднощі, досвід стосунків у сім'ї. Індивідуальний підхід має бути базовою основою проведення корекційно-розвиткових занять.

3. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних порушень учнів з ІІ та їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці спеціальної педагогіки вживається термін корекційно-розвиткова робота.

Окремої програми власне корекції інтелекту не існує, вся корекційно-розвиткова робота у процесі навчання здійснюється на матеріалі навчальних предметів. Саме тому в державних стандартах освіти дітей з ООП передбачений корекційно-розвитковий складник.

Корекційно-розвитковий складник освітньої програми – це наскрізний корекційно-розвитковий компонент освітнього процесу (у тому числі під час проведення уроків, занять, заходів, тощо), спрямований на розвиток учнів з особливими освітніми потребами, забезпечення досягнення ними результатів навчання та подальшу соціалізацію, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) [3].

Відповідно навчальні програми всіх предметів містять конкретні корекційні завдання для всіх розділів і тем навчальних дисциплін, спрямовані на подолання труднощів і порушень, розвиток пізнавальної діяльності учнів. Це стосується всіх типів закладів і форм освіти (спеціальні школи, реабілітаційні центри, спеціальні класи, інклюзивна освіта, індивідуальне навчання).

Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції є основною закономірністю педагогічного процесу для учнів з інтелектуальними порушеннями.

Навчання, виховання, розвиток та корекція розглядаються більшістю вчених як нерозривний процес, а якщо в ньому і виділяються складові, то тільки з метою вивчення, удосконалення; з метою осмислення, організації і цілеспрямованої роботи. Корекцію та навчально-виховний процес слід розрізняти для успішної педагогічної корекції; різниця між ними полягає в цілях, педагогічних прийомах і результатах навчання.

Корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу в спеціальній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним. Інтелектуальне порушення впливає на особистість в цілому, а це означає, що для розвитку дитини з ІІІ навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який передбачає, що всі вирішальні моменти цього процесу містять корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Поняття корекційної спрямованості навчання і виховання виражається правилами: **навчаючи коригуємо і розвиваємо** та **виховуючи коригуємо і розвиваємо**.

Нерозривну єдність навчання, виховання, розвитку і корекції можна представимо схематично на *рисунку 2.2*.

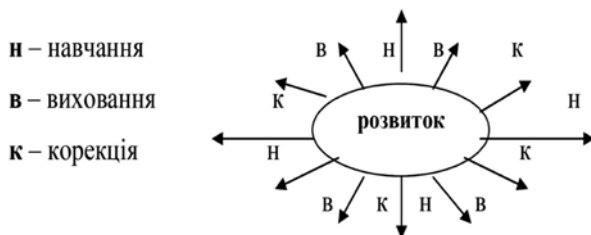

Рис. 2.2. Єдність навчання, виховання, розвитку і корекції

Ця схема показує співвідношення навчання, виховання, розвитку і корекції. З одного боку вона відображає тлумачення Л. Виготського про те, що навчання має вести за собою розвиток (стрілки вказують на невідомий рух вперед), а з другого – необхідність взаємозв'язку навчального процесу з вихованням дітей з інтелектуальними порушеннями і корекцією порушень їхнього розвитку. При чому нерозривність навчання, виховання і корекції – це єдність, яка втрачає сенс при роз'єднанні, а якщо в ній і виділяються складові, то тільки на етапі формування конкретної цілі або з метою вивчення чи удосконалення якоїсь складової.

Корекційно-розвитковий складник освіти дітей з ООП реалізується також і шляхом проведення індивідуальних та групових корекційно-розвиткових занять. Для кожної категорії дітей передбачені види занять, відповідно до тих проблем і труднощів, які в них є. Кількість занять залежить від рівня надання підтримки дитині.

На сайті Міністерства освіти і науки України є програми корекційно-розвиткових занять. За відсутності таких програм фахівці закладу розробляють їх самостійно. Корекційно-розвиткові заняття узгоджуються за змістом, методами і формами організації із уроками та виховними заходами.

Ще одним шляхом реалізації корекційно-розвиткової роботи є включення в освітній процес, виховання, режим дня дитини спеціальних засобів корекції, які ми опишемо у наступному пункті.

4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня

Засоби корекції

- *Адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів*

Для дітей з інтелектуальними труднощами така адаптація, зокрема, полягає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу. Певні адаптації передбачені державним стандартом освіти для дітей з ІІ, РСА. Проте, якщо для учня потрібні додаткові адаптації, вони відзначаються в індивідуальній програмі розвитку дитини.

- *Наочність навчання*

З урахуванням специфіки порушення добираються види наочності. Зокрема, для дітей з інтелектуальними порушеннями наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання головного. Наочність не повинна виступати способом пристосування до порушення дитини, а навпаки – має слугувати засобом корекції неправильно сформованих уявлень та понять, розвитку вищих форм мислення дитини, раціонального пізнання.

- *Уповільненість процесу навчання*

Повідомлення інформації здійснюється дещо повільніше з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації. Для дітей з інтелектуальними порушеннями надається більше часу для орієнтації в завданні, обдумування відповіді, запису інформації. На кожен урок спеціальна програма передбачає значно меншу кількість матеріалу порівняно з матеріалом загальної програми, оскільки його засвоєння учнями з ІІ відбувається повільніше.

➤ *Повторюваність у навчанні та вихованні*

Через обмеженість або недосконалість сприймання таких учнів є необхідність повторювати навчальні відомості. Проте цей засіб не означає механічного кілька разового повторення одного й того ж матеріалу. Навпаки, слід використовувати варіативність повторення для заповнення прогалів у сприйманні. При організації закріплення матеріалу слід здійснювати опору на наочно-образну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування. Важливо, щоб під час повторення діти засвоювали матеріал не механічно, а аналізували його, порівнювали, обґрунтовували власні міркування. Повторення теорії має бути тісно пов'язаним із практичною діяльністю учнів.

➤ *Оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності*

Цей засіб обумовлений уповільненим темпом роботи учнів з ІІІ, їхньою зниженою працездатністю, підвищеною втомлюваністю та відповідно спрямовується на активізацію пізнавальної діяльності учнів, підтримку їхньої працездатності й передбачає, наприклад: переключення учнів на різні види діяльності з метою запобігання втомі; використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей; організацію хвилин відпочинку на уроці та ін.

➤ *Включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод*

Свідоме засвоєння знань можливе лише за умови активної діяльності учня, а самостійності діти набудуть, вправляючись у практичній діяльності, що вимагає вивченої теорії. Таке вправляння має передбачати не лише репродуктивні завдання, а й проблемні, творчі, у процесі яких діти долатимуть труднощі, міркуватимуть, пропонуватимуть власні шляхи й способи дій. Така діяльність збільшить зону найближчого розвитку дітей, що й відповідає принципу корекційно-розвиткової спрямованості навчання.

➤ *Індивідуальний підхід до учнів*

Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі змісту, засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Це стосується не лише уроків, а й корекційно-розвиткових занять. Працюючи з усіма учнями, корекційний педагог має водночас

орієнтуватись на індивідуальні особливості учнів, їхні особистісні якості, здібності, труднощі й потреби, можливості. Слід враховувати не лише труднощі інтелектуальної сфери, а їхній вплив на всі сторони розвитку дитини.

➤ *Використання різних видів гри*

Спеціальна освіта надає великого значення різним видам гри, яка використовується у навчанні (не лише на початковому етапі, а і в середніх та старших класах), на корекційно-розвиткових заняттях. Дидактичні, рольові, рухливі ігри слугують ефективним засобом стимулювання дітей до діяльності, корекції психофізичних порушень та розвитку дітей.

➤ *Включення у навчально-виховний процес оздоровлення і лікування*

Учні з порушеннями психофізичного розвитку мають одержувати і реабілітаційну допомогу, одним із компонентів якої є лікування ті оздоровлення дітей. Зміст і види допомоги визначаються ще на етапі комплексного всебічного вивчення дитини і фіксуються у індивідуальній програмі розвитку дитини. Всі оздоровчі і лікувальні заходи мають узгоджуватись із психолого-педагогічною допомогою.

➤ *Дотримання охоронно-педагогічного режиму*

Режим дня має враховувати підвищену втомлюваність дітей, швидку виснажливість центральної нервової системи, схильність до патологічних реакцій на надмірне навантаження. Тому і на уроках, і на корекційно-розвиткових заняттях важливо правильно підібрати навантаження дитини, з урахуванням індивідуальних особливостей, темпів її роботи, швидкості наростання втоми; чергувати розумову та фізичну працю, прості й складні завдання тощо.

➤ *Позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування*

Окремі учнів через негативні соціальні фактори, часті невдачі є пасивними, не вірять у свої можливості. Тому оптимістична налаштованість педагога, його позитивний емоційний стан слугують суттєвим стимулом активізації учнів, їхнього розвитку.

Отже, спеціальні засоби корекції використовуються як на уроках, корекційно-розвиткових заняттях, так і в усіх видах позакласної діяльності і сприяють реалізації корекційно-

розвиткових цілей навчання і виховання дітей з порушеннями пізнавальної діяльності.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Якою є структура інтелектуального порушення?*
2. *Що є об'єктами корекції при інтелектуальних порушеннях?*
3. *У чому полягає взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції?*
4. *Що означає поняття «корекційна спрямованість навчання»?*
5. *Дайте характеристику корекційно-розвиткового складника освітньої програми.*
6. *Які засоби корекції використовуються у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями?*
7. *Визначить умови, які слід створити у закладі для забезпечення корекційної спрямованості навчання і виховання?*

Розділ III. ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

Тема 3.1. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Сутність загальної та спеціальної дидактики.
2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі.
3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Умови забезпечення якості освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Анєнкова І.П., Байдан М.А., Горчакова О.А., Руссол В.М. Педагогіка: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 567 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
4. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-орієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.
5. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.
6. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 128 с.

1. Сутність загальної та спеціальної дидактики

Дидактика – складова педагогіки, яка вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює

методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особистість.

Предмет дидактики:

- визначення мети і завдань навчання;
- окреслення змісту освіти відповідно до вимог суспільства;
- виявлення закономірностей процесу навчання на основі його аналізу, здійснення спеціальної експериментальної роботи;
- обґрунтування принципів і правил навчання на основі виявлених закономірностей навчання;
- вироблення організаційних форм, методів і прийомів навчання;
- забезпечення навчально-матеріальної бази, засобів навчання, які може використовувати вчитель, щоб виконати завдання процесу навчання.

У сучасній науці ***спеціальна дидактика (олігофренодидактика)*** є розділом спеціальної педагогіки, який вивчає теоретичні основи, загальні та специфічні закономірності процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Термін «олігофренодидактика» походить від грецьких слів: «*oligos*» – малий, «*fren*» – розум, «*didaktikos*» – повчаючий. Олігофренодидактика оперує поняттями і положеннями загальної дидактики, проте враховує їх специфічне застосування відповідно до особливостей пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. Олігофренодидактика є основою спеціальних методик навчання і виховання цієї категорії учнів.

Предметом сучасної олігофренодидактики є:

- вивчення особливостей пізнавальної діяльності учнів з ІІ та урахування їх у процесі навчання в умовах спеціальної та інклюзивної освіти;
- визначення мети, завдань і змісту навчально-виховної роботи у спеціальних закладах;
- дослідження сутності, закономірностей і принципів навчання, шляхів підвищення його корекційного впливу на учнів;
- удосконалення існуючої системи форм і методів навчання учнів з ІІ, розробка нового навчально-методичного забезпечення для різних форм освіти (традиційна, дистанційна, змішана);

- удосконалення змісту й методів корекційно-розвиткової роботи у процесі навчання і виховання учнів з ІІІ;
- розробка шляхів інформатизації навчального процесу в спеціальних закладах освіти.

2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі

Процес навчання – це спільна діяльність вчителя і учнів, спрямована на засвоєння під керівництвом вчителя знань, вмінь і навичок; формування в учнів соціально цінних моральних якостей і рис характеру, необхідних для успішного самостійного життя.

Безумовно, це визначення загальної педагогіки використовується і олігофренодидактикою, проте не відображає її специфіки. Головною **особливістю** процесу навчання у спеціальній школі є його чітка **корекційно-розвиткова спрямованість**. З огляду на це, навчання дітей з інтелектуальними порушеннями реалізує подвійну **мету**:

- 1) формування певного обсягу знань, вмінь і навичок учнів;
- 2) корекція психофізичних порушень дітей, їх всебічний особистісний розвиток.

Реалізація цілей освітнього процесу здійснюється під час уроків, самопідготовки, на корекційно-розвиткових заняттях, у процесі виховної роботи.

О. Чеботарьова, І. Гладченко виділили **особливі потреби дітей з ІІІ**, які враховуються у процесі їхнього навчання, зокрема [6, с. 14-15]:

- потреба у використанні педагогом таких технологій і методів навчання, які сприяли б не тільки успішній реалізації освітніх завдань, а й створювали б умови для накопичення учнем соціального досвіду та розвитку навичок спілкування, емоційної сфери, корекції негативних особливостей у розвитку особистості, пізнавальної діяльності;
- потреба в такій організації процесу навчання, яка містить пропедевтичний етап і готує дитину до засвоєння програмного матеріалу;
- потреба у формуванні мотивації, позитивного ставлення до навчання, самостійності та навичок самоконтролю в пізнавальній діяльності;

- потреба в забезпеченні уповільненого темпу пізнавальної діяльності, коли нова інформація надається у вигляді невеликих фрагментів, а виконанню роботи з ними сприяє дозована допомога;
- потреба у зменшенні інтелектуального, емоційного та фізичного навантаження в освітньому процесі;
- потреба в забезпеченні супроводу педагогом процесу пізнавальної діяльності, контролю ним діяльності учня;
- потреба в задіюванні усіх збережених сенсорних систем учня;
- потреба в доступності змісту навчального матеріалу;
- потреба у використанні специфічних методів і прийомів, що полегшують засвоєння навчального матеріалу;
- потреба у предметно-практичній діяльності;
- потреба в корекції та розвитку психічних процесів, мовлення, дрібної та загальної моторики;
- потреба в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, оволодінні практичними навичками спілкування з іншими людьми;
- потреба у трудовій та професійній підготовці;
- потреба у створенні психологічно комфортного середовища: атмосфера прийняття в класі, ситуація успіху на уроці або під час іншої діяльності.

Відповідно навчальний процес для учнів з ІІІ має такі **особливості**:

- процес навчання є спрощеним і ґрунтується на предметно-наочній основі;
- застосовуються спеціальні засоби корекції інтелектуальної діяльності учнів;
- здійснюється стимулювання учнів до пошукової діяльності, подолання їхньої пасивності;
- різне співвідношення між самостійною діяльністю учнів і діяльністю під керівництвом вчителя;
- уповільненість процесу навчання;
- багаторазовість повторення;
- поглиблений індивідуальний і диференційований підхід до учнів;
- учням надається допомога та здійснюється контроль за діями;
- опора на більш розвинені здібності дитини.

3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

Навчання у школі – це єдиний процес, складові якого органічно пов'язані між собою і обумовлюють одна одну. Проте їх можна виділити для кращого розуміння і вивчення.

Структура навчальної діяльності учнів

1. Сприймання навчального матеріалу.
2. Осмислення навчального матеріалу.
3. Закріплення вивченого.
4. Застосування вивченого у практичній діяльності.

Кожен із цих структурних компонентів є корекційно спрямованим з огляду на особливості пізнавальної діяльності учнів з ІІІ.

Корекційні прийоми в організації навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

Сприймання навчального матеріалу

- поділ навчального матеріалу на частини;
- уповільнення процесу сприймання матеріалу;
- забезпечення керівництва перцептивними діями учнів;
- привчання дітей аналізувати результати сприймання, порівнювати сприйняте із зразком;
- здійснення опори на велику кількість аналізаторів.

Результатом правильно організованого сприймання є накопичення учнями конкретних фактів про предмети і явища навколишньої дійсності.

Осмислення навчального матеріалу

- накопичення, аналіз, синтез і узагальнення знань на емпіричному рівні, потім на теоретичному;
- формування передусім наочно видимих зв'язків і взаємозалежностей;
- допомога дітям у словесних заключеннях, висновках з поступовим зменшенням;
- подання матеріалу від конкретного до абстрактного;
- постійне уточнення та доповнення первинно сформованих понять, встановлювати взаємозв'язки між ними;
- здійснення узагальнень від простого до складного із зменшенням допомоги вчителя при цьому;
- поєднання наочності, практичної діяльності і словесних методів;

- навчання учнів міркувати вголос;
- стимулювання учнів до розумової діяльності: вчити порівнювати, аналізувати, обґрунтовувати відповіді.

Закріплення вивченого

- пропедевтика закріплення знань і вмінь;
- детальний аналіз матеріалу та встановлення взаємозв'язку між його складовими;
- закріплення вивченого у системі, свідомо;
- добір для закріплення завдань різного типу, характеру;
- опора на наочно-образну емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування;
- використання великої кількості різноманітних повторень (варіативність повторення);
- постійне виправлення, уточнення, доповнення, матеріалу, який вивчали раніше.

Застосування вивченого у практичній діяльності

- дотримання єдності засвоєння і застосування знань: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо;
- актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей;
- систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань:
 - спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;
 - виконують завдання у реальних умовах (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);
 - виховують звичку обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури;
 - стимулюють поєднання практичної дії зі словом;
 - заохочення і підтримка учнів.

4. Умови забезпечення якості освіти дітей з інтелектуальними порушеннями

Умови забезпечення якості освіти дітей з інтелектуальними порушеннями визначені на основі цілеспрямованого дослідження В. Синьовим [4]. Подамо їх короткий опис:

1. Єдність корекційно-розвиткового впливу на свідомість, діяльнісні та особистісні характеристики інтелекту.
2. Адаптація засобів педагогічного процесу до особливостей пізнавальної діяльності учнів та їх спрямованість на максимально можливий розвиток здатності учнів з ІІІ засвоювати людську культуру упродовж всього життя.
3. Спрямованість освітнього процесу на формування в учнів вищих психічних функцій, головні ознаки яких – усвідомленість і довільність.
4. Єдність у процесі навчання засвоєння знань та їх застосування.
5. Формування продуктивного мислення, творчості, активності, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.
6. Поступовий розвиток пізнавальної самостійності учнів, постійна робота щодо переводу потенцій із зони найближчого розвитку учня на рівень його актуального розвитку.
7. Забезпечення учневі з ІІІ успіху в навчальній діяльності, необхідної підтримки на основі індивідуального чи диференційованого підходу.
8. Перспективне моделювання особистості учня, його післяшкільної адаптації, особливостей соціалізації у різних сферах.
9. Оптимістична позиція педагогів в оцінці можливостей особистісного розвитку учнів та їхньої соціалізації.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Порівняйте сутність загальної та спеціальної дидактики.*
2. *Назвіть основні особливі потреби учнів з інтелектуальними порушеннями.*
3. *Обґрунтуйте, чим обумовлені основні особливості навчального процесу в спеціальній школі.*
4. *Охарактеризуйте структуру навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.*
5. *Від яких умов залежить якість освіти учнів з інтелектуальними порушеннями?*

Тема 3.2. ЗМІСТ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Навчальні плани для освіти дітей з інтелектуальними порушеннями.
2. Характеристика освітніх програм для дітей з інтелектуальними порушеннями.
3. Вимоги до шкільних підручників.

Основні джерела

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт. кол.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола. За наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.
5. Про затвердження типових освітніх програм для 1-2 та 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України: Наказ МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/632/9c6/379/6329c6379ad05339839275.pdf>
6. Про затвердження типової освітньої програми для 5-10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами: Наказ МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
8. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 128 с.

1. Навчальні плани для освіти дітей з інтелектуальними порушеннями

В Україні розроблені державні стандарти початкової та базової середньої освіти, які окреслюють вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня [1; 2]. Для учнів з особливими освітніми потребами вони реалізуються з урахуванням потреб і можливостей дітей.

На основі державних стандартів освіти розробляються навчальні плани та освітні програми.

Базовий навчальний план – це державний документ, який згідно з додатком визначає зміст і структуру початкової/базової середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами за допомогою інваріантної і варіативної складових, якими встановлюється погодинне співвідношення між освітніми галузями; гранично допустиме тижневе навантаження на учнів; загальнотижнева кількість годин за освітніми галузями та загальнотижнева кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи.

Типові навчальні плани враховують особливості психофізичного розвитку дітей та мови навчання [5; 6].

Типові навчальні плани містять:

- орієнтовний перелік предметів та інтегрованих курсів для реалізації кожної освітньої галузі, а також орієнтовний перелік міжгалузевих інтегрованих курсів;
- перелік корекційно-розвиткової роботи, зміст якої зумовлений особливостями психофізичного розвитку здобувачів освіти;
- рекомендований розподіл навчального навантаження за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов'язковими для вивчення;
- додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять.

На основі типових навчальних планів навчальні заклади щорічно складають робочі навчальні плани, конкретизуючи варіативну складову із врахуванням особливостей порушень розвитку та індивідуальних освітніх потреб учнів. Робочі навчальні плани затверджуються відповідним органом управління освітою.

У навчальному плані представлені освітні галузі і предмети, через які вони реалізуються (наведемо приклади навчального плану для початкової школи та старших класів) [5; 6] (див. *табл. 3.1, 3.2*).

Таблиця 3.1

Типовий навчальний план початкової освіти для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти з українською мовою навчання дітей із інтелектуальними порушеннями

Освітні галузі	Предмети	Кількість годин на тиждень у класах				
		1	2	3	4	Разом
Мовно-літературна	Українська мова та літературне читання	7	7	7	7	28
Математична	Математика	4	4	4	4	16
Природнича, соціальна і здоров'язбережувальна. Громадянська та історична	Я досліджую світ	3	4	4	4	15
Технологічна, інформатична	Трудове навчання	2	2	2	2	8
Мистецька	Мистецтво** (інтегрований курс)	2	2	2	2	8
Фізкультурна*	Фізична культура	3	3	3	3	12
Усього:		21	22	22	22	87
Корекційно-розвиткова робота*	Розвиток мовлення	4	4	4	4	16
	Лікувальна фізкультура	1	1	1	1	4
	Ритміка	1	1	1	1	4
	Соціально-побутове орієнтування	2	2	2	2	8
Додатковий час на предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		2	2	3	3	10
Гранично допустиме навчальне навантаження		20	21	22	22	85

* Години, передбачені для фізичної культури та корекційно-розвиткової роботи, не враховуються під час визначення гранично допустимого навантаження учнів.

** Мистецька освітня галузь може реалізуватися через інтегровані курси або предмети вивчення за окремими видами мистецтва: музичне мистецтво, образотворче мистецтво.

Таблиця 3.2

Загальний обсяг навчального навантаження для спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку та закладів загальної середньої освіти зі спеціальними класами для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, складними порушеннями розвитку

Назва освітньої галузі	Кількість годин на тиждень та рік						
	5 кл.	6 кл.	7 кл.	8 кл.	9 кл.	10 кл.	11 кл.
Мовно-літературна	5	5	5	4	4	4	
Математична	5	4	4	4	4	4	
Природнича	2	2	2	4	4	6	
Соціальна і здоров'язберезувальна	1	1	0,5	0,5	1	1	
Громадянська та історична	1	1	2	2	2	1	
Технологічна	6	10	11	11	11	11	25
Інформатична	2	2	2	2	3	3	4
Мистецька	2	2	2	2	1		
Фізична культура	3	3	3	2	2	2	
Усього	27	30	31,5	32,5	32	32	29
Додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять	1	1	1,5	1,5	2	2	3
Загальна кількість навчальних годин, що фінансуються з бюджету (без урахування поділу на групи та корекційно-розвиткової роботи)	28	31	33	34	34	34	32
Гранично допустиме навчальне навантаження учнів	25	28	30	32	32	32	32

Типові навчальні планів для спеціальних закладів загальної середньої освіти / спеціальних класів передбачають і корекційно-розвиткові заняття, спрямовані на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів. Зміст корекційно-розвиткової роботи визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей мети, завдань та напрямів такої роботи.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з інтелектуальними порушеннями: розвиток мовлення, соціально-побутове орієнтування, лікувальна фізична культура, ритміка.

Мета: психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень дітей з інтелектуальними порушеннями.

Основними **завданнями** корекційно-розвиткових занять є:

1. Формування особистісних якостей дитини, розвиток і корекція всіх психічних процесів, сприяння психологічної адаптації та соціальної реабілітації дітей.

2. Розвиток та подолання порушень усного та писемного мовлення.

3. Корекція та розвиток рухових порушень та недоліків фізичного розвитку, формування вмінь диференціювати рухи відповідно до ступеня мускульних навантажень, темпу рухів, підпорядкування рухів музиці.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів: психомоторний та сенсорний розвиток, логопедичні заняття, ритміка.

Мета: формування навичок життєдіяльності в соціальному середовищі.

Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних **завдань**:

- 1) соціальна адаптація дітей;
- 2) корекція порушень розвитку;
- 3) загальний фізичний розвиток у відповідності з їх можливостями.

У роботі з цією категорією дітей важливо приділяти увагу формуванню у них не лише певного обсягу знань, а й перенесення їх у практику, адекватності поведінки та вмінню діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з інтелектуальними порушеннями, які мають розлади аутичного спектра: розвиток психомоторики, сенсорний розвиток, сенсорна інтеграція, соціально-комунікативний розвиток.

Мета: психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень.

Напрями корекційно-розвиткової роботи та **завдання**, реалізація яких в умовах мікрогрупи сприяє досягненню мети:

1. Розвиток психомоторики – гармонізувати психофізіологічний статус; збагачувати руховий репертуар; тренувати психомоторні функції та властивості (координованість, статична і динамічна рівновага, спритність, витривалість).

2. Сенсорний розвиток, сенсорна інтеграція – розвивати моторну імітацію, збагачувати чуттєвий досвід, формувати полісенсорне сприймання, коригувати сенсорну гіперчутливість, розвивати відчуття ритму, (структурування середовища і діяльності), розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію.

3. Соціально-комунікативний розвиток – розвивати здатність виконувати соціальні норми та правила поведінки, підпорядковуватися інструкціям, формувати комунікативні вміння, у тому числі невербальні, стимулювати розвиток мовлення (активний та пасивний словниковий запас), формувати соціально-побутові навички.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей із затримкою психічного розвитку, які мають розлади аутичного спектра: розвиток психомоторики, соціально-комунікативний розвиток, емоційно-мотиваційний розвиток.

Мета: психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень.

Напрями корекційно-розвиткової роботи та **завдання**, реалізація яких в умовах мікрогрупи сприяє досягненню мети:

1. Розвиток психомоторики – удосконалювати психомоторні функції та властивості (координованість, статична і динамічна рівновага, спритність, влучність, витривалість).

2. Соціально-комунікативний розвиток – формувати здатність до наслідування ланцюга дій, формувати здатність до підтримки та ініціювання соціальної взаємодії, формувати комунікативні вміння та навички діалогу, стимулювати розвиток зв'язного мовлення, розвивати навички соціальної поведінки і компетентності, розвивати здатність брати участь у соціально-рольових іграх.

3. Емоційно-мотиваційний розвиток – розвивати довільність психічних функцій, розвивати та гармонізувати емоційну сферу, формувати емоційну саморегуляцію, розширювати інтереси (подолання стереотипів), формувати пізнавальну та навчальну мотивацію.

Кожен із визначених напрямів конкретизується у змісті корекційних програм, розміщених на сайті МОН України. Програми корекційно-розвиткових занять уточнюють, адаптують, модифікують відповідно до потреб і можливостей дітей.

2. Характеристика освітніх програм для дітей з інтелектуальними порушеннями

Провідним підходом у концепції Нової української школи є компетентнісний підхід, спрямований на оновлення змісту освіти, заснованого на формування необхідних життєвих компетентностей. Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані компетентності учнів; ключові, предметні та життєва. Життєва компетентність, як здатність дитини з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі інтегрування у соціальне оточення цілісно реалізовувати на практиці знання, досвід і цінності, набуті в процесі корекційного навчання, набуває інтегративного значення в реалізації оновленого змісту освіти дітей з особливими освітніми потребами [5; 6].

Компетентнісні результати навчання учнів визначено у Типових освітніх програмах та Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку [5; 6].

Ключові (життєві) компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями [4; 5]

- володіння державною мовою;
- можливість спілкуватися рідною мовою;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук;
- соціально-трудова компетентність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності;
- культурна компетентність;
- основи фінансової грамотності.

Всі компетентності реалізуються в межах пізнавальних можливостей дітей. Спільними для всіх ключових компетентностей є такі **вміння** [4]:

- спілкуватися;
- взаємодіяти та співпрацювати з дорослим та однолітками;
- сприймати інструкції та навчальні завдання;
- керувати емоціями;
- регулювати власну поведінку.

Освітня програма є державним документом, у якому визначено вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання (предметно-орієнтовані компетентності); вказано відповідний зміст кожного навчального предмета чи інтегрованого курсу [5; 6]. У пояснювальній записці до кожного предмету визначені корекційно-розвиткові завдання, реалізація яких є обов'язковою.

Програми подаються в таблицях, матеріал в яких групується відповідно до змістових ліній та представлений колонками. В колонці «Орієнтовний зміст навчального матеріалу» подано зміст, яким мають оволодіти учнів під час вивчення певного предмета. В колонці «Предметно-орієнтовані компетентності» представлено перелік знань, вмінь, якими мають оволодіти учні (*табл. 3.3*).

Таблиця 3.3

Зміст освітньої програми

Орієнтовний зміст навчального матеріалу	Предметно-орієнтовані компетентності

Обсяг і характер навчального матеріалу відповідають пізнавальним можливостям дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, навчальний матеріал для них є меншим за обсягом і простішим за характером.

3. Вимоги до шкільних підручників

Підручник – це основна книга для учнів, яка містить систему знань, визначену освітньою програмою з певного предмету.

Зміст підручника, його структура та оформлення мають відповідати особливостям пізнавальної діяльності учнів з ІІ, їхнім потребам і можливостям.

Вимоги до підручників

- відповідність змісту підручника освітній програмі предмету;
- тісний зв'язок теорії з практикою;
- доступність, логічність, переконливість і обґрунтованість викладу;
- структурна простота змісту;
- чіткість розташування матеріалу, виділення кольором основних понять, правил, висновків;
- невеликий обсяг статей (параграфів, оповідань);
- мінімальна кількість нових понять, термінів, правил, висновків у одній статті;
- максимальна простота і емоційна забарвленість словесного матеріалу;
- супровід текстів наочністю, прикладами, проте без перенасичення;
- відсутність абстрактних, мультиплікаційних зображень;
- наявність великої кількості матеріалу для повторення і закріплення вивченого;
- наявність додаткового матеріалу для індивідуальної та диференційованої роботи;
- привабливе зовнішнє оформлення, тверда обкладинка.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Назвіть особливості навчальних планів спеціальних закладів загальної середньої освіти.
2. Проаналізуйте типові освітні програми для дітей з інтелектуальними порушеннями та виділіть ключові компетентності, які мають бути сформовані під час навчання в учнів.
3. Дайте характеристику освітніх програм для дітей з інтелектуальними порушеннями.
4. Опишіть корекційно-розвитковий складник навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.
5. Визначить особливості шкільних підручників для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Тема 3.3. ПРИНЦИПИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

План

1. Загальна характеристика дидактичних принципів.
2. Характеристика принципів спеціальної дидактики.
3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1995. 237 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.

1. Загальна характеристика дидактичних принципів

Для ефективної побудови навчального процесу, визначення його принципів і правил, необхідне розуміння його закономірностей.

У педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення закономірностей процесу навчання. Наприклад, І. Подласий приходить до висновку, що вони відображають об'єктивні, суттєві, необхідні, загальні, стійкі взаємозв'язки у навчальному процесі, що повторюються за певних умов. М. Фіцула додає, що ці зв'язки зумовлюють ефективність навчального процесу. Закономірностями процесу навчання вчені називають істотні й стійкі зв'язки, реалізація яких дозволяє домагатись ефективних результатів у розвитку і формуванні особистості.

Простежується тісний зв'язок дидактичних закономірностей і принципів. Саме фундаментальні закономірності процесу навчання, за твердженням В. Галузинського та М. Євтуха, слугують виявленню і закріпленню принципів як основних вимог і положень школи.

Дидактичними принципами у педагогіці називають основні положення, що визначають зміст, форми й методи органі-

зації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Першу спробу створення цілісної системи дидактичних принципів здійснив Я.-А. Коменський. Він обґрунтував їх природовідповідністю: навчання та виховання має враховувати природні, вікові та психологічні особливості дітей. Ф.-В.-А. Дістервег трактував дидактичні принципи як вимоги до змісту навчання, вчителя і учнів.

В. Галузинський, М. Євтух, називаючи принципи навчання основними, докорінними правилами, вимогами і незаперечними законами процесу навчання, поділяють їх відповідно до його компонентів: змісту, діяльності вчителя і методики його викладання, контрольної-оцінювальних функцій навчання.

Принципи, визначені загальною дидактикою, лежать і в основі навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, проте реалізуються вони специфічно, з урахуванням особливостей розвитку цієї категорії учнів.

У спеціальній педагогіці досить багато вчених описують особливості реалізації як окремих дидактичних принципів, так і їх системи в цілому. Зокрема, проблема принципів спеціальної дидактики висвітлена у роботах О. Граборова, Г. Дульнева, І. Єременка, В. Синьова, В. Липи, Г. Мерсіянової, М. Матвеевої, С. Миронової та ін. Узагальнюючи літературні джерела, результати власних досліджень та практику спеціальної освіти, опишемо особливості реалізації принципів спеціальної дидактики у навчанні школярів з інтелектуальними порушеннями.

2. Характеристика принципів спеціальної дидактики

Принцип виховуючої спрямованості навчання. Процес засвоєння знань і вмінь є невіддільним від формування особистісних якостей учня. У процесі навчання виховується позитивне ставлення до розумової і фізичної праці, навички поведінки в колективі, моральні якості, формується світогляд. Проте виховання у навчанні не здійснюється автоматично, а потребує відповідних умов. Передусім вчитель для кожного уроку окрім навчальної має передбачити й виховну мету, яка з одного боку є компонентом загальної системи виховання, а з другого – конкретного уроку.

Виховна мета має реалізовуватись не тільки через зміст навчального матеріалу і прямий вплив вчителя, а й опосередковано через методи, які використовує вчитель, діяльність вчителя і учнів, їхнє спілкування. Наприклад, якщо педагог буде застосовувати лише репродуктивні методи, учні будуть пасивними, і, навпаки, проблемні методи стимулюватимуть активність і ініціативність дітей, сприятимуть вихованню їхньої допитливості й самостійності.

Виховання під час навчання має спрямовуватися на формування соціальних компетентностей учнів, самостійності, відповідальності, розвиток їхніх інтересів і потреб, вміння керувати своєю поведінкою, комунікувати з однокласниками.

Принцип науковості процесу навчання. Цей принцип означає, що школа має забезпечити формування в учнів достовірних, науково правильних знань, що відображають навколишню дійсність.

Реалізація цього принципу у спеціальній школі ускладнюється невмінням учнів з інтелектуальними порушеннями розуміти сутність явищ, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, критично оцінювати одержану інформацію. При самостійному засвоєнні знань у дітей можуть виникати неправильні, спотворені уявлення про дійсність. Іноді до порушень цього принципу призводить бажання вчителя спростити матеріал або зменшити його обсяг. Дуже важливо навчити дітей самостійно користуватись словниками, довідковою літературою, дитячими енциклопедіями.

Цей принцип у спеціальній школі слід реалізовувати з урахуванням пізнавальних можливостей дітей, коригуючи у них відповідно: критичність мислення; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності; вміння зіставляти і порівнювати інформацію.

Наслідками наукового викладу матеріалу, аналітичності його засвоєння буде науковий світогляд учнів і вміння самостійно здобувати достовірну інформацію.

Принцип систематичності і послідовності навчання. Цей принцип передбачає взаємопов'язане вивчення різних предметів, поступовість і логічність в оволодінні знаннями. Він базується на пораді Я.-А. Коменського про те, що все повинно засвоюватись у нерозривній послідовності, так, щоб все сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і покладало дорогу до завтрашнього.

Система знань, яку одержують учні з інтелектуальними порушеннями, є безумовно елементом загальної наукової сис-

теми, яка, хоча і в меншому обсязі, відображає її закони і взаємозв'язки. У навчанні дітей з ІІІ цей принцип закладений передусім у побудові навчального плану, програм і підручників. Проте його реалізація залежить від використання вчителем корекційних прийомів.

Учні з інтелектуальними порушеннями не можуть самостійно засвоїти великий обсяг інформації, узагальнити і систематизувати її. Це означає, що матеріал слід поділяти на доступні для засвоєння частини (розділи, теми, підтеми), в кожній з яких виділяти основні питання. У подальшому слід встановлювати взаємозв'язки саме між цими вузловими питаннями, поступово деталізуючи їх, чи доповнюючи. Слід допомагати учням у здійсненні узагальнень, висновків; стимулювати їх до пригадування раніше вивченого і переносу знань з одного предмета на інший. Цьому сприятимуть завдання міжпредметного характеру, інтегровані уроки. Виклад нового матеріалу слід поєднувати з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією і узагальненням. Для утворення повноцінної системи знань слід вчити дітей використовувати раціональні прийоми запам'ятовування. На перших порах і при вивченні нового матеріалу слід надавати перевагу індуктивним шляхам його вивчення, поступово застосовуючи й дедуктивні, пошукові методи навчання.

Принцип доступності знань. Він означає, що зміст і методика викладання мають відповідати віковим та індивідуальним особливостям учнів. Проте у спеціальних закладах тільки такої відповідності недостатньо. У навчанні дітей з нормотиповим розвитком вчитель, добираючи матеріал та методику його викладання, передусім орієнтується на їхній вік. У спеціальній школі та НРЦ в учнів одного класу різниця у віці може складати від одного до трьох років. Окрім того діти суттєво відрізняються за клінічними особливостями, розумовими здібностями, досвідом, поведінкою, працездатністю, вольовими якостями.

Зміст навчання учнів з інтелектуальними порушеннями передбачений у навчальних програмах і за своїм обсягом та характером є орієнтовно доступним для учнів з легким ступенем порушення. А вибір методів навчання цілком залежить від вчителя, який має точно підібрати методи і прийоми як для всього класу, так і для окремого учня; розрахувати час для засвоєння кожної частини матеріалу. Якщо зміст і методи будуть занадто спрощеними, то відбуватиметься присто-

сування до порушення, а не розвиток учнів. Якщо ж занадто ускладнити викладання, то учні не лише не засвоять матеріал, а ще й розумово перевтомляться. І у першому, і у другому випадках на уроках дітям буде нецікаво.

Для розуміння специфіки цього принципу доцільно згадати твердження Л. Виготського про те, що навчання має вестися за собою розвиток. А для цього воно має здійснюватись у зоні найближчого розвитку дитини. Відповідно доступним (зрозумілим) для учня слід вважати такий матеріал і методи, які він здатен зрозуміти і засвоїти при певному розумовому напруженні та (або) з допомогою вчителя. Принцип доступності тісно пов'язаний з принципом індивідуального підходу. Визначаючи ступінь навантаження для кожного учня, вчитель має передбачити участь кожної дитини на уроці, темп, обсяг, характер її роботи.

Цей принцип вимагає дотримання дидактичних правил: від простого до складного; від легкого до важкого; від відомого до невідомого; від близького до далекого.

Принцип активності й свідомості у навчанні. Навчання має не лише забезпечити учнів певними знаннями, а й навчити користуватись ними у практичній діяльності. Досягнути цього можна лише за умови свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу, їхнього свідомого і активного ставлення до навчальних занять.

Реалізація цього принципу ускладнюється психологічними особливостями учнів з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, учні внаслідок зниження пізнавальної активності не цікавляться процесом здобування знань, часто засвоюють їх формально. Через порушення операцій мислення, невміння робити умовисновки учні засвоюють знання поверхово, не розуміючи справжньої сутності причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей. Навчальна робота потребує також достатнього розвитку уваги, працездатності, докладання вольових зусиль, самоконтролю, а ці якості є порушеними або й несформованими в учнів з інтелектуальними порушеннями.

На рівень засвоєння знань і поведінку дітей впливають і суб'єктивні соціальні фактори. Наприклад, якщо учень перебував в школі, де його ображали, то в нього формується відраза до навчання, невпевненість у собі й зневіра у своїх можливостях. До формування цих якостей може призвести і надмірна опіка батьків, які вважають таке ставлення допомогою дитині і заміником її інтелектуальної неповноцінності.

Одним із ефективних шляхів розвитку інтересу до навчання, а відповідно і активності дитини, є її мотивація. У молодших класах значущими для дитини мотивами може бути сам процес засвоєння знань, організований у цікавій формі – ігри, змагання тощо. Старшокласникам слід показувати необхідність знань для їхнього самостійного життя, практичної діяльності. Розуміння важливості знань слугуватиме водночас і засобом підвищення усвідомленості їх засвоєння. Свідомість засвоєння знань підвищується також завдяки формуванню вмінь застосовувати їх у практичній діяльності.

Принцип наочності. У сучасній педагогіці наочність тлумачиться як організація чуттєвого пізнання учня, а чуттєві образи розглядаються як засоби, що сприяють засвоєнню понять, законів, правил, теорії.

Наочність є джерелом і засобом безпосереднього пізнання навколишнього світу. Це пізнання буде тим досконалішим, чим більша кількість відчуттів буде задіяна у сприйманні. Безумовно цей принцип ґрунтується також на особливостях мислення дітей, яке розвивається від конкретного до абстрактного.

У навчанні дітей з ІІІ використовують різні види наочності: реальні або натуральні предмети, об'єкти, явища – принесені в клас (тобто вилучені з реальних умов існування) і ті, що знаходяться в реальному середовищі (їх спостерігають під час екскурсії); плоскі і об'ємні зображення предметів, об'єктів, явищ (картини, муляжі, моделі, опудала тощо); схематичні й символічні наочні посібники (мапи, глобуси, схеми, таблиці тощо); технічні засоби наочності (кінофільми, калькулятори, комп'ютерні програми).

Використання наочності у спеціальній школі ускладнюється розбіжністю між чуттєвою і раціональною формами пізнання в учнів з інтелектуальними порушеннями; порушенням взаємозв'язку у них 1-ї і 2-ї сигнальних систем; недосконалістю сприймання; розривом між наочністю, її словесним позначенням і закріпленням сприйнятого у свідомості; недорозвитком мислення.

Окремі вчителі використовують наочність з метою спрощення процесу засвоєння знань. Це неправильно. Наочність не повинна виступати способом пристосування до порушення, а навпаки – має слугувати засобом корекції неправильно сформованих уявлень та понять, розвитку вищих форм мислення дитини, раціонального пізнання.

Принцип міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок. Згідно цього принципу оволодіння знаннями, вміннями і навичками досягається лише тоді, коли вони є добре зрозумілими дитині, зберігаються в пам'яті й можуть відтворюватись у необхідний момент в різних життєвих умовах. Формальне засвоєння матеріалу не свідчить про його міцність.

Принцип міцності навчання напряму залежить від правильності реалізації таких принципів, як: свідомість і активність учнів у навчанні; систематизація і послідовність; доступність; наочність, і є дійсно підсумковим. Ефективність його здійснення відображається у результатах перевірок і оцінювання знань, вмінь і навичок учнів, а показником є вміння учнів використовувати теоретичні знання на практиці.

Водночас, на міцність навчання учнів з інтелектуальними порушеннями впливає ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це передусім особливості пам'яті дітей, зокрема, звуження обсягу запам'ятовування; недостатня продуктивність запам'ятовування і відтворення; недостатня усвідомленість заученого; спотворення матеріалу в процесі зберігання; швидке забування. З огляду на це, однією з важливих умов реалізації цього принципу є правильність організації повторення ранише вивченого.

Важливо також при закріпленні матеріалу здійснювати опору на наочно-образну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування.

Впливає на міцність засвоєння і активність дітей. Якщо вони засвоювали матеріал механічно, не аналізуючи його, не порівнюючи, не доводили власних міркувань, то і рівень володіння такими знаннями буде досить низьким.

Особливістю, властивою дітям з ІІ, є невідповідність між засвоєнням теорії і вмінням використовувати її в практичній діяльності. Чим важчим є ступінь інтелектуального недорозвитку, тим більшим є цей розрив. Саме для подолання цієї проблеми навчальні програми всіх предметів передбачають велику кількість часу на практичну роботу учнів. Проте формування вмінь і навичок не досягається лише великою кількістю тренувань. Цей процес також має бути осмисленим, потребує різноманітності у формах і способах здійснення.

Отже, тісний зв'язок теорії з практикою – це також один із шляхів реалізації цього принципу і одне із найвагоміших корекційно-розвиткових завдань спеціальної освіти.

СПЕЦИФІЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

Принцип корекційної спрямованості навчання. Найвагомішим завданням спеціальної освіти – це підготовка дитини з особливими потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Певні порушення в фізичному та розумовому розвитку учнів з ІІІ створюють труднощі в досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями учнів і їхніми можливостями. Тому процес навчання і виховання учнів з інтелектуальними порушеннями має чітку корекційно-розвиткову спрямованість. Корекція порушень психофізичного розвитку учнів, розвиток їхньої особистості здійснюється у процесі всієї роботи спеціальних закладів. Корекційно-розвиткові завдання реалізуються у навчальному матеріалі всіх предметів, у повсякденному житті. Педагогічні прийоми корекційної роботи стимулюють компенсаторні процеси розвитку дітей з ІІІ і дозволяють формувати у них нові позитивні якості.

Корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу в спеціальній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним. Інтелектуальне порушення впливає на особистість в цілому, а це означає, що для розвитку дитини з ІІІ навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який містить корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки учнів з інтелектуальними порушеннями, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань спеціальної освіти можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних порушень учнів з ІІІ, на їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці олігофренопедагогіки вживається термін корекційно-розвиткова робота або корекційно-розвивальний процес навчання.

Система корекційно-розвиткових заходів має впливати на особистість учнів в цілому і виявлятися у єдності таких її компонентів, як пізнавальні й емоційно-вольові психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість; поведінка; а також має бути розрахована на тривалий час.

Вирішальна роль вчителя і педагогічного колективу у навчанні. Вагома роль в успішності навчання, виховання та розвитку дітей належить вчителю спеціальної школи. Це обумовлено і психологічними особливостями учнів з ІІІ і необхідністю використання спеціальних методів навчання.

Саме педагогічний колектив створює умови для психофізичного розвитку учнів, засвоєння ними суспільного досвіду, формування особистісних якостей, несе відповідальність разом з батьками цих дітей за підготовку вихованців до подальшого самостійного життя.

Принцип індивідуального та диференційованого підходу до учнів. Характерною особливістю складу учнів спеціальних закладів є велика різноманітність. В одному класі можуть навчатися діти різного віку (різниця складає до трьох років), з різними клінічними відмінностями, з різною зоною найближчого розвитку. Інтелектуальне порушення часто супроводжується ускладненнями, зумовленими порушеннями нейродинаміки, діяльності аналізаторів, емоційно-вольової сфери.

У спеціальні заклади приходять як діти, які вже навчались в школі (вони можуть володіти окремими знаннями), так і ті, які перебували вдома і ніде не навчались (їх знання зазвичай хаотичні й безсистемні), рідше – випускники спеціальних закладів дошкільної освіти (найбільш підготовлені до навчання діти). Ефективність навчання учнів з інтелектуальними порушеннями залежить від того, наскільки вчителю вдасться врахувати індивідуально-психологічні можливості кожного з них і створити відповідні умови.

Здійснювати *індивідуальний підхід* у навчально-виховному процесі – означає: працюючи з цілим класом, орієнтуватись на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах колективної роботи класу в межах одних і тих же завдань та однакового змісту навчання. Тобто всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями й навичками, визначеними програмою для певного класу. Отже, *метою* індивідуального підходу є забезпечення успішності всіх учнів у межах програмного матеріалу.

З урахуванням відмінностей школярів індивідуальний підхід реалізує такі **завдання**: 1) надання допомоги учням, які відчують певні труднощі у навчанні; 2) стимулювання творчих зусиль сильних учнів з метою забезпечення поглибленого опанування навчальною програмою та розвивального ефекту навчання.

Поряд з поняттям «індивідуальний підхід» у педагогіці використовуються також терміни: «диференційований підхід», «індивідуальне навчання», «диференційоване навчання». Ці поняття хоча і мають спільну основу – врахування пізнавальних можливостей учнів, втім не є тотожними.

Диференційований підхід – це врахування типологічних особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями. Типологічними називають такі особливості, які властиві не окремим школярам, а спостерігаються і в інших, тобто притаманні окремій групі учнів.

Отже, при індивідуальному підході враховуються істотні особливості окремих учнів, а при диференційованому – особливості, характерні певній групі учнів. При цьому в межах кожної групи також враховуються індивідуальні особливості кожного учня.

Індивідуальне навчання – це індивідуалізація навчальних програм з урахуванням певних специфічних порушень дитини, через які вона не може засвоїти загальну навчальну програму (наприклад, акалькулія, дисграфія).

У випадках, коли певна частина дітей відрізняється від інших настільки, що можливості спільного навчання є не ефективними, то здійснюється **диференційоване навчання**. При диференційованому навчанні учні групуються в класи не за віком, а залежно від рівня розвитку в них пізнавальних здібностей. Навчання в кожному класі чи групі здійснюється за окремими навчальними програмами. Наприклад, якщо в класі є учні з легким та помірним ступенями інтелектуального порушення. При диференційованому навчанні індивідуальний підхід залишається дієвим.

3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з інтелектуальними порушеннями

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ

1. Систематичне і всебічне вивчення учнів педагогом.

Ця умова є основою індивідуального підходу. Вчитель повинен глибоко вивчити індивідуальні особливості психіки кожного учня. Для цього застосовуються різноманітні методи. Це, зокрема, аналіз відомостей про розвиток учня, умови виховання, вивчення рівня розвитку його психічних процесів; досвіду. Одним із основних методів є спостереження за учнем у різних видах діяльності (урок, позакласна робота, ігри, праця, спілкування з однолітками). Вчитель також постійно аналізує продукти навчальної діяльності дітей (зошити, малюнки, власноруч зроблені вироби).

Отже, при індивідуальному підході слід враховувати:

- клінічні показники розвитку;
- структуру порушення: первинне порушення, вторинні та супутні відхилення,
- стан аналізаторів, фізичний стан;
- збережені сторони психіки;
- індивідуальні особливості пізнавальних процесів;
- темп діяльності;
- динаміку втомлюваності;
- коло уявлень про навколишнє, рівень актуальних знань та найближчого розвитку;
- самооцінку, критичність дитини;
- особливості емоційної сфери;
- характерологічні особливості;
- інтереси, потреби й можливості дитини.

Вивчення особистості кожного учня відбувається постійно, протягом всього періоду навчання.

2. Урахування психологічних закономірностей розвитку особистості. Оскільки у класі можуть бути учні різного віку, вчителю необхідно добре орієнтуватись у вікових закономірностях психічного розвитку. У теорії й практиці доведено, що дитина з ІІІ розвивається за тими ж законами, що й дитина з нормотиповим розвитком, але у її розвитку мають місце певні особливості. Тому спеціальному педагогу потрібні знання як з вікової, так і зі спеціальної психології.

3. Володіння педагогічною технікою. Вчитель повинен використовувати невербальні прийоми особистого впливу на учнів – жести, міміку, виразність мовлення, погляд. Проте для правильного використання елементів педагогічної техніки необхідно вивчити, в яких умовах виховання він перебував раніше, що є впливовим і стимулюючим для учня. Педагогічна техніка індивідуального характеру сприяє встановленню особливого особистісного контакту з кожним учнем і дозволяє в окремих випадках загальмувати негативні прояви поведінки, а в інших – стимулювати учнів до роботи.

4. Урахування конкретної ситуації впливу. Використовуючи будь-який метод чи прийом, вчитель повинен орієнтуватись на певну ситуацію: попередні події, що спричинили ту чи іншу ситуацію, особливості сприймання цієї ситуації дитиною, її стан, настрої тощо. Так, не знаючи обставин, які зумовили вчинок учня, педагог може неадекватно відреагувати на його поведінку; якщо учень переконаний у своїй правоті, покарання за провину може бути сприйняте ним, як помста; неадекватну поведінку дитини може викликати загострення хвороби, наростання втоми, конфліктні емоційні переживання, і тоді буде помилкою спроба вчителя змінити таку поведінку виховними впливами.

5. Формувальний підхід до оцінювання. Необхідно акцентувати увагу дітей передусім на позитивних проявах поведінки. Щонайменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності та інших моральних якостей, будь-які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення.

Будь-яка оцінка обов'язково повинна бути обґрунтованою. Вчитель повинен переконатись у тому, що учень добре усвідомлює причини такої оцінки і погоджується з нею. Для підвищення ефективності стимуляції можна вдагтись до таких виховних прийомів, як аналіз вчинків та якостей особистості героїв літературних творів; заохочення до самооцінки, аналізу мотивів власних вчинків тощо. Слід вчити учня порівнювати свої сьогоднішні досягнення із вчорашніми. В оцінюванні обов'язково потрібно враховувати емоційну реакцію дитини на схвалення та зауваження, рівень сформованості самооцінки тощо. Оцінка завжди повинна стимулювати дитину до покращення результатів роботи, заохочувати до подолання труднощів, що виникають у навчанні.

6. Реалізація корекційної спрямованості навчально-виховного процесу. У корекційно-розвитковій роботі слід реалізовувати не лише загальні корекційні цілі, а й індивідуальні, спрямовані на розвиток конкретної дитини, її особливості.

7. Соціальна інтеграція. Колектив відіграє вагомую роль у психічному розвитку дітей, є середовищем для розвитку соціальних і комунікативних навичок. Тому в класі слід формувати доброзичливий психологічний клімат; формувати в дітей прагнення допомогти один одному, підтримати, співчутливо ставитись до невдач інших, радіти чужим успіхам, толерантно сприймати чужі помилки; виховувати здатності до емпатії. Такі дії сприятимуть підвищенню ефективності педагогічної роботи та реалізації принципу індивідуального підходу.

ЗМІСТ І ПРИЙОМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ

➤ **Активізація всіх учнів класу.** Учні з ІІІ одного класу відрізняють різний рівень знань та психічної активності. Не всі діти можуть одразу включитися в урок. Проте, від активності та свідомості учнів у процесі навчання залежить міцність засвоєння знань. Тому необхідно так індивідуалізувати завдання та питання до учнів, щоб, з одного боку, врахувати їхні можливості та досвід, а з другого – зробити їх активними учасниками уроку. Так, сильнішим учням слід давати складніші питання пошукового характеру, а слабшим ставити питання репродуктивного характеру. Якщо деякі учні неспроможні самостійно відповісти навіть на легке запитання, то їх слід просити повторити попередню відповідь однокласника. Сильніший учень писатиме на дошці довге речення, а слабший – коротке; сильніший – під диктовку, а слабший – списуватиме з картки. Головне, щоб активізованими на уроці були всі учні.

➤ **Індивідуалізація завдань.** В залежності від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, які викликає у нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі. Так, наприклад:

– при несформованості фонематичного сприймання учневі у молодших класах замість диктанту можна дати списування тексту;

– при труднощах письма за зразком (у період оволодіння графотомією) запропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошиті;

– при труднощах запам'ятовування словесної інструкції використати наочну: таблиця, умовні позначення тощо.

➤ **Визначення відповідного рівня допомоги.** Кожен учень в залежності від рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку потребує різного рівня допомоги. Надмірна допомога призведе до пасивності дитини, а недостатня – до неможливості опанувати відповідним обсягом знань. Вчитель повинен надати кожному учневі індивідуальну допомогу, спрямовану на ліквідацію певних прогалин у знаннях, індивідуальних помилок, подолання труднощів. Можна надавати такі **види** допомоги:

– стимулююча – полягає в тому, щоб заохотити учня, запевнити його у власних можливостях, підтримати. Надається дітям, які не можуть самостійно почати роботу через невпевненість у собі, загальмованість;

– організуюча – допомога у встановленні послідовності виконання завдання, усунення умов, за яких учень відволікається від роботи, повторення інструкції. Використовуються для школярів, у яких спостерігається порушення цілеспрямованості;

– звуження обсягу завдання шляхом його поділу на окремі частини. Ефективна для дітей зі звуженим обсягом уваги, зниженням її концентрації;

– надання допоміжного завдання, яке сприяє розв'язанню основного питання, задачі;

– поділ складного завдання на поетапне виконання легких. Доцільно використовувати для школярів з виразним порушенням розумових операцій, низькою пізнавальною активністю;

– постановка нагтовхуючих запитань;

– зміна умов роботи: викликати до дошки, міркувати вголос тощо;

– при виконанні розумових дій опора на практичні дії з наочністю;

– додаткове пояснення;

– багаторазове повторення і показ способу виконання завдання або дії;

– попередження про можливі помилки і способи їх усунення тощо.

Головним при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи. У будь-якому випадку, добираючи навчальний матеріал, не слід

повністю усувати труднощі, що виникають в учня, а слід створити для нього такі умови, щоб він міг їх долати і працювати разом з класом.

➤ **Орієнтація на різний темп роботи та динаміку наростання втоми.** Учні з ІІІ розрізняються між собою різним рівнем працездатності. Працездатність залежить від темпу, точності роботи та динаміки втомлюваності. Дітям з уповільненим темпом роботи або швидкою втомлюваністю спочатку слід зменшувати обсяг завдань, чергувати навантаження з відпочинком, а згодом поступово прискорювати темп і збільшувати стійкість нервової системи до навантажень. В учнів, у яких точність роботи страждає через її прискорений темп, необхідно формувати навички самоконтролю, уміння помічати і виправляти власні помилки. Якщо дитина надто збудлива, швидка, слід спеціально організувати її працю, уповільнити, давати їй не все завдання одразу, а поетапно, перевіряючи при цьому результат виконання кожного елемента.

➤ **Урахування індивідуальних особливостей пізнавальних процесів.** Окремі учні можуть вирізнятися особливостями одного чи кількох пізнавальних процесів. Зокрема, серед учнів з ІІІ є діти з дуже *нестійкою увагою*. Неуспішність у навчанні таких дітей не може бути скоригована додатковими заняттями, бо й на цих заняттях увага залишається нестійкою. Основний вплив педагога на цих учнів повинен бути спрямований на розвиток їхньої уваги, наприклад, так: тренування уваги з допомогою спеціальних вправ; розвиток регулюючої функції мовлення, коли завдяки коментуванню кожної своєї дії дитина утримує увагу на виконанні завдання; розвиток навичок самоконтролю.

Нерідко неуспішність учнів з ІІІ пояснюється *зниженою здатністю до узагальнення, абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків*. У таких випадках дитині особливо важко засвоїти абстрактний рахунок, правила правопису, зрозуміти зміст сюжетної картини, прихованого змісту оповідання, зробити висновок, встановити причину та наслідок тощо. Допомогти такій дитині у навчанні можна лише розвиваючи операції її мислення та мовлення, використовуючи для цього спеціальні прийоми: помірну кількість наочності, своєчасний перехід від конкретного до абстрактного, значно повільніший темп навчання.

Серед учнів можуть бути діти, які стійко не встигають з якогось одного предмета, зокрема, через *акалькулю чи дис-*

калькулію, аграфію чи дисграфію, дислексію. Якщо додатково проведена оцінка розвитку дитини спільно з медиком, психологом, логопедом покаже саме такі своєрідні порушення, то для цих дітей складають індивідуальні програми, відповідно – з математики, української мови, читання, тобто використовують індивідуальне навчання, а не підхід. Окрім цього корекційно-розвиткові заняття з такими дітьми проводять логопед і психолог.

Зустрічаються учні з ІІ, труднощі навчання яких пов'язані з *недостатністю рухових умінь, грубим порушенням моторики*. Ці діти довго не опановують процес письма, погано малюють, ліплять, відстають на уроках фізкультури. Особливу увагу в роботі з ними слід приділити формуванню навичок самообслуговування, включити в режим дня спеціальні ігри з розвитку точних і дрібних рухів. Важливими для таких дітей є заняття з лікувальної фізкультури.

Однією з причин неуспішності може бути *недостатній розвиток* в учня з ІІ *просторових уявлень*. Такій дитині важко опанувати рахунок, розуміння геометричного матеріалу, малювання, орієнтацію в зошиті та навколишньому просторі. Такі учні повинні бути обстежені шкільним психологом, який при потребі застосує відповідні корекційні вправи. Тільки своєчасні спеціальні заняття дадуть можливість подолати недоліки в розвитку просторових уявлень, в результаті чого учень зможе засвоїти навчальну програму.

Неуспішність окремих дітей пов'язана з *грубим порушенням пам'яті*. Коригувати її недоліки можуть вчитель і психолог шляхом тренування пам'яті з допомогою спеціальних вправ та ігор; формування раціональних прийомів запам'ятовування; опосередкування пам'яті процесами мислення та мовлення.

У деяких учнів *грубо порушенням* виявляється *усне зв'язне мовлення*, що також негативно відображається на засвоєнні програми. На уроках від них необхідно вимагати відповідей повними реченнями, стимулювати їх міркувати вголос, вголос планувати свою діяльність. Додатково з ними повинен працювати логопед.

➤ **Урахування у навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей самооцінки й критичності учнів.** Самооцінка дитини з ІІ, адекватне ставлення до своїх можливостей впливає на успішність її навчання та психічний розвиток. У дітей із завищеною самооцінкою слід розвивати критичність мислення, прагнення та вміння об'єктивно оцінювати свої

можливості у різних видах діяльності, а також поступово формувати у них усвідомлення того, що для успішного самотійного життя в суспільстві їм доведеться докладати багато зусиль.

У частини учнів самооцінка занижена. Досить часто невпевненість у собі супроводжується високою тривожністю, аутичністю. Занижена самооцінка може бути зумовлена особливостями виховання у сім'ї (підкреслення неспроможності дитини; постійна негативна оцінка її поведінки; пред'явлення завищених вимог з наступним покаранням через невиконання або, навпаки, надмірна гіперопіка з обмеженням самотійності); особливостями порушення (переважанням гальмування над збудженням, ревматизм центральної нервової системи). Такі діти навчаються значно нижче за свої можливості, пасивні у будь-яких видах роботи, уникають спілкування як з однолітками, так і з дорослими, знаходяться у постійному напруженні. Будь-які звернення така дитина може сприймати як стресову ситуацію, на яку вона реагує або охоронним гальмуванням, або бурхливою невротичною реакцією. Першочерговим завданням у роботі з такими дітьми є встановлення контакту, створення відчуття психологічного комфорту. Наступний крок – формування у дитини впевненості у своїх силах шляхом створення таких умов, у яких учень, долаючи доступні труднощі, накопичує досвід успіху і переживання позитивних емоцій.

➤ **Орієнтація на індивідуальні особливості емоційно-вольової сфери учнів.** У навчанні дітей з ІІІ слід враховувати їхню емоційну незрілість, слабкість волі; одні діти можуть бути нечутливими до зауважень, інші – боязкими, невпевненими в собі. У кожному з випадків потрібні свої прийоми педагогічного впливу. Якщо дитина байдуже ставиться до зауважень, то можливо, матиме ефект позитивна стимуляція, яку педагог використовуватиме за будь-якої слушної нагоди. Якщо дитина боїться невдач, знецінимо їхнє значення, зробимо так, щоб емоційні переживання через щонайменший успіх стали сильнішими і настільки привабливими, щоб переважити неприємні емоції, зумовлені очікуванням поразки. За яким би фасадом не ховалась висока тривожність, дуже важливо її розпізнати, з'ясувати причини і по-можливості усунути їх або, принаймні, пом'якшити їхню дію, і тоді самі по собі зникнуть неадекватні емоційні реакції.

Педагогу, спостерігаючи за дітьми у різних ситуаціях, необхідно особливу увагу звертати на те, які емоційні реакції у

кожного вихованця викликають ті чи інші стимули і надалі враховувати це у своїй роботі.

➤ **Урахування індивідуальних потреб та інтересів дітей.** У центр навчально-виховного процесу слід ставити особистість дитини, враховувати і далі розвиватись її власні потреби, інтереси, нахили, здібності.

Характерною особливістю учнів з ІІ (особливо молодших школярів) є нездатність усвідомлення власних потреб та мотивів поведінки. Вони погано розуміють чого хочуть, до чого прагнуть, не можуть пояснити причини своїх вчинків. Поведінка у них імпульсивна. З іншого боку, під тиском потужного виховного впливу, домінуючим мотивом їхньої поведінки стає прагнення відповідати вимогам педагога, робити лише те, що сказав вчитель. Це нівелює власне «Я» дитини, її потреби та інтереси, пригнічує її власну активність. Щоб усунути розрив між знаними та дієвими мотивами поведінки учнів з ІІ, виховну роботу необхідно починати з вивчення потреб та інтересів і доведення їх до свідомості кожної дитини і лише після цього, використовуючи власні прагнення та почуття дитини, можна виховувати нові інтереси.

➤ **Урахування індивідуальних особливостей характеру школярів.** Характер дітей з ІІ формується під впливом двох чинників. По-перше, структура порушення, по-друге, – вплив соціального оточення. Інтелектуальне порушення ускладнює соціальну адаптацію дитини через те, що вона не може самостійно асимілювати усі тонкощі взаємин між людьми, які спостерігає. Якщо дитина з нормотиповим інтелектом, спостерігаючи різні варіанти поведінки в певних ситуаціях, має можливість вибрати для себе найбільш прийнятний, то дитина з ІІ такої можливості не має: вона діє або безпосередньо, або так, як її навчили. Отже, формування характеру дитини при інтелектуальному порушенні більшою мірою залежить від впливу соціального середовища, ніж за нормотипового психічного розвитку. Тому перед педагогами досить часто стоїть завдання руйнування старих стереотипів у побудові міжособистісних стосунків, ставлення до різних видів діяльності і формування нових. Якщо у педагогічній роботі не враховувати особливостей характеру кожної дитини, здійснювати однаковий виховний вплив на всіх учнів, уявляючи собі кожну дитину як чистий аркуш паперу, то ефективність такого виховання буде невисокою.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Як Ви розумієте сутність принципів дидактики?*
2. *У чому полягають особливості реалізації принципів дидактики у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями?*
3. *Виділіть специфічні принципи спеціальної дидактики.*
4. *У чому полягає різниця між індивідуальним та диференційованим підходом, індивідуальним та диференційованим навчанням?*
5. *Назвіть умови, від яких залежить реалізація індивідуального підходу.*
6. *Опишіть зміст і прийоми реалізації індивідуального підходу у навчанні учнів з інтелектуальними порушеннями*

Тема 3.4. МЕТОДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

План

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики.
2. Особливості реалізації методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
3. Характеристика методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Сучасні технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Анєнкова І.П., Байдан М.А., Горчакова О.А., Руссол В.М. Педагогіка: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 567 с.
2. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навчально-методичний посібник / Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., М'якушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В.; за наук. ред. О.В. Чеботарьової, О.І. М'якушко. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
5. Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів: навчально-методичний посібник / за ред. А.Л. Черній; відп. за вип. В.М. Салтишева. Рівне: РОІППО, 2022. 168 с.

6. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н.А. Ярмола; за наук. ред. О.В. Чеботарьової. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.
9. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 128 с.

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики

Методи навчання – це способи впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на розв'язання завдань освіти.

З боку вчителя – це різноманітні способи, які допомагають сформувати в учнів необхідні компетентності, сприяють активізації навчального процесу, мотивації учнів до оволодіння матеріалом, а з боку учнів – це способи оволодіння компетентностями.

У загальній дидактиці виділяють різноманітні методи навчання. З метою їх упорядкування, кращого розуміння і використання створено низку класифікацій. Наведемо ті, які набули найбільшого практичного застосування як у загальній, так і у спеціальній педагогіці.

Методи навчання за джерелом передачі та характером сприймання інформації

- словесні (розповідь, бесіда, пояснення, робота з друкованими текстами);
- наочні (показ, ілюстрація, демонстрація, спостереження);
- практичні (вправи, самостійна практична діяльність).

Методи навчання залежно від основних дидактичних завдань уроку

- методи формування знань, умінь і навичок;
- методи закріплення знань, умінь і навичок;
- методи застосування одержаних знань;

- методи творчої діяльності;
- методи перевірки знань, умінь і навичок.

Методи навчання відповідно до характеру пізнавальної діяльності учнів щодо засвоєння змісту освіти

- пояснювально-ілюстративні (інформаційно-рецептивні);
- репродуктивні;
- проблемного викладу;
- частково-пошукові (евристичні);
- дослідницькі.

2. Особливості реалізації методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями

У навчанні дітей з ІІ використовуються ті ж методи, що й у навчанні дітей з нормотиповим розвитком, проте особливості психофізичного розвитку цих учнів обумовлюють певні особливості їх застосування.

Особливості реалізації методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями

1. Корекційно-розвивальна спрямованість методів навчання. Це найсуттєвіша відмінність методів спеціальної дидактики. Така особливість означає, що будь-який метод чи прийом окрім дидактичної мети має розв'язувати і корекційну, спрямовану на розвиток учнів. На перших етапах навчання така спрямованість є пристосуванням до можливостей дитини (рівень актуального розвитку), проте дуже скоро вона трансформується у переведення учня на якісно новий щабель розвитку (зона найближчого розвитку). Необхідність «пристосування до дитини» обумовлена тим, що процес корекції здійснюється одночасно з навчанням дітей. На перших порах для того, щоб навчання було можливим та ефективним, необхідно створити такі умови, за яких наявність порушення не перешкоджає засвоєнню знань, практичній роботі учня на уроці. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів дитини. Це передбачає:

- відбір для кожного уроку певного невеликого за обсягом навчального матеріалу;
- максимальну розгорненість і поділ складних понять і дій;

- уповільненість навчання;
- повторюваність дій;
- наявність пропедевтичних періодів у навчанні;
- опору на чуттєвий досвід учнів;
- керівництво діями учнів.

Проте «пристосування до дитини» перешкоджає успішній адаптації учнів з ІІ до умов життя. Тому другим етапом корекційної роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції, розвиток самостійності тощо. З цією метою необхідно використовувати методи навчання, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів.

2. Найбільш поширеною класифікацією методів спеціальної дидактики є класифікація методів за джерелом передачі та характером сприймання інформації (описана у загальній педагогіці Є. Голантом, С. Перовським). Поєднання слова, практичної дії та образу відображає специфіку навчального процесу учнів з інтелектуальними порушеннями та становить основу їхнього навчання. Проте зведення дидактичних методів лише до їх джерельної основи часто призводить до втрати чи спрощення розвивальної мети. Тому й інші класифікації методів навчання повинні посісти відповідне місце у спеціальній дидактиці.

3. Методи застосовуються у нерозривній єдності. Це обумовлено характером процесу пізнання, в якому поєднуються безпосереднє сприймання об'єктів і явищ, розумова обробка результатів сприймання і практична діяльність. Тому жодна форма пізнання не може бути абсолютизована, оскільки це негативно вплине на реалізацію корекційно-розвиткових завдань.

4. Гармонійність у поєднанні методів навчання. Вона означає не рівномірний розподіл методів на уроці, а поєднання їх у оптимальних пропорціях в залежності від певного критерію. Так, за аспектом передачі та сприймання навчальної інформації узгоджуються словесні, наочні та практичні методи; за логічним – індуктивні та дедуктивні; за аспектом мислення і розв'язання корекційних завдань – репродуктивні та проблемно-пошукові; за аспектом керування навчанням – методи самостійної роботи і роботи під керівництвом вчителя; за аспектом мотивації – методи стимулювання інтересу до навчання і відповідальності за нього тощо.

5. Включення в процес навчання методів, які викликають інтерес до учіння, стимулюють самостійність дітей. Це, зокрема, використання різних видів ігор, створення ігрових моментів, моделювання реальних ситуацій тощо. Ця особливість обумовлена пасивністю дітей, зниженням їхнього інтересу до навчання і нерозумінням його необхідності, наслідками опіки чи булінгу тощо.

6. Обумовленість вибору дидактичних методів навчальним предметом. Засвоєння основ окремих наук вимагає специфічного добору методів, тому при вивченні окремих предметів застосовуються спеціальні методи навчання. Втім всі вони мають враховувати особливості учнів з ІІІ і бути корекційно спрямованими.

Критерії добору методів навчання учнів з ІІІ

Наведені вище основні особливості обумовлюють і вимоги до методів навчання учнів з ІІІ. Вони є як загальними, пов'язаними із закономірностями навчальної діяльності (визначені у загальній педагогіці), так і спеціальними – спрямованими на реалізацію специфічних корекційно-розвиткових цілей. Такими критеріями (вимогами) до вибору дидактичних методів навчання учнів з ІІІ є:

1. Відповідність методів принципам навчання. А саме:

– дидактичні методи мають бути спрямовані не лише на формування знань, вмінь і навичок учнів, корекцію їхнього психофізичного розвитку, а й на громадянське виховання дітей;

– методи навчання мають бути доступними і водночас забезпечувати доцільний рівень труднощів з метою стимулювання учнів до розумових дій, докладання вольових зусиль, оптимального розвитку;

– методи слід обирати так, щоб вони забезпечували свідомість і міцність засвоєння знань дітьми, формували у них вміння теоретичні знання застосовувати в практичній діяльності в різних умовах;

– поєднувати методи необхідно так, щоб вони призводили до оволодіння досвідом послідовно і системно;

– методи повинні стимулювати учнів до самостійної роботи, творчості, ініціативи;

– при виборі методів слід враховувати не лише загальні психічні закономірності учнів класу, а й індивідуальні особливості кожної дитини.

2. Відповідність цілям і завданням навчання: дидактичним, корекційно-розвивальним, виховним. Згідно з цією вимогою вибір методів обумовлюється не лише метою окремого уроку, а має бути підпорядкованим цілісній структурі навчального процесу з урахуванням всіх його компонентів, міжпредметних зв'язків, логіки, кінцевої мети навчання.

3. Відповідність змісту матеріалу. Використовуючи методи навчання вчитель повинен узгоджувати їх з характером і обсягом навчального матеріалу, дидактичною і корекційно-розвитковою метою навчального предмета, враховувати міжпредметні взаємозв'язки.

4. Відповідність пізнавальним можливостям учнів та індивідуальний підхід при доборі методів. Безумовно, методи навчання повинні враховувати вік дітей, стан їхніх знань і вмінь, загальний рівень розвитку можливостей. Проте в навчанні дітей з ІІІ цього недостатньо. Необхідною умовою корекційного впливу в навчанні є урахування при доборі методів й індивідуальних особливостей розвитку дітей, їхніх можливостей.

5. Творчість у доборі методів. До вибору методів навчання слід підходити творчо, постійно їх варіювати і урізноманітнювати, тому що в іншому випадку в учнів з ІІІ створюються стереотипи в засвоєнні матеріалу, які дуже нелегко подолати.

6. Відповідність можливостям вчителя. Ефективність навчальної і корекційно-виховної роботи значною мірою визначається майстерністю вчителя. Одна й та ж тема чи зміст матеріалу різними вчителями може бути викладена оригінально, по-своєму. Тому догми щодо вибору методів існувати не може. Головне, щоб педагог реалізував комплексну (навчальну, корекційно-розвиткову і виховну) мету уроку.

3. Характеристика методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями

Особливості застосування словесних методів навчання

До словесних методів навчання відносяться: пояснення, розповідь, бесіда, робота з друкованими текстами. Основним джерелом знань виступає слово (в усній або писемній формі). При використанні цих методів слід враховувати особливості розуміння учнями з ІІІ зверненого мовлення, їхні можливості щодо ведення діалогу.

Пояснення – це виклад матеріалу, спрямований на тлумачення окремих понять, з'ясування сутності правил, способів дій.

Застосовуючи пояснення у навчанні учнів з ІІІ необхідно:

- викладати матеріал зрозумілими словами, у простій формі, середньому темпі з урахуванням віку дітей;
- робити паузу перед формулюванням правила чи поняття;
- головні моменти у поясненні виділяти виразними засобами мовлення, при необхідності повторювати;
- перевіряти, чи зрозуміли учні пояснення вчителя. З цією метою стимулювати дітей до наведення власних прикладів; самостійного тлумачення чи доведення правила;
- поєднувати пояснення з бесідою, пред'явленням наочних посібників, виконанням практичних вправ;
- стимулювати учнів до порівняння, аналізу, логічних міркувань, формулювання висновків;
- пояснення має бути коротким, стислим з урахуванням рівня розвитку мовлення дітей.

Розповідь – це послідовний образний виклад матеріалу, спрямований на повідомлення чи опис конкретних фактів, подій, явищ.

Розповідь у навчанні учнів з ІІІ має бути:

- науково правильною, із заздалегідь перевіреною достовірністю фактів;
- емоційно забарвленою;
- відповідною за структурною будовою художньому твору;
- пов'язаною із подіями сучасного життя, інтересами учнів;
- з виділенням фактів, що мають виховну значущість;
- із передачею вчителем свого ставлення до матеріалу (емоції, виразність), наведенням власних спостережень, вражень тощо;
- поєднана із наочними методами, елементами бесіди.

Слід стимулювати дітей до висловлення власних вражень від почутого, наведення прикладів самостійного життя. По закінченні розповіді необхідно зробити висновок або виділити головну думку (по необхідності діти можуть занотувати її у зошити).

Тривалість розповіді повинна відповідати віковим та інтелектуальним особливостям дітей. З метою ефективності розповідь доцільніше застосовувати у першій половині уроку.

Бесіда – це діалогічний метод усного викладу матеріалу.

Відповідно до поставленої вчителем мети бесіда поділяється на **види**:

- 1) вступна бесіда;
- 2) бесіда під час подання нового матеріалу (евристична);
- 3) бесіда для повторення, закріплення і перевірки вивченого;
- 4) катехізична бесіда.

Метою *вступної* бесіди є підготовка учнів до сприймання нового матеріалу, актуалізація знань учнів, з'ясування рівня й обсягу уявлень з нової теми. Метою бесіди *під час подачі матеріалу* є спонукування учнів за допомогою системи запитань до формулювання певних висновків, понять, міркування, встановлення закономірностей; розв'язання проблемних ситуацій. *Бесіда для повторення, закріплення і перевірки вивченого* іноді поєднується з поданням нових знань з метою перевірки свідомості засвоєння матеріалу дітьми, підтримки уваги; проте переважно вона проводиться у другій половині уроку з метою підведення підсумків, узагальнення вивченого. *Катехізична бесіда* спрямована на тренування запам'ятовування, підтримання чи переключення уваги дітей (повторення таблиці множення, географічних назв, відмінків і т. ін.). Це єдиний вид бесіди, яка передбачає хоріві відповіді учнів.

Вимоги до проведення бесіди (всіх видів, окрім катехізичної):

- запитання мають бути чіткими і точними;
- запитання слід формулювати у логічній послідовності, лише контрольна бесіда допускає вибірковість запитань;
- не слід формулювати подвійних, альтернативних запитань чи таких, що вимагають відповіді «так» або «ні»;
- запитання мають бути різноманітними за характером і стимулювати розумову діяльність учнів;
- запитання необхідно адресувати всьому класу, лише після цього викликати конкретного учня;
- слід давати час на обдумування відповіді;
- вчитель має реагувати на помилки, неправильні й неточні відповіді (виправляти самостійно і стимулювати до цього учнів);
- слід вчити дітей відповідати зрозуміло, логічно, стилістично грамотно;

- у всіх класах, окрім старших, доцільно вимагати відповідей повними реченнями;
- слід враховувати індивідуальні особливостей учнів.

Робота з друкowanими текстами – це словесний метод, спрямований на закріплення, розширення, повторення, систематизацію та узагальнення знань, рідше – одержання нових знань, підготовку до самоосвіти.

У навчанні учнів з ІІ використовують такі друкowanі тексти: підручники, довідкова література, словники (орфографічні, тлумачні), науково-популярна література, художня література, журнали, газети.

Учням з ІІ досить важко працювати з друкowanими текстами, оскільки вже саме читання є для них складним завданням. Діти з труднощами орієнтуються у книгах, не вміють раціонально працювати, встановлювати логічні зв'язки, переносити прочитане у практику. З огляду на це, методика роботи з друкowanими текстами повинна відповідати таким вимогам:

- навчання учнів структурним елементам підручників, книг, словників (назва, зміст чи алфавітне розміщення, сторінки, автори тощо);
- формування вмінь орієнтуватись у різних друкowanих виданнях;
- чітка постановка мети роботи з текстом;
- використання різних видів роботи з текстами (відповіді на запитання, вибіркове читання, аналіз тексту, словникова робота, переказ та ін.);
- диференційований добір завдань і текстів;
- спостереження за процесом роботи всіх учнів і надання допомоги окремим;
- формування способів самоконтролю за виконанням завдань;
- підведення підсумків роботи з друкowanими текстами;
- розвиток інтересу до роботи з книгою.

Особливості застосування наочних методів навчання

Наочні методи навчання – це такі способи навчання, при використанні яких прийом інформації учнями та її свідоме засвоєння здійснюється з опорою на безпосереднє чуттєве сприймання дійсності, представленої у натуральному вигляді або у різних формах її відображення.

Ці методи є вкрай важливими у навчанні учнів з інтелектуальними порушеннями, оскільки відповідають наочно-

предметному характеру їхнього мислення і сприяють корекції недорозвинених процесів абстрагування та узагальнення.

У навчальному процесі використовують такі **види наочності**:

- реальні предмети чи об'єкти на уроці (наприклад, зразки корисних копалин);
- реальні предмети і об'єкти у навколишньому середовищі (вивчаються під час навчальної екскурсії);
- умовно об'ємні посібники (муляжі, моделі, макети, опудала);
- об'єкти у плоскому зображенні (картини, малюнки, фотографії);
- символічна наочність (мапи, плани місцевості, графіки, креслення);
- наочно-словесні посібники (таблиці слів, арифметичних дій);
- екранні та електронні засоби наочності.

Вибір виду наочності залежить від дидактичної мети, рівня розвитку учнів, корекційно-розвиткових завдань та змісту матеріалу.

Класифікація наочних методів навчання

За джерелом інформації та способом її одержання:

- ✓ ілюстративно-пояснювальні: показ, ілюстрація, демонстрація;
- ✓ особистісно-дослідні: спостереження, обстеження, проведення дослідів.

Вимоги до наочних методів у навчанні учнів з III:

- підбрана наочність має слугувати розв'язанню основних навчальних завдань;
- слід добирати наочність з найбільшою кількістю ознак, що характеризують необхідний об'єкт;
- необхідно заздалегідь передбачити види роботи з наочністю та етап уроку, на якому їх буде використано;
- кількість наочних засобів на уроці має бути обмеженою і пред'являтися учням послідовно;
- наочність має відповідати рівню розвитку сприймання та мислення дітей;
- слід поступово ускладнювати добір наочності: від реальних предметів до символічної наочності;
- один і той же навчальний матеріал слід ілюструвати різними видами наочності;

- при пред'явленні наочності слід давати час на її розглядання;
- при сприйманні наочності необхідно активізувати якомога більшу кількість аналізаторів (зір, слух, дотик, смак);
- необхідно стимулювати дітей до аналізу сприйнятого, його опису;
- наочні методи слід поєднувати із словесними, практичною діяльністю.

Окрім того застосування окремих методів має свої особливості.

Показ – це пред'явлення вчителем способу або послідовності дії після пояснення або водночас з ним.

Спочатку показується вся дія, потім поетапне її виконання. Складні дії показуються декілька разів. Показ слід здійснювати в уповільненому темпі, так, щоб всі діти добре бачили дію.

Ілюстрація – наочне пояснення шляхом пред'явлення натуральних предметів або їх зображень. Вимоги до застосування цього методу співпадають із вимогами до наочних методів загалом.

Демонстрація – це метод пред'явлення процесів і явищ у русі, динаміці за допомогою технічних засобів навчання (екранних та електронних засобів наочності).

У навчанні учнів з ІІІ демонстрація використовується переважно для повторення, розширення, поглиблення знань учнів; лише у окремих випадках (якщо матеріал нескладний, або якщо певними знаннями з теми діти володіють) екранні засоби наочності слугують для ознайомлення з новою темою.

Якщо використовують технічні засоби наочності, орієнтовані на учня з нормотиповим розвитком, то їх слід адаптувати з урахуванням можливостей учнів з ІІІ та вимог програми, наприклад, демонструвати не весь фільм, а уривок; словесний супровід спростити відповідно до рівня розвитку дітей тощо. Слід спеціально готувати учнів до демонстрації, щоб запобігти їхньому збудженню і відволіканню. Якщо у фільмі використовують прискорену або уповільнену зйомку, то учням необхідно пояснити, як події відбуваються насправді. Демонстрацію використовують у другій половині уроку. Результати побаченого слід обговорювати разом з учнями.

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне, різне за тривалістю сприймання учнями предметів і явищ навко-

лишньої дійсності. Об'єктами спостереження можуть виступати сезонні зміни у природі, ріст рослин, поведінка тварин, явища суспільного життя тощо.

Корекційна роль цього методу у спеціальній школі полягає у створенні умов для активізації уваги, розвитку наочно-образного мислення, спостережливості, допитливості, стимулювання інтересу до навчання, розширення знань учнів.

Оскільки учні з ІІІ не спроможні самостійно планомірно й повно аналізувати об'єкти і явища, їх слід вчити продуктивному спостереженню.

Вимоги до організації спостереження:

- підготувати дітей до спостереження;
- спочатку спостерігати разом з дітьми, потім давати завдання для самостійної роботи;
- завдання для спостереження формулювати чітко й конкретно;
- спостереження поєднувати із завданнями практичного характеру (замалювати побачене, записати висновок тощо);
- систематично контролювати спостереження учнів і надавати допомогу;
- результати спостереження: перевіряти; періодично обговорювати; уточнювати; систематизувати;
- вчити спостерігати, починаючи з молодших класів.

Особливості застосування практичних методів навчання

Підготовка учнів до життя у процесі навчання обумовлює оволодіння не лише теоретичними знаннями, а й формування практичних вмінь і навичок щодо застосування знань у різних сферах життєдіяльності. Саме цій меті слугують практичні методи навчання. До цієї групи методів відносяться:

- ✓ вправи;
- ✓ самостійна практична діяльність: пізнавальна і виробнича.

Вправи – це метод, при використанні якого учні здійснюють багаторазові дії, тобто тренуються (вправляються) у застосуванні одержаних знань на практиці, завдяки чому одержують відповідні вміння й навички, розвивають здібності.

За *характером вмінь і навичок вправи* поділяються на:

- усні (усний рахунок; правильна вимова слів; запам'ятовування назв тощо);

- письмові (запис слів, речень; розв'язання прикладів, задач тощо);
- фізичні (вправи на уроках ритміки, фізкультури).

За **характером розумової діяльності вправи** поділяються на:

- репродуктивні – вправи на відтворення навчального матеріалу;
- вправи на застосування набутих знань у нових умовах;
- творчі.

Найбільш складними для учнів з ІІ є творчі вправи та вправи на застосування набутих знань у нових умовах. Проте з метою розвитку розумової діяльності й самостійності учнів слід поєднувати всі види вправ, не віддаючи перевагу репродуктивним через їх видиму легкість для учнів. Вправи мають бути пов'язані з життям, практичною діяльністю учнів.

Великого значення для правильного виконання вправ набуває інструкція. За **ступенем розгорнутості інструкції** бувають:

- розгорнута – повне словесне пояснення і показ послідовності та способів дій;
- скорочена – пояснення і показ основних моментів роботи;
- коротка, узагальнена – називання мети діяльності і пред'явлення кінцевого результату (способи і послідовність роботи обираються учнями самостійно).

Вид інструкції обирається залежно від самостійності учнів, ступеня складності матеріалу та рівня його оволодіння учнями.

Залежно від етапу уроку використовуються такі **інструкції**:

- попередня – перед виконанням всього завдання;
- поетапна – перед кожним новим етапом роботи;
- поточна – у процесі виконання завдання.

Вправи слід використовувати у певній системі з постійним підвищенням рівня труднощів завдань і самостійності учнів при їх виконанні. Після засвоєння дітьми певних вмінь необхідно урізноманітнювати вправи, щоб уникнути механічної роботи учнів і формувати у них вміння застосовувати одержані знання спочатку в умовах, наближених до попередніх, а згодом – у нових. При використанні вправ слід організовувати ін-

дивідуальний і диференційований підхід, який міститься у ступені труднощі та обсязі завдань, характері допомоги.

Лабораторні роботи (самостійна практична діяльність пізнавального характеру) – це метод формування та закріплення вмій і навичок. Сутність цього методу полягає у тому, що учні після засвоєння теоретичного матеріалу під керівництвом вчителя виконують практичні дослідження, спрямовані на застосування цього матеріалу, оволодіваючи таким чином різноманітними вміннями й навичками.

Частіше за цей метод використовується у старших класах на уроках природознавства, побутової фізики і хімії, географії, а у молодших класах епізодично, наприклад, на уроках трудового навчання.

У навчанні учнів з ІІІ лабораторні роботи виконуються після пояснення вчителя і показу ним роботи. Інструкція має бути детальною, краще за все – розгорнутою, завдання – чіткими. Дітей слід ознайомити з обладнанням, на якому вони будуть працювати, провести інструктаж з техніки безпеки. Використовується фронтальна форма організації роботи (у всіх учнів однакове завдання і обладнання); частіше за все учні об'єднуються у підгрупи. Вчитель повинен не лише спостерігати за процесом роботи учнів і виконанням техніки безпеки, а й надавати індивідуальну та диференційовану допомогу. Результати дослідів, висновки записуються в зошити, співвідносяться із вивченою раніше теорією. Після виконання завдань необхідно проаналізувати лабораторну роботу в цілому, найкраще організувати це у вигляді бесіди.

Правильно проведена лабораторна робота сприяє формуванню в учнів причинно-наслідкових зв'язків; вчить порівнювати, узагальнювати, обґрунтовувати, робити висновки. Саме тому цей метод вважається практичною діяльністю передусім пізнавального характеру.

Практична діяльність виробничого характеру – це метод, головним стрижнем якого є застосування знань у практичній діяльності.

Найбільш поширеними видами практичної діяльності є:

- практична робота на присадибній ділянці, в куточку живої природи, на географічному майданчику;
- робота у шкільних навчальних і навчально-виробничих майстернях;
- праця на виробництві у вигляді навчально-виробничої практики.

Важливою умовою ефективності цього методу є інтелектуалізація практичної діяльності учнів, зокрема, розвиток вмінь орієнтуватись у завданні; свідомо планувати свою роботу; добирати раціональні способи виконання завдання; співвідносити свою роботу із зразком; оцінювати свою діяльність тощо.

При організації практичної діяльності дітей особливого значення набуває співпраця з вчителем. Важливо, щоб допомога з боку педагога стимулювала самостійність учнів, розвивала їхню ініціативність і свідомість, сприяла перенесенню за своїх раніше прийомів роботи у нові умови.

4. Сучасні технології навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

Нова українська школа орієнтує вчителів на партнерську взаємодію в процесі освіти, використання сучасних технологій навчання, які формують у дітей вміння критично мислити, працювати в команді, розвивають самостійність і комунікативні навички.

О. Чеботарьова, І. Гладченко визначили технології, доцільні для навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, зокрема: ігрові, інформаційно-комунікаційні, комунікативні, інтерактивні, проєктні, арт-педагогічні [9]. Також вчені надають перелік технологій спеціальної освіти, а саме: технологія різнорівневого навчання; технологія проблемного навчання; ігрові технології; інформаційні технології; технологія морально-етичного виховання; здоров'язбережувальні технології [9, с. 57-60].

Опишемо кілька технологій, які активно використовуються у навчанні учнів з інтелектуальними порушеннями. Детальний опис сучасних технологій не передбачався у підручнику.

Ігрові технології навчання

Гра – специфічна форма пізнавальної діяльності, у якій дитина відображає дійсність діями, мовленням, почуттями.

Використання ігрових технологій в освітньому процесі забезпечує розвиток пізнавальних здібностей, формування досвіду активної взаємодії, співробітництва учнів.

У практиці навчання учнів з ІІІ гра з учнями проводиться з метою закріплення і повторення раніше вивченого матеріа-

лу; проте іноді – й для підготовки до засвоєння нових знань, стимулювання інтересу до уроку.

Гра слугує ефективним засобом корекції порушень психофізичного розвитку учнів з ІІІ. Зокрема, за допомогою різних видів ігор:

- стимулюється психічна і фізична активність учнів;
- розвивається організованість;
- підвищується самопочуття;
- формується впевненість у собі;
- створюються умови для виправлення порушень і подальшого розвитку пізнавальної діяльності, моторики;
- розвиваються моральні якості;
- виховується ініціативність;
- створюються передумови включення у суспільну діяльність.

Частіше за все у навчальному процесі використовують дидактичні ігри. Окрім них – ігри-драматизації; рухливі ігри; рольові ігри. Місце гри у структурі уроку, її характер визначаються темою, контингентом учнів, їхніми пізнавальними особливостями й досвідом.

Вимоги до використання ігрових методів навчання учнів з ІІІ

- доступність сюжету, рухів, дій для учнів, відповідність їхнім інтересам;
- відповідність виду й змісту гри навчальній програмі предмету, темі уроку, психофізичним і віковим особливостям дітей;
- проведення підготовки до гри (пояснення правил, сюжету);
- участь вчителя у грі, пізніше – керівництво грою, допомога учням у створенні сюжету, розподілі ролей;
- достатнє матеріально-технічне забезпечення гри;
- визначення не лише дидактичної, а й корекційно-розвиткової мети гри.

Проблемне навчання

Проблемне навчання передбачає особливий підхід до організації пізнавальної діяльності учнів, оскільки спрямоване передусім на формування розумових здібностей, розвиток пізнавальної активності та творчості.

Методами проблемного навчання слугують проблемний виклад, частково-пошукова робота, дослідницька діяльність.

Проблемні ситуації мають бути доступними і цікавими учням, враховувати наявний у них попередній досвід, стимулювати до творчого самостійного пошуку.

Існує упереджена думка щодо труднощів розв'язання проблем учнями з ІІІ. Практика свідчить, що правильно організоване проблемне навчання не лише в старших, а й у молодших класах спеціальної школи дозволяє підвищити пізнавальну активність і самостійність учнів у засвоєнні знань, розвивати у них логічне мислення і зв'язне мовлення.

В олігофренопедагогіці доведена корекційна значущість технології розвивального навчання у роботах О. Нізевич (О. Гаяш).

Технологія кооперативного навчання (групова форма навчальної діяльності)

Кооперативне навчання розглядається як технологія навчання в парах чи невеликих групах з метою створення можливості обговорення кожної проблеми, доведення, аргументування власної думки, колективної взаємодії [4].

Використання у навчанні учнів з ІІІ групової форми навчальної діяльності відкриває для дітей можливості співпраці, взаємостосунків, пізнання навколишнього світу. Особливе значення методики групової діяльності полягає в тому, що дитина розглядається, насамперед, як активний і незамінний її учасник. Враховуючи індивідуальні особливості, кожному учневі пропонується своя частина завдання, від правильного виконання якої залежить успішність результату групової роботи. При цьому створюються максимальні можливості для співпраці, налагодження позитивних взаємостосунків.

Правильно організована групова форма навчальної діяльності набуває корекційно-розвиткового значення для учнів з ІІІ [3]:

- сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів, розвитку в них розумових операцій, формуванню потреби у спілкуванні, передачі думок, участі в діалогах;

- спільна робота слабких учнів з сильнішими сприяє розвитку впевненості у власних силах та формуванню адекватної самооцінки, оскільки дитина переживає успіх від отримання високих результатів у процесі спільної діяльності, а її праця не буде приречена на невдачу (за умови правильного оцінювання з боку вчителя);

- відбувається формування стосунків дитини з іншими членами групи, залучення ізольованих дітей до спільної діяльності;

– створюється позитивний емоційно-психологічний клімат, який сприяє особистісному самовираженню, самоствердженню, посиленню взаємодопомоги;

– формуються такі якості дитини, як: активність, ініціативність, товариськість.

Цю освітню технологію можна використовувати на різних уроках як у молодших, так і в старших класах. Проте, особливо ефективним є використання групової форми навчання на уроках читання, математики, під час проведення лабораторних робіт у старших класах на уроках природознавства, географії, побутової фізики та хімії, а також під час проведення уроків соціально-побутового орієнтування.

В літературі описано багато інтерактивних технологій, які можуть використовуватися в освітньому процесі. Зауважимо, що впровадження загальних дидактичних технологій потребує адаптації до потреб і можливостей дітей з інтелектуальними порушеннями.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Поясніть, з якою метою класифікуються методи сучасної дидактики.*
2. *У чому полягають особливості реалізації методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
3. *На які критерії слід орієнтуватись при доборі методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
4. *Дайте коротку характеристику застосування словесних методів навчання у спеціальній школі.*
5. *Дайте коротку характеристику застосування наочних методів навчання у спеціальній школі.*
6. *Визначить особливості застосування практичних методів навчання у спеціальній школі.*
7. *У чому полягає методика використання ігрових методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
8. *Якою є корекційно-розвиткова мета проблемного навчання?*
9. *Доведіть корекційно-розвиткове значення групових форм навчальної діяльності для учнів з інтелектуальними порушеннями.*

Тема 3.5. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Сутність інформаційних технологій в сучасній освіті.
2. Інформаційні технології в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями.
3. Особливості дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. / упоряд.: Воротникова І.П., Чайковська Н.В. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
2. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. URL: <http://surl.li/ckqz>
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 р. № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>
4. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз; за заг. ред. О. Чеботарьової. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
7. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання: навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
8. Чупахіна С.В. Формування готовності майбутніх учителів до використання інформаційних технологій в інклюзивному навчанні молодших школярів з ускладненням процесів розвитку і соціалізації: монографія. Івано-Франківськ, 2020. 402 с.

1. Сутність інформаційних технологій в сучасній освіті

Сучасні тенденції розвитку суспільства, його швидка інформатизація сприяють активному використанню інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті.

Інформаційно-комунікаційні технології – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання даних в інтересах їх користувачів.

Державні стандарти початкової, базової і повної загальної середньої освіти ґрунтуються на засадах компетентнісного підходу, який сприяє формуванню інформаційно-комунікаційних компетентностей. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти **інформаційно-комунікаційна компетентність** передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях.

Розглянемо **сервіси**, які можна використовувати педагогам в освітньому процесі з метою **створення навчального матеріалу** для школярів.

Засоби для залучення учнів до навчання та мережної комунікації

✓ *Хмаро орієнтовані сховища* (Google Drive, Dropbox, OneDrive та ін.) – сервіси, за допомогою яких стають можливими комунікація та взаємодія, спільне створення, зберігання, редагування й обмін різними документами, розподілені в часі та просторі.

✓ *Nearpod* – онлайн-платформа, що забезпечує можливість створювати презентації та додавати до них відео, аудіо, зображення, а також завдання, наприклад, вибір однієї правильної відповіді, вибір кількох відповідей, питання з відкритою відповіддю та можливість написання тексту. Педагог може слідкувати за діями учнів онлайн.

✓ *Pear Deck* – додаток, що синхронізується з Google-дискон і дозволяє проводити інтерактивні уроки із використанням розміщених на ньому матеріалів. Учитель може завантажити в додаток презентацію будь-якого формату та змісту.

✓ *Socrative* – онлайн сервіс, який дозволяє легко відстежувати успіхи кожного учня і швидко оцінювати школярів за допомогою ігор та вправ. Доступний з будь-якого пристрою, який підключений до мережі Інтернет.

✓ *Plickers* – унікальний мобільний додаток, для користування яким необхідні спеціальні картки з QR-кодами. Ці картки зчитуються планшетом чи смартфоном педагога, на якому встановлено Plickers. Учні одночасно піднімають картки з варіантом відповіді, а пристрій педагога миттєво «зчитує» інформацію та відображає статистику.

✓ *LearningApps.org.* – інструментальний засіб створення мультимедійних дидактичних завдань, який містить невеликі інтерактивні модулі. Його можна використовувати з метою розробки різноманітних вправ з різних навчальних предметів, за допомогою яких школярі можуть перевірити, закріпити, узагальнити та систематизувати свої знання й уміння.

✓ *JigsawPlanet* – онлайн сервіс для створення пазлів з фотографій. Для початку роботи користувачеві необхідно зареєструватися. Потім він створює альбом і завантажує тематичні зображення, з якого сервіс пропонує створити ігри, використовуючи різні за складністю та формою пазли. Роботи користувачів можна зберігати на сторінках сайтів у вигляді альбомів або окремих робіт, а також можна поділитися ними в соціальних сервісах чи за допомогою електронної пошти. Використовується сервіс зазвичай для актуалізації знань.

Засоби для репрезентації навчального матеріалу

✓ *OneNote Web Clipper* – програма, що дозволяє робити скріншоти всієї веб-сторінки або її частини, відкривати їх у OneNote і зберігати для подальшої роботи. Користувач може відтворювати будь-які збережені дані, наприклад, зображення, PDF-файли, відео або візуальні закладки сторінок, на будь-якому комп'ютері навіть без підключення до мережі.

✓ *TextHelp Read&Write* – програма для ОС Chrome, яка перетворює текст на мовлення, перекладає тексти, має словник, який пояснює терміни, слова через картинки, ілюстрації, образи, з її допомогою можна підсвічувати окремі фрагменти тощо.

✓ *Quillsoft WordQ for Chrome* – текстовий редактор для створення й редагування простих текстів, з функцією предик-

тивного набору тексту, відгуку на мовлення, голосового набору. Синхронізується з Google Docs.

✓ *Inspiration* – інструмент для побудови мап знань, мап думок, інтелектуальних мап. З допомогою цього інструменту можна досить швидко створювати детальні інтелектуальні мапи, переключатися по вже створених мапах, прописуючи і проглядаючи більш ретельно окремі деталі.

✓ *Popplet* – сервіс, що дозволяє вчителю спільно з учнями обговорювати важливі ідеї, створювати інтелектуальні мапи, обмінюватися даними та співпрацювати в синхронному режимі.

Засоби для демонстрації навчальних досягнень.

✓ *Clips* – сервіс для створення коротких відео, якими можна легко обмінюватися через електронні соціальні мережі й електронну пошту. Передбачена опція додавання субтитрів.

✓ *iMovie* – сервіс, з допомогою якого можна створювати й редагувати короткі фільми шляхом додавання відео, фото, музики та голосового супроводу.

✓ *Windows Story Remix* – це простий та універсальний засіб для створення й редагування відео-записів, візуально збагаченого контенту, який підтримує функції коментарів і поміток, переходів, спеціальних ефектів та фільтрів, імпортування 3D-зображень тощо. Дозволяє учням працювати самостійно або спільно з однокласникам *Creaza* – сервіс для створення мультфільмів, редагування аудіо та відеоматеріалів.

✓ *Google Keep* – сервіс для створення, редагування й зберігання нотаток, додавання тексту та зображень. Дозволяє учням мати постійний онлайн-доступ до своїх записів, нотаток і нагадувань за умови доступу комп'ютера до мережі Інтернет.

✓ *OneNote* – додаток, призначений для створення заміток і організації особистої інформації. Подібний до звичайного канцелярського блокнота, до якого можна додавати дані різного формату, наприклад, зображення, аудіо, відео. Цей засіб можна використовувати як для індивідуальної, так і групової роботи. При цьому педагог може бачити результати роботи кожного учня, що забезпечує об'єктивність і прозорість оцінювання.

Звичайно, ми запропонували лише орієнтовний перелік онлайн сервісів, які можуть використовувати вчителі. Варто зазначити, що сьогодні в умовах інтенсивного розвитку ІКТ досить важливо, щоб педагоги постійно удосконалювали власну інформаційно-комунікаційну компетентність, оновлювали знання і вміння використання інноваційних засобів підтримки освітнього процесу.

Критерії добору засобів ІКТ

- застосування ІКТ навчального характеру;
- у процесі роботи врахування спрямованості на співпрацю дітей з учителем;
- інтеграція засобів ІКТ з іншими засобами навчальної діяльності;
- використання корекційно-розвиткових ігор;
- забезпечення максимальних можливостей управління засобом навчання учнем;
- наочність і простота у використанні.

Невідповідність ІКТ вищезазначеним вимогам може призвести до низької ефективності їх використання в освітньому процесі та зниження рівня пізнавальної активності учнів. Максимальне дотримання вимог підвищує якість навчання, рівень знань учнів та інтерес до навчання загалом.

Вплив використання ІКТ на психічні процеси учнів

Сприймання: поглиблення та збагачення уявлень дітей про колір, форму, розмір, кількість та інші властивості предметів, що відбувається за умови систематизації цих уявлень на практиці.

Увага: допомагає розвивати, тренувати обсяг та ступінь концентрації уваги, визначати рівень продуктивності, стійкості, переключення та розподілу уваги.

Пам'ять: сприяє розвитку зорової та слухової механічної пам'яті, формуванню змістової пам'яті у процесі спостереження за предметами, які з'являються та зникають на екрані.

Мислення: розвиває вміння виокремлювати й узагальнювати суттєві ознаки предметів на основі спостереження; формувати процеси класифікації та групування, здатність до узагальнення; виділяти ознаки подібності та відмінності предметів і явищ; розуміти логічні зв'язки та закономірності нав-

колишнього середовища; вміти логічно мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; формувати наочно-дійове мислення, зорово-просторове орієнтування.

Мовлення: сприяє кращому розумінню, сприйманню інформації та відтворенню побаченого на екрані; пробуджує інтерес та потребу до емоційного спілкування у грі, використовуючи мовленнєві та немовленнєві засоби спілкування; допомагає збагатити словник дітей різноманітними лексичними темами; формує пізнавально-комунікативну діяльність; корегує порушення граматичної будови мовлення у школярів; сприяє розвитку зв'язного мовлення. Зокрема:

Лексика: сприяє формуванню різних лексичних узагальнень, обміну думками, повідомленнями, активному використанню дитиною лексичного запасу слів.

Грамматика: персонажі комп'ютерної гри створюють певну проблемну ситуацію, під час вирішення якої дитина засвоює граматичні категорії, розвиває здатність до словотворення, що відображає числові, родові, часові, відмінкові форми, наприклад, практичні операції з морфемами, вміння змінювати граматичні форми слів, розуміти їх значення, правильно узгоджувати слова в словосполученнях і реченнях, здатність до використання синтаксичної складової мовлення, зокрема, закріплення практичних вмінь формування синтаксичних конструкцій різних типів на рівні речення: простого непоширеного, простого поширеного.

Структура слова: цікаві завдання на комп'ютері допомагають оволодіти не лише кількісним складом слова, а й певною послідовністю звуків, його ритміко-інтонаційним оформленням та наголосом. Ці ігри допомагають дітям відтворювати немовленнєвий ритм з опорою на рухи, розпізнавати слова за кількістю складів, виділяти кількість складів у складовому ланцюжку, вимовляти складові ряди.

Зв'язне мовлення: у процесі діалогу «дитина-комп'ютер» спостерігається прискорення темпу розвитку самостійних монологічних висловлювань, оскільки дитина веде діалог невимушено, підтримуючи розмову на запропоновану комп'ютерним персонажем тему. Застосування ІКТ у роботі зі школярами пришвидшує оволодіння ними такими формами усного мовлення, як відповідь на запитання та самостійне формування запитання; опис з опорою на наочність; переказ пере-

глянутого відеоматеріалу; розповідь за серією сюжетних картинок; вивчення віршів, прислів'їв, скоромовок, чистомовок, відгадування загадок.

Отже, використання ІКТ в освітньому процесі сприяє розвитку школярів та вдосконалює педагогічний процес загалом. Проте варто пам'ятати, що ІКТ не можуть замінити живого спілкування вчителя з учнями, а недотримання санітарно-гігієнічних вимог у роботі з комп'ютером шкодить здоров'ю дітей.

2. Інформаційні технології в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями

Основна ідея використання комп'ютерної техніки в спеціальній школі полягає в тому, що комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом, за допомогою якого дитина з інтелектуальними порушеннями зможе заповнити прогалини знань з того чи іншого предмету.

Комп'ютерна техніка на уроках може використовуватись для реалізації таких **завдань**:

- забезпечення учнів за допомогою комп'ютерної програми системою знань, умінь та навичок з певного навчального предмета;
- розвиток пізнавальної діяльності та особистісних якостей учнів;
- формування позитивних рис особистості;
- розвиток мотиваційної сфери та пізнавальних інтересів.

Вдало підібрані комп'ютерні програми забезпечують розвиток здібностей дітей, їх інтересів, вмінь, навичок і потребують певного рівня пізнавальної активності. Комп'ютер може виступати потужним джерелом розвитку не лише пізнавальної активності, а й прагнення до знань, задоволення результатами своєї діяльності, розвитку самостійності мислення. Під час роботи з клавіатурою розвивається дрібна моторика. Завдяки використанню комп'ютерної техніки здійснюється індивідуалізація навчання, орієнтація на конкретного учня.

Умовами успішного використання комп'ютерної техніки на уроці є:

– знання вчителем індивідуальних особливостей учнів класу, ступеня їхньої готовності до засвоєння матеріалу;

- знання вчителем вимог навчальної програми та спеціальної методики викладання;
- знання комп'ютерних програм та вміння ними користуватись.

При використанні комп'ютера на уроці слід враховувати особливості психіки дітей з інтелектуальними порушеннями, передусім ті, які можуть ускладнювати роботу з технікою. Це, зокрема, підвищена втомлюваність, розсіяна увага, сповільнений темп сприймання, тривале входження в процес роботи. Інтерес до комп'ютера підвищує працездатність, зосереджує увагу і дещо збільшує темп роботи.

Використання комп'ютерних програм на різних етапах уроку

Урок в спеціальній школі був і залишається основною формою організації навчально-виховної та корекційно-розвиткової роботи, на якій керівна роль належить вчителю. Тому саме вміння вчителя спланувати зміст уроку; підібрати необхідну наочність, методи навчання; визначити оптимальну мету і завдання роботи з комп'ютером; вміло використати його на різних етапах уроку і є запорукою успішного засвоєння учнями матеріалу.

Роботу з комп'ютером в тій чи іншій мірі можна використовувати на будь-якому етапі уроку в залежності від дидактичної мети. На етапі повторення та перевірки наявних знань учнів комп'ютерну програму можна використовувати у вигляді нескладних тестових завдань. При цьому особливості психіки дітей з інтелектуальними порушеннями треба враховувати так: питання не повинні бути двозначними; кількість варіантів відповідей повинна бути мінімальною; а самі відповіді мають носити чітко визначений характер. На етапі пояснення нового матеріалу можливість комп'ютера моделювати різні складні явища може стати незамінною. Використовуючи відповідну програму, вчитель може не тільки розповісти, а й продемонструвати учням у дії те чи інше явище або властивість предмету, які за реальних умов відтворити дуже важко. На етапі узагальнення та закріплення знань можна використовувати комп'ютерну програму для виявлення прогалин у засвоєнні матеріалу та визначення шляхів їх усунення.

Поєднанням на уроці різних методів та прийомів, в тому числі і з комп'ютерною технікою та спеціальними прикладними програмами, вчитель може досягти значного поліпшен-

ня знань учнів з тієї чи іншої теми. Проте слід враховувати, що учні з інтелектуальними порушеннями мають відхилення не лише у психічному, а й фізичному здоров'ї. Тому доцільним буде використання комп'ютера лише на якомусь одному етапі уроку. Завдання для роботи на комп'ютері має бути роз'яснене чітко перед початком роботи з програмою. У разі потреби вчитель пояснює та показує кожній дитині, які пристрої комп'ютера задіяні, що саме вони виконують. Слід використовувати такі програми, які не вимагають спеціальних знань комп'ютера ні від вчителя, ні від дітей і є простими у користуванні. Робота з комп'ютером не повинна викликати труднощів і негативних емоцій. Принципи доступності і корекційної спрямованості мають бути максимально реалізованими.

Наприклад, О. Боряк, О. Король, Ю. Косенко пропонують на уроках з дидактичною метою для школярів з інтелектуальними порушеннями використовувати сервіс LearningApps.org. Він дозволяє розробляти завдання в ігровій формі, що найкраще підходить для учнів з інтелектуальними порушеннями будь-якого віку.

Педагогу для створення комп'ютерних дидактичних ігор необхідно поетапно заповнити відповідні форми шаблонів, вибрати потрібні елементи. За допомогою конструктора LearningApps.org можна створити різні види комп'ютерних ігор, наприклад, на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вибір правильної відповіді, знаходження зайвого елемента, визначення правильної послідовності, розгадування кросвордів, об'єднання понять у групи, складання пазлів.

У процесі роботи з LearningApps.org педагог має можливість використовувати текст, зображення, застосовувати озвучення тексту, вставляти аудіо та відеофрагменти, оскільки сервіс здатний вербалізувати й візуалізувати комп'ютерну дидактичну гру. Варто наголосити на можливості створення за допомогою інтерактивного конструктора LearningApps.org аналогічних ігор, колекцій дидактичних ігор на конкретну тематику, до певного уроку або розділу. Зазначений ресурс дозволяє учителям створити набір класів у власному акаунті, ввести дані про учнів, створити для кожного школяра профіль, задати пароль для входу тощо.

Комп'ютерні програми можуть використовуватись на різних уроках з дітьми різного віку; комп'ютерна техніка може бути успішно застосована і в позакласній роботі. Проте ба-

гато ігор, розроблених для дітей з типовим розвитком, є не тільки малопродуктивними для розумового, емоційного, особистісного розвитку учнів з ІП, а й можуть нанести шкоду здоров'ю. Разом з тим, несправедливо було б позбавляти дітей можливості грати в комп'ютерному класі, ігнорувати їхні потреби і бажання грати. Розв'язати цей парадокс можна і необхідно за допомогою створення спеціальних програмних продуктів для дітей з інтелектуальними порушеннями з урахуванням загальних закономірностей і специфічних особливостей їхнього розвитку.

Отже, використання комп'ютерних програм багато в чому змінює навчальний процес. Важливою особливістю комп'ютерних програм є те, що при цьому одночасно відбувається взаємодія дидактичного трикутника: учень – комп'ютер – вчитель. Використання комп'ютерних програм у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями – це засіб активізувати всі психічні процеси, особливо операційні компоненти мислення, засіб переходу від наочно-образного рівня мислення до абстрактного. Використання комп'ютера у процесі навчання учнів спеціальної школи відкриває широкі можливості в моделюванні різноманітних середовищ навчання, як на уроках, так і в позакласній діяльності. Застосування спеціально розроблених і адаптованих програм та ігор є засобом розвитку особистісної сфери дітей, мотиваційного компоненту навчання, засобом вивчення психологічних та дидактичних можливостей учнів. Разом з тим, треба розглядати комп'ютер не як самоціль чи альтернативу традиційним методам, а лише як один із засобів підвищення ефективності та корекційної спрямованості навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

3. Особливості дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями

У сучасних умовах вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів та батьків. Особливої уваги потребує проблема організації дистанційного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Дистанційне навчання – це організація освітнього процесу в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх, як правило, опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі.

щі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій.

Дистанційне навчання учнів з ІІІ ускладнюється низкою труднощів, які обумовлені як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами, зокрема:

- недостатній рівень в учнів з ІІІ інформаційно-технологічної грамотності;
- недорозвиток у дітей вмінь самостійно організувати свою діяльність, схильність до опіки;
- труднощі розуміння матеріалу через відео спілкування;
- швидке згасання у дітей мотивації до навчання;
- відволікання дітей при роботі он-лайн особливо в групових формах;
- виконання батьками домашніх завдань за дітей;
- невміння педагогів реалізувати індивідуальний підхід під час он-лайн навчання, відсутність контакту з учнями;
- низька ефективність корекційно-розвиткових занять, водночас й через те, що вони проводяться в другу половину дня, коли діти вже втомлені;
- не завжди достатнє матеріально-технічне обладнання: відсутність у окремих дітей комп'ютерів/ноутбуків; використання для спілкування і навчання лише телефонів; відсутність у окремих дітей Інтернет зв'язку через перешкоди в мережі/недостатню потужність; недостатність вдома необхідного навчального приладдя.

Умови успішної реалізації дистанційного навчання учнів з ІІІ

- залучення батьків до консультування щодо особливостей організації процесу дистанційного навчання;
- повторення та актуалізація раніше вивченого матеріалу;
- урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до стану її здоров'я;
- моніторинг динаміки втомлюваності;
- дотримання режиму дня, заснованого на наукових рекомендаціях;
- спокій, упевненість і позитивні емоції педагогів і батьків.

Рекомендації педагогам щодо організації дистанційного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями

- привчити дитину до нового режиму дня та дати час адаптуватися до нових умов;

- пояснювати новий матеріал у формі бесіди і підкріплювати наочністю;
- заохочувати дітей до встановлення логічних зв'язків, залежності між відомим матеріалом і новим;
- активізувати розумову діяльність учнів за допомогою індивідуальних запитань;
- створювати умови для подолання розриву між теорією і практикою;
- стимулювати учнів до міркування вголос про способи і послідовність виконання завдань, обґрунтування своєї думки;
- подавати новий матеріал на уроці не більш, ніж 10-15 хвилин;
- реалізовувати індивідуальний підхід до кожного учня;
- чергувати інтелектуальне навантаження з фізкультурхвилинками для зняття м'язової напруги і підтримання психічної рівноваги;
- підтримувати постійний зворотний зв'язок з учнем та батьками;
- залучати батьків до допомоги дітям у виконанні домашнього завдання;
- дотримуватись часових рамок відповідно до шкільного режиму;
- з'ясувати, який дидактичний матеріал, технічні засоби навчання є вдома;
- постійно контролювати фізіологічно-психічний стан учнів, тримаючи їх в полі зору, вчасно переключатись на інший вид діяльності, не доводити учня до стану фізичного чи психічного виснаження;
- створювати ситуації успіху, підкреслювати досягнення дітей.

Отже, успішність дистанційного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями залежить від багатьох чинників, зокрема, методичної готовності педагогів, свідомої та активної участі школярів, партнерської взаємодії з батьками, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу тощо.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Дайте визначення інформаційно-комунікаційним технологіям.*

2. *Що таке інформаційно-комунікаційна компетентність?*
3. *Чому потрібно дотримуватися критеріїв добору засобів ІКТ?*
4. *Наведіть приклади впливу ІКТ на психічні процеси дітей з інтелектуальними порушеннями?*
5. *Які труднощі можуть виникати в учнів з інтелектуальними порушеннями під час роботи з комп'ютером? Чим вони обумовлені?*
6. *Обґрунтуйте, на якому етапі уроку доцільно використовувати ІКТ.*
7. *Назвіть умови успішної реалізації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами.*
8. *Які труднощі впливають на усвідомлене та самостійне засвоєння навчального матеріалу дітьми з інтелектуальними порушеннями під час дистанційного навчання?*
9. *Яких рекомендацій варто дотримуватися педагогам у процесі організації дистанційного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями?*

Тема 3.6. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

План

1. Урок як форма організації навчання в НУШ.
2. Корекційно спрямована структура уроку.
3. Типи уроків у спеціальних закладах освіти.
4. Підготовка вчителя до уроку.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv: Litera LTD, 2019. 208 s.
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
4. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 128 с.

1. Урок як форма організації навчання в НУШ

Основною формою організації навчальної та корекційно-виховної роботи в спеціальних закладах освіти є **урок**.

Урок є логічно завершеною, цілісною, обмеженою в часі частиною освітнього процесу, яку проводять згідно з розкладом під керівництвом вчителя з сталим контингентом учнів.

Головною особливістю уроку в спеціальних закладах освіти є його корекційно-розвиткова спрямованість.

Ознаки сучасного уроку відповідно до Концепції «Нової української школи»

- ✓ Компетентнісний підхід до освіти з виразною практичною спрямованістю змісту.
- ✓ Партнерська взаємодія вчителя і учнів.
- ✓ Розвиток критичного мислення учнів у процесі навчання.
- ✓ Спрямованість уроку на особистість учня.
- ✓ Варіативність і гнучкість структури уроку.
- ✓ Впровадження інноваційних технологій навчання: проблемне навчання, ігрові технології, інтерактивне навчання.
- ✓ Використання інформаційних технологій навчання.

Урок за способом проведення може проводитися в традиційній формі або в інших формах, наприклад: урок-екскурсія, урок-практичне заняття, урок-лабораторна робота та ін.

Особливості уроку в спеціальних закладах освіти

Урок у школі – основна форма, в якій поєднується виховна й пізнавальна діяльність. У закладах спеціальної освіти урок включається в систему охоронно-педагогічного режиму. На ньому створюються найсприятливіші умови для захисту ослабленої нервової системи і психіки дитини від надмірних подразнень, різких змін в умовах перевтоми, появи астеничних емоцій тощо. Урок регламентований навчальною програмою і шкільним розкладом.

В спеціальній школі урок має свою **специфіку**, зумовлену особливостями пізнавальної діяльності учнів і завданнями корекційно-розвиткової і виховної роботи школи, а саме:

1. На уроках крім освітніх та виховних розв'язуються ще й інші завдання, обумовлені специфікою спеціальної освіти: відбувається компенсація й корекція порушень розвитку дітей. Тільки завдяки цьому стає можливим загальний розви-

ток особистості дитини з порушенням інтелекту і формування в неї моральних і фізичних якостей.

2. У зв'язку з труднощами в роботі з дітьми з ІІ, а також з наявністю великої нерівномірності в розвитку пізнавальних можливостей і здібностей кожного учня, кількість учнів в класах закладів спеціальної освіти є набагато меншою, ніж у закладах загальної середньої освіти. Вона не повинна перевищувати 12 осіб, а для учнів з складними порушеннями розвитку – не більше 6 осіб.

При такій кількості учнів у класі вчитель може приділяти максимум уваги кожному учневі, здійснювати індивідуальний підхід до окремих учнів в умовах фронтальної організації праці.

3. Класи в закладах спеціальної освіти комплектують з урахуванням не лише віку, а й рівня розвитку пізнавальної діяльності та досвіду дитини. Через те в одному й тому класі можуть навчатися учні різного віку. Різниця у віці може становити до 2-х років.

4. Враховуючи низьку продуктивність пізнавальної діяльності учнів, на кожен урок визначають значно менший обсяг матеріалу порівняно з навчанням дітей з нормотиповим розвитком. Крім того, матеріал спеціально опрацьовують, щоб він був доступний для учнів з ІІ.

5. Певні особливості є й у доборі форм і методів навчальної роботи: широко практикуються повторення вивченого, ігрові моменти; навчання здебільшого відбувається на практичній основі; складні системи знань розподіляються на частини, відповідно і діяльність учнів також набуває поетапного характеру, особливо на початкових етапах навчання.

6. В організації учнів особливо велику роль відіграють безпосереднє керівництво і пряма допомога вчителя; у молодших класах це спочатку може навіть зводитися до патронування кожної дії учнів.

Визначення мети і завдань уроку

Важливим етапом підготовки вчителя до уроку є правильне комплексне планування **мети і завдань** уроку.

Мета – більш загальне поняття, ніж завдання. Зазвичай, мета передбачає послідовне розв'язання конкретних завдань під час уроків, наприклад, виховання в учнів виразності чи-

тання, тобто мета передбачає очікуваний результат спільної діяльності вчителя і учня. Наприклад, вироблення техніки читання, оволодіння обчислювальними навичками, засвоєння певного орфографічного правила тощо. Загальна мета зумовлює необхідність комплексного планування конкретних завдань кожного уроку, яке містить чітке визначення навчального (освітнього), виховного та корекційно-розвиткового завдань. Правильне проектування цих завдань оптимізує навчально-виховний і корекційний процеси, тобто забезпечує якість і ефективність проведення уроків, зумовлює цілеспрямованість добору необхідного змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання, корекції і розвитку учнів.

Взаємозв'язок і єдність завдань є вагомим умовою успішного проведення уроку.

Основою комплексного планування завдань будь-якого уроку в спеціальній школі є їхня спрямованість на всебічний розвиток особистості учнів з урахуванням їх типологічних та індивідуальних психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей.

Навчальне (освітнє) завдання уроку має бути спрямоване на розв'язання такого кола загальноосвітніх завдань, реалізація яких забезпечить формування в учнів системи практичних і наукових знань, умінь і навичок, зокрема: засвоєння (вивчення, повторення, закріплення) основних понять, законів, теорій, правил, наукових фактів; формування (вироблення, закріплення..) умінь і навичок (наприклад, грамотного письма, читання, спілкування, обчислення, вимірювання, виготовлення чогось). На кожен урок вчитель добирає конкретне завдання, яке може бути реалізоване лише на матеріалі даного уроку (його змісту, завдань, вправ, видів робіт, наочних засобів тощо).

Приклади формулювання освітніх завдань (замість ... конкретно вказується, що саме формується відповідно до навчальної програми):

- формувати уявлення / вміння учнів ...
- уточнити знання про ...
- розширити знання про...
- узагальнити ...
- систематизувати ...
- вчити застосовувати на практиці ...
- перевірити ...

Виховне завдання уроку спрямоване на формування в учнів життєвої компетентності. Вчитель повинен вміло ви-

значати ті виховні завдання, які найбільш успішно можуть бути розв'язані при вивченні конкретного матеріалу з кожного предмета (певної лексичної теми, художнього твору, математичного матеріалу чи трудового процесу).

Окремі виховні завдання набувають загального характеру (**soft skills**) і **вирішуються систематично на кожному уроці**. До таких завдань відносять формування в учнів загальнонавчальних та соціальних навичок і вмінь: самостійності, організованості, дисциплінованості, відповідальності, охайності, навичок культури поведінки, навчальної діяльності, комунікації, роботи в команді тощо. Ці завдання не обов'язково плануються на кожен урок, проте розв'язуються систематично.

Приклади формулювання виховних завдань:

- виховувати самостійність;
- виховувати вміння організовувати свою діяльність;
- виховувати відповідальність;
- закріпити навички охайності;
- виховувати вміння працювати в команді та ін.

Корекційно-розвивальне завдання уроку має на меті виправлення та розвиток в учнів інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної, рухової сфери особистості, пізнавальних інтересів і навчальних здібностей. На одному уроці неможливо коригувати відразу всі сфери особистості дитини, тому залежно від типу, структури, змісту уроку визначається його конкретна корекційно-розвиткова мета – навчити, наприклад, аналізувати об'єкт, який вивчається, узагальнювати виявлені закономірності, зробити самостійний висновок з прочитаного, побаченого тощо. Матеріал іншого уроку найбільш ефективно сприятиме розвитку в учнів наполегливості, подолання труднощів у навчанні, тобто розв'язання завдань корекції у дітей вольової сфери.

Наголосимо на можливих помилках, які можуть виникати при плануванні корекційно-розвиткових цілей уроку. Типовою помилкою є неконкретність завдань уроку. Наприклад, завдання «розвивати мислення і мовлення» надто загальне, тому що поняття «мислення» об'єднує і основні його рівні (понятійний, образний, предметно-практичний, словесно-логічний), і операції мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування), і різні функції (інтелектуальна активність, регулююча роль, критичність) та ін. Що конкретно на матеріалі уроку буде коригуватись? Які сторони мовлення (фонетична, лексична, граматична) або

види мовленнєвої діяльності підлягають при цьому корекції? Ці моменти вчитель повинен передбачити і конкретизувати, щоб досягти на уроці поставленої мети.

Наведемо приклади формулювань корекційно-розвиткових завдань уроку:

- розвивати довільну увагу;
- коригувати стійкість уваги;
- формувати регулюючу функцію мовлення;
- розвивати дрібну моторику м'язів рук;
- коригувати довготривале запам'ятовування;
- розвивати критичність мислення;
- розвивати свідомість запам'ятовування;
- формувати навички самоконтролю;
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та ін.

Допоміжні засоби на уроці для розв'язання корекційних завдань

1) спрощення структури і зменшення обсягу знань під час пояснення нового матеріалу відповідно до пізнавальних можливостей учнів;

2) уповільнення темпу навчання відповідно до уповільненості психічних процесів учнів з ІІІ;

3) багаторазове повторення навчального матеріалу на всіх етапах його вивчення для запобігання забуванню, нечіткості сприймання;

4) максимальне використання предметної діяльності й досвіду дітей під час формування складних для них узагальнень;

5) забезпечення взаємодії функцій різних аналізаторів у поєднанні з аналітико-синтетичною діяльністю мозку;

6) поділ складних завдань на окремі частини для ґрунтовного вивчення кожної з них окремо з наступним відтворенням початкової структури знань;

7) використання різних видів інструкцій, попереднє планування дії;

8) спільне виконання частини завдання учителем і учнем, якщо учень не може сам його виконати;

9) виправлення й уточнення дій учнів вчителем за допомогою запитань, показу, тренувань та ін.;

10) постійна реалізація індивідуального і диференційованого підходу до учнів.

2. Корекційно спрямована структура уроку

Структура уроку (або його побудова) – цілісна система певним способом поєднаних і організаційно впорядкованих та узгоджених між собою дій учителя й учнів, спрямованих на розв'язання завдань уроку.

Загальними елементами уроків є: організація початку уроку, перевірка засвоєння раніше вивченого матеріалу, повідомлення учням мети і завдань уроку, пояснення нового матеріалу, його закріплення, повторення, підведення підсумків уроку, повідомлення домашнього завдання і підготовка дітей до самостійної роботи над ним.

Характер структури уроку визначається багатьма факторами. Головними з них є:

- 1) мета і завдання уроку;
- 2) рівень розвитку в учнів пізнавальних можливостей і здібностей;
- 3) сформованість в учнів прийомів організації своїх пізнавальних дій, поведінки і регуляції ними;
- 4) розумова працездатність учнів;
- 5) логіка розгортання педагогічного процесу.

Кожен урок повинен бути нерозривно пов'язаний з попереднім. Кожен попередній урок готує школярів до вивчення наступного матеріалу.

В учнів з ІІІ знижені пізнавальні можливості, в них ослаблене регулювання своїми діями і зусиллями, є значні порушення процесів працездатності. Усе це зумовлює особливу логіку побудови навчального процесу на уроці. Тут вагомого значення набуває індивідуалізація навчання та організація і стимуляція пізнавальної діяльності учнів.

Відповідно до цього урок у спеціальній школі поділяється на такі **етапи**:

- 1) загальнокорекційний;
- 2) основний;
- 3) заключний.

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА УРОКУ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

І. Загальнокорекційний етап.

1. Організаційна підготовка учнів до праці (привітання, перекличка).

2. Нервово-психологічна підготовка учнів до уроку (активізація уваги, сприймання, мислення).

II. Основний етап.

1. Повідомлення теми, мети і завдань уроку.

2. Підготовча (пропедевтична) частина (підготовка до сприймання нового матеріалу, актуалізація знань, встановлення зв'язків між старим та новим).

3. Формуюча частина (зміст її безпосередньо залежить від мети і завдань уроку, тому складовими формуючої частини можуть виступати всі нижченазвані компоненти (комбінований урок), кілька або один із них):

а) ознайомлення з новими знаннями, уміннями та навичками;

б) уточнення та доповнення матеріалу, корекція неправильно сформованих знань;

в) систематизація і узагальнення знань;

г) застосування знань у практичній діяльності.

д) перевірка знань, умінь і навичок.

III. Заключний етап.

1. Підведення підсумків і оцінювання,

2. Пояснення домашнього завдання.

3. Приведення у порядок робочих місць.

4. Створення установки на відпочинок.

Характеристика корекційної спрямованості структури уроку в спеціальній школі

У зв'язку з інертністю нервових процесів учні з ІІІ на початку уроку досить довго перебувають під впливом вражень і форм поведінки, якими займалися до уроку. Одні з них продовжують залишатись у стані збудженості, інші – залишаються пасивними, перебувають у полоні розумової інертності. Учні тривалий час по-справжньому не включаються в навчальний процес, саме входження в працю триває занадто довго.

Для попередження й усунення такої негативної післядії та швидкої адаптації учнів до розумової праці на початку уроку і запроваджується **загальнокорекційний етап**. Його мета: ослабити й зняти попередні враження й збудження в учнів, що заважають їм нормально включитись у працю; активізувати нервово-психічні процеси, вивести окремих учнів із стану

загальмованості, якщо він перед цим виник: підготувати учнів до подальшої праці на уроці. Усе це сприяє створенню оптимальної збудженості центральної нервової системи учня, що є необхідною передумовою успішного навчання.

Нервово-психологічна підготовка є одним із типових корекційних засобів. Проводиться вона на початку уроку. Кожного разу вчителю слід вдаватися до цілої системи пропедевтичних заходів, звертати увагу на такі деталі, які в загальному закладі освіти можуть і не мати значення. Тут особливу вагу має, наприклад те, як здійснюється вхід дітей у клас, як учитель вітається з учнями. Ту непогано використати практику ранкових зустрічей НУШ, для того, щоб зустріти дитину в той спосіб, який найкраще психологічно стимулює її до роботи на уроці.

На початку уроку важливо, щоб учитель зробив значну паузу для хвилини тиші. У навчанні дітей з ІІІ – це не звичайний психологічний момент, а спосіб корекції: хвилину тиші дає можливість учням заспокоїтись від нервового збудження і зосередити увагу на вчителю. Ясно, що в цей час ніяких приготувань, ніяких зауважень учитель не повинен робити.

Нервово-психологічна підготовка триває 5-7 хвилин. Щоб максимально вплинути на організм і психіку дітей, можна запровадити самостійні вправи, які виконують фронтально всі учні. Необхідно організувати роботу так, щоб всі діти працювали одночасно, а не кілька з них по черзі, а інші були тільки присутніми при цьому. Зміст підготовчих вправ може бути різноманітний, проте він залежить від навчального предмету і змісту роботи на уроці. Наприклад: усна лічба; дидактична гра (мовна, математична, географічна тощо); розгляд картин, предметів і бесіда про них; слухання оповідань, казок; вправи на розвиток моторики з використанням мозаїки, кубиків та інших предметів; фізичні вправи загальнорозвивального характеру; граматичний розбір; творчий диктант; слухання магнітофонних записів; співи; малювання; вправи на розвиток уваги, мислення, пам'яті тощо.

Між змістом вправ для нервово-психологічної підготовки і змістом основної частини уроку існує тісний зв'язок: для підготовчої частини добирають такі види діяльності, які за характером впливу на організм подібні до тих, що застосовуються в основній частині уроку. Водночас вони не розкривають змісту того, що вивчатиметься на уроці, оскільки подібні до наступних лише за формою, а не за змістом.

Після загальнокорекційної частини на початку основної слід **організаційно підготувати** учнів до праці в основній частині уроку – підготувати робочі місця, навчальне приладдя, довести до учнів мету й завдання уроку.

За умов правильної організації уроку в загальному закладі освіти всі ці організаційні питання не є окремим об'єктом уваги педагога й учнів. Учні з нормотиповим інтелектом за виробленою навичкою розв'язують їх мимохідь, у комплексі.

У спеціальній школі, особливо в молодших класах, навпаки, кожен організаційний момент є окремим завданням. Проводячи роботу з усім класом, учитель змушений водночас керувати діями майже кожного учня. Одному слід розкрити на потрібній сторінці буквар, другому показати, як правильно сидіти за партою, іншого заспокоїти. Окремі учні не розпочинають роботу доти, доки до них не підійде вчитель і не розпочне її сам.

Поступово, з розвитком учнів, відбувається згортання компонентів спеціальної організації їх праці в єдиний комплекс цілісної діяльності. Проте цього досягають не відразу, іноді – через кілька років цілеспрямованого корекційного навчання.

Крім організації робочого місця учнів, слід передбачити також створення в них позитивного ставлення до праці на даному уроці, пробудження в них інтересу до того, що вивчатиметься, зацікавленості темою уроку.

Повідомлення **теми і мети** – вагомий організуючий початок уроку. Не можна обмежуватися лише одним повідомленням про те, яка буде тема уроку. Дітям треба пояснити, що вони будуть робити, а головне – їм треба обов'язково розкрити сутність, значення для них того, про що вони дізнаються на уроці; тобто поставити перед ними умотивовану мету. Мотивація при постановці мети повинна бути тісно пов'язаною з інтересами дітей і спиратись на їхній досвід, у той же час словесні пояснення при цьому повинні бути лаконічними.

В **основній частині** уроку здійснюють його завдання, які залежать від типу уроку, а саме: ознайомлення учнів з новим програмним матеріалом; поглиблене вивчення його; корекція неправильно сформованих уявлень і понять; систематизація і узагальнення вивченого раніше; застосування знань і вмінь; повторення вивченого матеріалу; перевірка знань, умінь і навичок.

Проте не можна відразу переходити до подачі нових знань або до пояснення нових способів дій. Цьому має передувати

відповідна **підготовча робота /дидактична підготовка**. Це обумовлено тим, що в учнів з ІІІ немає тієї основи, спираючись на яку діти з нормотиповим інтелектом досить успішно, при незначній допомозі педагога, переходять до сприймання нових знань. Йдеться про можливість адекватного відтворення вже засвоєних знань і способів дій. Внаслідок порушення процесів запам'ятовування і відтворення учні з ІІІ, сприймаючи й усвідомлюючи нове, не спираються на раніше засвоєне, оскільки воно не відтворюється. У тих випадках, коли під час вивчення нового учні пам'ятають попередні знання, ці знання не стають основою, оскільки між старими й новими знаннями не виникають потрібні зв'язки, наявні знання в свідомості учнів не актуалізуються як потрібні для розуміння нових знань. Усе це й потребує введення спеціального **пропедевтичного етапу** перед засвоєнням нових знань. Його мета – відновити, активізувати набуті вже знання й способи дій, встановити зв'язки між раніше вивченим і новим матеріалом, ввести учнів в коло понять та ідей, що є основою для кращого сприймання нового.

Найпоширенішими **формами проведення пропедевтичного етапу** є такі:

1. Перевірка домашніх завдань, що безпосередньо підводить учнів до сприймання нового і забезпечує наступність у переході від старого матеріалу до нового або від однієї частини його до другої, від знань до практики. Така перевірка домашніх завдань носить не контролюючий, а навчаючий характер.

2. Вступна бесіда, що вводить в коло уявлень, необхідних для успішного сприймання нового. Частіше вступна бесіда проводиться перед вивченням ділових статей, виконанням практичних робіт з малювання, ручної праці, перед проведенням екскурсії та ін.

3. Розповідь вчителя, що підводить учнів до розуміння нового матеріалу.

4. Повторення попереднього матеріалу, що встановлює в учнів систему зв'язків з новим матеріалом.

5. Спостереження за явищами природи, життєвими фактами, слухання музики, розглядання картин і т. ін., на основі яких в учнів утворюються нові або повніше відтворюються старі образи, необхідні для усвідомленого сприймання нового, а також для поглиблення раніше вивченого матеріалу.

Наступним етапом основної частини уроку є **формуючий**. Він називається так тому, що на ньому безпосередньо за-

своюють знання, набувають умінь і навичок або досягають нового, вищого рівня в їх засвоєнні.

Отже, на цьому етапі уроку учні вперше ознайомлюються з новими знаннями або поповнюють раніше засвоєні факти новими відомостями, яких раніше не сприйняли. Ознайомлення з новими або відтворення раніше набутих знань може відбуватись у формі пояснення або розповіді вчителя, демонстрування визначених для засвоєння дій, евристичної бесіди, спостережень за предметами і явищами дійсності, перегляду кінофільмів, демонстрування предметів і явищ за допомогою ТЗН, слухання мелодій пісень, показ прийомів виконання певних дій (фізичних вправ, трудових процесів) тощо.

У спеціальній школі, особливо в початкових класах, новий матеріал на кожному уроці подається в малому обсязі, інакше учні неспроможні будуть його засвоїти. Тому етап першого ознайомлення учнів з новим матеріалом може тривати 5-10 хвилин.

Хоч би як чітко учням не пояснювали новий матеріал, вони повністю і цілком свідомо не можуть засвоїти його відразу. Це зумовлено особливостями їхньої пізнавальної діяльності, перш за все – порушенням сприймання. Тому після пояснення навчального матеріалу вчитель повинен повторно звертатись до щойно викладеного у різних формах з включенням в сферу сприймання нових об'єктів, домагаючись повного усвідомлення матеріалу і закріплення в пам'яті основних фактів

На цьому етапі здійснюється уточнення, поглиблення, систематизація й узагальнення вивченого матеріалу, а також виконуються вправи для застосування знань.

Слід також врахувати, що найпродуктивнішим для учнів часом на уроці є період від 7-8 до 20-ї хвилини уроку, а після цього спостерігається загальне зниження працездатності учнів. Щоб запобігти цьому, слід вводити вправи, спрямовані на відновлення працездатності (фізкультхвилинки, динамічні паузи, хвилинки відпочинку та ін.); чергувати словесні засоби з наочними і практичною діяльністю учнів. Правильне чергування різних видів навчальної діяльності учнів значною мірою запобігає швидкій втомі і зниженню працездатності учнів, забезпечує підтримання її на оптимальному рівні протягом усієї основної частини уроку.

Кожен урок потребує організованого завершення, певної закінченості. Тому наявність у структурі уроку як складо-

вої ланки **заключної частини** зумовлюється самою природою уроку. Основними завданнями цієї частини є:

1) підведення підсумків роботи на уроці й оцінка успіхів і старанності учнів;

2) пояснення учням домашнього завдання (його обсягу, способів і послідовності виконання), настанови щодо подальшої їх самостійної роботи, спрямованої на поглиблення і закріплення знань, здобутих на уроці, та на застосування їх на практиці;

3) приведення до порядку робочих місць, знарядь, інструментів, письмового приладдя; відпочинок;

4) створення установки на відпочинок. В учнів з ІІІ перехід до відпочинку на перерві потребує не менших зусиль, ніж переключення із стану відпочинку на навчальну працю. Тому в кінці уроку необхідно залучати учнів до спільної роботи, яка діє на них заспокійливо, знімає в одних учнів нервово-психічне збудження і виводить інших із стану гальмування, що виникло внаслідок перевтоми. З цією метою використовують спокійні рухливі й дидактичні ігри, вправи на дихання, декламування віршів, відгадування загадок, колективний спів тощо.

Вирішальною умовою, що забезпечує оптимальну побудову уроку в спеціальній школі, залишається всебічне вивчення особистості учнів і колективу класу з метою визначення типологічних та індивідуальних особливостей, досягнення з допомогою спеціальних заходів успішного навчання і розвитку кожної дитини. Принцип індивідуального та диференційованого підходу є найважливішим принципом спеціального навчання і запорукою його оптимізації, тому що вміле його застосування вчителем дозволяє кожному учневі досягнути максимально можливого рівня успішності й розвитку. Водночас цей принцип вимагає від вчителя поступового зниження дози індивідуальної допомоги учням, щоб не знизити їх вольових зусиль у навчанні.

Виробляючи систему заходів індивідуальної допомоги учням свого класу, вчитель повинен надати кожному спеціальну допомогу, спрямовану на ліквідацію конкретних прогалин у знаннях, тих чи інших навчальних уміннях, пропускання помилок, діагностичних проявів.

Групи учнів, які вимагають допомоги вчителя, не повинні бути постійними. У міру усунення тих чи інших прогалин, труднощів, особистісних недоліків змінюється індивідуальний

підхід до учнів. Жодних списків сильних, середніх і слабких у класі не складається і не оголошується. Вчитель умовно, для себе, враховує їх при доборі навчального матеріалу, під час проведення уроку, при поясненні домашнього завдання.

3. Типи уроків в спеціальній школі

У спеціальній школі використовується класифікація уроків в залежності від основної освітньої мети заняття. Визначаються:

- 1) пропедевтичні уроки;
- 2) уроки формування нових знань, умінь і навичок;
- 3) уроки додаткової корекції знань і умінь;
- 4) уроки систематизації й узагальнення знань, умінь та навичок;
- 5) уроки застосування знань, умінь і навичок;
- 6) уроки перевірки якості засвоєння знань і вмінь;
- 7) комбіновані уроки.

Особливості проведення різних типів уроків у спеціальній школі

Пропедевтичні уроки. Уроки цього типу мають два різновиди: загальнопропедевтичні і тематикопропедевтичні.

Загальнопропедевтичні уроки проводяться на початку навчання в першому класі й спрямовані на підготовку учнів до систематичного засвоєння матеріалу навчальної програми.

Завдання цих уроків:

- 1) ґрунтовно вивчати учнів для уточнення клінічних, психофізичних відомостей про них, виявляти рівень їх загального розвитку, обсяг уявлень і знань та стан орієнтування в навколишньому середовищі, готовність до навчальної діяльності;
- 2) вчити учнів орієнтуватись у класній і шкільній обстановці;
- 3) розпочати корекцію найбільш серйозних порушень сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, мовлення і моторики;
- 4) прищеплювати учням навички навчальної діяльності, вміння бути організованими під час навчання, узгоджувати свої дії з однокласниками;
- 5) долати індиферентне ставлення до навчальної діяльності, розвивати інтерес до неї, позитивні емоції й мотиви.

Тематикопропедевтичні уроки застосовуються в процесі вивчення навчальних предметів з метою підготовки учнів до засвоєння складного навчального матеріалу, виконання самостійної роботи або перед екскурсією для орієнтування учнів в тому, що вони мають спостерігати і які завдання виконувати під час екскурсії. Такі уроки проводяться на початку вивчення нової теми.

Головна функція пропедевтичних уроків – це створення передумов для успішного оволодіння учнями навчальним матеріалом.

Уроки формування нових знань, умінь і навичок. Особливістю уроків цього типу є те, що на них учні сприймають новий навчальний матеріал або засвоюють нові способи й прийоми дій. Головне в них – елемент новизни, початкове ознайомлення, а не повне опанування нової порції знань, ще невідомих способів дій. На таких уроках учні стикаються з труднощами у диференціюванні того, що сприймається: вони часто не розрізняють за змістом важливе й другорядне, спільне й відмінне в предметах. У цих умовах на уроках формування нових знань, умінь і навичок особлива увага звертається на забезпечення повного сприймання та чіткого усвідомлення всіх елементів, одиниць знань і дій. Усе, що визначено на уроках, має бути в повному обсязі сприйнятим та усвідомленим. Стосовно учнів з ІІІ ця вимога є винятково важливою, бо весь запас знань створюється лише на уроках, самостійно його поповнювати учні не можуть. Так само не спроможні вони самостійно надолужувати те, що не взяли з уроку, бо прогалини в знаннях діти не усвідомлюють. Якщо не буде забезпечено повноти і правильності засвоєння знань на уроці, то неправильно сформовані поняття можуть закріпитися, перетворившись у стереотип, який дуже важко перебудовується у зв'язку з інертністю нервових процесів в учнів з ІІІ.

Для повноцінного засвоєння нового матеріалу учнями з ІІІ необхідно застосовувати спеціальні корекційні прийоми і засоби організації навчання і діяльності дітей (окремі з них описані в пункті 1 цієї теми).

Передусім на кожен урок слід добирати невеликий обсяг матеріалу, що буде становити цілісну мікросистему навчального предмета. Обсяг такої мікросистеми розраховується на 5-10 хвилин в молодших класах, і 10-25 – в старших класах в залежності від характеру матеріалу.

Зміст навчального матеріалу добирають так, щоб він мав значно нижчий рівень узагальнення порівняно з тим, що має місце в загальних закладах освіти. Навчальний матеріал подають учням в максимально конкретних формах з широким використанням наочності. За кожним словом, судженням, думкою учень повинен бачити реальні речі – факти, предмети, процеси.

Необхідно надавати допомогу дітям у встановленні зв'язків між старими і новими знаннями, між окремими фактами в системі нових знань, між предметами й явищами, змістом нових знань і реальними предметами, явищами і процесами.

Учням надається допомога в адекватній актуалізації раніше вивчених знань як основи для чіткого усвідомлення нового матеріалу.

Щоб полегшити сприймання нового, перед поясненням чи розповіддю учнів ознайомлюють з новими словами, планом викладу, малюнками.

З метою усвідомленого сприйняття учнями навчального матеріалу необхідно використовувати багаторазові повторення, вказівки і роз'яснення.

Уроки додаткової корекції знань і умінь учнів. Корекційно-розвиткові завдання розв'язуються на кожному уроці, в чому й полягає особливість спеціального навчання. Проте є й специфічні уроки, спрямовані на корекцію порушень у засвоєнні знань учнями з ПП.

Уроки таких типів не проводяться в загальних закладах освіти, бо діти з нормотиповим інтелектом спроможні самостійно подолати подібні прогалини в засвоєнні знань під час повторення чи виконання домашніх завдань. Дещо інша ситуація складається в спеціальних школах. Тут навіть після добре проведеного уроку, незважаючи на запровадження низки корекційних засобів, учні не завжди повністю й якісно засвоюють знання. З часом окремі елементи засвоєних знань забуваються, послаблюються або руйнуються зв'язки між окремими фактами, явищами, процесами, подіями, відображеними в раніше сприйнятих знаннях. У цих умовах недоцільно відразу переходити до закріплення навчального матеріалу. Потрібна додаткова робота для уточнення, внесення поправок, поповнення і відтворення знань, особливо тоді, коли одна й та сама тема вивчається протягом багатьох уроків.

Сутність корекційно-розвиткової роботи на цих спеціальних уроках полягає в тому, що відбувається повторення раніше вивченого матеріалу з метою його уточнення і доповнення. Для цього матеріал заново поділяється на частини, кожна з

яких повторюють окремо. Так само відбувається й розгортання складних дій. Завдяки повторному поелементному повторенню знань і умінь відновлюються недостатньо засвоєні раніше або забуті знання, виправляються допущені неточності в засвоєнні окремих фактів, поглиблюється поверхово засвоєний навчальний матеріал. Водночас продовжують збагачуватись і закріплюватись нові знання в пам'яті учнів.

Уроки систематизації і узагальнення знань, умінь та навичок. У результаті уповільненого темпу навчання в спеціальній школі вивчення системи знань розтягується на довгий час. У зв'язку з цим школярі з ІІІ схильні забувати багато чого із засвоєного до закінчення вивчення теми. Це перешкоджає створенню у них системи знань.

З метою попередження цього факту проводяться уроки систематизації й узагальнення знань, засвоєних в різний час протягом тривалого періоду. На них відбувається об'єднання окремих знань в єдину систему, встановлюються й зміцнюються зв'язки між окремими фактами і їх системами. Такі уроки проводяться в години, відведені програмою на повторення.

Уроки систематизації і узагальнення набувають вагомого корекційного значення, оскільки на них створюються сприятливі умови для використання компенсаторних можливостей учнів з метою корекції основного властивого їм недоліку – зниження рівня абстрагувань і узагальнень.

Уроки застосування знань, умінь і навичок. Користуватися знаннями учнів систематично навчають у процесі засвоєння навчального матеріалу. Таке застосування знань побіжне і часткове. Водночас учням з ІІІ важко використовувати цілий комплекс знань, умінь, здобутих у різний час.

Щоб навчити учнів користуватись складними комплексами знань і умінь, і проводять уроки практичного характеру. На них учнів на тривалий час залучають до цілісної практичної діяльності, результатом якої є отримання матеріальної цінності або розв'язання будь-якого пізнавального завдання. Уроки застосування знань, умінь і навичок запроваджуються з усіх навчальних предметів і передбачають, зокрема, такі види діяльності:

- 1) дослідна робота на пришкольній земельній ділянці;
- 2) виконання практичних завдань на місцевості на природничому, географічному і геометричному матеріалі;
- 3) практична робота в усіх кабінетах (написання творів, складання ділових паперів, практичні обчислення тощо);

- 4) заняття в навчально-виробничих майстернях;
- 5) виробнича праця на підприємствах під час проходження навчальної виробничої практики.

Особливу увагу на цих уроках слід звертати на створення умов ефективного застосування знань на практиці.

Умови ефективного застосування знань на практиці:

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Зміцнення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань:

- спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;

- виконання завдань у життєвих ситуаціях (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);

- виховання звички обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури;

- стимулювати поєднання практичної дії зі словом;

- вироблення узагальнюючих способів дій з метою недопущення штамів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів.

Уроки застосування знань, умінь і навичок набувають вагомого значення для подальшої соціальної адаптації учнів з ІІІ, особливо для їхньої професійної самореалізації.

Уроки перевірки якості засвоєння знань і умінь. На цих уроках виявляється не лише рівень засвоєння знань і умінь, а й з'ясовуються результати корекційно-розвиткової роботи за певний проміжок часу. Зокрема, виявляються прогалини в знаннях і уміннях учнів та на основі цього визначається зміст подальшої додаткової роботи; визначається доцільність переходу до вивчення нового матеріалу, стан компенсації порушень саме тих механізмів, на основі яких відбувалось засвоєння знань; оцінюються результативність використаних методів навчання і вносяться певні корективи, відтворюються вивчені знання й набуті вміння для приведення їх у систему.

Відомості, отримані на таких уроках, дозволяють визначити напрями подальшої навчальної та корекційно-розвиткової роботи.

Комбіновані уроки. Це уроки, які містять в собі головні завдання і види роботи кількох типів уроків.

Особливості навчальної екскурсії

Особливим уроком є *навчальна екскурсія*. Вона може проводитись в усіх класах, на різних навчальних предметах.

Екскурсія не є окремим типом уроку, оскільки може переслідувати кілька цілей. Тому вона може співвідноситися за типологією з уроками додаткової корекції знань і умінь, уроками систематизації й узагальнення знань і умінь, пропедевтичними уроками.

Тематика навчальних екскурсій, місце їх проведення, кількість та зміст не обираються вчителем довільно, а регламентуються навчальною програмою предмета. Саме тому вони передбачаються у календарному плануванні й проводяться під час конкретного уроку.

Особливістю навчальних екскурсій у спеціальній школі є те, що вони проводяться з метою розширення, доповнення знань учнів про факти і явища, засвоєні раніше на уроках. Формування нових знань під час екскурсії не планується, оскільки увага учнів з ІІІ на таких заходах є досить розсіяною, учні емоційно збуджуються під впливом нових вражень, що негативно відображається на засвоєнні матеріалу. Лише окремі види екскурсій можуть плануватись як пропедевтичні. Це, зокрема, збір природного матеріалу перед виготовленням відповідних виробів на уроці ручної праці; ознайомлення з працею людей на окремому підприємстві перед роботою у майстернях тощо.

Навчальні екскурсії набувають вагомого корекційно-розвиткового значення, оскільки ніяке майстерне слово чи найяскравіша наочність не замінять живого споглядання. Результати спостережень і одержані на екскурсіях відомості заповнюють можливі прогалини у знаннях учнів, пов'язані з порушеннями сприймання, уявлень; враження, одержані під час екскурсій, стимулюють учнів до свідомого засвоєння матеріалу, стимулюють їхню допитливість і активність.

Проте досягнення і навчальної, і корекційно-розвиткової мети можливе за умови правильної організації навчальної екскурсії, дотримання певних вимог.

Вимоги до навчальної екскурсії

✓ Вчитель має чітко визначити навчальну, корекційно-розвиткову і виховну мету екскурсії відповідно до програми предмета, рівня засвоєння матеріалу учнями конкретного класу та їхніх можливостей.

✓ Слід узгодити місце проведення екскурсії, передбачене програмою, з місцевими умовами; правильним буде відвідання його вчителем заздалегідь.

✓ Вчитель має визначити, хто буде проводити екскурсію: він сам, чи це зробить екскурсовод. Якщо в цій ролі виступатиме не фахівець – спеціальний педагог (екскурсовод музею, майстер на будівництві, бригадир на фабриці та ін.), то його слід підготувати до зустрічі з дітьми, конкретизувавши, що саме він має розповідати, у якому обсязі й темпі; можливо краще домовитись, що екскурсовод буде відповідати на конкретні запитання вчителя.

✓ Вчитель заздалегідь має передбачити маршрут, місця відпочинку (якщо це буде необхідно); можливо домовитись про зміни в розкладі – якщо екскурсія займе не один урок. Проте власне екскурсія має тривати, як і урок, 45 хвилин; інший час може бути витрачений на дорогу.

✓ Слід підготувати учнів до проведення екскурсії: повідомити їм мету, місце проведення, повторити правила дорожнього руху, техніки безпеки і поведінки у громадських місцях.

✓ Після екскурсії необхідно підвести підсумки. Це можна зробити у вигляді бесіди, дидактичної гри в кінці заходу, дати домашнє завдання – намалювати малюнки, зробити гербарій, написати твір тощо.

4. Підготовка вчителя до уроку

Навчальною програмою для учнів з ІІІ передбачено значно менше коло знань, ніж у закладі загальної освіти. Однак це аж ніяк не зменшує значення ґрунтовної підготовки вчителя до уроку.

Загальна підготовка включає в себе роботу над змістом навчального предмета – знайомство з програмою, розширення й уточнення знань з самого предмета. До загальної підготовки відноситься і вивчення стану знань і вмінь учнів, їх підготовленість до роботи з предмета чи нового курсу.

Викладання будь-якого навчального предмета опирається на використання різноманітного обладнання. У вчителя повинні бути певні натуральні моделі, малюнки, схеми, мапи, набір сучасних технічних засобів та ін. Обладнання уроків містить в собі демонстраційні посібники, а також роздатковий матеріал індивідуального користування і місце для його зберігання, розміщення на столах учнів.

Обсяг і характер відомостей, які повідомляються учням, визначаються програмою, проте залежать і від підготовленості школярів, їхніх можливостей в засвоєнні знань. При підготовці до роботи над конкретною навчальною темою вчитель враховує особливості складу учнів класу.

Готуючись до викладання навчального предмета, вчитель продумує його освітні, виховні та корекційно-розвиткові завдання.

Перед початком роботи над навчальною темою вчитель розподіляє її на невеликі частини, які будуть послідовно пропонуватись школярам. Окрема частина є деяким закінченим етапом у вивченні теми.

Кожна тема є складовою частиною загального обсягу навчального предмета. Існують логічні зв'язки цієї теми з пройденими, а також з тими, які будуть вивчатись. У будь-якому навчальному предметі є основні, головні питання, біля яких формується решта матеріалу.

Розроблена вчителем послідовність етапів у вивченні теми програми відображається в календарно-тематичному плані. У тематичний план включаються відомості про послідовність роботи над темою, типи уроків, навчальні досягнення учнів та корекційно-розвиткову спрямованість уроку. Враховується необхідність постійного повторення раніше вивченого матеріалу, міжпредметних зв'язків.

Орієнтовний зразок календарно-тематичного плану

№ з/п	Дата	Тема уроку	Навчальні досягнення	Зміст і спрямованість корекційно-розвиткової роботи	Примітки

Відправним моментом при розробці конспекту / плану-конспекту/ плану уроку є результати опитування учнів, виконання ними самостійних, класних і домашніх робіт, якість виготовлених дітьми виробів, загальні й індивідуальні труднощі та помилки, рівень розвитку учнів.

Зразок плану-конспекту

Клас

Тема

Мета

Обладнання

Хід уроку (послідовні структурні компоненти уроку, зміст роботи з учнями, методи і прийоми навчально-корекційної роботи).

У конспекті/плані уроку відображаються структурні компоненти, різні методи і прийоми, корекційна робота. Вчитель не лише вносить в конспект відібрані ним для даного уроку методи і прийоми, а передбачає їх оптимальне поєднання, добирає види робіт, завдання і вправи, які будуть запропоновані учням.

У конспекті/плані уроку відображається також індивідуальний і диференційований підхід до школярів, робота, спрямована на попередження і виправлення помилок, розвиток пізнавальних психічних процесів, навчальної мотивації.

Розгорнутість конспекту уроку залежить від досвіду і майстерності вчителя, вимог адміністрації.

Після уроку вчитель повинен зробити висновки, пропозиції як до уроку в цілому, так і до окремих його етапів, роботи учнів; оцінити результати корекційно-розвиткової роботи.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Назвіть ознаки сучасного уроку відповідно до Концепції «Нової української школи».
2. Виділіть особливості уроку в закладах спеціальної освіти.
3. Яким чином визначаються мета і завдання уроку?
4. Доведіть значущість корекційно-розвиткових завдань уроку.
5. Що таке структура уроку? Якими факторами вона визначається?
6. У чому полягає корекційна спрямованість структури уроку в спеціальній школі?
7. Які типи уроків використовуються у спеціальній школі?
8. У чому полягають особливості проведення різних типів уроків у спеціальній школі?
9. Назвіть переваги навчальної екскурсії для розвитку учнів з ПП.
10. Виділіть послідовність підготовки вчителя до уроку.

Тема 3.7. КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНКА ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Функції оцінювання та контролю навчальних досягнень учнів.
2. Види та об'єкти оцінювання навчальних досягнень учнів.
3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Особливості формуального і завершального (підсумкового) оцінювання в НУШ.

Основні джерела

1. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>
2. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В. Сак. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 168 с.
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навчально-методичний посібник / авт.: Чеботарьова О.В., Трикоз С.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Королько Н.І., Дмитрієва І.В., Остапенко Л.І., Тарновська Л.І., Гломозда І.В., Чухліб О.А., Стрілець Л.В. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 88 с.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко, Н.А. Ярмола та ін.; за ред.: О.В. Чеботарьової. Київ: ІСП НАПН України, 2019. 120 с.
5. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
6. Нова українська школа: путівник для вчителя 5-6 класів: навчально-методичний посібник / за ред. А.Л. Черній; відп. за вип. В.М. Салтишева. Рівне: РОІШО, 2022. 168 с.
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Ч. 2: Навчання і виховання дітей. 224 с.
8. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

1. Функції оцінювання та контролю навчальних досягнень учнів

Основними функціями контролю навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями є:

✓ *мотиваційна* – організація такого оцінювання навчальних досягнень учнів, яке стимулює бажання вчитися і покращувати результати, формує позитивні мотиви навчання;

✓ *діагностико-коригуюча* – з'ясування сильних сторін учнів та труднощів, які виникають в них під час навчання; виявлення прогалин в знаннях і вміннях з визначенням їх причин; внесення коректив, спрямованих на усунення цих прогалин, визначення корекційних цілей у навчанні;

✓ *контролююча* – визначення рівня досягнень окремого учня (класу), виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу;

✓ *навчальна* – організація такого оцінювання навчальних досягнень учнів, яке сприяє повторенню, уточненню, систематизації, застосуванню знань, навичок і вмінь;

✓ *розвитково-виховна* – формування вмінь цілеспрямованої діяльності, навичок самоконтролю; розвиток відповідальності, працелюбності, активності, самостійності, акуратності та інших якостей особистості;

✓ *соціальна функція* – об'єктивне оцінювання досягнень учнів, а не їх недоліків чи порушень. Зміцнення статусу учня в освітньому середовищі, соціумі;

✓ *реалізація індивідуального підходу* – врахування індивідуальних психофізичних особливостей, можливостей кожного учня; знаходження для нього відповідного рівня навантаження; вивчення ставлення учня до власних труднощів, успіхів, оцінки.

2. Види та об'єкти оцінювання навчальних досягнень учнів

Види оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями

Оцінювання результатів навчання та особистих досягнень учнів 1-3 класів у початковій школі має формувальний характер, здійснюється вербально, на суб'єкт-суб'єктивних засадах, що передбачає активне залучення школярів до самоконтролю і самооцінювання. Навчальні досягнення учнів 4 класів підля-

гають формувальному і підсумковому (тематичному та завершальному) оцінюванню. Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів є поточне, тематичне та підсумкове.

✓ **Поточне** – здійснюється на кожному уроці з метою виявлення якості засвоєння матеріалу, систематизації і уточнення знань. За його результатами виставляється поточна оцінка, яка фіксується у класному журналі та щоденнику учня. Поточне оцінювання виконує діагностико-коригуючу, стимулюючу функції.

✓ **Тематичне** – здійснюється за результатами поточного оцінювання в 5-10 класах, враховуючи особливості навчальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

✓ **Підсумкове** – виявлення і оцінювання навчальних досягнень учня за певний проміжок часу. За результатами цієї перевірки виставляється оцінка за півріччя, рік. На підставі підсумкового оцінювання робиться висновок про засвоєння школярем програми навчального предмету і приймається рішення про переведення його у наступний клас.

Об'єктами оцінювання виступають структурні компоненти навчальної діяльності, а саме:

1. **Змістовий компонент** – знання дітей.

При оцінюванні враховуються такі характеристики знань:

- *повнота* (від фрагментарного відтворення навчального матеріалу до відтворення у повному обсязі);
- *правильність* (від не завжди точного до правильного відтворення навчального матеріалу);
- *усвідомленість* (від розуміння в основному до вміння пояснити, обґрунтувати);
- *застосування знань* (адекватність, самостійність, різні умови, використання допомоги).

2. **Операційно-організаційний компонент** – дії, способи дій, діяльність:

а) *предметні* (відповідно до змісту основних навчальних предметів);

б) *розумові* (порівнювати, класифікувати, абстрагувати, узагальнювати тощо) та *загальнонавчальні* (аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, вміння користуватись підручником тощо).

Оцінюються такі характеристики:

- *правильність*;
- *швидкість*;
- *свідомість дій*;
- *новизна умов* (за зразком, аналогічне, нове);
- *самостійність виконання*;
- *якість виконаної роботи*;
- *цілеспрямованість*.

3. Емоційно-мотиваційний компонент – ставлення до навчання.

Оцінюються такі характеристики:

- *характер і сила* (байдуже, недостатньо виразне позитивне, зацікавлене, виразне позитивне);
- *дійовість* (від пасивного до дійового);
- *сталість* (від епізодичного до сталого).

Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів

Перевірка має відповідати таким вимогам:

- за допомогою перевірки мають виявлятися не лише знання і вміння дітей, а й особливості їхньої пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери;
- перевірки мають бути регулярними і систематичними;
- до всіх дітей мають пред'являтися єдині вимоги, але при цьому слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня;
- результати перевірки мають бути об'єктивним наслідком можливостей дітей, а не суб'єктивного ставлення вчителя до них.

У ***оцінюванні*** слід дотримуватись таких вимог:

- оцінку слід роз'яснювати і обґрунтовувати, тобто учень має розуміти, за що він одержує саме таку оцінку;
- стимулом для учнів має бути не лише кількісна оцінка (бали), а й якісна – емоційний стан вчителя, його слова;
- при оцінюванні слід враховувати не лише знання, вміння й навички учнів, а й ставлення до навчання, рівень докладених зусиль (тобто всі компоненти навчальної діяльності);
- слід враховувати специфічні особливості й труднощі дитини;

- оцінка не повинна принижувати учня чи викликати в нього негативні емоції, а навпаки стимулювати до покращення своїх результатів, успіхів, викликати позитивні почуття;
- у 1-3 класах кількісне оцінювання не проводиться.

3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями

Рівні оцінювання навчальних досягнень враховують можливість учнів, їхні здібності та порушення психофізичного розвитку. Тому в оцінюванні враховуються ступені інтелектуального порушення.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня

Оцінювання навчальних досягнень учнів:

- 4-х класів може здійснюватись бально з основних предметів, як пропедевтичний етап оцінювання в основній ланці школи (за рішенням педради закладу загальної середньої освіти);
- 5-10-х класів здійснюється бально з усіх предметів.

Загальна характеристика рівнів навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня

I рівень – початковий (1-3 бали)

Учень з допомогою вчителя фрагментарно, неточно відтворює окремі елементи, ознаки об'єкта вивчення; з допомогою вчителя виконує окремі дії, елементарні завдання. Ставлення до навчання байдуже. Потребує контролю, допомоги та стимулювання з боку вчителя.

II рівень – середній (4-6 балів)

Учень в основному здатний відтворити більшу частину навчального матеріалу, але допускає окремі неточності. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, частково чи за допомогою вчителя пояснити. Виконує дії та завдання в аналогічних умовах (під керівництвом вчителя). Достатньо стає зацікавлене ставлення до навчання. В окремих випадках потребує контролю та допомоги з боку вчителя.

III рівень – достатній (7-9 балів)

Учень відтворює матеріал, визначений навчальною програмою. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, пояснити. Застосовує знання, вміння й навички в аналогічних та відносно нових умовах. Здатний самостійно і правильно виконувати дії, аналогічні та відносно нові завдання. Здатний пояснити використаний спосіб виконання завдання та застосувати для розв'язання іншого. Стале, виразно-позитивне ставлення до навчання.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня

Навчальні досягнення цієї категорії учнів оцінюються вербально. Для них розроблено диференційовані рівні навчальних досягнень (I – початковий, II – середній, III – достатній), які характеризують особливості життєвої компетентності та обумовлюють їхню соціалізацію.

Загальна характеристика рівнів навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня

I рівень – початковий

Учень за допомогою вчителя фрагментарно впізнає (показує або називає) предмет вивчення. За повної підтримки вчителя намагається виконати елементарні практичні дії, переважно пасивного характеру. Ставлення до навчання байдуже. Потребує значної постійної допомоги, повної підтримки та супроводу з боку вчителя.

II рівень – середній

Учень за допомогою вчителя частково розпізнає об'єкт вивчення. Виконує окремі дії предметно-практичного змісту на рівні копіювання способу виконання. Виявляє епізодичний інтерес до навчання, має байдуже або слабковиразне позитивне ставлення до навчально-практичної діяльності. Потребує схвалення, постійної допомоги, супроводу, контролю та стимулювання.

III рівень – достатній

Учень має уявлення про об'єкт вивчення. З використанням наочності відтворює (не завжди точно) основні змістові

елементи навчального матеріалу. Матеріал в основному розуміє, але пояснити, виокремити в ньому суттєве та другорядне не може. За наслідуванням і словесною інструкцією епізодично виконує прості завдання предметно-практичного змісту. Має слабковиразне позитивне ставлення до навчально-практичної діяльності. Потребує стимуляції та постійної значної допомоги щодо виконання предметно-практичних дій, завдання, організації робочого місця.

Програма кожного навчального предмету містить конкретні критерії навчальних досягнень згідно вимог обсягу і характеру матеріалу для кожного класу, також з урахуванням ступеня інтелектуального порушення.

4. Особливості формувального і завершального (підсумкового) оцінювання в НУШ

Формувальне оцінювання – це індивідуалізований процес, спрямований на адаптацію освітнього процесу відповідно до рівня розвитку компетентностей учнів та підвищення ефективності навчання.

Основна мета такого оцінювання – підтримувати навчальний розвиток учнів та мотивувати їх до навчання, зокрема, формувати впевненість у собі, наголошуючи на сильних сторонах особистості, а не на помилках; відмічати досягнення на кожному з етапів навчання; вчасно виявляти проблеми й запобігати їх накопиченню; підтримувати бажання навчатися та прагнути максимально можливих результатів; запобігати побоюванням помилитися.

Завдання формувального оцінювання:

- надання вчителю можливості діагностувати рівень засвоєння навчальної програми учнями;
- надання педагогу змоги у разі потреби адаптувати чи коригувати освітній процес;
- формування в учнів позитивної самооцінки та усвідомлення відповідальності за власне навчання.

Формувальне оцінювання дозволяє:

- вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку учнів;

- оцінити або визначити досягнення дітей на кожному з етапів освітнього процесу;
- вчасно виявляти прогалини у знаннях й запобігати їх поглибленню;
- мотивувати учнів до прагнення здобути максимально можливі результати відповідно до ступеня інтелектуальних порушень;
- виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, віру у свої можливості і здібності.

Здійснення формувального оцінювання орієнтує вчителя на спостереження за навчальними досягненнями кожного учня. Воно розпочинається з перших днів навчання у школі й триває постійно.

Орієнтирами для здійснення формувального оцінювання є вимоги до результатів навчання та компетентностей учнів початкової школи, визначені Державним стандартом початкової освіти та очікуваними результатами, зазначеними в типових освітніх програмах спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. При цьому особливості психофізичного розвитку дитини можуть впливати на темп та характер навчання, вибір доцільних методів та форм навчання, внаслідок чого вона може досягати вказаних результатів.

Алгоритм діяльності вчителя під час організації формувального оцінювання

1. Формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів навчальних цілей.
2. Ознайомлення учнів із критеріями оцінювання.
3. Забезпечення активної участі учнів у процесі оцінювання.
4. Забезпечення можливості й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія).
5. Коригування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

Такі компоненти формувального оцінювання, як: конкретний аналіз допущених учнем помилок і труднощів та конкретні вказівки про те, як покращити досягнутий результат, не є предметом розгляду у першому і другому класах, але стають актуальними на подальших етапах навчання у школі.

Учні з інтелектуальними порушеннями потрібно привчати постійно здійснювати як поточний, так і підсумковий контроль за результатом своєї роботи, **вчити їх помічати, усвідомлювати** і вчасно виправляти власні помилки. Важливо, щоб школярі звіяряли зі зразком не лише кінцевий результат своєї роботи, а й після виконання кожної операції вмiли помічати допущені помилки.

Формувальне оцінювання можна забезпечити використанням портфоліо.

Портфоліо – це спiсiб фiксування, накопичення та оцiнки iндивiдуальних досягнень учнiв протягом певного перiоду навчання, основна суть якого полягає в показi всього, на що вони здiбнi.

Портфоліо має бути *процесуальним*, тобто застосовуватися для поточного та підсумкового оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. Портфоліо завжди *візуалізоване*, наприклад, може бути у вигляді спеціальної папки, картотеки. Проте його зміст не має зводитися до папки учнівських робіт. Це повинна бути спеціальна індивідуальна добірка матеріалів і документів, яка демонструє зусилля, динаміку і досягнення школярів у різних галузях. До портфоліо потрібно вміщувати не лише матеріали, які свідчать про труднощі у навчанні дітей та процес їх подолання, але і підкреслюють їхні сильні сторони.

Є різні види портфоліо, зокрема, одне із них формує вчитель, інше – діти.

Портфоліо вчителя розглядається як спiсiб фiксування, накопичення та оцiнки iндивiдуальних досягнень школяра з iнтелектуальними порушеннями протягом певного перiоду навчання. Укладання портфоліо допомагає вчителю:

- розкрити індивідуальні можливості учнів;
- стежити за динамікою навчальних досягнень дітей за певний проміжок часу;
- визначати ефективність та відповідність навчальної програми можливостям школярів, за потреби адаптувати і модифікувати її;
- стежити за соціалізацією учнів та формуванням їхньої особистості;
- здійснювати зворотний зв'язок між дітьми, батьками, вчителями.

Також доцільно вести портфоліо, яке добиратимуть учні самостійно. Формування портфоліо дітей має корекційно-розвиткове значення. Оскільки у школярів закладатимуться основи саморефлексії навчальної діяльності, тобто відповідальності та самостійності навчання, вони братимуть участь в оцінюванні результатів своєї діяльності, буде розвиватися критичність мислення, вміння виправляти помилки. У них формуватимуться вміння аналізувати власні інтереси, схильності, потреби і співвідносити їх з наявними можливостями. Цей чинник, враховуючи завищену або занижену самооцінку дітей з інтелектуальними порушеннями, низьку спроможність адекватно оцінити свій фізичний стан, інтелектуальні можливості внаслідок порушення критичності мислення, допоможе розвивати позитивні якості особистості.

Адже самостійна добірка матеріалів портфоліо забезпечує ситуацію успіху, підвищує самооцінку і впевненість у власних можливостях, розвиває пізнавальні інтереси і готовність до самостійного пізнання. Навчати учнів формувати портфоліо можна вже у початковій школі.

У процесі організації освітнього процесу взагалі і оцінювання в початкових класах зокрема важливо створювати для учнів **ситуації успіху**. Адже будь-яке досягнення дітей надихає їх працювати далі, не зупинятися на досягнутому. Вчитель за бажанням завжди може створити таку ситуацію, дати таке завдання, щоб навіть найслабший учень міг показати себе з кращого боку. Для дітей дуже важливо, що вчитель похвалою відмітить їх навіть незначні, але помітні просування уперед, наприклад: «Добре! Сьогодні ти виконав завдання значно краще».

Облік результатів завершального (підсумкового) оцінювання здійснюється з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учнів, **фіксується** учителем у **свідощтвах досягнень**.

Свідощтво досягнень має бути зрозумілим документом для батьків дитини або осіб, які їх замінюють, надавати повну інформацію про навчальні досягнення дитини у школі протягом навчального року.

Запропонований розробниками зразок свідоцтва досягнень учнів початкової школи складається з двох частин: перша частина заповнюється у жовтні як проміжний звіт, в ній подається характеристика особистих досягнень учнів, друга частина – у травні як підсумковий звіт з метою фіксування навчальних успіхів учнів, їх активності, самостійної роботи на уроці, співпраці з однокласниками тощо.

Для оцінювання учнів пропонується рівнева система: *«має значні успіхи», «демонструє помітний прогрес», «досягає результату з допомогою вчителя», «потребує значної уваги і постійної допомоги вчителя».*

Учителі початкової школи дають характеристику предметних компетентностей учня за рівневою системою. У 1-3 класах оцінювання має описовий характер як рівня навчання, старанності та соціальної поведінки, так і предметів та освітнього процесу загалом, але не результату.

При заповненні свідоцтва досягнень пропонується відмічати визначення рівня у довільній формі, наприклад, використовуючи графічні знаки.

Учитель повинен роздруковувати два екземпляри свідоцтва. Батькам або особам, які їх замінюють, видають один екземпляр, другий залишається у школі і зберігається в особовій справі учня. Батьки мають можливість залишити свій коментар у свідоцтві, що зберігається в школі.

Інформація про формувальне та підсумкове оцінювання результатів навчання школярів є конфіденційною. Вона обговорюється лише під час індивідуальних зустрічей учителя з учнями та батьками, які беруть участь у розробленні їхньої індивідуальної траєкторії розвитку.

Свідоцтво досягнень за вибором закладу загальної середньої освіти роздруковується у чорно-білому або кольоровому вигляді, у форматі А4 або у форматі А5. Вчитель на власний розсуд може додавати особисті або навчальні характеристики учнів у свідоцтво.

Зразок свідоцтва досягнень

назва закладу освіти

СВІДОЦТВО ДОСЯГНЕНЬ

Ім'я та прізвище учня/учениці

_____ навчальний рік звіт (проміжний) підсумковий

_____ клас

Характеристика особистих досягнень	Має значні успіхи	Демонструє помітний прогрес	Досягає результату з допомогою вчителя	Потребує значної уваги і постійної допомоги вчителя
1	2	3	4	5
Виявляє інтерес до навчання				
Активно працює на уроці				
Ставить запитання про нове, незрозуміле				
Виявляє старанність у навчанні				
Працює зосереджено				
Виявляє самостійність у роботі				
Доброзичливо ставиться до оточуючих				
Співпрацює з іншими дітьми				
Вирішує конфлікти мирним шляхом				
Знаходить успішні шляхи вирішення проблем				
Дотримується правил поведінки під час уроку, гри, відпочинку				
Бере відповідальність за свої дії				
Українська мова, мова корінних народів та національних меншин (мова навчання)				
Уважно слухає і розуміє повідомлення, відповідає на запитання за змістом прослуханого (показує малюнки до тексту);				

1	2	3	4	5
Дотримується мовленнєвого етикету в ситуаціях навчального та побутового спілкування (вітання, прощання, вибачення, подяка, звернення з проханням)				
Знає літери алфавіту, читає (складами / словами); <i>робить спроби</i> читати прості речення за допомогою вчителя.				
Виявляє інтерес, позитивне ставлення до книжки, <i>називає</i> своїх улюблених літературних героїв.				
Списує по складах з проговорюванням прочитані слова / прості речення.				
Пише під диктування букви / склади.				
Математика				
Додає та віднімає числа у межах 10 (20)				
Лічить об'єкти й записує числа у межах 10 (20)				
Порівнює множини та числа у межах 10				
Розв'язує прості арифметичні задачі на знаходження суми, різниці двох чисел				
Розв'язує прості арифметичні задачі на збільшення та зменшення числа на кілька одиниць.				
Орієнтується у просторі, має уявлення (пояснює) про розташування предметів				
Визначає геометричні форми предметів				
Вимірює довжини об'єктів за допомогою лінійки				
Я досліджую світ				
Цікавиться темами, що вивчаються, інтерес до навколишнього світу				

1	2	3	4	5
Розповідає про себе, свою сім'ю, місце проживання, школу, клас				
Дотримується правил поведінки в громадських місцях, на природі				
Дотримується правил безпеки під час різних видів діяльності				
Встановлює найпростіші взаємозв'язки в живій і неживій природі				
Проводить найпростіші спостереження і дослідження у навколишньому світі				
Технології				
Виявляє інтерес до уроків трудового навчання, до праці				
Дотримується правил безпечної поведінки, організації робочого місця на уроці під час різних видів трудової діяльності				
Виконує окремі технологічні операції (дії) за зразком та інструкцією вчителя				
Належним чином користується матеріалами та інструментами				
Планує дії та виготовляє виріб за зразком				
Мистецтво				
Висловлює власне ставлення щодо мистецьких творів				
Охоче бере участь у спільних справах				
Відтворює прості ритми				
Ініціює власні ідеї в художні образи				
Створює художні образи різними доступними засобами				
Фізична культура				
Виявляє інтерес та звичку до занять фізичною культурою				

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
Вміє підготуватися до уроку фізичної культури				
Орієнтується в спортивному залі, в роздягальні та на спортивному майданчику				
Дотримується основних правил поведінки, гігієни та безпеки на уроці фізичної культури				
Виконує фізичні вправи та прості поєднання фізичних вправ				
Бере участь у рухливих іграх				
Здійснює взаємодію з іншими учнями під час виконання завдань учителя				
Узгоджує фази дихання з виконанням фізичної вправи				
Прикладає зусилля для покращення результату своїх дій				
Рекомендації вчителя, що стосуються освітнього процесу:				

Пропущених днів _____				
Підпис вчителя _____				
Побажання батьків, або осіб, які їх замінюють, щодо освітнього процесу:				

Підпис батьків, або осіб, які їх замінюють _____				

Керівник закладу освіти _____
(прізвище та ініціали)

Для дітей з помірним ступенем порушення інтелектуального розвитку навчальні та особистісні досягнення рекомендовано фіксувати також у свідоцтві досягнень.

При вербальному оцінюванні цих учнів використовуються усні й письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання і відображають кількісний та якісний його результати:

✓ ступінь засвоєння елементарних знань і вмінь з навчальних предметів (наприклад: «У тебе все вийшло», «Отак правильно», «Вже виходить краще», «Треба потренуватися ще»);

✓ характеристику особистісного розвитку учнів (наприклад: «Молодчина!», «Чудово!», «Так тримати!»).

Характеристика особистісного розвитку учня надається за параметрами:

- рівень самостійності;
- рівень комунікативності;
- уміння працювати в групі;
- ставлення до навчальної праці;
- рівень докладених зусиль;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтирів;
- сформованість загальнонавчальних умінь.

Характеристика особистісного розвитку учня здійснюється словесно під час поточного контролю на кожному уроці. Вона має заохочувати учня до докладання зусиль, навчання й спілкування.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Розкрийте сутність функції контролю навчальних досягнень учнів.*
2. *Назвіть види оцінювання навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.*
3. *Що є об'єктами оцінювання навчальних досягнень учнів?*
4. *Яким вимогам має відповідати перевірка і оцінювання навчальних досягнень учнів?*
5. *Обґрунтуйте, чому при оцінюванні навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку враховується ступінь порушення?*
6. *Порівняйте особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з легким і помірним ступенем порушення інтелектуального розвитку.*
7. *З якою метою проводиться формувальне оцінювання?*
8. *Назвіть завдання формувального оцінювання.*
9. *Опишіть алгоритм діяльності вчителя під час організації формувального оцінювання.*
10. *У якому документі фіксується облік результатів завершального (підсумкового) оцінювання?*

Тема 3.8. ДОМАШНЯ НАВЧАЛЬНА РОБОТА УЧНІВ

План

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі.
2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя.
3. Структура самопідготовки та форми її організації.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико зорієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі

Самопідготовка – це самостійна робота учнів закладів спеціальної освіти з підготовки домашніх навчальних завдань під керівництвом вихователя у групах продовженого дня і закладах з цілодобовим перебуванням.

Мета самопідготовки:

- повторити і закріпити вивчений на уроці матеріал;
- закріпити навички навчальної діяльності;
- формувати здатність працювати відповідально, організовано, цілеспрямовано, раціонально і самостійно.

При організації самопідготовки виникає багато труднощів, викликаних, зокрема, такими причинами:

- недорозвиток психічних функцій учнів з ІІІ;
- схильність учнів до надмірної опіки;
- слабкість засвоєння учнями основ знань з навчальних дисциплін;
- недорозвиток у дітей вміння керувати власною навчальною діяльністю.

З огляду на це, самопідготовка виконує не лише навчальні функції, а й корекційно-виховні.

Корекційно-виховне значення самопідготовки полягає, зокрема, у наступному:

- активізація розумової діяльності учнів;
- вироблення вміння самостійно вирішувати пізнавальні завдання (робота з книгою, планування своєї діяльності, саморегуляція діяльності тощо);
- формування вмінь практично застосовувати одержані знання;
- виховання самоконтролю, самооцінки;
- виховання відповідального ставлення до праці;
- розвиток вміння працювати в колективі.

Для того, щоб самопідготовка реалізувала навчальну і корекційну виховну мету, вона повинна відповідати таким **вимогам**:

1. Самопідготовка повинна починатись одночасно в усіх класах після перебування дітей на повітрі (не менше 1 год.).

2. Тривалість самопідготовки повинна відповідати працездатності учнів. Вченими (І. Єременко, О. Ляшенко, Г. Плешканівська) доведено, що під час виконання домашніх завдань у дітей з ІІІ невеликий період входження в роботу (на відміну від уроків). Тому починати треба з короткого, легкого завдання, від якого переходити до виконання складного. Працездатність залежить передусім від вікових особливостей дітей. З їх урахуванням орієнтовно оптимальною є така тривалість виконання домашньої роботи:

1 клас: 50 хв. – 1 год. (ігрова форма закріплення вивченого, оскільки домашні завдання не задаються)

2 клас: 1 год. – 1 год. 15 хв. (ігрова форма закріплення вивченого, оскільки домашні завдання не задаються)

3 клас: 1 год. 15 хв. – 1 год. 20 хв.

4 клас: 1 год. 20 хв. – 1 год. 30 хв.

5–6 клас: 1 год. 30 хв. – 1 год. 50 хв.

7–8 клас: 1 год. 50 хв. – 2 год.

9–10 клас: 2 год. – 2,5 год.

3. Самопідготовка не повинна дублювати урок. Це продовження навчального процесу, проте основою має бути **самостійна робота** школярів.

4. Учні повинні чітко розуміти обсяг і зміст домашнього завдання, способи його виконання і кінцевий результат, способи подолання труднощів. Все це має пояснити вчитель на заключному етапі уроку.

5. Обсяг і характер домашніх завдань повинні відповідати потенційним можливостям класу, індивідуальним особливостям учнів, рівню працездатності дітей і зовнішнім обставинам (наприклад, день тижня, позакласні заходи тощо). У першому-другому класах домашні завдання не задаються, проте закріплення вивченого відбувається шляхом організації ігор, виконання дидактичних завдань.

6. Слід організовувати перерви для відпочинку. Вони мають бути через 35–45 хвилин, але обов'язково після завершення певного етапу роботи учнями.

7. Повинно бути ефективним розміщення учнів: з урахуванням міжособистісних стосунків, типу темпераменту, відповідальності, рівня знань, порушення аналізаторів тощо.

8. Повинні бути створені оптимальні матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні, морально-етичні та інші умови праці.

9. Вихователь повинен використовувати методи і прийоми, спрямовані на корекцію психофізичних порушень учнів і розвиток їхньої особистості.

10. У роботі вчителя і вихователя повинен бути тісний взаємозв'язок.

2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя

Самопідготовка проходить успішно у тих школах, де здійснюється тісний взаємозв'язок у роботі вчителів і вихователів. Особливо актуальним це є для старших класів, де працює кілька вчителів предметів.

Основною умовою ефективності самопідготовки є єдність вимог і постійна взаємоінформованість вчителя і вихователя про уроки, особливості викладу навчального матеріалу, методику проведення уроків і виконання домашніх завдань, труднощі у процесі самопідготовки. Методи і форми такого взаємозв'язку можуть бути різними. Найбільш поширеними у практиці спеціальних шкіл є такі **форми**:

1) ведення зошиту взаємозв'язку. Наприклад:

Дата	Назва предмета	Домашнє завдання	Індивідуальні завдання	Приблизне дозування матеріалу	Характер домашнього завдання	Цільова установка	Наочність	Результати самопідготовки
		(для «середнього» учня)	(для «сильних» і «слабких» учнів)	(по предметах)	(ступінь складності для дітей, бажана послідовність у домашній роботі)	(форма організації; засоби керівництва; способи подолання труднощів)		(рівень самостійності дітей; змінення долати труднощі; ступінь оволодіння матеріалом)

2) періодичне взаємовідвідування уроків і самопідготовки;

3) спеціальні міні-наради консультативного характеру (не частіше 1 разу на тиждень).

Зміст такого взаємозв'язку полягає у виявленні слабких і сильних сторін вихованців, різних проявів учнів на уроці і у процесі самопідготовки; виробленні правильного підходу до кожного учня і найбільш ефективних методів корекції.

Вагомого значення для ефективності самопідготовки набуває аналіз домашнього завдання вчителем на уроці. Вчитель має пояснити дітям зміст і послідовність домашньої роботи, прийоми її виконання, шляхи самоконтролю результатів; зазначити, як подолати труднощі. Ця цільова установка має бути доведена і до відома вихователя, для того, щоб він узгоджував свої вимоги із вимогами вчителя і міг правильно скеровувати роботу учнів. При організації самопідготовки вихователь має організувати самостійну роботу кожного учня. Вихователь повинен повідомити вчителя про результати роботи учнів, зокрема, про труднощі, які відчували діти при виконанні домашніх завдань; про недостатньо міцно засвоєні питання чи способи дій; про доцільність додаткової корекції знань і вмінь.

Отже, взаємозв'язок «вчитель-вихователь» є ваговою умовою правильної організації самопідготовки і підвищення її ролі у навчанні і розвитку учнів. Він забезпечує раціональний зв'язок і наступність між уроками і підготовкою домашніх завдань як різноманітними формами організації пізнавальної діяльності школярів у єдиній системі навчально-виховної і корекційно-розвиткової роботи.

3. Структура самопідготовки та форми її організації

Перед самопідготовкою учні перебувають на прогулянці, де граються в рухливі ігри, відпочивають від розумового навантаження. Після цього виконують санітарно-гігієнічні процедури, приводять до порядку одяг, налаштовуються на серйозну роботу.

Виконання домашньої роботи доцільно поділити на три **складові**: підготовча частина; самостійна робота учнів; підведення підсумків.

Структура самопідготовки

Підготовча частина – це спеціальна підготовка учнів до нервово-психічного навантаження у процесі навчальної діяльності, спрямована на мотивацію школярів до виконання домашніх завдань.

Вихователь має переключити дітей на розумову діяльність, дати установку на самостійну роботу. Він стимулює дітей до пригадування завдань, заданих вчителями; планування послідовності роботи і часу; допомагає обрати форми і методи роботи. У молодших класах підготовча частина може тривати до 15 хвилин; у старших – до 7 хвилин.

Варто пам'ятати, що від правильної організації підготовчої частини залежить успіх всієї самопідготовки.

Самостійна робота учнів – це загальна і диференційована робота учнів, спрямована на закріплення і застосування навчального матеріалу та розвиток вмій самостійної навчальної діяльності.

Важливо, щоб вихователь не дублював вчителя, а організовував самостійну роботу учнів, здійснював індивідуальний і диференційований підхід. З цією метою слід дотримуватись таких вимог:

- вчити дітей раціонально використовувати час;
- формувати в учнів культуру розумової праці;
- виховувати свідому дисципліну;
- стимулювати учнів до свідомої самостійної праці: не допускати списування, механічного заучування, не говорити учням готової відповіді;
- надавати допомогу так, щоб вона стимулювала пізнавальну активність дитини;
- спонукати учнів до надання взаємодопомоги, взаємоперевірки;
- організовувати самоперевірки виконаних домашніх завдань, самостійний пошук помилок і неточностей;

- активізувати учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і інтересів.

Особливого значення набуває атмосфера самопідготовки. З одного боку, вона має бути діловою, робочою, а з другого – невимушеною, комфортною, менш суворою, ніж на уроці.

Підведення підсумків – це останній етап самопідготовки, спрямований на завершення роботи і підсумовування її результатів.

Вихователь має бути об'єктивним і коректним у своїх висновках. Слід відзначити учнів, які найшвидше і найкраще виконали роботу; особливу увагу звернути на правильну послідовність роботи, раціональність витраченого часу. Варто стимулювати старанність учнів, вміння докладати зусилля, незважаючи на труднощі. Оцінки, висловлені вихователем, мають бути передусім якісними і стимулювати дітей до пізнавальної роботи у подальшому.

Форми організації самопідготовки

Залежно від рівня сформованості самостійності учнів, їхнього віку, типу домашніх завдань для організації самопідготовки використовують різні форми. Найбільш поширеними у практиці є наступні:

✓ **фронтальна** – вихователь керує діяльністю дітей. Учні одночасно виконують письмові або усні завдання, по необхідності одержують загальний інструктаж, разом з вихователем розглядають складний матеріал. З урахуванням працездатності класу проводяться загальні перерви (фізкультхвилинка, ігри, відпочинок);

✓ **фронтально-індивідуальна** – клас поділяється на диференційовані підгрупи. Вихователь дає загальні методичні вказівки, контролює роботу всіх учнів, допомагає окремим. Проте учні самі орієнтуються в завданні, проводять самоперевірки і взаємоперевірки;

✓ **індивідуальна** – учні індивідуально визначають послідовність роботи. Вихователь надає індивідуальну допомогу учням.

Типи домашніх завдань

Форма організації самопідготовки учнів багато в чому залежить від характеру домашніх завдань. Вони можуть бути таких типів:

1. **Репродуктивні** (після вивчення нової теми) – оперування набутими знаннями:

а) *відтворювальні* – спрямовані на застосування і актуалізацію знань; вимагають простого поновлення в пам'яті вже вивченого матеріалу;

б) *тренувальні* – застосування прийомів, понять, правил у нових ситуаціях;

в) *оглядові* – систематизація вивченого матеріалу: складання планів, заповнювання схем, підготовка відповідей.

2. **Пізнавально-пошукові** – удосконалення нових знань:

а) *констатуючі* – опис нових фактів за їх зовнішніми ознаками (спостереження у природі, в праці; читання текстів; завдання з природознавства, географії);

б) *логічно-пошукові* – розумові операції (синтез, аналіз, порівняння), на основі яких удосконалюють нові знання.

3. **Творчі** – вільне володіння знаннями у нових ситуаціях:

а) *конструктивно-технічні* – виготовлення макетів, моделей, виробів;

б) *пізнавально-практичні* – завдання на розвиток вмінь застосовувати набуті знання у нових ситуаціях, у житті дітей;

в) *навчально-практичні* – розв'язання і складання прикладів, задач, графіків на основі самостійного виявлення кількісних і просторових відносин.

Типи домашніх завдань представлені у порядку зростання труднощів. Перехід до наступного типу здійснюється після засвоєння попереднього. Найбільше часу приділяється виконанню завдань 1-го і 2-го типу. У навчанні учнів з ІІІ передбачаються лише елементи творчих завдань. Завдання такого типу якщо й виконуються, то на уроках у старших класах під керівництвом вчителя.

Пам'ятки з виконання домашніх завдань

Для того, щоб учні з ІІІ могли самостійно раціонально організувати свою роботу, вихователь повинен допомогти їм виробити навички виконання завдань у певній послідовності. Цьому вчать, починаючи з першого класу, поступово зменшуючи допомогу дорослого і збільшуючи вимоги до учнів. Одним із етапів переходу від роботи під керівництвом педагога до самостійної праці є виконання завдань з використанням пам'ятки.

Пам'ятка – це письмова інструкція щодо виконання домашніх завдань, розроблена з урахуванням віку і потенційних можливостей дітей, навчального предмета і завдання. Вона може бути детальною і узагальненою, фронтальною і індивідуальною. Найкраще, коли вона виготовлена у формі індивідуальних карток (блокнота) для кожного учня. Для молодших школярів, учнів з ІП та РСА пам'ятки можуть виготовлятися у вигляді покрокових малюнків. Наведемо приклади окремих пам'яток.

Пам'ятка для самопідготовки

1. Подивись у щоденник і визнач, які уроки і завдання будеш сьогодні виконувати.
2. Підготуйся до виконання домашніх завдань (приготуй ручку, олівець, лінійку, підручники й зошити; склади їх у тій послідовності, в якій ти будеш готувати уроки).
3. Послідовність виконання домашніх завдань узгодь з вихователем.
4. Виконуй роботу самостійно.
5. Якщо чогось не розумієш, підними руку й тихо запитай у вихователя.
6. Кожне виконане завдання перевір. Лише потім переходи до наступного.

Пам'ятка для роботи над усними завданнями

1. Пригадай, що розповідав вчитель на уроці.
2. Прочитай завдання у підручнику. Текст читай повністю, по необхідності розглянь малюнок.
3. Читай вдумливо, прагни зрозуміти головне. Незрозуміле місце прочитай декілька разів.
4. Прочитай вдруге. Склади план прочитаного.
5. Перекажи прочитане. Використовуй для цього питання, подані у кінці параграфа.
6. При читанні завдання з історії, географії користуйся картами й ілюстраціями. Кожну нову для тебе географічну чи історичну назву (місто, країна) знайди на карті і запам'ятай.

Пам'ятка для виконання завдань з математики

1. Відкрий зошит, запиши дату, слова «Домашня робота» і що задано.
2. Відкрий підручник на необхідній сторінці. Прочитай уважно умову задачі. Поміркуй і визнач, що вже відомо, а що необхідно знайти.
3. Продумай усно, а потім запиши скорочено умову задачі.

4. З'ясуй, що необхідно знати для відповіді на головне запитання задачі.
5. Визнач послідовність дій у задачі.
6. Постав запитання до першої дії і виконай її.
7. Постав запитання до другої дії і виконай її.
8. Запиши відповідь.
9. Перед розв'язанням прикладів подивись, як розв'язували аналогічні у класі.
10. Якщо припустився помилки, охайно закресли її і зверху напиши правильно (число, дію, слово).

Пам'ятка для виконання письмового завдання

1. Приготуй все необхідне для виконання письмового завдання (відкрий книгу, знайди необхідну сторінку, відкрий зошит, запиши дату виконання домашньої роботи, номер вправи).
2. Прочитай завдання і пригадай, які правила слід повторити, перш ніж виконувати вправу.
3. Згадай аналогічну вправу, яку ви виконували у класі.
4. Не поспішай при виконанні роботи, не відволікайся. Доведи розпочату роботу до кінця.
5. Якщо ти не розумієш завдання, звернись за допомогою до вихователя.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Доведіть корекційно-виховну значущість самопідготовки.
2. Яким вимогам має відповідати організація самопідготовки у спеціальній школі?
3. Обґрунтуйте необхідність взаємозв'язку у роботі вчителя і вихователя.
4. Чому самопідготовка має бути структурованою?
5. Які форми організації самопідготовки використовуються у спеціальній школі?
6. Чи всі типи домашніх завдань можуть виконувати учнів з інтелектуальними порушеннями?
7. Обґрунтуйте доцільність пам'яток з виконання домашніх завдань.

Розділ IV. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Тема 4.1. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ

План

1. Мета і завдання виховання учнів.
2. Принципи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Ч. 2: Навчання і виховання дітей. 224 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.

1. Мета і завдання виховання

Виховання – процес формування особистості, особливостями якого є цілеспрямованість, довготривалість, безперервність, систематичність, комплексність. Згідно з ключовими компетентностями НУШ виховання має здійснюватися на цінностях, що забезпечать успішну самореалізацію учня протягом життя.

Учня з інтелектуальними порушеннями слід розглядати як цілісну особистість, передусім орієнтуючись на можливість, а не на порушення. Наслідки ураження центральної нервової системи у школярів з ІІ ускладнюють виховну роботу з ними, проте мета виховання цих учнів не ґрунтується на порушеннях учнів, лише враховує їхні особливості. Мета і завдання виховання учнів з ІІ є аналогічними до мети і завдань виховання учнів з нормотиповим розвитком. Виховний процес так само спрямований на всі сторони розвитку особистос-

ті, а його джерелами виступають діяльність і спілкування. У процесі виховання в дітей формують систему знань, переконань, навичок, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, які слугуватимуть їм основою для подальшого самостійного життя.

Проте реалізуються загальні виховні напрямки і цілі з урахуванням наявних у дітей з ІІ особливостей розвитку, їхніх потреб і можливостей. Відповідно загальні виховні завдання мають поєднуватись із корекційно-розвитковими.

Методологічною основою виховної роботи та її оптимістичної перспективності є вчення Л. Виготського про те, що, по-перше, водночас з порушенням виникають і компенсаторні можливості для його подолання, а по-друге, у дитини з ІІ є багато позитивних властивостей. Ці можливості та позитивні резерви особистості дитини і мають бути використані у якості фундаменту виховання. Недостатність одних функцій компенсується за рахунок опори на більш розвинені. Основою корекції має стати розвиток вищих психічних функцій, розширення сфери спілкування, розвиток соціальних стосунків.

Процес виховання дітей з ІІ **ускладнюється** певними **особливостями їхнього психофізичного розвитку**, окремими суб'єктивними факторами, неврахування яких може призвести до погіршення розвитку дитини. Тому у вихованні учнів з ІІ слід їх враховувати і коригувати. Охарактеризуємо їх.

Особливості психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, які слід враховувати у процесі їхнього виховання

1. Дитина виховується через присвоєння загальнолюдської культури у взаємодії з дорослим. Одним із найважливіших засобів такої взаємодії виступає спілкування. Проте у дітей з ІІ наявні грубі порушення розуміння мовлення, внаслідок чого вони не завжди адекватно сприймають вербальну інформацію, в тому числі й відомості про норми поведінки.

2. Порушення пізнавального розвитку ускладнюють правильне самостійне узагальнення тих поведінкових дій, які стають основою переконань і регулюють поведінку. Дитині з ІІ складно зрозуміти єдність загального і конкретного, через що вона виявляється нездатною до переносу навіть простих узагальнень на нову ситуацію. Внаслідок цього поведінка такої дитини часто є неадекватною ситуації і не відповідає тим нормам і моральним знанням, які формувались у дитини.

3. Зниження здатності до конкретизації узагальнень призводить у цих дітей до розходження між словом і ділом.

4. Здатність до узагальнення та закріплення в свідомості соціально ціннісних поведінкових актів пов'язана із такою особистісною якістю дитини, як критичність мислення. Діти з ІІІ характеризуються значним зниженням критичності і самокритичності, підвищеною навіюваністю. Внаслідок цього вони можуть потрапити під негативний вплив, навіть не розуміючи необхідності йому протистояти. Порушення самокритичності негативно відображається і на можливостях залучення цих дітей до самовиховання.

5. Причиною порушень поведінки у дітей з ІІІ часто є невміння розібратись у ситуації, усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між мотивом вчинку і його результатом.

6. Незрілість емоцій дітей з ІІІ, їхня спрямованість на задоволення примітивних потреб є факторами, які ускладнюють процес виховання в учнів моральної свідомості.

7. Суттєво ускладнюють процес виховання і виразні порушення волі дітей, через які вони не можуть долати власні недоліки поведінки і не завжди виконують зовнішні вимоги, є залежними від ситуації та власних безпосередніх потреб.

8. У виховній роботі з дітьми з ІІІ слід враховувати, що у деяких з них спостерігається психопатоподібна поведінка, яка проявляється у виразній афективності, розгальмованості потягів. Стосовно такої категорії дітей слід визначати корекційні заходи як педагогічного, так і лікувального характеру.

Наголосимо, що наявність особливостей дітей, зумовлених впливом органічного ушкодження центральної нервової системи, не означає, що ці діти не підлягають вихованню, а навпаки – підкреслює необхідність створення спеціальних умов, використання корекційних методів, які послаблять дію первинного порушення і дозволять підготувати учнів до самостійного життя.

У вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями необхідно враховувати також і окремі *суб'єктивні фактори*, серед яких найбільш суттєвими можуть бути: 1) негативний досвід перебування в закладі загальної середньої освіти (булінг, надмірне навантаження та ін.); 2) негативний вплив сім'ї (надмірна опіка або педагогічна занедбаність, випадки алкоголізму, наркоманії тощо). Через ці фактори у дитини формуються негативні навички поведінки та риси характеру, неадекватна самооцінка, зневіра в собі.

Своєрідність розвитку учнів з ІІІ, попередній негативний життєвий досвід звичайно ускладнюють процес їхнього виховання в школі. Проте це тільки ще раз підтверджує, що окрім загальних виховних завдань стосовно цих дітей мають реалізовуватись і корекційно-розвиткові, спрямовані на подолання негативних рис характеру і поведінки, послаблення впливу порушення на процес розвитку дитини.

НУШ визначає компетентності, які мають бути сформованими в дітей у процесі виховання (описані в *розділі І*) [1]. Правильно організоване виховання має підготувати людину до трьох головних ролей у житті – громадянина, працівника і сім'янина. Такі ж орієнтири ставить перед собою і спеціальна школа.

Основні напрями виховання школярів

- виховання патріотизму і громадянськості;
- розумове виховання;
- формування наукового світогляду;
- моральне виховання;
- статеве виховання і підготовка до сімейного життя;
- етичне виховання;
- правове виховання;
- виховання здорового способу життя;
- екологічне виховання;
- трудове виховання;
- економічне виховання;
- профорієнтаційна робота в школі;
- естетичне виховання;
- фізичне виховання.

Завдання виховання учнів

- формування громадянських і моральних якостей, соціальних навичок;
- розвиток розумових здібностей, пізнавальних інтересів;
- культурний розвиток;
- виховання самостійності, адекватної самооцінки, ініціативності, здатності спілкуватися, вміння відстояти свою думку;
- формування естетичних поглядів і смаків;
- виховання екологічної грамотності;
- виховання позитивного ставлення до праці, культури праці, основ фінансової грамотності;
- формування здатності вести здоровий спосіб життя;
- виховання та корекція волі;

- формування позитивних рис характеру;
- підготовка до самостійного сімейного життя.

Ці завдання розв'язуються з урахуванням реальних можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями і тих труднощів, що виникають у їхньому вихованні. Тому водночас із загальними розв'язуються корекційно-розвиткові завдання, основним із яких, як і у навчанні, є подолання психофізичних порушень і розвиток особистості дитини.

Корекційні зусилля у роботі з учнями з ІІ мають спрямовуватись на **подолання розриву у розвитку свідомості, поведінки, характеру і почуттів**. Особлива увага звертається на подолання розходження між словом і ділом; намірами, бажаннями і реальними вчинками; розумом і емоційними проявами. Ці завдання можна розв'язати на основі комплексного підходу до всіх сторін особистості дитини.

2. Принципи виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Спільність завдань, єдність основних закономірностей формування особистісних якостей у дітей з нормотиповим і порушеним розвитком обумовлюють дію спільних принципів виховання. Проте при їх реалізації враховуються пізнавальні можливості та інші особливості особистості дітей з інтелектуальними порушеннями.

Цілеспрямованість виховання. Це спрямованість виховної роботи на досягнення основної мети – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Ця мета має реалізовуватись усіма педагогами школи.

Зв'язок виховання з життям. Вимагає такої організації виховної роботи, яка забезпечить формування життєвих компетентностей школярів, необхідних для самостійного життя в суспільстві. Позитивний корекційно-виховний вплив на учнів з ІІ зростає при включенні їх у суспільно-корисні справи, які виходять за межі класу і школи. Необхідно постійно інформувати дітей про події, які відбуваються в державі, в світі, поєднуючи це із вихованням у дітей особистого ставлення до цього.

Єдність свідомості та поведінки у вихованні. Ефективність виховання повністю залежить від поєднання свідомості, почут-

тів і поведінки. Важливість цього принципу у роботі з учнями з ІІІ зумовлена до того ж зниженням їхньої здатності до засвоєння словесної інформації. Тому слід так організовувати практичну діяльність дітей, щоб в ній вони могли використати і закріпити одержану перед цим словесну інформацію.

Школярам з ІІІ важко керуватись у поведінці правилами, оскільки вони їх не узагальнюють і не усвідомлюють. Тому необхідно допомагати учням виділяти, осмислювати, узагальнювати ті моральні норми, які мають трансформуватись у переконання і стати основою поведінки. Свідоме засвоєння цих правил слід поєднувати із стимулюванням позитивних емоцій дитини, її активністю, зацікавленістю.

Головним засобом корекції порушення зв'язку між свідомістю і поведінкою має бути привчання дітей керуватись правилами у повсякденному житті, включення їх у активну суспільно-корисну діяльність.

Виховання трудових умінь і навичок. Правильно організована трудова діяльність школярів не лише сприяє профорієнтації, одержанню професійних вмінь і навичок, а й слугує основою всебічного розвитку особистості. Вагомого значення набуває трудова діяльність для корекції порушень розвитку дітей з ІІІ, виховання у них особистісних якостей. Проте праця виконає свою корекційно-розвиткову роль лише за певних умов.

Умови корекційної спрямованості трудового виховання учнів: 1) систематичність участі учнів у виконанні трудових завдань; 2) чіткість і конкретність цілей кожного виду трудової діяльності; 3) доступність завдань з урахуванням вікових, типологічних, індивідуальних особливостей дітей; 4) спеціальні прийоми стимулювання учнів до праці; 5) інтелектуалізація праці (планування, вибір раціональних способів роботи, самоконтроль тощо); 6) розвиток в учнів навичок взаємодопомоги, доброзичливих міжособистісних стосунків, колективної відповідальності, самостійності.

Виховання особистості у колективі. Найкращі умови для спілкування, діяльності, а, отже, і розвитку особистості створюються у колективі. Серед учнів з ІІІ є такі, у яких через труднощі адаптації до умов соціального середовища виникає відчуття низької оцінки їх дорослими і ровесниками. Внаслідок цього у дітей формується почуття незадоволення собою, а згодом – уникнення соціальних контактів. Діти стають байдужими до всього, відгороджуються від соціального

мікросередовища, у них формується відчуття своєї неповноцінності. Щоб уникнути цих проблем, колектив має забезпечити дітям комфортний, сприятливий моральний і емоційний клімат. Не слід нагадувати дітям про їхні недоліки. А, навпаки, необхідно стимулювати дитячий оптимізм і психічну активність. З цією метою слід підкреслювати найменший успіх дитини; позитивно оцінювати зусилля, докладені дитиною для одержання певного результату; створити їй атмосферу захищеності. Кожного школяра необхідно включити у практичну діяльність колективу по мірі його можливостей. При цьому кількість учасників спільної діяльності має поступово збільшуватись. Завдяки правильній організації колективу між дітьми виникатимуть найрізноманітніші стосунки, формуватимуться навички творчого співробітництва, взаємодопомоги, розвиватимуться особистісні якості. Втім виховання в колективі не повинне нівелювати особистість дитини, її індивідуальність, а лише навчити жити в соціумі.

Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів. Реалізація цього принципу в спеціальній школі ускладнюється через зниження у дітей з ІІ ініціативності, самостійності, порушення ієрархії потреб та інтересів, недостатнє усвідомлення суспільно значущих мотивів діяльності. Ці проблеми зумовлюють необхідність посилення педагогічного керівництва поведінкою і діяльністю учнів. Водночас, якщо таке керівництво буде постійним і однаковим протягом всього навчання дитини в школі, то воно виступатиме гальмом для формування у школярів суспільної активності, самостійності, творчості. Отже, спеціальні педагоги мають чітко реагувати на найменші зрушення у розвитку самостійності учнів, залучаючи їх до планування та організації спільних справ. Це якраз і сприятиме розвитку у них ініціативності, самодіяльності, вмінь самостійно приймати рішення і висловлювати свої думки, здійснювати свою діяльність.

Поєднання поваги до особистості з розумною вимогливістю до неї. Це один із головних принципів гуманістичної педагогіки. Він передбачає гуманне ставлення до дитини, повагу до її думки, поєднані з розумною вимогливістю. Пред'явлені учню вимоги мають бути доступними для нього, з поступовим ускладненням і зменшенням допомоги у їх виконанні. Вимогливість має ґрунтуватись на повазі до особистості дитини. Важливо, щоб наявність у дитини порушення не перешкождала педагогу бачити її людську гідність.

Опора на позитивні можливості дитини. З погляду досягнення корекційно-виховних цілей у роботі з дітьми з ІІІ цей принцип відображений у відомих словах Л. Виготського: «Ми зупиняємось на золотниках хвороби і не помічаємо пудів здоров'я». Часто порушення учнів спеціальної школи перешкоджають баченню їхніх позитивних, збережених можливостей. А спираючись на них, можна підвищити ефективність виховного впливу. Позитивні риси школяра потребують постійного стимулювання, підтримки і посилення, так, щоб вони витіснили порушення і могли посісти провідне положення в структурі особистості. Учні з ІІІ часто не помічають своїх успіхів. Вони звикли до невдач, негативних оцінок з боку оточуючих і тому не вірять у свої можливості. Водночас діти дуже чутливо реагують на позитивне оцінювання. Саме це й слід використати в корекційно-розвитковій роботі. В практиці добре зарекомендували себе такі прийоми, як: 1) фіксація уваги учня на власних успіхах у поведінці; 2) пояснення учням їхніх можливостей в плані покращення своєї поведінки; 3) включення учнів у такі форми діяльності і поведінки, які містять можливості опори на вже сформовані якості особистості; 4) неспілкування педагогом своєї допомоги учневі; 5) винятковий такт до оцінювання. Методика використання «ситуації успіху» описана у роботі Т. Докучиної.

Оптимістична перспективність виховної роботи. Опора на позитивні можливості дитини може реалізуватись лише за умови перспективного підходу до прогнозування результатів виховання. Педагог повинен вміти спланувати корекційно-виховну роботу як щодо всього класу, так і до особистості окремого учня, передбачити завдання виховання на найближчу та дальню перспективу. При цьому орієнтиром йому має слугувати оптимістичний прогноз розвитку дитини.

Принцип системності, послідовності та наступності у вихованні. Для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система послідовних виховних заходів. Якщо ж корекційно-виховна робота буде епізодичною і становитиме випадковий набір заходів, то ці якості особистості не сформується. Завдання виховання, його зміст і методи повинні ускладнюватись поступово, кожен подальший корекційний і виховний вплив має враховувати те, що вже було досягнуто раніше. Важливо, щоб новоутворення і скориговані можливості дитини враховувались і включались у її активну діяльність. Отже, процес формування особистості має бути неперервним і невинно піднімати дитину на новий щабель розвитку.

Індивідуальний підхід. Важливою вимогою до організації виховного процесу і умовою його ефективності є індивідуальний підхід у загальній системі виховання. Виразної актуальності це набуває у вихованні школярів з ІІІ. Вся система корекційно-виховних впливів у спеціальній школі має будуватись на урахуванні окремих, властивих тим чи іншим учням відмінностей від інших людей.

Порівняно з учнями нормотиповим розвитком серед однокласників з ІІІ значно більше відмінностей, викликаних своєрідністю структури порушення. Індивідуальні відхилення у поведінці часто не співпадають із пізнавальними відмінностями. Наприклад, учень добре вчиться, проте постійно порушує дисципліну, інший – не встигає у навчанні, але гарно себе поводить. Для правильного добору засобів впливу і побудови системи корекційного виховання дітей педагог повинен знати особливості структури особистості кожного учня, розрізняти, що пов'язано із первинним порушенням, а що виникло, як вторинне; слід добре знати, у яких умовах виховувалась дитина до школи і як до неї та її особливостей ставляться в сім'ї зараз. Тільки таке детальне вивчення дозволить педагогу правильно зрозуміти причини вчинків своїх вихованців і віднайти відповідні прийоми роботи. Окрім особливостей розвитку і умов попереднього виховання педагог має враховувати й індивідуально-особистісні особливості кожного учня – його інтереси, мотиви і цілі діяльності, плани на майбутнє, звички, самооцінку, статус в колективі однолітків, ставлення до товаришів, вчителів, батьків, праці, гри, навчання тощо. Саме з урахуванням цих відомостей і здійснюється індивідуальний підхід у корекційному вихованні.

Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї, громадськості. Виховання учнів має здійснюватися спільно педагогами, батьками вихованців. До співпраці можуть залучатися громадські організації. Зміст і методи виховання мають бути узгодженими і ґрунтуватися на суспільних цінностях.

Запитання для самоперевірки та контролю

- 1. Порівняйте цілі виховання учнів з інтелектуальними порушеннями та нормотиповим розвитком. Назвіть спільне і відмінне.*
- 2. Якими особливостями ускладнюється процес виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?*

3. Які завдання реалізуються у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями? В чому їхні особливості?
4. Визначить особливості принципів виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Тема 4.2. МЕТОДИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Сутність методів виховання.
2. Особливості реалізації методів виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Ч. 2: Навчання і виховання дітей. 224 с.
3. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-зорієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Торон, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.

1. Сутність методів виховання

Методи виховання – це способи педагогічного впливу на вихованців, спрямовані на досягнення бажаного рівня їхньої вихованості.

Методи виховання застосовуються не лише у процесі позакласної виховної діяльності, а й на уроках, при виконанні режимних моментів, тобто у процесі будь-яких видів життя і діяльності дитини.

Методи виховання виконують такі **функції**:

- передача дітям досвіду суспільних стосунків;
- формування в учнів суспільно ціннісних моральних потреб і прагнень;
- формування навичок моральної поведінки;

- педагогічно доцільна організація різних видів дитячої діяльності;
- гальмування небажаних проявів, корекція раніше сформованих негативних якостей особистості;
- стимулювання до позитивних вчинків і дій.

У вихованні учнів з ІІІ застосовують ті ж методи, що у вихованні учнів з нормотиповим розвитком, проте з їх корекційно-розвитковим спрямуванням.

З метою комплексної реалізації виховних завдань у вихованні учнів з ІІІ слід гармонійно поєднувати такі методи виховання, як: методи формування моральних знань; методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок поведінки; методи стимулювання поведінки та діяльності учнів.

2. Особливості реалізації методів виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Методи формування моральних знань

Реалізація цієї групи методів спрямована на формування в учнів системи поглядів і переконань. До цієї групи методів відносяться: розповідь, пояснення, переконання, приклад, читання і обговорення літературних творів на морально-етичну тематику, морально-етична бесіда.

Розповідь у вихованні використовується з метою тлумачення змісту моральних понять, розкриття образів позитивних героїв-прикладів; стимулювання у дітей радісних емоцій з приводу позитивних вчинків дійових осіб і почуття обурення з приводу негативних. Тематика розповідей має відповідати віковим особливостям дітей, їхнім інтересам, бути пов'язаною із життям учнів.

Пояснення – це формування знань про норми і правила поведінки. Учні мають не механічно, а свідомо оволодіти системою моральних норм і правил, розуміти для чого вони існують і чому їх необхідно дотримуватись.

Переконання – це шлях впливу на самосвідомість дитини. Цей метод полягає у емоційному і глибокому роз'ясненні сутності соціальних стосунків та правил поведінки, у розвитку свідомості дитини, її почуттів, поглядів і переконань, стимулюванні до самовиховання. Використовуючи цей метод, слід пам'ятати, що діти з ІІІ є некритичними, навіюваними, у

них сильно розвинена здатність до наслідування без адекватної оцінки вчинків і дій. Тому переконання дітей має поєднуватись із розвитком у них критичності мислення, самосвідомості, стійкого життєвого світогляду. Здійснюється переконання у вигляді як індивідуальної, так і колективної роботи, з урахуванням вікових, характерологічних особливостей дітей, їх попереднього життєвого досвіду.

З метою формування моральних знань, поглядів, впливу на свідомість дітей використовується і **читання та обговорення творів на морально-етичну тематику, перегляд і обговорення кінофільмів**. Твори добираються відповідно до вікових особливостей учнів і завдань виховання. Вихователь може читати художній твір чи переказувати його, залежно від обсягу і ступеня складності змісту. Гарним виховним потенціалом володіють казки, проте використовувати їх слід обережно, оскільки діти з ІІІ не завжди правильно розуміють їх прихований чи переносний зміст. Всі прочитані або переглянуті твори слід обговорити з учнями, переконатись у тому, що діти правильно зрозуміли їх зміст, дали адекватну оцінку вчинкам і діям героїв, зробили висновки, важливі для свого самостійного життя.

Морально-етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення у них моральних оцінок і суджень. Морально-етична бесіда використовується з такими цілями:

- надати можливість дитині осмислити свій повсякденний досвід, досвід колективу, співвіднести його із загальноприйнятими моральними оцінками;
- розширити межі моральних уявлень дітей, пов'язати їх із конкретними вчинками;
- коригувати неправильні уявлення і відомості.

Морально-етична бесіда може проводитись у вигляді бесіди-гри, бесіди-інсценування, бесіди, заснованої на активній розумовій діяльності дітей. Вибір виду бесіди залежить від її теми, віку учнів, виховних завдань. Зміст бесіди має бути емоційним, зрозумілим для учнів, пов'язаним із їхніми життєвими потребами і досвідом, із чіткістю висновків-рекомендацій.

Методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок поведінки

Ця група методів спрямована на формування в учнів навичок і звичок суспільно прийнятної поведінки, досвіду взає-

мостосунків, організацію їхньої діяльності. Вони сприяють формуванню єдності свідомості й поведінки, без чого весь процес виховання є неможливим. Для цього використовують-ся такі методи: вправи, привчання, рольова гра, доручення.

Вправи – багаторазове повторення дій і вчинків учнів з метою вироблення у них необхідних навичок і звичок поведінки. Повторюватись мають не лише дії й вчинки, а й потреби та мотиви, що їх викликають і, відповідно, визначають поведінку та розвиток особистості.

За формою застосування вправи можуть бути прямими і непрямими. Прямі вправи – це педагогічна вимога (точна вказівка на дію). До *непрямих вправ* відносяться: прохання, довіра, схвалення, порада, натяк.

Кінцевий результат вправи залежить від правильності її організації. *Структура вправи* має складатись із таких прийомів:

- пояснення моральної норми поведінки та відхилень від неї;
- показ позитивної дії, вчинку;
- дії учнів за зразком;
- наступна тренувальна діяльність щодо закріплення і удосконалення навичок поведінки, дій;
- нагадування та контроль за поведінкою учнів.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми різноманітних дій, завдань, справ, що поступово ускладнюються, з метою перетворення їх у звичні форми поведінки. Важливо впливати на внутрішні стимули учня, щоб виконання вимог ставало необхідним передусім для нього самого. Це буде забезпечувати єдність свідомості і поведінки та, відповідно, розвиток особистості дитини.

Рольова гра – метод закріплення адекватної поведінки та позитивних якостей дитини, необхідних для майбутнього самостійного життя. Зважаючи на недорозвиток ігрової діяльності учнів з III, педагог має на початкових етапах виступати не лише ініціатором і організатором гри, а й її учасником. Слід допомагати дітям створити сюжет, розподілити ролі, підтримувати інтерес до гри. Тематика ігор повинна відповідати реальним життєвим ситуаціям, наприклад, «Сім'я», «Магазин», «Лікарня» та ін.

Доручення – виконання учнем постійного або тимчасового завдання, яке сприяє формуванню у нього громадянської активності. Ефективність доручення залежить від дотримання певних умов. Зокрема:

- доручення необхідно давати у відповідності з інтересами, здібностями і можливостями кожного учня;
- кожен учень класу повинен мати певне доручення;
- даючи доручення, слід чітко й конкретно пояснити учневі, що він має виконувати, у чому полягає важливість його ретельного і вчасного виконання;
- доручення слід періодично змінювати, щоб кожен учень спробував себе у різних справах.

Методи стимулювання діяльності та поведінки учнів

Для стимулювання поведінки та діяльності учнів використовують заохочення та покарання.

Заохочення – це метод, який спонукає дитину до позитивних вчинків і посилює її власну емоційну позитивну реакцію на правильну дію.

Види заохочень:

- словесне заохочення (похвала);
- заохочення дією (доручення, завдання);
- нагороди (подарунок).

Заохочення може бути зроблено як індивідуально, так і публічно (при однокласниках, у присутності батьків).

Вимоги до заохочення:

- урахування індивідуальних особливостей учня, стану його інтелектуального і емоційного розвитку;
- роз'яснення змісту і правильності заохочення;
- поєднання з іншими методами, зокрема, з прикладом;
- урахування вікових особливостей учнів.

Покарання (засудження) – метод гальмування негативних вчинків і дій, який перешкоджає переростанню їх у звички і спонукає учня до виправлення недоліків поведінки.

Види покарань:

- індивідуальне та публічне моральне засудження (зауваження);

- обмеження певних прав (зняття доручення, зняття нагороди);
- виконання додаткових обов'язків, спрямованих на ліквідацію наслідків вчинку, за принципом «зламав – полагодь».

Вимоги до покарання:

- покарання має поєднуватись із повагою до особистості покараного;
- дитина має точно знати, що і чому від неї вимагають, розуміти свою провину і наслідки вчинку;
- не можна допускати насміхань з боку однокласників;
- не можна карати, якщо причиною провини було порушення нервової і психічної діяльності учня, його погане самопочуття;
- не можна застосовувати фізичних покарань, позбавляти їжі чи прогулянки, не карати працюю.

Виховний процес слід організувати так, щоб дитину стимулював не страх покарання, а очікування заохочення.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Розкрийте сутність методів виховання. Чим вони відрізняються від методів навчання?*
2. *Визначить особливості реалізації методів формування моральних знань учнів з інтелектуальними порушеннями.*
3. *Яким чином слід застосовувати методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок поведінки в учнів з інтелектуальними порушеннями?*
4. *Обґрунтуйте доцільність методів стимулювання поведінки та діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями для виховання їхньої свідомості й самостійності.*

Тема 4.3. ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В СІМ'Ї

План

1. Умови сімейного виховання дітей та підлітків.
2. Особливості виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї.
3. Зміст і форми співпраці закладів спеціальної освіти з батьками вихованців.

Основні джерела

1. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам / Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін.; за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ: Наук. світ, 2006. Книга 3. 212 с.
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
4. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
5. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-орієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.

1. Умови сімейного виховання дітей та підлітків

Сім'я є найбільш значущим фактором соціалізації, який перевершує за впливом усі інші соціальні утворення. Саме тому вагомим значення набуває досвід, одержаний дитиною з раннього дитинства у сім'ї.

Сімейне виховання – загальна назва для процесів взаємодії батьків із дітьми з метою досягнення бажаного рівня розвитку, навчання і виховання дітей.

Успішність сімейного виховання залежить, зокрема, від таких **умов**:

- існування сім'ї як міцного, дружного колективу;
- гармонія інтересів членів сім'ї із інтересами суспільства;
- єдність вимог всіх членів сім'ї, передусім матері та батька;

- наявність у батьків почуття відповідальності за виховання дитини;
- дотримання батьками норм і правил співжиття;
- переважання атмосфери взаємної довіри, дружби, доброзичливості, позитивних емоційних стосунків.

2. Особливості виховання дитини з інтелектуальними порушеннями в сім'ї

Для виховання дитини з інтелектуальними порушеннями недостатньо дотриматись загальних умов, адже у вихованні дитини необхідно враховувати особливості її психофізичного розвитку.

Досить часто батьки болюче реагують на визнання у їхньої дитини особливих освітніх потреб, особливо – інтелектуального порушення; не завжди погоджуються із рекомендаціями щодо навчання в закладі спеціальної освіти. Найбільш поширеними є такі **помилки** у вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями:

- надмірна опіка дитини, ставлення до неї як до хворої, виконання за неї всіх справ, принесення себе у жертву дитині;
- відсутність уваги і необхідного виховання, ставлення до порушення дитини як тимчасового явища, пред'явлення дитині вимог нарівні здорової дитини;
- презирливе ставлення до дитини, приниження її, сприймання її як сімейного тягаря і ганьби.

Неправильне ставлення до дитини призводить до ускладнень у її розвитку, звуження навколишнього світу дитини, виникнення у неї психологічних комплексів і негативних характерологічних рис.

Для того, щоб дитина розвивалась відповідно до своїх можливостей, батькам необхідно, окрім загальних (висвітлено у попередньому питанні), дотриматись і особливих умов, пов'язаних із психофізичними особливостями дитини.

Умови успішного сімейного виховання дитини з ІІІ

- своєчасне виявлення у дитини відхилень від загального нормотипового онтогенезу, з'ясування їх причин;
- систематичне спостереження за розвитком дитини;
- наявність у батьків необхідних компетентностей щодо особливостей розвитку дитини з ІІІ та її виховання;

- вироблення разом із фахівцями (лікарі, спеціальні педагоги, психологи) програми розвитку дитини і відповідної програми дій з виховання і навчання дитини;
- визначення оптимального ставлення до дитини самих батьків і інших членів сім'ї;
- регулювання процесу формування стосунків дитини з членами сім'ї та іншими людьми;
- організація охоронно-педагогічного режиму, діяльності і поведінки дитини у сім'ї з урахуванням її особливих потреб;
- співпраця батьків з педагогами закладу, де перебуває їхня дитина.

3. Зміст і форми співпраці закладів спеціальної освіти з батьками вихованців

Співпраця закладів освіти з батьками набуває особливої актуальності в НУШ, яка ґрунтується на засадах педагогіки партнерства. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками [2].

Для правильної роботи з батьками необхідно **ознайомитись із їхнім контингентом**. Зокрема, педагогам необхідно вивчити такі відомості:

- загальні відомості про сім'ю (склад сім'ї; місце проживання і роботи батьків; житлові, матеріально-побутові та санітарно-гігієнічні умови);
- стан здоров'я членів сім'ї, наявність спадкових захворювань;
- культурний рівень сім'ї, освіта батьків та інших членів сім'ї;
- положення дитини у сім'ї, хто із членів родини найбільше займається її вихованням;
- ставлення сім'ї до школи, результатів її роботи, педагогічна обізнаність дорослих членів сім'ї, участь сім'ї у виховній роботі школи;
- вплив на дитину сусідів, родичів, ровесників.

Методи одержання необхідної інформації:

- вивчення особових справ учнів, зокрема, відомостей про батьків;
- бесіди з батьками;
- анкетування батьків;
- бесіди з учнями;
- відвідування сім'ї.

Працюючи з батьками, школа покликана передусім сформувати у них довірливе ставлення до вчителів, вихователів, закладу загалом, впевненість у тому, що навчання і виховання дитини, її розвиток будуть успішними.

У роботі з батьками необхідно враховувати: одержані про них відомості; індивідуальні та вікові особливості дітей, їхні інтереси, потреби і проблеми; труднощі дітей, пов'язані із навчанням у школі.

Одним із завдань роботи з батьками є **пропагування педагогічних знань, спеціальна просвіта**, особливо стосовно сімейного виховання їхніх дітей. **Формами** такої роботи є:

- знайомство батьків зі школою;
- дні відкритих дверей;
- педагогічні лекторії;
- бесіди;
- батьківські збори;
- консультації;
- рекомендації спеціальної літератури;
- оформлення «Батьківського куточка»;
- батьківський комітет.

Орієнтовні **напрями просвіти** батьків:

- причини виникнення проблем у розвитку дитини;
- типові труднощі учнів з ІІІ в оволодінні навчальними предметами;
- особливості поведінки, інтересів учнів молодших класів;
- особливості підліткового періоду у розвитку дитини;
- підготовка учнів до самостійного життя;
- роль сім'ї у навчанні та вихованні дитини.

Для батьків організують **концерти учнівської художньої самодіяльності, театралізовані вистави, виставки дитячих робіт, спільні із вихованцями свята**.

Особливості проведення батьківських зборів

Загальношкільні батьківські збори проводяться 1-2 рази на рік і присвячуються найбільш глобальним проблемам, що є значущими для всіх батьків. На таких зборах із важливою інформацією виступають директор школи/НРЦ, його заступники, лікар, психолог. Можна поєднувати збори із концертами дітей, виставками, іншими виховними заходами.

Класні батьківські збори проводять не рідше одного разу на чверть (зазвичай, по закінченні чверті). Батьків необхідно

заздалегідь повідомити про дату і час зборів, які бажано призначити перед початком канікул.

Структура батьківських зборів

➤ *Методичне повідомлення.*

Вчитель має заздалегідь продумати тематику таких повідомлень, враховуючи при цьому обізнаність батьків, головні завдання виховання учнів певного класу. Інформація, що надається батькам, повинна бути короткою (15-20 хвилин) і містити конкретні практичні поради щодо виховання дітей у сім'ї. Наприклад: організація режиму дня школяра; виховання навичок самообслуговування в учнів молодших класів; організація літнього відпочинку дітей; прийоми розвитку самостійності дитини; статеve виховання підлітків та ін. На збори з виступами можна запрошувати різних фахівців, зокрема, психолога, логопеда, лікаря ЛФК, юриста, працівника відділу соціального захисту та ін.

➤ *Підведення підсумків роботи класу за чверть.*

Необхідно розповісти батькам, чим жили їхні діти протягом чверті; який матеріал засвоїли; які виховні заходи проводились у класі. Підсумки підводяться у загальному, ніяких зауважень окремим батькам щодо учнів не висловлюється.

➤ *Індивідуальні бесіди (консультації) з батьками.*

Обговорюються індивідуальні проблеми дитини, її успіхи, надаються конкретні рекомендації щодо її виховання у сім'ї.

Слід наголосити на винятково важливій тактовності педагогів у роботі із сім'ями. Не повинно бути ніяких нарікань на проблеми дитини, використання наукової термінології, непотрібної чи незрозумілої батькам, зверхності або зневажливості у стосунках.

Запитання для самоперевірки та контролю

- 1. Чому успішність сімейного виховання дітей та підлітків залежить від певних умов? Обґрунтуйте їх.*
- 2. У чому полягають особливості виховання дитини з інтелектуальними порушеннями у сім'ї?*
- 3. опишіть зміст і форми роботи спеціальних закладів з батьками вихованців.*
- 4. Наведіть приклади методичних повідомлень на батьківських зборів.*

Тема 4.4. ОСОБИСТІСТЬ І КОЛЕКТИВ

План

1. Роль колективу у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Стадії колективу учнів.
3. Методи виховання колективу в спеціальній школі.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-зорієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.
3. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.

1. Роль колективу у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями

Вагоме місце у вихованні учнів з інтелектуальними порушеннями належить їх колективній діяльності. Ще Л. Виготський наголошував на її плідності й корекційній значущості. Вчений довів, що вищі функції інтелектуальної діяльності виникають і формуються із колективної поведінки та співробітництва дитини з оточуючими людьми, із соціального досвіду.

Колектив здійснює корекційно-виховний вплив на всебічний розвиток дитини. Вагомого значення набуває те, що у спільній діяльності, у процесі емоційного спілкування між дітьми виникають різноманітні стосунки, визначається положення кожної дитини у колективі та її психологічний стан. Досвід колективних взаємостосунків є джерелом для морального розвитку, оволодіння правилами суспільного життя; гальмом негативних вчинків. У процесі колективних стосунків і діяльності у дітей формуються активність, самостійність, ініціативність, самооцінка, товариськість.

Особливості дітей з ІІІ, що ускладнюють формування їхнього колективу

Формування колективу учнів з ІІІ ускладнюється як особливостями їхнього психофізичного розвитку, так і певними соціальними факторами, зокрема:

- несформованість колективних форм спілкування у дошкільному віці, відсутність «життєвої школи» рольової гри перешкоджають вільному включенню дітей у колективні стосунки і діяльність у школі;
- недостатність інтелектуального розвитку призводить до нерозуміння значення й ролі колективу, обмежує коло взаємостосунків дітей і спрощує їхній характер;
- бідність емоційного життя дитини і розлади настрою перешкоджають розвитку у неї здібності до колективних переживань;
- порушення самосвідомості й неадекватна самооцінка обумовлюють недостатнє розуміння своєї приналежності до колективу, свого місця в ньому;
- зниження самокритичності призводить до того, що діти виявляють недостатню вимогливість до себе, не завжди правильно усвідомлюють вимоги колективу і неадекватно на них реагують;
- відставання розвитку таких якостей, як ініціативність, самодіяльність, гальмує зрілість колективних стосунків;
- різниця між дітьми за багатьма параметрами психосоціального розвитку, відсутність спільних інтересів і мети перешкоджають колективній діяльності;
- ослабленість внутрішньої регуляції своїх вчинків і дій, глибоке порушення їх мотивації ускладнюють включення дитини у систему колективної взаємодії.

2. Стадії розвитку колективу учнів

Будь-який колектив у своєму розвитку проходить певні стадії. Це, зокрема:

1-а стадія – передумова формування колективу. Її особливості:

- педагог є єдиним керівником колективу, який сам розв'язує виховні завдання;
- актив відсутній;
- громадська думка не сформована;
- на негативні вчинки, оцінки членів колективу діти не реагують;
- вимоги вчителя не обговорюються і не підтримуються;
- пропозицій щодо організації життя колективу учні не висувають, на запропоновані вчителем справи не відгукуються;
- переважають міжособистісні стосунки.

2-а стадія – формування основних рис колективу. Її особливості:

- педагог – головний організатор колективу;
- актив наявний;
- пропозиції вчителя підтримуються більшістю учнів, проте ініціатива відсутня;
- організувати діяльність самостійно учні не можуть;
- актив висуває вимоги до колективу, але не до себе;
- реалізується принцип паралельної дії – на особистість впливає і педагог, і актив;
- міжособистісні стосунки починають перетворюватись у внутрішньоколективні.

3-я стадія – період розквіту колективу. Її особливості:

- вчитель і актив є організаторами колективу;
- актив висуває вимоги і до колективу, і до себе;
- вимоги до членів висуває весь колектив;
- створюються стійкі моральні орієнтації, громадська думка, встановлюються товариські стосунки;
- з'являється ініціатива;
- переважають внутрішньоколективні стосунки.

Колектив учнів з інтелектуальними порушеннями також проходить ці стадії, проте, через психічні особливості дітей з ІІІ, досить своєрідно. Стадії є не настільки виразними, як у колективі учнів з нормотиповим розвитком, внаслідок чого Н. Коломинський пропонує називати їх так:

1-а стадія – **стадія первинного синтезу.**

2-а стадія – **стадія інтеграції.**

3-я стадія – **включення учнів у діяльність.**

Своєрідність колективу учнів з ІІІ передусім пов'язана з тим, що у дошкільному віці дитина «випадає» із колективних форм спілкування, оминає школу рольової гри. Тому колектив учнів в спеціальній школі створюється не відразу, а занадто повільніше та якісно інакше, зокрема:

- колектив учнів з ІІІ довго затримується на 1-й стадії;
- загалом весь період навчання переважає 2-а стадія;
- 3-я стадія створюється досить рідко, можлива лише у випускному класі, проте риси її є слабо виразними;
- роль вчителя залишається досить вагомою і у 5–7-х класах;
- навіть у старших класах діти наслідують вчителя і діють за його вказівкою;

- міжособистісні стосунки між дітьми є досить короткочасними;
- мікрогрупи, що виникають у колективі є кількісно малими за складом і якісно різноманітними.

3. Методи виховання колективу в спеціальній школі

Виховання колективу учнів спеціальної школи є корекційно спрямованим. **Об'єктами корекції у колективі** учнів з ІІІ є:

- інертність спілкування;
- відсутність спільних інтересів;
- неадекватне ставлення до колективних стосунків, пов'язане із негативним досвідом перебування в колективі;
- соціальна інфантильність;
- громадська пасивність дітей.

Шляхи формування колективу

1. Постановка спільної перспективної мети, зрозумілої дітям і емоційно забарвленої.
2. Організація спільної діяльності дітей.
3. Організація і виховання активу, розвиток його активності, самостійності й ініціативи.
4. Набуття і збереження позитивних традицій колективу.

Прийоми організації колективу

- спеціальна підготовка дітей до створення колективу, яка містить вивчення потреб та інтересів дітей, особливостей їхнього характеру, комунікативності, ініціативності, самостійності, самооцінки;
- використання збережених позитивних рис;
- спеціальна активізація позитивних особистісних стосунків;
- формування у дітей потреби до спілкування шляхом організації спільної діяльності у мікрогрупі;
- залучення мікрогруп до загальноколективної діяльності;
- організація спільної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети;
- включення кожної дитини у колективну діяльність;
- формування доброзичливого ставлення членів колективу один до одного;
- розумний розподіл доручень у колективі;

- формування центру дитячого колективу;
- створення і збереження позитивних традицій колективу.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Обґрунтуйте роль колективу у вихованні та розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.*
2. *Чому особливості дітей з інтелектуальними порушеннями ускладнюють формування їхнього колективу?*
3. *Які стадії розвитку проходить колектив учнів спеціальної школи?*
4. *Якими є шляхи формування колективу учнів?*

Тема 4.5. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

План

1. Сутність національно-патріотичного виховання.
2. Форми та методи національно-патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
2. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n132>
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.

1. Сутність національно-патріотичного виховання

Суспільно-політичні реалії в Україні посилюють актуальність виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції.

У наш час надзвичайно важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України визначено основні поняття цього напрямку, його мету, завдання і принципи реалізації. Наведемо їх згідно з названим документом.

Патріотизм – це складне і багатогранне поняття, яке включає любов до Батьківщини, українського народу, турботу про себе та благо співвітчизників, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її тощо.

Національно-патріотичне виховання дітей та підлітків – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування у дітей та молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Метою національно-патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, який готовий самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, а також забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоди в суспільстві.

Завдання національно-патріотичного виховання

- утвердження в свідомості і почуттях учнів патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби;

- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю школярами патріотичного досвіду, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спроможності дотримуватись законів та захищати свої права, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування національного самоствердження, любові до рідної землі, держави, родини, народу;
- визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності, зокрема, працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовної культури, оволодіння і користування українською мовою як духовним кодом нації;
- спонукання учнів до активної протидії сепаратизму, аморальності, шовінізму, фашизму.

Основні принципи патріотичного виховання

- *принцип національної спрямованості* передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантність до культури усіх народів, які проживають на території України; здатність зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- *принцип гуманізації виховного процесу* означає, що педагог враховує вікові та індивідуальні особливості і можливості учнів, спонукає до самостійності, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;
- *принцип самоактивності і саморегуляції* формує здатність дітей до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень. Поступово виробляє громадянську по-

зицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- *принцип культуровідповідності* передбачає єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями;
- *принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, забезпечення для цього відповідних передумов, а саме: формування в учнів відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів тощо;
- *принцип соціальної відповідності* передбачає узгодженість змісту і методів національно-патріотичного виховання і реальної соціальної ситуації, в якій організовується виховний процес.

Етапи національно-патріотичного виховання учнів

На *першому етапі* здійснюється етнічне самоусвідомлення на основі засвоєння рідної мови, родинних звичаїв, традицій, національної міфології, фольклору, мистецтва, народних переконань, ідеалів, загальноприйнятих норм поведінки тощо.

На *другому етапі* відбувається національно-патріотичне самоусвідомлення у процесі включення учнів у активну творчу діяльність; вивчення історії України; відновлення різних елементів української культури у власній життєдіяльності; встановлення дружніх стосунків з представниками інших країн, культивування кращих рис української ментальності, розвитку самобутності кожної особистості тощо.

Процес національно-патріотичного виховання здійснюється в навчальній, позакласній, позашкільній діяльності та в сім'ї, дитячих та юнацьких об'єднаннях.

В освітній діяльності національно-патріотичне виховання значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками навчальних предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину і суспільство. Загалом весь освітній процес має бути насичений різними аспектами національно-патріотичного виховання. Проте важлива роль відводиться предметам соціально-гуманітарного циклу, зокрема: історії, географії, природознавству, літературі.

Ефективність національно-патріотичного виховання в позакласній діяльності здебільшого залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації.

2. **Форми та методи національно-патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями**

Особливо гостро постає питання формування національної свідомості дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки на шляху його вирішення зустрічається багато перешкод, обумовлених особливостями психіки цих дітей.

Національно-патріотичне виховання школярів з інтелектуальними порушеннями в сучасних умовах – це, насамперед, формування національної свідомості, приналежності до рідної землі, народу.

Вагомими **напрямами виховання** учнів з інтелектуальними порушеннями у спеціальній школі є:

- формування патріотичних почуттів до України та рідного краю;
- розвиток почуття глибокої поваги до символів України;
- виховання в учнів інтернаціональних почуттів, толерантності;
- формування гуманного ставлення до оточуючих.

Процес національно-патріотичного виховання у спеціальній школі значно ускладнюється особливостями психофізичного розвитку учнів. Оскільки вони повільніше засвоюють норми та правила поведінки і спілкування. Дітям потрібно більше часу, щоб усвідомити, що таке любов до дому, родини, рідного краю, Батьківщини у порівнянні з учнями з типовим розвитком. Школярам з інтелектуальними порушеннями складно зрозуміти сенс багатьох громадсько-політичних якостей. Вони не завжди чітко усвідомлюють власний патріотичний обов'язок, і лише незначна частина школярів пов'язує поняття «патріотизм» із своєю конкретною діяльністю: навчанням, суспільно корисною працею, поведінкою. Тому досить важливим для учнів з інтелектуальними порушеннями є практичне навчання, оволодіння вміннями правильно аналізувати отриману інформацію, розуміти соціальні проблеми та приймати рішення, виконувати громадянські права та обов'язки, брати на себе відповідальність, налагоджувати взаємини між людьми тощо.

Національно-патріотичне виховання учнів з ІП здійснюється повсякчас як у процесі навчання, так і під час виховної роботи.

З метою національно-патріотичного виховання учнів спеціальної школи використовують такі **методи**:

1) методи формування свідомості (бесіда, переконання, навіювання, метод прикладу);

2) методи організації діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки (привчання, тренування, педагогічна вимога, громадська думка, створення виховуючих ситуацій, прогнозування);

3) методи стимулювання діяльності та поведінки:

а) засоби емоційного стимулювання (влучний добір запитань, аналіз проблемних питань, конфліктних ситуацій, обговорення етичного змісту прислів'їв і приказок, ігрові ситуації проблемно-пошукового характеру, гра);

б) засоби стимулювання різної діяльності школярів і досвіду позитивної суспільної поведінки (гра, змагання, заохочення, покарання);

4) методи самовиховання (самопізнання, самоставлення, саморегуляція).

Методика формування громадянськості в учнів з ІІІ описана в роботах Н. Коваль.

З метою формування національної свідомості та самосвідомості, почуття патріотизму в учнів з інтелектуальними порушеннями використовуються такі **форми** роботи:

✓ *свята і ранки* («Моя родина», «Свято нашого роду», «Мої земляки», «Сторінками народного календаря», «Свято українського костюма», «Без верби і калини нема України», «Свято рідної мови», «Шевченківське слово»;

✓ *бесіди* («Знання свого родоводу», «Київ – столиця України», «Шануй батька й матір», «Імена й символи українського козацтва», «Ремесла мого краю», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша Вітчизна – Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Що таке воля», «Борімося – поборемо», «Ми гідні процвітання»;

✓ *тематичні екскурсії, ігри-подорожі* (знайомство з населеним пунктом, знайомство з фольклором, відвідування місць історичних подій; ігри «Історичні та архітектурні пам'ятки», «Древні українські міста», «Україно, ти моя прекрасна»;

✓ *конкурси, вікторини* (на знання історії рідного краю, усної народної творчості «Чи знаєш ти своє село», «Зелені друзі мого краю», «Сплетемо український віночок», «Любимо Україну, знаємо пісню її солов'їну»);

✓ *виставки-експозиції* («Мій край, моя земля», «Козацька символіка»);

✓ *театралізовані вистави* («Українські вечорниці», «Кайдашева сім'я»).

✓ *уроки пам'яті, уроки мужності*: «Пишаємося подвигами Небесної сотні», «Зростаємо громадянами і патріотами землі, що Україною зветься», «Наша вулиця носить ім'я Героя України»;

✓ *виховання засобами праці* (розширення зеленої зони біля школи, впорядкування та догляд за подвір'ям, проведення операцій «Турбота», «Милосердя»).

У процесі формування національної свідомості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку потрібно:

– обмежувати інформацію максимально лаконічним, практично значущим змістом, спиратися на життєвий досвід учнів;

– використовувати доречні й виразні засоби невербальної комунікації (жести, інтонацію, міміку);

– емоційно забарвлювати процес спілкування, зокрема, проявляти тактовність та емпатію до дитини, зацікавленість до взаємодії з нею;

– бути прикладом носія громадянської позиції, а саме, мати відповідні риси особистості, рівень культури, використовувати власний життєвий досвід;

– більш активно використовувати такі засоби навчання і виховання, як театралізація, інсценізація, ілюстрація, демонстрація, екскурсія тощо;

– в освітньому процесі неухильно дотримуватися єдиного українського мовного режиму, виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомого нею користування, сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації;

– прилучати школярів до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу, його мови;

– формувати патріотизм у дітей під час вивчення всіх навчальних предметів.

Важливо наголосити, що у процесі формування в дитини з інтелектуальними порушеннями національної свідомості насамперед необхідно бачити й визнавати її унікальність, індивідуальність, потреби, схильності, проявляти доброзичливе ставлення до неї.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Обґрунтуйте актуальність національно-патріотичного виховання учнів у наш час?*

2. Чим обумовлені особливості національно-патріотичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?
3. Чи відрізняються напрями виховання дітей з інтелектуальними порушеннями і учнів з типовим розвитком?
4. Які методи національно-патріотичного виховання учнів спеціальної школи є найбільш ефективними, на вашу думку?
5. Назвіть найбільш доцільні форми роботи для національно-патріотичного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями?

Тема 4.6. МОРАЛЬНЕ ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

План

1. Сутність морального виховання.
2. Форми та методи морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
3. Завдання правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.
4. Форми та методи правового виховання.

Основні джерела

1. Вержиковська О.М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2013. 372 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

1. Сутність морального виховання

Моральне виховання – це цілеспрямований процес формування в учнів стійких моральних якостей, потреб і почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння норм і принципів моралі. Моральне виховання здійснюється лише за умови залучення учнів до різноманітної практичної діяльності (навчально-пізнавальної, громадянської, суспільно-корисної, трудової та ін.), яка сприяє формуванню у них позитивних моральних стосунків та особистісних рис і якостей.

Завдання морального виховання: учнів:

- формування етичних поглядів, переконань і світогляду;
- формування навичок і звичок моральної поведінки;
- виховання моральних почуттів;
- виховання морально-вольових рис характеру;
- виховання єдності між свідомістю та поведінкою.

Зміст морального виховання ґрунтується на таких моральних засадах:

- ставлення до політики власної держави, Батьківщини, інших країн і народів (громадянськість, патріотизм, повага до інших країн і народів);
- ставлення до праці (працелюбність, культура праці);
- ставлення до суспільних надбань, матеріальних цінностей і природи (бережливість, турбота про збереження суспільних надбань і особистих речей, екологічна культура);
- ставлення до людей (демократизм, гуманізм, культура спілкування, товариськість, взаємоповага);
- ставлення до себе (чесність, правдивість, скромність, принциповість).

2. **Форми та методи морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями**

Вагому роль у моральному вихованні школярів відіграє **читання та обговорення художньої літератури**. Вчителі й вихователі мають ретельно добирати твори дитячої літератури, які були б зрозумілими дітям і відповідали поставленій виховній меті. Варто співпрацювати із бібліотекаром, який може рекомендувати дітям книги на морально-етичну тематику або відповідні статті у дитячих журналах відповідно до їхнього віку, інтересів і рівня розвитку.

Найбільш дієвою формою морального виховання виступає **етична бесіда**, яка проводиться у таких видах:

- 1) бесіда-гра (напр. «Ввічливо – неввічливо»);
- 2) бесіда-інсценування (напр. «Культура телефонної розмови»);
- 3) бесіда, заснована на активній розумовій діяльності (напр. «Про чесність і слухняність», «Що таке совість», «У чому краса людини», «Як примирити «хочу» і «треба»?», «Про дружбу та товаришування»).

Мета етичної бесіди – роз’яснити та допомогти дітям у засвоєнні етичних правил і норм моралі, розвинути у них критичність і самокритичність. Бесіда може проводитись як індивідуально, так і у колективній формі.

Орієнтовна структура колективної етичної бесіди

I. Початок бесіди.

Його метою є зацікавлення дітей темою, актуалізація їхнього досвіду із проблеми, що буде обговорюватись.

II. Основна частина.

Спрямована на роз’яснення дітям конкретного змісту певної моральної категорії, норми поведінки, стимулювання позитивних емоцій. У цій частині дітям пропонується для обговорення художній твір або реальний факт чи подія. Після цього відбувається власне бесіда. Питання варто формулювати у такій послідовності:

- розуміння дітьми основної думки твору;
- ставлення дітей до героїв (Хто сподобався?);
- оцінка вчинків і поведінки героїв і її обґрунтування;
- встановлення причин і мотивів поведінки окремих героїв;
- встановлення зв’язку між прочитаним і досвідом дітей;
- узагальнення моральних знань (Що означає бути чесним?);
- усвідомлення значення моральної поведінки (Чому необхідно говорити правду?);
- розуміння моральних взаємостосунків між людьми (Як ставляться до тих, хто говорить неправду?);
- сприяння емоційній сфері (Чому хлопчику стало соромно?).

У основній частині можна використовувати розв’язання проблемних ситуацій, інсценування чи елементи сюжетно-рольової гри.

III. Підведення підсумків.

Закінчення бесіди спрямоване на узагальнення морального поняття, формулювання моральної позиції чи правила.

На розв’язання завдань морального виховання спрямовані й відповідні за темами **сюжетно-рольові ігри**. Зокрема, «Чарівні слова», «Йдемо в гості», «Культура поведінки в їдальні (на пошті, у лікарні тощо)» та ін.

Із школярами проводять **ранки** (напр. «Прості правила етикету»); **свята** («Любіть своїх мам»); **зустрічі з цікавими**

людьми; диспути («Чому буває самотньо», «Чому потрібно бачити та виправляти свої помилки»); *читацькі конференції; практичні заняття* («Про смак і моду»); *вечори відпочинку; шефство старших школярів над молодшими учнями чи людьми похилого віку.*

3. Завдання правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Правове виховання – це виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки учнів.

Правове виховання є складовою частиною морально-го виховання школярів. Проте слід диференціювати мораль і право. Відмінність між ними полягає у тому, що **моральна норма** набуває переважно оціночного значення (добре – погано), недотримання її засуджується суспільством; **правова ж норма** регламентує поведінку особистості через формулювання законів, за її недотримання карають юридично (адміністративна чи кримінальна відповідальність).

Метою правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями є формування у них правової культури громадянина України.

Завдання правового виховання учнів:

- роз'яснення учням державних законів, норм моралі, правил поведінки у різних місцях;
- підвищення юридичної обізнаності учнів, роз'яснення ролі організацій і осіб, які охороняють порядок;
- формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають їх ставлення до законів, регулюють поведінку у конкретній правовій ситуації;
- формування в учнів поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання правил і законів та закріплення свідомого ставлення до їх виконання;
- вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки; виховання почуття відповідальності за свої вчинки;
- формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, вміння протистояти негативними впливам;

- формування знань про згубні наслідки паління, алкоголю і наркотиків, виховання несприйнятливості до них і здорового способу життя;
- корекція хибних уявлень, негативної поведінки, звичок, що могли сформуватися внаслідок перебування у неблагополучних сім'ях, під впливом негативних явищ;
- індивідуальна робота з учнями, які мають серйозні проблеми у правовій свідомості й поведінці.

4. Форми та методи правового виховання

Наявність інтелектуального порушення суттєво ускладнює розв'язання завдань соціально-нормативної поведінки, підвищує вірогідність соціальних відхилень в індивідуальній поведінці дитини з ІІІ. Суб'єктивним фактором, який може ускладнювати правове виховання, є негативний асоціальний досвід, якого учні можуть набувати в неблагополучних сім'ях. У роботі з дітьми слід враховувати й великі відмінності між їхньою соціально-нормативною поведінкою, пов'язані із типовими особливостями, властивими рівню їхнього розвитку, клінічними особливостями. Формуючи правовий світогляд учнів з ІІІ, слід пам'ятати про невідповідність знань із вміннями переносити їх у практичний досвід, відсутність критичності мислення і, як наслідок, невміння оцінити негативні навіювання.

Тому з метою правильного вибору змісту і засобів педагогічного впливу, педагогам необхідно:

- ретельно вивчити структуру порушення кожної дитини і визначити місце у ній відхилень у поведінці;
- зрозуміти причини і мотиви вчинків дитини;
- встановити індивідуальні особливості кожного учня;
- дослідити стосунки дітей у колективі, місце кожної дитини у колективі класу;
- дізнатись про особливості сімейного виховання, у тому числі й ті, які пов'язані із рівнем правової культури батьків.

Вагомого значення у формуванні правильної поведінки учнів набувають умови їхнього життя у закладі, зокрема, режим дня, привчання до дотримання елементарних норм і правил співжиття, приклад педагогів.

Формування суспільно прийнятої поведінки дитини слід поєднувати із розвитком у неї критичності і самокритичності, свідомості.

Дуже важливою умовою є єдність вимог не лише педагогічного колективу, а й батьків дитини. З огляду на це, вчителям і вихователям слід велику увагу приділяти формуванню правової культури батьків.

Правове виховання учнів у спеціальній школі проводиться як на уроках, так і у позакласній роботі. Правова свідомість учнів формується передусім на уроках читання, розвитку мовлення, історії. Зокрема, учні знайомляться із Конституцією, вивчають питання конституційних прав і обов'язків, окремі статті трудового, сімейного і адміністративного права.

Закріплення знань та вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки учнів здійснюється у позакласній роботі за допомогою таких форм і методів: **привчання до виконання норм і правил поведінки у повсякденній діяльності; бесіди** («Про що розповідає наш герб», «Дисципліна – свобода чи необхідність», «Походження держави і права», «Держава та особа», «Людина і закон»); **позакласне читання; перегляд і обговорення кінофільмів і телепередач; екскурсії; ігри; суцільно корисна практична діяльність; вечори** («Право і мораль», «Наш закон»); **зустрічі з цікавими людьми** (юристи, представники дитячої кімнати міліції).

Для підвищення рівня правої культури батьків використовуються: **батьківські збори** («Закон, сім'я, дитина», «Як допомогти дітям оволодіти основними нормами поведінки у громадських місцях»); **консультації; надання практичних порад відповідними спеціалістами.**

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Розкрийте сутність морального виховання учнів у сучасних умовах.*
2. *Наведіть приклади форм морального виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.*
3. *Порівняйте завдання морального і правового виховання учнів.*
4. *Визначить особливості правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.*
5. *Наведіть приклади форм правового виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.*

Тема 4.7. ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ І ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

План

1. Роль трудової діяльності в особистісному розвитку та соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Синьов В.М., Боднар В.І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені Н.П. Драгоманова, 2015. 398 с.
3. Чеботарьова О.В. Теорія і практика трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту: монографія. Київ: Симоненко О.І., 2020. 344 с.

1. Роль трудової діяльності в особистісному розвитку та соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями

Гармонійний особистісний розвиток учнів можливий лише за умови органічного поєднання навчальної, виховної роботи і трудової діяльності. Найважливішими **виховними функціями праці** в педагогіці виділяють такі:

- фізичний розвиток людини;
- розвиток розумових здібностей людини, її творчості;
- формування моральних якостей особистості;
- виховання відповідальності, самостійності;
- сприяння життєвому самовизначенню особистості та усвідомленому вибору професії.

У вихованні учнів з ІІІ трудова діяльність відіграє не лише освітню і виховну роль, а й корекційно-розвиткову. Трудове навчання і виховання розглядається як засіб корекції, розвитку й формування особистості учнів з ІІІ, підготовки їх до самостійної трудової діяльності після закінчення школи.

Освітня роль праці полягає у формуванні в учнів загально-трудових і спеціальних(професійних) знань, вмінь і навичок.

У процесі трудової діяльності **коригуються**:

- розумові операції, зв'язне мовлення;
- порушення взаємодії між мовленням і діяльністю;
- слабкість регулюючої функції мовлення;
- сенсорні функції;
- самооцінка;
- недоліки моторики, постави;

формується:

- самоконтроль;
- самостійність;
- планомірність дій;
- раціональність прийомів і способів дій;
- вміння працювати за інструкцією;
- вміння порівнювати виконану роботу із зразком;
- вміння знаходити помилки і виправляти їх;
- фізичні якості (точність, швидкість, координація рухів, спритність).

У процесі трудової діяльності в учнів **виховується**:

- уміння працювати в колективі (зважати на інтереси його членів, узгоджувати їх з власними інтересами);
- уміння керувати своєю поведінкою і діяльністю у процесі праці;
- професійний інтерес до праці;
- перспективні мотиви діяльності;
- працелюбність;
- товариськість;
- дисциплінованість;
- організованість.

Праця формує у дітей позитивні емоції, приносить їм радість, створює бадьорий настрій, що сприяє в цілому оздоровленню психіки.

Правильно організована трудова діяльність дає можливість учням з ІІІ досягти такого рівня психологічної, практичної й соціальної підготовки, який допомагає їм успішно соціалізуватися.

2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі

У корекційній психопедагогіці, як і в загальній педагогіці, використовують поняття **трудова навчання**, **трудова виховання**, **професійна орієнтація**. Їх слід розмежовувати.

Трудове навчання – це поняття дидактики, яке являє собою спеціально організований педагогічний процес, спрямований на оволодіння учнями практичними вміннями і навичками певної сфери праці чи професійної діяльності.

Організація трудового навчання в спеціальній школі

Трудове навчання в спеціальній школі має низку взаємопов'язаних і взаємозумовлених **етапів**. Визначаючи зміст і форму роботи кожного з них, враховують вікові й типологічні особливості учнів.

Перший етап – трудова пропедевтика – уроки ручної праці (1-3 класи). Завданням цього етапу є формування у учнів загальної готовності до трудового навчання. Уроки ручної праці забезпечують учнів знаннями про різні матеріали і вміннями роботи з ними; сприяють оволодінню вміннями користуватись інструментами; прищеплюють інтерес до трудової діяльності.

Другий етап – професійна орієнтація – уроки ручної праці у навчальних майстернях (4 клас). На цьому етапі здійснюється загальнотехнічна підготовка учнів до професійно-трудового навчання шляхом вироблення загальних прийомів праці. Особлива увага приділяється профорієнтаційній роботі, вивченню інтересів і здібностей дітей, визначенню конкретної професії для кожного учня.

Третій етап – професійно-трудова підготовка – уроки професійно-трудового навчання у шкільних майстернях, проходження практики (5-9 класи). Основною метою цього етапу є підготовка дітей до роботи за певною професією.

Четвертий етап – удосконалення професійної майстерності – уроки професійно-трудового навчання (10-11 класи). Таке удосконалення може здійснюватись і під час навчання учнів у спеціальних групах ПТУ після закінчення школи.

Окрім того на першому етапі здійснюється навчання учнів самообслуговуванню; на другому – четвертому – суспільно-корисній праці.

Види професійно-трудової підготовки учнів допоміжної школи

Професійно-трудова підготовка у спеціальних закладах здійснюється диференційовано з урахуванням багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема:

- професія має добиратись з урахуванням індивідуальних особливостей психічного, фізичного та інтелектуального розвитку кожного учня;
- обрана спеціальність має відповідати рівню загальноосвітньої підготовки учнів;
- обраним професіям має відповідати матеріально-технічне забезпечення школи;
- професії мають затребуваними у регіоні, щоб можна було працевлаштувати всіх випускників.

Професійно-трудове навчання здійснюється з кількох спеціальностей, які відрізняються одна від одної за рівнем складності засвоєння основних трудових операцій і розумових компонентів. Види професій, які надає певна школа, залежать від потреб регіону у робітничих кадрах.

Трудове виховання – це процес залучення і стимулювання школярів до трудової діяльності, формування у них трудових умінь і навичок, виховання відповідального ставлення до роботи, працелюбності. Результативність трудового виховання повністю залежить від правильності його організації, доцільності поєднання індивідуальних, групових та інших форм роботи.

Метою трудового виховання – є підготовка учнів з ІІІ до самостійної практичної діяльності.

Важливими **завданнями** трудового виховання учнів з ІІІ є:

- виховання в учнів потреби у трудовій діяльності;
- розвиток свідомого позитивного ставлення до праці і відповідних поглядів та переконань;
- організація систематичної доступної трудової діяльності учнів;
- організація різноманітних виховних заходів, що впливають на свідомість і почуття учнів.

Трудове виховання може здійснюватись лише за умови включення учнів у різноманітні **види трудової діяльності**, зокрема:

- праця із самообслуговування;
- ручна праця;
- заняття у шкільних майстернях;
- виготовлення різноманітних посібників;
- робота на присадибній шкільній ділянці;
- благоустрій шкільної території;
- суспільно корисна праця у школі, сільському господарстві, підшефних підприємствах.

Безумовно, трудове виховання здійснюється на всіх *уроках* та у таких *формах* позакласної виховної роботи: *бесіди* («Все створено працею», «Роль праці у житті людини»), *екскурсії, читання та обговорення художньої літератури, гуртки* («Господарочка», «Умілець»), *виставки виготовлених виробів* («Трудові сюрпризи»), *допомога людям похилого віку, зустрічі з людьми різних професій, сюжетно-рольові ігри та ігри-подорожі* («Звідки речі беруться»), *вечори праці* («Хвала рукам, що пахнуть хлібом»).

Основними критеріями моральної готовності до праці є наступні:

- усвідомлення праці як найважливішої життєвої потреби;
- позитивне ставлення до дорученої справи, почуття відповідальності за результати своєї роботи;
- вміння узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу;
- повага до праці інших.

Критеріями трудової вихованості школярів є: висока особиста зацікавленість у праці, трудова активність, трудова дисципліна, працелюбність, відповідальність.

Професійна орієнтація (виховна категорія) – це процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії.

Вибір професії для учня є надзвичайно важливим і відповідальним завданням спеціальної школи. Адже від його правильності залежить успішність соціальної адаптації школяра. Профорієнтаційна робота є складовою трудового навчання і виховання спеціальної школи.

Профорієнтаційна робота як напрям виховання спрямована на розв'язання таких **завдань**:

- ознайомлення учнів з професіями;
- вивчення можливостей учнів щодо одержання професій;
- формування в учнів вміння співставляти свої можливості й здібності з вимогами, необхідними для здобуття певної професії;
- забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості;
- виховання бажання працювати за професією, одержаною у школі.

Профорієнтаційна робота містить такі **компоненти**:

- професійна діагностика;

- професійне інформування (просвіта);
- професійне консультування;
- професійний відбір;
- професійна адаптація.

Професійна діагностика – це комплексне вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей, можливостей дітей до одержання професії та протипоказань до неї.

Професійне інформування – це педагогічна робота, спрямована на ознайомлення школярів із різними професіями, вимогами, які вони висувають до кожної людини; інформування про підприємства вірогідного працевлаштування випускників спеціальної школи.

Професійне консультування – це надання індивідуальної допомоги кожному учневі щодо професійного самовизначення, формування інтересу до певної професії.

Професійний відбір – вибір для учня конкретної професії, яку він одержить у спеціальній школі, з урахуванням його здібностей, здатностей, інтересів, потреб, психофізичних можливостей, об'єктивних і суб'єктивних умов подальшого працевлаштування.

Професійна адаптація – допомога учневі пристосуватись до обраної професійної діяльності, її вимог, розвиток особистої мотивації праці; катамнестичне вивчення випускників спеціальної школи.

Профорієнтаційна робота здійснюється у кілька **етапів**:

✓ *пропедевтичний* – 1-й – 3-й клас – ознайомлення учнів із світом професій загалом та тими, які надають у спеціальній школі, зокрема; прищеплення поваги до людей праці; знайомство із підприємствами-шефами; професійна діагностика;

✓ *власне профорієнтаційний* – 4-й – 5-й клас – глибше знайомство з професіями, які можна одержати в умовах спеціальної школи; професійне визначення кожної дитини; професійна діагностика, професійне консультування; професійний відбір;

✓ *базовий* – 6-й – 8-й клас – формування психологічної і моральної готовності до роботи за конкретною професією, одержаною у спеціальній школі;

✓ *визначальний* – 9-й – 11-й клас – розширення і поглиблення знань про власну професію, розвиток професійно

значущих якостей і здібностей, вибір конкретного місця працевлаштування.

Профорієнтаційна робота проводиться у комплексі – педагогами, медиками, психологом школи із залученням батьків учнів. Здійснюється вона як у процесі навчальної (уроки читання, ручної праці, професійно-трудового навчання, природознавства та ін.), так і виховної роботи.

Формами позакласної корекційно-виховної роботи з профорієнтації можуть бути: **бесіди** («Поговоримо про професію», «Оберемо професію», «Ким я бажаю стати», «Що треба знати про свій фах», «Здібності людини і професія»), **анкетування, ігри** («Мандрівка професіями»), **вечори запитань і відповідей** («Обличчя мого фаху»), **екскурсії на виробництво, гуртки** (пов'язані з майбутнім фахом), **зустрічі з представниками різних професій** (в тому числі й з випускниками, які працюють за одержаним у школі фахом), **виставки власних робіт, професійно зорієнтовані змагання** («Кращий за професією», «Хто більше знає про професію», «Знай і умій»), **твори** («Чому я вирішив стати ...», «Яка професія найкраща»). Великого значення набуває оформлення кабінету чи хоча б куточку профорієнтації, у якому міститься необхідна матеріальна база, для проведення цієї роботи.

Профорієнтаційна робота буде неефективною, якщо не залучати до неї батьків учнів. Для них проводяться: **батьківські збори** («Професійні наміри та здоров'я школярів», «Професії нашої школи», «Можливості працевлаштування наших випускників»), **консультації, зустрічі з представниками підприємств**, на яких можуть працювати випускники школи, **анкетування**; батьків залучають до виховної роботи з дітьми.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. Яку роль відіграє трудове виховання в особистісному розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями?
2. Охарактеризуйте етапи трудового навчання учнів з інтелектуальними порушеннями
3. Порівняйте поняття: трудове виховання, трудове навчання, професійна орієнтація.
4. Як організовується трудове виховання у спеціальній школі?
5. Доведіть необхідність профорієнтаційної роботи з учнями спеціальної школи?

Тема 4.8. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

План

1. Формування у дітей спрямованості на здоровий спосіб життя.
2. Профілактика шкідливих звичок у дітей з інтелектуальними порушеннями.
3. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основні джерела

1. Коган О.В. Формування здорового способу життя у старшокласників допоміжної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / АПН України; Інститут спеціальної педагогіки. Київ, 2006. 170 с. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-zdorovoho-sposobu-zhyttja-u-starshoklasnykiv-dopomizhnoyi-shkoly.html>
2. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

1. Формування у дітей спрямованості на здоровий спосіб життя

Одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку освіти, визначених Національною доктриною розвитку освіти, є пропаганда здорового способу життя.

Варто зазначити, що рівень здоров'я учнів з інтелектуальними порушеннями є досить низьким. Для них характерними є не лише проблеми інтелектуального характеру, а й порушення опорно-рухового апарату, низька опірність організму до різноманітних вірусів та інфекційних захворювань. О. Коган дослідила, що внаслідок інтелектуального порушення, а також неправильного сімейного виховання такі діти досить часто потрапляють під негативний вплив інших осіб, схильні до девіантної поведінки, зокрема, куріння, вживання алкоголю і наркотичних речовин [1]. Невпевненість у собі, порушення критичності мислення сприяють виникненню у них почуття залежності, звички виконувати забаганки інших, незважаючи на власні бажання та почуття.

Однією із складових здорового способу життя є відповідна мотиваційна сфера дітей, спрямована на збереження та

зміцнення власного здоров'я. Важливо, щоб ця мотиваційна спрямованість стала домінуючою, визначальною у поведінці дітей, їх бажанні вести здоровий спосіб життя.

О. Коган було виявлено поведінкові реакції учнів з інтелектуальними порушеннями, спрямовані на формування здорового способу життя, обумовлені такими факторами [1]:

1. *Самозбереження* – це головна мотивація поведінкових реакцій молодших школярів, спрямованих на здоровий спосіб життя.

2. *Вплив мікросоціуму*, оскільки поведінка дітей у підлітковому віці здебільшого визначається мікросоціумом. Безумовно, це стосується і здорового способу життя. Для учнів з інтелектуальними порушеннями спеціальна школа є тим мікросоціальним середовищем, де вони оволодівають морально-етичними та правовими нормами поведінки, досвідом суспільних стосунків, позитивними звичками та якостями. Тому засвоєння основ здорового способу життя є пріоритетним завданням спеціальної школи.

3. *Професійна орієнтація* учнів з інтелектуальними порушеннями, з якою пов'язана мотивація здорового способу життя. Звичайно, цей зв'язок не виражений так яскраво, як в учнів з типовим розвитком, проте це не зменшує ролі фізичного та трудового виховання у формуванні здорового способу життя учнів спеціальних шкіл. Активне включення підлітків у трудові спортивні процеси і спеціалізація навчально-виховного процесу, зокрема, етичного, правового та корекційно-оздоровчого аспектів, суттєво впливають на формування правильної поведінки та здоровий спосіб життя учнів з інтелектуальними порушеннями.

З метою розширення та поглиблення знань, формування вмінь та навичок учнів з інтелектуальними порушеннями з питань здоров'я та здорового способу життя; виховання стійкої позитивної мотивації до ведення здорового способу життя; забезпечення дотримання набутих вмінь, знань та навичок здорового способу життя у повсякденній діяльності; стимулювання прагнення учнів вести здоровий спосіб життя доцільно дотримуватися таких **рекомендацій**:

– збагачувати навчальні дисципліни відомостями про здоровий спосіб життя;

– розширювати та поглиблювати вивчення питань, пов'язаних із здоров'ям та здоровим способом життя у процесі позакласної діяльності;

- сприяти у позакласний час формуванню в учнів з інтелектуальними порушеннями мотивації до здорового способу життя, навчання їх правилам здорового способу життя, сприяння формуванню у них відповідних практичних вмінь та навичок;
- скоординувати діяльність фахівців спеціальної школи (вчителів, вихователів, медичних працівників, психологів);
- залучати батьків до співпраці з формування здорового способу життя в учнів з інтелектуальними порушеннями.

2. Профілактика шкідливих звичок у дітей з інтелектуальними порушеннями

Важливими складовими попередження шкідливих звичок в учнів є комплексність і координованість зусиль фахівців спеціальної школи і батьків дітей, адже прогалини у навчально-виховній роботі можуть призвести до випадків куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин.

Під час організації профілактичної роботи з учнями потрібно враховувати їхню мотивацію та ступінь індивідуального здоров'я кожного школяра. Профілактично-виховна робота має бути систематичною, цілеспрямованою, тривалою. Вагомою умовою ефективності профілактичної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями є врахування соціального статусу їхніх сімей, оскільки неблагополучні сім'ї мають негативний вплив на формування особистості дітей, їхніх звичок.

З метою формування здорового способу життя і профілактики шкідливих звичок у дітей доцільно використовувати такі **форми роботи**, як: проведення ранкової гімнастики, бесіди, психотерапевтичні заняття, ігри, гуртки за інтересами, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, тренінги, конкурси творчих робіт (малюнків, стінгазет), загальношкільні заходи (вечори, свята, тематичні тижні, змагання), показ відеоматеріалів з профілактичним змістом, виготовлення плакатів, листівок, пам'яток, які пропагують здоровий спосіб життя тощо.

Враховуючи схильність учнів з інтелектуальними порушеннями до наслідування, доцільно використовувати такий виховний метод, як приклад, дієвими також є: дискусія, рольова гра. У процесі позакласної виховної роботи варто використовувати методи стимуляції поведінки учнів, наприклад, заохочення.

Застосування зазначених форм і методів профілактичної роботи сприяє вихованню у дітей і підлітків адекватної самооцінки, дає можливість сформувати позитивну мотивацію на здоровий спосіб життя, скоригувати негативні форми поведінки, запобігти випадкам куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин.

Основні шляхи профілактики шкідливих звичок

- соціально-педагогічна профілактика, що містить сукупність державних, громадських, соціально-медичних та організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин;

- психологічна корекція порушень особистості учнів, які є факторами ризику куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин;

- створення сприятливого психологічного клімату у школі, психологічна адаптація дітей і підлітків групи ризику тощо;

- психологічна підтримка школярів, а саме: формування адекватної самооцінки, формування вміння сказати «ні», відстояти свої кордони, визначати і нести відповідальність за себе, свої дії і свій вибір, уміння звернутися в разі потреби за допомогою.

Отже, на формування позитивного ставлення учнів спеціальної школи до навчання здоровому способу життя впливає комплекс чинників. Одним із провідних є узгодженість у діях всіх педагогічних працівників навчального закладу. Адже покращення здоров'я школярів є комплексною проблемою, і вирішити її неможливо без залучення лікарів, педагогів, психологів та інших фахівців.

3. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями

Найбільш ефективним засобом формування здорового способу життя учнів як з педагогічних, так і з економічних позицій є фізична культура.

У сучасній школі метою фізичного виховання є всебічний розвиток особистості школяра, формування у нього життєвої компетентності.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи також спрямоване на їхній всебічний фізичний розвиток та на підготовку до трудової діяльності. Проте в зв'язку з особливостями психічного та фізичного розвитку дітей з ІП, фізичне виховання тут має свою специфіку. Вона виражається у тому, що зміцнення здоров'я та загартування дитячого організму, забезпечення правильного фізичного розвитку, навчання руховим вмінням та навичкам здійснюється одночасно з розв'язанням корекційних завдань шляхом подолання або послаблення порушень фізичного розвитку та моторики дітей з інтелектуальними порушеннями. Таким чином, корекційна спрямованість фізичного виховання і визначає собою його специфіку у спеціальній школі.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи здійснюється у єдності з іншими напрямками виховання і є органічною частиною усєї навчально-виховної роботи школи.

Завдання фізичного виховання

- зміцнення здоров'я і загартування організму школярів, корекція їхнього фізичного розвитку, підвищення працездатності;
- формування та корекція рухових навичок і вмінь учнів;
- корекція порушень моторики, просторової орієнтації, координації рухів;
- розвиток і корекція основних рухових якостей учнів, зокрема, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності;
- формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами;
- виховання гігієнічних навичок, повідомлення знань про фізичні вправи та загартування.

Роль фізичного виховання у корекції порушень психофізичного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями

Засоби фізичного виховання відіграють виняткову роль у корекційно-оздоровчій роботі, у підготовці учнів до суспільно-корисної праці.

Особливого значення у корекції порушень та розвитку усєї особистості дитини набуває правильна постановка фізичного виховання у молодших класах. На початковому етапі навчання закладається фундамент для подальшого розвитку учнів, вироблення у них навичок основних рухів та фор-

мування постави. Молодший шкільний вік є досить сприятливим для корекції недоліків розвитку, і чим скоріше почнеться виправлення порушення, тим скоріше та успішніше його буде усунуто.

Від фізичного виховання у молодших класах спеціальної школи багато у чому залежить розвиток усєї особистості дитини, водночас і її розумовий розвиток.

Правильна постановка фізичного виховання на початковому етапі навчання дітей з інтелектуальними порушеннями набуває великого значення ще й тому, що робота з фізичного виховання, зокрема, з корекції рухів, починаючи з 1-го класу, здійснює значний вплив на вироблення в учнів правильних навичок письма, малювання, а у подальшому – і професійно-трудоного навчання.

Корекція недоліків розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями у процесі фізичного виховання здійснюється шляхом впливу на дитину з метою покращення загального стану її здоров'я та активізацію всіх функціональних можливостей організму, з одного боку, та вибіркового впливу з метою виправлення та розвитку ушкодженої функції чи органу, з іншого боку.

Загальний вплив фізичних вправ на організм дитини виражається у тому, що вони сприяють підвищенню життєдіяльності всього організму. Фізичні вправи, особливо ті, які проводяться на свіжому повітрі, покращують обмін речовин, кровообіг, дихання, тонізують діяльність центрального та периферичного відділів нервової системи, позитивно впливають на стан кістково-м'язового апарату. Все це сприяє покращенню загального стану організму дитини з ІІ, підвищенню її розумової та фізичної працездатності, збільшенню компенсаторних можливостей центральної нервової системи. Така активізація діяльності усього організму і, у першу чергу, центральної нервової системи є важливою умовою успішного навчання та подолання недоліків дитини з інтелектуальними порушеннями.

Заняття фізичною культурою відіграють суттєву роль і в організації правильного режиму праці та відпочинку учнів. Переключення із загальноосвітніх уроків, де учні зайняті розумовою працею і знаходяться в одноманітній позі сидіння за партою, на заняття фізичною культурою або на роботу у майстернях, де переважає рухова робота, позитивно впливає на діяльність центральної нервової системи. Особливо позитивний вплив на підвищення розумової працездатності здій-

снують уроки фізичної культури у тих випадках, коли вони за розкладом стоять третіми у молодших класах і третіми-четвертими у старших класах.

У зв'язку з підвищеною втомлюваністю учнів спеціальної школи на загальноосвітніх уроках особливого значення набуває питання про використання уроків фізичної культури, ранкової гігієнічної гімнастики, фізхвилинок під час уроків у класі та на заняттях у майстернях, а також фізкультурних заходів на великих перервах з метою підвищення розумової та фізичної працездатності дітей з ІІІ. Заняття фізичною культурою, поряд із освітнім та оздоровчим, здійснюють вплив і на розвиток та виправлення окремих рухів, а також виправлення деформацій та відхилень у формах тіла.

Фізичне виховання відіграє важливу роль у справі підготовки учнів спеціальної школи до трудової діяльності. Воно зміцнює здоров'я та загартовує дитячий організм, сприяє всебічному фізичному розвитку, виховує в учнів з інтелектуальними порушеннями вміння керувати органами рухів, розвиває такі рухові якості, як сила, швидкість, спритність, витримка, формує навичку правильного утримання свого тіла у різних позах тощо. Усі ці якості та вміння є необхідними для трудової діяльності.

При проведенні фізичного виховання школярів слід дотримуватись **спеціальних умов**, які забезпечують здійснення корекції порушень рухової сфери. Наведемо їх:

- врахувати складність та характер рухових порушень, особливості формування рухової сфери, вікові та статеві відмінності учнів;

- слідкувати за відповідністю змісту та методів фізичного виховання руховим та функціональним можливостям школярів з інтелектуальними порушеннями;

- домагатись осмислення та виконання учнями словесної інструкції;

- здійснювати фізичний розвиток з опорою на збережені рухові можливості;

- прагнути удосконалювати пізнавальну діяльність дітей з інтелектуальними порушеннями засобами фізичної культури;

- здійснювати системний підхід до реалізації корекційних завдань: поєднувати корекцію рухових порушень, формування рухової сфери із розвитком вищих психічних процесів засобами фізичної культури.

Особливості фізичного виховання учнів спеціальної школи

1) фізичне виховання учнів спеціальної школи спрямоване перш за все на корекцію порушень їхнього розвитку. При цьому корекційний вплив на учнів не обмежується корекцією порушень фізичного розвитку та рухового апарату, а включає в себе і сферу психічного розвитку дитини. Таким чином, фізичне виховання у спеціальній школі є досить важливою діяльною роботою, спрямованою на всебічний розвиток дітей з ПІ і на підготовку їх до праці.

2) для успішного здійснення корекційно-розвиткових завдань у процесі фізичного виховання слід враховувати наявні у дітей порушення психофізичного розвитку. Для цього необхідна тісна взаємодія у роботі педагогів, реабілітолога та медичних працівників школи.

3) застосування спеціально дібраних засобів та методичних прийомів, які найбільшою мірою сприяють корекції порушень і у той же час сприятливо впливають на загальний фізичний розвиток дітей.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи здійснюється передусім на **уроках** з фізичної культури. Важливо, щоб вони відповідали основним педагогічним вимогам і реалізували корекційну та виховну спрямованість. Проводить їх вчитель фізкультури. Діти, які за станом фізичного і соматичного здоров'я не можуть відвідувати ці уроки, займаються на заняттях з лікувальної фізкультури, які проводить лікар ЛФК або вчитель-реабілітолог. Окрім цього фізичне виховання здійснюється і у режимі дня, зокрема: **ранкова гімнастика, фізкультурні хвилинки на уроках, рухливі ігри на перервах, прогулянки на свіжому повітрі, санітарно-гігієнічні та загартовуючі процедури**. Фізичне виховання у позаурочний час організовується у таких формах: **бесіди** («Турбота про здоров'я людини», «У здоровому тілі – здоровий дух»), **спортивні гуртки та секції, години здоров'я, спортивні змагання, спортивні свята, туристичні походи**. Режимні та виховні заходи організовуються вчителями, вихователями, лікарем та медичною сестрою.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Якими чинниками, на Вашу думку, обумовлена схильність дітей з інтелектуальними порушеннями до шкідливих звичок?*

2. *Хто впливає на формування позитивного ставлення учнів спеціальної школи до здорового способу життя?*
3. *Назвіть умови ефективності профілактики шкідливих звичок у дітей з інтелектуальними порушеннями.*
4. *Які форми і методи роботи з дітьми доцільно використовувати педагогам з метою формування здорового способу життя і профілактики шкідливих звичок?*
5. *Як ви вважаєте, чи відрізняються шляхи профілактики шкідливих звичок дітей, які використовують у спеціальній школі і закладі загальної середньої освіти? Відповідь обґрунтуйте.*
6. *Назвіть найбільш ефективні засоби формування здорового способу життя учнів?*
7. *У чому полягає корекційна спрямованість уроків з фізичної культури?*

Тема 4.9. ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

План

1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі.
2. Форми естетичного виховання.

Основні джерела

1. Демчук Л.В. Особливості музично-естетичного виховання учнів молодших класів. Олександрія: Діа-плюс, 2009. 98 с.
2. Дмитрієва І.В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: монографія. Слов'янськ, 2008. 373 с.
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Ч. 2: Навчання і виховання дітей. 224 с.

1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі

Естетичне виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування вмінь адекватно сприймати, правильно розуміти і оцінювати прекрасне у природі, мистецтві і суспільстві, а також розвиток здатності створювати гарне. Основою естетичного виховання є формування у дитини по-

треби естетично сприймати навколишню дійсність і твори мистецтва.

Естетичний розвиток – організований процес становлення в дитини природних сил, які забезпечують активність естетичного сприйняття, відчуття емоційного переживання.

Естетичне виховання залучає до сфери педагогічного впливу почуття дитини, збагачує їх, сприяє виробленню емоційних диференціювань, розвиває пам'ять дітей. Включення учнів у художню діяльність покращує їхню моторику, сприяє формуванню культури поведінки. Створення навколо дитини естетичної атмосфери викликає у неї почуття задоволеності, спонукає до спілкування, формує інтереси і потреби.

Проте є ряд **особливостей**, які ускладнюють реалізацію завдань естетичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. А саме:

- порушення сфери сприймань, зниження здатності до прийому і переробки різних видів інформації, що є наслідком недорозвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення і мовлення;
- бідність і нестійкість пізнавальних інтересів;
- низька активність у спілкуванні з навколишнім;
- стереотипність мислення і діяльності, бідність уявлень, недорозвиток абстрактної функції мислення (перешкоджають розумінню прекрасного у мистецтві та дійсності);
- бідність і неадекватність емоцій;
- відставання у фізичному розвитку, передусім у руховій сфері.

З урахуванням своєрідності розвитку дітей з ІІІ і особливої ролі спеціальної школи естетичне виховання спрямовується на розв'язання таких **завдань**:

✓ сприяння корекції порушень психічного і фізичного розвитку школярів з метою становлення особистості кожної дитини і підготовки її до самостійного життя;

✓ формування в учнів естетичного сприймання, вміння бачити і розуміти прекрасне у мистецтві, природі, повсякденному житті; збагачення наявного досвіду школярів естетичними враженнями; виховання у дітей сенсорної культури, особистого ставлення до сприйнятого, розвиток естетичного смаку; привчання школярів до морально-естетичних оцінок і правильних, аргументованих суджень;

✓ розвиток і удосконалення емоційної сфери учнів, стимулювання у них естетичних почуттів і переживань (задово-

лення, радість, захоплення тощо) як адекватної реакції на красу природи, твори мистецтва чи навколишнє середовище;

✓ сприяння розвитку елементарних творчих здібностей і доступних дітям художніх навичок (в галузі образотворчої діяльності, співів, музики, хореографії, ритміки, художнього рукоділля тощо).

2. Форми естетичного виховання

Естетичне виховання на уроках здійснюється у системі вивчення навчальних дисциплін в школі. На уроках учні знайомляться з прекрасним в навколишній природі, людських стосунках, мистецтві. Уже в початкових класах дітей навчають правильному і виразному літературному мовленню, вмінню цінувати і розуміти прекрасне у природі, праці, стосунках. Особливе місце серед навчальних предметів посідає читання. Уроки історії також мають потенціал естетичного впливу, оскільки події та явища набувають пізнавальної та виховної цінності. Природничі науки (природознавство, географія) також відіграють роль у вихованні почуттів прекрасного (у природі, рослинному та тваринному світі). Нарешті, особистість вчителя, його загальна культура, мовлення, естетика манер, одяг, поведінка можуть стати на уроці зразком естетичної поведінки школярів.

Особлива роль, безсумнівно, належить мистецькій освітній галузі (**уроки образотворчого мистецтва, співів і музики**).

Естетичне виховання в системі позакласної роботи в кожній школі представлено у двох напрямках:

- естетична просвіта і розвиток інтересів учнів у галузі естетики;
- розвиток дитячої художньої самодіяльності.

Найбільш поширеною формою естетичної просвіти є гуртки.

У процесі позакласної роботи з учнями використовуються різні форми й засоби естетичного виховання, зокрема:

- влаштування побуту і створення сприятливих умов для праці;
- організація творчої і виконавської діяльності учнів;
- засоби мистецтва, природа.

Форми організації естетичного виховання: *свята* («Розмаїття візерунків на полотні», «Наша думка, наша пісня», «Весняні хороводи»), *відвідування виставок і театрів; конкурси* (на кращу пісню, малюнок), *представлення народної творчості; гуртки за інтересами, студії, клуби, театри, оркестри; бесіди* (знайомство з творами мистецтва, творчістю окремих письменників, художників, «про красу людини і гарний смак»), *диспути* («Музика у нашому житті», «Мода у мистецтві», «Чи потрібні нам музеї і виставки?»); *індивідуальне навчання окремих учнів художньому читанню, співам, грі на музичних інструментах.*

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Розкрийте сутність завдань мистецької освітньої галузі в спеціальній школі.*
2. *Обґрунтуйте специфіку естетичного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.*
3. *Наведіть приклади заходів з естетичного виховання учнів.*

Тема 4.10. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

План

1. Сутність екологічного виховання.
2. Форми екологічного виховання в спеціальній школі.

Основні джерела

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
2. Теорія і практика екологічної освіти: навч. посіб. / уклад.: М.М. Дяченко-Богун, В.В. Оніпко, В.І. Іщенко. Полтава, 2019. 85 с.

1. Сутність екологічного виховання

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток учнів екологічної культури.

Метою екологічного виховання є формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екологічній свідомості.

Екологічне виховання і екологічна освіта здійснюються на всіх етапах навчання і виховання школярів і реалізують такі **завдання**:

✓ засвоєння основних понять і факторів, на базі яких визначається оптимально допустимий вплив людини на природу, не переступаючи законів її саморегулювання;

✓ розуміння багатогранної цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства;

✓ оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями і навичками раціонального природокористування, розвиток уміння оцінювати стан навколишнього середовища, приймати правильне рішення щодо його покращення, передбачати негативні наслідки своїх дій і не допускати їх у всіх видах суспільно-трудової діяльності;

✓ свідоме дотримання норм поведінки у природі, яке виключає нанесення їй шкоди, забруднення чи руйнування природного середовища;

✓ розвиток потреби у спілкуванні з природою, в її облагороджуючому впливові на емоційну сферу людини, потяг до пізнання навколишньої природи у поєднанні з морально-естетичними переживаннями;

✓ активізація діяльності людини щодо покращення природного середовища, виховання непримиренного ставлення до дій людей, які завдають йому шкоди, пропаганда природоохоронних ідей.

Результатом екологічного виховання в школі має бути сформована екологічна культура учня.

2. Форми екологічного виховання в спеціальній школі

Однією з особливостей екологічного виховання учнів з ІІІ є навчання учнів перенесенню набутих екологічних знань в практику. Тому форми роботи мають бути передусім спрямовані на закріплення у дітей практичних вмінь щодо збереження природи й екології.

Екологічна освіта здійснюється на **уроках**: читання, я досліджую світ, природознавство, географія, побутова фізика і хімія та ін. Завдяки цьому в учнів формуються екологічні знання, потреба у спілкуванні з живою природою, переконання у необхідності збереження і охорони навколишнього середовища.

У процесі позакласної корекційно-виховної роботи з метою екологічного виховання школярів використовують такі форми: **бесіди** («Ліс – наше багатство», «Рослини й тварини в українській пісні», «Хто охороняє річки», «Сторінками Червоної книги»), **рольові ігри** (наприклад, «Як берегти ліс»), **уявні подорожі** («Охорона поверхні суші і земних надр»), **вікторини** («Ліс і його мешканці», «Упізнай за пером», «Лікарські рослини»), **екскурсії в природу** («Як природа готується до зими», «Життя річки влітку», «Як поводити себе в лісі навесні»), **прогулянки, гуртки** («Юний натураліст», «Блакитний патруль»), **робота санітарних загонів захисту довкілля, групи швидкої допомоги птахам у зимовий період, куточки живої природи в школі, свята** («Зустріч птахів навесні», «День саду»). Наголошуємо, що найбільшої користі набувають ті заходи, у процесі яких учні безпосередньо виконують практичну діяльність екологічного змісту.

Основні педагогічні умови екологічного виховання школярів

- комплексний підхід до вивчення природи з використанням міжпредметних зв'язків (природознавство, географія, побутова фізика і хімія);
- урахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей у процесі екологічної освіти і виховання;
- організація безпосередньої участі учнів у охороні та покращанні природної сфери своєї місцевості під час навчальної і суспільно-корисної праці;
- вибір оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання;
- вплив учителя на учнів власним прикладом бережливого ставлення до навколишньої природи;
- єдність дій всього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні школярів.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Розкрийте сутність екологічного виховання учнів.*
2. *Наведіть приклади форм екологічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.*
3. *У чому полягають особливості екологічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?*

Тема 4.11. МОРАЛЬНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

План

1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями.
2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя.

Основні джерела

1. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід): навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 108 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями

Метою закладів спеціальної освіти є інтеграція учнів у сучасну систему соціальних стосунків. Підготовка учнів до самостійного життя не обмежується лише виробничою сферою і громадською діяльністю. Одним із важливих і складних напрямів соціалізації вихованців є їхня підготовка до сімейного життя.

Ігнорувати статеве виховання не можна, оскільки після закінчення школи певна частина випускників створює сім'ї, отже потребує статевої освіти і моральної підготовки до шлюбних стосунків. Оскільки на відміну від школярів з нормотиповим інтелектом учні з інтелектуальними порушеннями самостійно не можуть здобувати досвід щодо сімейних стосунків, розширювати уявлення про взаємини між особами різної статі і не завжди власна сім'я не слугує для них зразком, то статеве виховання є вкрай необхідною ланкою педагогічної роботи саме у спеціальній школі.

Статеве виховання – це процес, спрямований на вироблення якостей, рис, властивостей, уявлень особистості, які визначають морально-етичне ставлення людини до представників іншої статі.

Сфера статевого виховання охоплює не лише специфічні шлюбні стосунки між чоловіком і жінкою, а й будь-які інші їхні стосунки – у суспільному житті, праці, на відпочинку тощо. Статеве виховання передбачає не лише моральну поведінку дорослих, а й моральну поведінку дітей, які також мають бути вихованими і в статевому відношенні.

Проблеми підготовки учнів до шлюбно-сімейних стосунків є як частиною морального, так і соціально-гігієнічного виховання, яке розв'язується у процесі систематичної роботи школи, сім'ї, лікарів; індивідуального підходу до вихованців.

Слід розрізнити поняття статевого виховання і статевої освіти. **Статеве виховання** є складовою загального виховання дітей з психофізичними порушеннями і охоплює педагогічні, соціологічні, етичні, правові, медичні та інші питання. Воно містить і **статеву освіту**, яка за своєю сутністю є переважно медичним аспектом. Розмежування цих понять свідчить про недопустимість вузького підходу до питань статевого виховання і заміни його лише статевою освітою. Л. Віготський, визначаючи пріоритет статевого виховання над статевою просвітою, наголошував, що людина має бути не лише обізнаною у статевому відношенні, а й гарно вихованою.

Метою статевого виховання є формування у дітей статевого самоусвідомлення і уявлень про ідеали жіночої та чоловічої поведінки; прищеплення їм правильних уявлень про здоров'я, розуміння фізіологічних, соціальних та етичних аспектів взаємин між юнаками та дівчатами; вироблення гігієнічних навичок; навичок спілкування з представниками іншої статі; розвиток вмінь виконання родинних ролей – подружніх, батьківських, сімейних.

Завдання статевого виховання учнів з інтелектуальними порушеннями:

- ✓ виховання почуття поваги до людей – не лише як до людей загалом, а і як до представників своєї і протилежної статі; здатності враховувати і поважати їхні специфічні особливості й інтереси;

- ✓ повідомлення необхідних елементарних відомостей про фізіологічні й психологічні особливості розвитку чоловіка і жінки;

- ✓ попередження і корекція шкідливих звичок, соматичних і нервово-психічних розладів, пов'язаних із статевою диференціацією і міжстатевими стосунками;

- ✓ виховання відповідального ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших людей;
- ✓ підготовка до сімейного життя; виховання бажання створити міцну, дружну сім'ю; формування відповідального ставлення до виховання майбутніх дітей;
- ✓ формування педагогічної культури батьків учнів.

2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя

Зміст статевого виховання визначається його метою і завданнями. У відповідності з ними можна виділити певне коло питань, які містять основні аспекти статевого виховання школярів з ІІІ. Це, зокрема:

- питання статевого самовизначення дитини, значення статі для неї;
- питання сім'ї, стосунків у ній, значення сім'ї для дитини, дорослих і суспільства;
- питання появи дитини на світ і наступності поколінь;
- питання власне статевої моралі;
- питання статевої гігієни, фізіології.

Статеве виховання учнів базується на відповідних принципах (визначено С. Кириленко):

Об'єктивність, правдивість, науковість у висвітленні питань, пов'язаних із репродуктивною функцією людини, інтимними стосунками.

Гармонійність роз'яснення складних питань із законами природи і суспільства.

Взаємозв'язок проблем людської сексуальності, культури сім'ї, особистого щастя із дружбою, коханням, піклуванням про ближнього.

Чистота: моральне наповнення повідомлень про стать і статевої стосунки.

Адресність сексуальної просвіти: доступність інформації з огляду на вікові й інтелектуальні можливості дітей, урахування індивідуальних та соціальних умов їхнього розвитку, набутого досвіду.

Національний компонент змісту статевого виховання передбачає урахування національних традицій, менталітету.

Відсутність сексуальної стимуляції поведінки дитини: статива просвіта, вихована робота не повинні стимулювати сексуальні потяги дітей, призводити до розбещеності.

Природність поведінки дорослих передбачає недопустимість двозначних натяків, зніяковіння і збентеження у сексуальній просвіті.

Авторитетність джерела сексуальної просвіти ґрунтується на тому, що до здійснення статевого виховання мають залучатись компетентні фахівці: медики, психологи, юристи, вчителі з відповідною підготовкою.

Послідовність, системність статевого виховання передбачає наступність у передачі знань, виборі форм і методів.

Урахування основних вікових періодів психічного розвитку особистості: статево виховання має ґрунтуватись на вікових особливостях психіки дітей, з огляду на які формувати необхідні знання і поведінку.

Індивідуальний підхід: урахування індивідуальних особливостей дітей з ІІІ, клінічних особливостей, структури порушення, досвіду тощо.

Педагогічні заходи та методи, що використовуються у процесі статевого виховання та підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя

Вибір форм і методів статевого виховання залежить від вікових особливостей учнів, відповідних завдань виховання. Воно має спрямовуватись на формування в комплексі знань та уявлень дітей, їхніх емоцій та поведінки.

Молодший шкільний вік (7–10 років)

Гігієна, фізіологія: Бесіди з лікарем про гігієнічні правила й інфекційні хвороби, мікроби тіла. Практичні гігієнічні вправи, контроль за їх повсякденним виконанням. Читання художньої літератури, перегляд мультфільмів. Театралізована вистава «Мийдодір». Бесіди «У здоровому тілі – здоровий дух», «Правила особистої гігієни». Ігри «Наведемо чистоту в оселі», «Допоможемо ляльці одягнутись».

Самоусвідомлення, статева роль: Читання та обговорення художніх творів, фільмів на теми поведінки хлопчиків і дівчат. Бесіди «Як потрібно поводитись з хлопчиками (дівчатками)» та ін. Робота «Секретних клубів» хлопців та

дівчат. Індивідуальні бесіди «Який ти?», «Яким хочеш бути». Індивідуальна робота з неконтактними дітьми, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій, залучення у міжособистісні та колективні стосунки.

Сім'я: Сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Доньки-матері», «До нас завітали гості», «Вихідний день разом», «День народження бабусі». Бесіди про сім'ю. Читання та обговорення літератури, фільмів. Організація свят і концертів для батьків, виготовлення подарунків для членів родини.

Молодший підлітковий вік (11–13 років)

Гігієна, фізіологія: Окремі бесіди з хлопцями і дівчатами на гігієнічно-фізіологічну тематику (із залученням медиків). Читання та обговорення літератури, фільмів. Організація спортивних, танцювальних гуртків, змагань тощо. Бесіди «Чому ми ростемо», «Звідки беруться діти», «Для чого людині міцне здоров'я?», «Що може шкодити здоров'ю?». Індивідуальна робота з дітьми, що мають відхилення у статевому дозріванні.

Самоусвідомлення, статева роль: Читання та обговорення художньої літератури, фільмів. Гурткова робота. Театралізовані вистави. Стимуляція дітей до ведення дітьми особистих щоденників, листування. Бесіди «Якими мають бути дівчата (хлопці)», «Значення дружби між дівчатами та хлопцями» та ін. Ігри «Дзеркало», «Хлопчик навпаки», «Дівчинка навпаки», «Зміна ролей».

Сім'я: Рольові ігри, наприклад, «Святкуємо Новий рік», «Срібне весілля бабусі і дідуся». Бесіди «Що таке хороша сім'я», «Родинні стосунки». Читання та обговорення художньої літератури, фільмів. Організація спільних свят з батьками; підготовка сюрпризів для батьків. Сімейні конкурси.

Старший підлітковий (13–16 років) та молодший юнацький (16–18 років)

Гігієна, фізіологія: Консультації лікарів, юристів. Читання і обговорення літератури, публікацій у періодиці. Індивідуальна робота з підлітками, схильними до сексуальних відхилень; з тими, які мають проблеми із здоров'ям. Бесіди «Поговоримо про шкідливі звички», «Особливості венеричних хвороб» та ін.

Самоусвідомлення, статева роль: Бесіди, диспути, розв'язання проблемних ситуацій на теми «Що таке жіночність

(мужність)», «У чому сила і слабкість людини», «Як слід поводити себе з хлопцями (дівчатами)», «У чому проявляється дорослість», «Дружба і кохання, які вони», «У чому полягає відповідальність за свої вчинки», «Що таке привабливість» та ін. Консультації лікарів, модельєрів і вечори на теми: «Краса і здоров'я», «Що таке мода», «Модні зачіски», «Поговоримо про косметику». Добір косметики, зачіски, стилю одягу для учнів у відповідності з їхніми індивідуальними особливостями. Вечори поезії про кохання. Читання літератури, перегляд фільмів з подальшим обговоренням. Театральні драматизації, вечори відпочинку. Конкурси «Нумо, хлопці», «Нумо дівчата». Індивідуальна робота.

Сім'я: Бесіди «Хто кому в сім'ї допомагає», «Як розподілити сімейний бюджет», «Як організувати сімейне дозвілля», «Інтимні стосунки в сім'ї і їх значення», «Хто відповідає за виховання дитини в сім'ї» та ін. Диспути «Що робить сім'ю міцною» тощо. Консультації лікарів, юристів. Гуртки. Рольові ігри. Практична діяльність. Читання літератури, перегляд фільмів з подальшим обговоренням. Індивідуальна робота з дітьми.

Методика тренінгових занять з підготовки учнів з ІІ до сімейного життя описана в роботах Т. Валько.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Обґрунтуйте значущість статевого виховання в соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями?*
2. *Чи тотожними є поняття «статеве виховання» і «статєва освіта»?*
3. *Якими є мета і завдання статевого виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
4. *Який зміст реалізується у процесі статевого виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
5. *На яких принципах ґрунтується статеве виховання учнів з інтелектуальними порушеннями?*
6. *Які педагогічні заходи та методи використовуються у процесі статевого виховання та підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до самостійного сімейного життя?*

Розділ V. ПИТАННЯ ШКОЛОЗНАВСТВА

Тема 5.1. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПЕРСОНАЛ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

План

1. Специфіка педагогічної діяльності спеціального педагога, її структура.
2. Особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи.

Основні джерела

1. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0665729-13#n11>
2. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка–НОВА, 2007. 304 с.
5. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>

1. Специфіка педагогічної діяльності спеціального педагога, її структура

Забезпечення повноцінного навчання і розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями знаходиться у прямій залежності від рівня підготовленості фахівців, зокрема, спеціальних педагогів.

Педагогічному персоналу спеціальних закладів належить вагома роль у підготовці учнів до самостійного життя, ко-

рекції їхніх порушень та розвитку особистості вихованців. Це обумовлено багатьма факторами, зокрема:

- без кваліфікованої корекційно-педагогічної допомоги діти часто не спроможні оволодіти знаннями, вміннями, способами поведінки;

- лише спеціально підготовлені фахівці можуть проводити корекційно-розвиткову роботу, якої потребують діти з ІІІ;

- вагомого значення у вихованні набуває особистий приклад педагога, оскільки діти з ІІІ схильні засвоювати поведінку та способи дій за наслідуванням;

- часто від ставлення до вчителя залежить інтерес дітей до навчального предмету;

- сім'ї дітей з ІІІ потребують співпраці, під час якої спеціальні педагоги допомагають організувати відповідне виховання в родині.

З огляду на це, роль спеціального педагога у навчанні і вихованні дітей з ІІІ справді є провідною.

Спеціальний педагог має володіти певними особистісними рисами у педагогічній діяльності.

Базовими для педагогічної професії є любов до дітей та самовідданість. Ще більшою мірою це стосується спеціального педагога, який має не лише любити дитину з порушеннями психофізичного розвитку, а й бачити в ній особистість незалежно від зовнішності, ступеня інтелекту, наявності порушень опорно-рухового апарату.

Педагогічна праця загалом і робота з дітьми з ІІІ вимагає набагато більшої витрати часу, зусиль, ніж посада з нормованим робочим днем. Якщо людина не готова жертвувати власним часом, інтересами заради своїх вихованців, вона не стане гарним педагогом.

Справжнього фахівця відрізняє постійна готовність до роботи з дітьми, потреба у спілкуванні з ними, передачі їм певного досвіду; готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня.

Працювати може лише педагог, який щиро захоплений своєю професією, є професійно працездатним, і передусім слугує інтересам дітей з особливими потребами.

Ефективність роботи спеціального педагога багато в чому залежить від його впевненості у оптимістичній перспективності корекційно-виховного впливу. Педагог, який не вірить у можливості дитини, і розглядає її лише через призму порушень, не зможе виявити позитивних сторін у розвитку дитини.

ни, а значить – не досягне позитивних результатів. Оптимізм спеціального педагога має бути досить сильним, оскільки завдяки цьому він передасть свою впевненість і батькам, і самій дитині, що, безумовно, послугує умовою ефективності корекційно-виховних впливів і, як наслідок, розвитку особистості.

Роботі з дітьми з ІІІ не має перешкоджати почуття жалю до них. Ставлення до вихованців спеціальний педагог має будувати на принципі розумної вимогливості у поєднанні із справедливістю.

Вагомого значення набувають інтелектуальні та вольові риси характеру спеціального педагога, без яких важко подолати професійне навантаження і реалізувати мету професійної діяльності.

Спеціальний педагог має бути готовим до виконання багатьох соціальних ролей, а отже – до постійних перевтілень. Це означає, що він має глибоко оволодіти професійною майстерністю, педагогічними тактом, вміння себе самопрезентувати.

У роботі з дітьми з ІІІ позитивні емоції слугують засобом корекції. З огляду на це спеціальний педагог має бути не лише врівноваженим, а й залежно від ситуації емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності.

Отже, спеціальним педагогом може бути далеко не кожна особистість, а лише та, яка володіє педагогічно спрямованою сукупністю необхідних компетентностей і відповідною професійно-психологічною готовністю.

Професійна діяльність спеціального педагога відрізняється від діяльності звичайного педагога, як за характером, так і за способами організації, тому її називають корекційно-педагогічною. У змісті фахової діяльності спеціального педагога можна виділити такі види:

- *навчальна робота;*
- *виховна робота;*
- *корекційно-розвиткова робота;*
- *методична робота;*
- *робота з батьками вихованців;*
- *науково-дослідна діяльність.*

У роботі спеціального педагога, незалежно від займаної посади, можна виділити **професійні функції** або **компоненти професійної діяльності**:

Діагностична діяльність передбачає комплексну оцінку розвитку дитини, визначення рівня її розвитку, уточнення труднощів та рівнів підтримки, постійне слідкування за динамікою інтелектуальної та особистісної сфери. Спеціальний педагог має визначати стадію розвитку колективу учнів; вивчати сім'ю дитини.

Орієнтаційно-прогностична діяльність передбачає визначення лінії корекційно-розвиткової та виховної роботи з кожним учнем; накреслення конкретної мети та завдань на кожному етапі роботи; прогнозування результатів корекції і навчально-виховного процесу як окремого учня, так і класу в цілому; визначення лінії співпраці з сім'єю.

Конструктивно-проектувальна діяльність. Спеціальний педагог має спроектувати зміст корекційно-розвиткової, навчальної, виховної роботи; правильно підібрати засоби корекційного впливу і форми роботи з учнями; спроектувати власну діяльність і поведінку в процесі взаємодії з вихованцями, їхніми батьками колегами.

Корекційна діяльність є специфічним компонентом педагогічної діяльності спеціального педагога. Він залежить безпосередньо від вище окреслених, у процесі яких відбувається вивчення дитини і прогнозування її розвитку. Корекційна діяльність містить в собі роботу з подолання або послаблення виявлених порушень психофізичного розвитку дитини, профілактики вторинних та супутніх відхилень, формування особистості дитини, створення умов для розвитку учня з ІІІ; навчання батьків прийомам організації ігрової та навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам і методам. Цей вид діяльності є чи не найважливішим у структурі діяльності спеціального педагога.

Організаційна діяльність спеціального педагога суттєво відрізняється від аналогічної у вчителя закладу загальної середньої освіти, оскільки самостійно організувати себе учню з ІІІ дуже складно. Завдяки цьому виду діяльності спеціальний педагог включає дітей в навчальний процес та корекційно-виховну роботу. Організаційна діяльність полягає у вмінні організувати діяльність колективу дітей і кожного окремого учня, батьків вихованців, свою власну роботу; налагодити взаємодію з державними установами, громадськими організаціями, спонсорами у вирішенні професійних завдань.

Інформаційно-пояснювальна діяльність полягає у вмінні відібрати і опрацювати інформацію, призначену учням з ІІІ, зро-

бити її доступною для їхнього розуміння та засвоєння. Важливим аспектом є правильне і переконливе інформування батьків, громадськості про проблеми дітей з особливими потребами.

Комунікативно-стимулююча діяльність передбачає встановлення правильних стосунків з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, представниками громадських та інших організацій. Цей вид діяльності вимагає від педагога особистої моральної привабливості і впливу на дитину з ІП; вміння спілкуватися з дітьми та встановлювати з ними доброзичливі стосунки, спонукати їх своїм прикладом до активної пізнавальної діяльності; вміння переконувати батьків, робити їх своїми однодумцями і помічниками у вихованні дітей.

Аналітико-оцінювальна діяльність дозволяє спеціальному педагогу аналізувати процес навчання та корекційно-розвиткової роботи; виявляти в них позитивні сторони та недоліки; порівнювати результати з накресленою метою і завданнями; співвідносити свою роботу з досвідом інших фахівців. Завдяки цій діяльності коригується педагогічний процес, здійснюються пошуки шляхів його удосконалення, використовується педагогічний досвід.

Дослідницько-творча діяльність передбачає творче застосування спеціальним педагогом педагогічної теорії і методичних рекомендацій; проведення дослідницької роботи. Завдяки цьому виду діяльності розвивається індивідуальність педагога, його творчість, удосконалюється педагогічна майстерність.

Наголосимо, що всі ці види діяльності реалізуються в комплексі і органічному поєднанні й виділені лише для кращого їх розуміння.

2. Особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи

Права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи

У Положенні про спеціальну школу та Положенні про навчально-реабілітаційний центр зазначається, що статус учасників навчально-виховного процесу, їхні права і обов'язки визначені Законом України про освіту. Статутом спеціальної школи можуть передбачатися й додаткові права та обо-

в'язки учасників навчально-виховного процесу, що не суперечать чинному законодавству.

Права та обов'язки посадових осіб спеціальної школи вкладені й у кваліфікаційних характеристиках педагогічних працівників України. Кваліфікаційні характеристики застосовуються як нормативні документи і можуть слугувати основою для розробки посадових інструкцій, що містять конкретний перелік посадових обов'язків працівників з урахуванням особливостей організації праці та управління, їх прав, відповідальності та компетентності.

У кваліфікаційній характеристиці кожної посади визначені завдання та обов'язки працівника; перелік його основних трудових функцій; основні вимоги, що висувуються до працівника щодо професійних знань; кваліфікаційні вимоги щодо рівня професійної підготовки працівника, його документів про освіту й стажу роботи, професійних компетентностей.

Особливості роботи педагогічних працівників залежно від їхніх посад

Першочерговою функцією **вчителя** спеціальної школи є забезпечення учнів знаннями згідно навчальної програми, формування у них вмінь використовувати їх на практиці. Окрім цього вчитель реалізовує виховну функцію, здійснює корекційно-розвиткову роботу. Вагомого значення набуває приклад вчителя як особи, з якою діти проводять велику кількість часу.

Окремим, доволі вагомим напрямком, є робота з батьками учнів, адже формула НУШ передбачає тріаду в партнерстві: *вчитель-учень-батьки*. Однією з функцій вчителя спеціальної школи є пропагування спеціальних знань та прийомів виховної та корекційно-розвиткової роботи сім'ям вихованців, співпраця з ними.

Підготовка вчителя спеціального закладу освіти має бути набагато глибшою, адже він повинен володіти матеріалом загальної і спеціальної педагогіки та психології, медичними знаннями, вміннями методичного характеру.

З метою проведення позакласної виховної роботи в середніх і старших класах призначаються **класні керівники**. *Завданнями* роботи класних керівників є, зокрема:

- виховання в учнів культури поведінки, формування в них моральних якостей;

- проведення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я учнів;
- стимулювання успішності учнів;
- організація і виховання учнівського колективу;
- залучення учнів до гурткової роботи; співпраця з сім'ями вихованців;
- координація дій всіх педагогів, які працюють з класом;
- ведення документації класу і особових справ учнів.

У спеціальній школі класний керівник особливу увагу має приділити переходу дітей від початкового навчання до 5-го класу. Слід допомогти дітям адаптуватися до нових умов і великої кількості вчителів; продовжити вивчення учнів, розпочате вчителем початкових класів. Саме в середніх і старших класах відбувається основна робота з формування дитячого колективу, який є досить вагомим для подальшої суспільної інтеграції учнів.

Вагомим напрямом роботи є і профорієнтація учнів. У планах виховної роботи класний керівник спільно з вихователем мають передбачити заходи щодо розвитку у дітей інтересу до обраної професії, бажання працевлаштуватися згідно одержуваної в школі спеціальності.

Однією з особливостей роботи спеціальних закладів є тісна співпраця класних керівників із **вихователями**. Можна відзначити, що велику частину шкільного життя учні проводять саме з ними. *Основними обов'язками* вихователя у спеціальних закладах є:

- організація дітей на виконання режиму дня;
- проведення самопідготовки;
- проведення прогулянок та організація дозвілля учнів;
- проведення позакласних виховних заходів;
- формування дитячого колективу.

Вихователі окрім офіційних функцій виконують і багато неофіційних ролей – старшого товариша, родини, опікуна, наставника тощо. З огляду на це підготовка вихователя спеціальної школи має бути ще ґрунтовнішою, ніж вчителя. Адже вихователь закріплює те, що розпочав учитель у навчальному процесі, виховує, коригує, розвиває, формує особистість дитини. Відсутність компетентностей з використання методів спеціального впливу на учнів, корекційних прийомів може призвести до руйнування зусиль, докладених вчителями, психологом, лікарем.

Ще одним представником педагогічного колективу у спеціальній школі є **вчитель-логопед**. Його робота спрямована на подолання порушень мовлення учнів. У закладі спеціальної освіти логопед працює з учнями не лише молодших, а й середніх та старших класів. Логопедичні заняття базуються на основі програми з української мови. Для занять комплектуються групи учнів згідно віку і мовленнєвого порушення. Вся робота планується. Логопед тісно співпрацює з вчителями початкових класів, вчителями української мови, психологом, з батьками учнів.

Окрім вчителів, вихователів, логопеда корекційно-розвиткову роботу в спеціальній школі виконує і **психолог**. Важливою умовою її успішності є, безумовно, їхня співпраця. Психолог спеціального закладу діагностує, консультує, коригує, здійснює профілактичну роботу. Проте саме корекційно-розвиткова функція його діяльності є специфічною і має досить чітко узгоджуватись і розподілятися з педагогами. У роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями психолог зосереджує свої зусилля на виправленні або послабленні виразних порушень окремих психічних функцій, які спостерігаються у деяких учнів, оскільки загальну корекцію інтелектуальних порушень здійснюють вчителі в навчальному процесі. Найчастіше психологу доводиться мати справу з проблемами спілкування, порушеннями емоційної сфери, виразно неадекватною самооцінкою та комплексом неповноцінності, негативним самоствавленням, схильністю до девіантної поведінки, розладами уваги тощо.

Наголосимо, що однією з умов ефективності навчально-виховної і корекційно-розвиткової роботи в спеціальній школі є спільність вимог і методів у діяльності педагогічного, медичного і психологічного персоналу.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Чому роль спеціального педагога у навчанні та вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями називають провідною?*
2. *Якими особистісними рисами має володіти спеціальний педагог?*
3. *Порівняйте права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи та закладу загальної середньої освіти.*
4. *Назвіть основні особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи.*

Тема 5.2. УПРАВЛІННЯ І КЕРІВНИЦТВО СПЕЦІАЛЬНОЮ ШКОЛОЮ

План

1. Сутність управління спеціальною школою.
2. Внутрішкільний контроль і звітність.
3. Планування навчально-виховної роботи в школі.
4. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу.

Основні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
4. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.

1. Сутність управління спеціальною школою

Спеціальна школа та навчально-реабілітаційний центр є закладами загальної середньої освіти, які у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», іншими актами законодавства, Положенням про спеціальну школу та Положенням про навчально-реабілітаційний центр.

Управління спеціальною школою у межах повноважень, визначених законодавством та його установчими документами, здійснюють:

- засновник (засновники);
- директор спеціальної школи;
- колегіальний орган управління;
- колегіальний орган громадського самоврядування;
- інші органи, передбачені законодавством та/або її установчими документами.

Вагомого значення набувають **принципи управління** навчально-виховним і корекційним процесом, матеріально-господарською діяльністю школи. Найбільш суттєвими серед них є такі [2]:

➤ **Принцип державності** означає, що розвиток спеціальної освіти і її фінансування здійснюється у плановому порядку за рахунок державного і міського бюджету.

Спеціальна школа у своїй діяльності керується Законом України про освіту, іншими законодавчими актами України, нормативними актами Міністерства освіти і науки України і власним статутом. Статут спеціальної школи розробляється на основі чинного законодавства.

➤ **Принцип демократичності** полягає у поєднанні керівництва директора з громадським самоврядуванням, опорою на громадську думку вчителів, батьків, учнів.

➤ **Принцип гласності та відкритості** означає, що рішення педагогічної ради, адміністрації школи мають прийматися та обговорюватися відкрито згідно норм педагогічної доцільності та етики, що сприятиме підтримці здорового психологічного мікроклімату в колективі, активності й ініціативності працівників.

➤ **Принцип компетентності.** Згідно з ним усі педагогічні працівники закладу повинні мати спеціальну освіту, сумлінно виконувати свої обов'язки і нести за них персональну відповідальність.

➤ **Принцип плановості** потребує чіткого планування всієї роботи школи (перспективного, календарного, щоденного), регулярності контролю за виконанням настанов керівних органів та рішень школи.

➤ **Принцип об'єктивності й тактовності в оцінці виконання працівниками закладу освіти обов'язків** означає, що в школі має здійснюватись систематичний контроль за діяльністю працівників закладу, об'єктивна і тактовна оцінка її результатів.

➤ **Принцип ініціативності й активності** передбачає заохочення педагогічної творчості, інноваційних пошуків, стимулювання педагогів до підвищення професійної майстерності.

➤ **Принцип регіональності** полягає в належності закладу до певного географічного регіону, урахуванні відповідної специфіки організації життя, побуту, особливостей спілкування, традицій.

Безпосереднє керівництво спеціальною школою здійснює її директор. Він та його заступники призначаються і звільняються засновником або уповноваженим ним органом з числа осіб з вищою фаховою освітою і досвідом педагогічної роботи.

Наведемо орієнтовні обов'язки директора спеціальної школи і його заступників.

Директор спеціальної школи

- забезпечує реалізацію державної освітньої політики, діє від імені спеціальної школи;
- розпоряджається шкільним майном і коштами, затверджує після погодження з радою спеціальної школи кошторис та організовує його виконання, укладає угоди, відкриває рахунки в установах банків і є розпорядником кредитів;
- видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження, обов'язкові для всіх учасників навчально-виховного процесу;
- організовує навчально-виховний, корекційно-відновлювальний, лікувальний процес, здійснює контроль за його процесом та результатами, відповідає за якість і ефективність роботи педагогів, дотримання вимог охорони дитинства і праці, створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та позашкільній роботі;
- за погодженням з радою спеціальної школи призначає і звільняє своїх заступників, педагогічних, інших працівників;
- за погодженням із профспілковим комітетом затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові обов'язки всіх працівників спеціальної школи;
- організовує і спрямовує роботу вчителів, вихователів і методичних працівників з комплексного вивчення дитини, здійснення єдності навчально-виховного процесу, лікувально-відновлювальної та корекційно-розвиткової роботи;
- відповідає за правильну організацію навчального процесу, виховання, корекції порушень розвитку, оздоровлення, відновлювального лікування, спрямованих на максимальну корекцію порушень психофізичного розвитку учнів, їх соціальної адаптації;
- відповідає за прийом дітей і правильне комплектування класів;
- створює умови для творчого зростання педагогічних працівників, пошуку та застосування ними ефективних форм і методів навчання, виховання та реабілітації;

- відповідає за створення необхідних санітарно-побутових умов для вихованців, обладнання школи навчальною, медичною, корекційною апаратурою відповідно до типу спеціальної школи;
- затверджує режим дня, який забезпечує правильне поєднання навчання, праці і відпочинку, раціональне харчування учнів, а також необхідний мовний, ортопедичний охоронно-педагогічний режим;
- здійснює зв'язок з дошкільними закладами відповідного типу;
- несе відповідальність за свою діяльність перед учнями, батьками, працівниками спеціальної школи та загальними зборами (конференцією), засновником, органами державної виконавчої влади.

Заступник директора з навчально-виховної, корекційно-розвиткової роботи

- організовує роботу педагогічного персоналу щодо навчання учнів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів;
- відповідає за виконання спеціальних планів і програм навчання;
- організовує методичну роботу з навчальних предметів, корекційно-розвиткових занять і забезпечує єдність навчання, виховання, лікування і корекційно-розвиткової роботи;
- здійснює контроль за успішністю учнів, ефективністю їх навчання і корекційно-відновлювальних занять.

Заступник директора з виховної роботи

- організовує виховну роботу в спеціальній школі і несе відповідальність за її корекційно-розвиткову спрямованість;
- організовує методичну роботу серед вихователів;
- забезпечує виконання правил внутрішнього трудового розпорядку, організації загального і мовного режиму.

Педагогічна рада спеціальної школи

Колегіальним органом управління спеціальної школи є педагогічна рада, повноваження якої визначаються Законом України «Про повну загальну середню освіту» та установчими документами спеціальної школи.

Головою педагогічної ради є директор спеціальної школи, а до складу її входять: вчителі, вихователі, логопед, психо-

лог, соціальний педагог, лікар, бібліотекар, голови ради школи і батьківського комітету.

Робота педагогічної ради планується відповідно до потреб школи. Кількість засідань становить, зазвичай, не менше чотирьох разів на рік.

Педагогічна рада схвалює стратегію розвитку спеціальної школи та річний план роботи, освітню програму, зміни до неї та оцінює результати її виконання, правила внутрішнього розпорядку, розглядає інші питання, віднесені законодавством та/або установчими документами спеціальної школи до її повноважень.

Зокрема, педагогічна рада:

- розглядає питання вдосконалення, методичного, корекційного забезпечення навчально-виховного процесу;
- обґрунтовує пропозиції про заохочення учнів;
- організовує роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їхньої творчої ініціативи, впровадження досягнень науки, передового педагогічного досвіду;
- розглядає інші питання професійної діяльності педагогічних працівників;
- розглядає питання лікувально-оздоровчої роботи з вихованцями, заслуховує інформацію лікаря за наслідками поглиблених медичних оглядів дітей.

Члени педради мають право виносити на її розгляд усі питання, пов'язані з навчально-виховним, корекційно-розвитковим, лікувально-оздоровчим процесом.

2. Внутрішкільний контроль і звітність

Важливою проблемою керівництва школою є здійснення контролю за якістю навчально-виховної і корекційної роботи. Систематична, цілеспрямована перевірка роботи педагогів адміністрацією школи називається **внутрішкільним контролем**.

Зміст контролю:

- рівень знань, вмій і навичок учнів, динаміка психофізичного розвитку, їхньої вихованості;
- якість проведення уроків, професійно-трудової підготовки, позакласних заходів, їхня корекційно-розвиткова спрямованість;

- правильність планування усіх ланок навчально-виховного процесу, його корекційно-розвиткова спрямованість;
- робота педагогічного персоналу над підвищенням рівня професійної майстерності;
- виконання окремих доручень і завдань посадовими особами.

Внутрішкільний контроль планується заздалегідь і доводиться до відома працівників школи.

Залежно від мети перевірки використовують різні **види внутрішкільного контролю**. А саме:

✓ **Фронтальний** – контроль всіх аспектів навчально-виховної і корекційно-розвиткової роботи в школі загалом або в окремому класі.

✓ **Тематичний** – перевірка роботи педагогічного колективу над певною проблемою (наприклад, стан роботи класних керівників з громадянської вихованості учнів, активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках і в позакласній роботі) чи з певного навчального предмету.

✓ **Поточний** – перевірка якості роботи педагогів, рівня засвоєння знань і вмій учнями, якості корекційно-розвиткової роботи, виконання обов'язків посадових осіб тощо.

✓ **Персональний** – перевірка ефективності діяльності окремих вчителів, вихователів, їхнього методичного рівня, досвіду роботи.

✓ **Оглядовий** – контроль за веденням шкільної документації, станом шкільної дисципліни, навчального обладнання.

Внутрішкільний контроль здійснюється у різних **формах**. Це, зокрема:

✓ **Колективний контроль**. До контролю залучаються окрім адміністрації досвідчені учителі, батьки.

✓ **Взаємоконтроль**. Здійснюється у процесі взаємовідвідування уроків і виховних заходів.

✓ **Самоконтроль**. Звіти педагогічних працівників про виконання своїх обов'язків.

✓ **Адміністративний плановий контроль**. Здійснює директор і його заступники згідно плану роботи.

✓ **Адміністративний позаплановий контроль**. Здійснює директор і його заступники у разі виникнення непередбачених планом проблем.

Незалежно від виду і форми контролю, особи, якою він проводиться, внутрішкільний контроль має відповідати таким **вимогам**:

✓ **Компетентність**. Той, хто контролює, має добре орієнтуватись у меті і змісті питання, яке він перевіряє. Адміністрація має заздалегідь розподілити сфери свого контролю залежно від фаху; водночас і директор, і його заступники повинні ґрунтовно готуватись до кожного контрольного заходу.

✓ **Об'єктивність**. Результати контролю мають бути об'єктивними наслідками перевірки, а не суб'єктивного ставлення до того, кого контролюють.

✓ **Принциповість**. Перевірки мають бути засновані на нормативних документах, вимогах програми спеціальної школи, педагогічних і загальнолюдських моральних нормах. Слід своєчасно виявляти прогалини і помилки як у роботі персоналу, так і у діяльності учнів.

✓ **Тактовність**. У спілкуванні з педагогами адміністрація має дотримуватись поваги до них, взаєморозуміння, педагогічного такту, уникати упередженості, емоційної напруги і конфліктних ситуацій. Навіть помилки чи прорахунки у роботі не повинні призводити до грубощів і нетактовності у роботі з колегами.

✓ **Обговорення результатів**. Результати контролю мають обговорюватись спочатку з тим, кого перевіряють. Слід виділити спочатку позитивні аспекти в діяльності, а потім вказати на помилки, надати рекомендації. По необхідності результати можуть потім обговорюватись на засіданнях методичних об'єднань, педагогічної ради.

✓ **Поєднання контролю з допомогою**. Контроль має виконувати функції не лише перевірки, а й надання допомоги педагогам у покращенні навчально-виховної і корекційної роботи, організації методичної діяльності.

✓ **Перспективність**. Отримана під час перевірок інформація має стати джерелом для внесення коректив у роботу, прийняття нових рішень, накреслення позитивних перспектив.

Ефективність внутрішкільного контролю і керівництва школою значною мірою залежить від систематичності і чіткості ведення **шкільної документації**. Вона ведеться в школі згідно існуючих нормативних документів. До неї належить: планування (перспективне, календарне, поточне), документація

особового складу (книга обліку учнів, особові справи учнів), навчально-педагогічна документація (класні журнали, щоденники учнів, журнали обліку роботи гуртків, книга протоколів засідань педради, книга наказів і розпоряджень по школі, звіти посадових осіб), документи про фінансово-господарську діяльність закладу освіти.

3. Планування навчально-виховної роботи в школі

Важливою умовою успішної діяльності спеціальної школи є планування роботи. Розрізняють перспективне, річне, календарне і поточне планування.

Перспективне планування здійснюється на кілька років і передбачає основні напрями діяльності закладу.

Річний план складається на навчальний рік і також містить основні напрями діяльності закладу. До його підготовки залучаються працівники школи (заступники директора, керівники методоб'єднань, педагоги-новатори), а повне оформлення здійснює директор школи. Річний план обговорюється усіма працівниками школи і затверджується на першому засіданні педагогічної ради (зазвичай, в серпні).

Розділи річного плану визначаються адміністрацією доволіно, головне, щоб вони охоплювали всю діяльність школи. Річний план може містити такі розділи:

1. Вступ (аналізуються підсумки минулого року; зазначаються завдання на новий навчальний рік).
2. Здійснення спеціальної освіти.
3. Удосконалення навчально-виховного процесу.
4. Організація трудового навчання і професійної орієнтації учнів.
5. Становлення й розвиток виховної системи.
6. Робота з педагогічними кадрами.
7. Охорона здоров'я та техніка безпеки.
8. Співдружність школи, сім'ї, громадськості, позашкільних установ.
9. Координація внутрішкільного контролю
10. Фінансово-господарська діяльність школи.

Окремий розділ корекційно-виховної роботи зазвичай не виділяється, а здійснення цього напрямку включається у розділи, присвячені навчальній, виховній роботі, охороні здоров'я.

Форми річного плану також довільні. Найбільш поширеною є така:

Зразок форми річного плану

№	Завдання і зміст роботи	Термін виконання	Форми проведення заходів	Відповідальні за виконання	Відмітка про виконання

Календарні плани. Складаються на півріччя, чверть, місяць вчителями, вихователями, логопедом.

Календарний план вчителя складається на кожен навчальний предмет на основі навчальної програми на чверть і може містити такі розділи:

Зразок календарного плану

№	Дата проведення	Тема уроку	Навчальні досягнення	Зміст і спрямованість корекційно-розвиткової роботи	Примітка

Вихователі можуть скласти календарні плани на півріччя, чверть, місяць. Основою слугує річний план школи. У плані виховної роботи має бути передбачена участь дітей у роботі секцій, гуртків; розподіл доручень в класі; проведення заходів з різних напрямів виховання (громадянське, патріотичне, моральне, правове, естетичне, фізичне тощо).

Наведемо окремі орієнтовні зразки планування роботи вихователів.

Участь учнів у роботі секцій, гуртків

№	Прізвище, ім'я учня	Назва гуртка (секції)	День, години, місце занять

Учніське самоврядування

№	Прізвище, ім'я учня	Доручення	Зміст діяльності	Терміни виконання

План-сітка виховних заходів на місяць
(зазначаються конкретні загальношкільні та групові заходи)

День тижня	Дата, назва заходу				
Понеділок					
Вівторок					
Середа					
Четвер					
П'ятниця					
Субота					
Неділя					

Узагальнений план пропонує А.М. Висоцька. Наведемо його зразок:

План виховної роботи

Зміст виховання	Основні виховні завдання	Основні поняття	Форми і тематика позакласних занять		Види діяльності учнів	Термін проведення	Індивідуальна робота з вихованцями
			Форма	Тема			

Поточне планування. Здійснюється вчителями (поурочні плани) і вихователями (щоденне планування).

У поурочних планах зазначається тема уроку, його мета, обладнання, хід згідно структурних компонентів. Залежно від досвіду роботи і вимог адміністрації хід уроку вчителі можуть планувати у вигляді розгорнутих конспектів, планів – конспектів, планів.

У щоденних планах вихователів передбачається зміст і форми виховної роботи на день, об'єкти спостереження на прогулянці, детально планується самопідготовка, виховний захід, зазначається індивідуальна корекційна робота з дітьми, організація дозвілля.

4. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу

Внутрішкільний контроль містить відвідування уроків, самопідготовки, позакласних заходів з метою їх перевірки, якісного аналізу. Це сприяє виявленню стану знань, вмінь і навичок учнів; рівня навчальної, виховної і корекційної роботи; своєчасному попередженню прогалин в роботі; узагальненню педагогічного досвіду, а отже – удосконаленню навчально-виховного процесу в цілому.

Наведемо в якості орієнтиру декілька схем аналізу уроку (як цілісно, так і окремих його аспектів), самопідготовки, виховного заходу. Такий аналіз може здійснюватись і у процесі внутрішкільного контролю, і з метою самовдосконалення педагогами самостійно.

Схема аналізу уроку

1. Загальні відомості про урок (правильне визначення теми та мети уроку, відповідність ходу уроку його меті, зв'язок уроку з сучасним життям).

2. Тип та структура уроку.

3. Здійснення міжпредметних зв'язків.

4. Методи та прийоми, застосовані вчителем на різних етапах уроку (різноманітність, доцільність, ефективність, реалізація корекційно-розвиткових завдань індивідуальний підхід).

5. Шляхи активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці.

6. Аналіз діяльності учнів на уроці (активність, зосередженість, інтерес до матеріалу, свідомість у процесі навчання)

7. Аналіз діяльності вчителя (уміння володіти класом, встановлення контакту з учнями, педагогічний такт).

8. Наслідки уроку. Досягнення мети уроку; виконання плану уроку; обсяг та рівень знань учнів. Об'єктивність оцінок. Освітньо-виховне та корекційно-розвиткове значення уроку. Підготовленість вчителя до уроку. Наукова та методична ерудиція вчителя.

9. Загальна оцінка уроку. Рекомендації, спрямовані на удосконалення позитивних якостей уроку і подолання його негативних сторін.

Схема аналізу корекційної спрямованості уроку

1. Тема уроку, відповідність мети (чи відповідає структура уроку корекційно-розвитковій меті, потенційні корекційні

можливості застосованих на уроці видів робіт, методів, прийомів; чи достатньо вони використані).

2. Як в процесі уроку вчитель розв'язує корекційно-освітні завдання (досягнення повноти й усвідомлення знань, їх міцності, системності; якими методами, прийомами користується у корекції життєвих уявлень).

3. Якою мірою реалізовано корекційно-виховну мету:

- як формувалось позитивне ставлення учнів до навчання;
- якими засобами відбувалось вироблення моральних оцінок, суджень;
- які стимули застосовувались для формування позитивних взаємовідносин між учнями;
- як підтримувалась працездатність;
- як попереджались прояви недисциплінованості, закріплювались навички соціальної поведінки.

4. Місце реалізації власне корекційно-розвиткової мети (формування пізнавального інтересу, розвитку пам'яті, зосередженості, уваги, активності та самостійності; яким чином формується адекватна самооцінка).

5. Співвідношення між індивідуальним, диференційованим та фронтальним підходами.

Схема аналізу виховуючої спрямованості уроку

1. Відповідність корекційно-виховної мети темі уроку; виховні можливості матеріалу уроку.

2. Як використовувався життєвий досвід дітей, як пов'язувалась виховна мета з фактами організації життєдіяльності дітей.

3. Яка увага приділялась формуванню уявлень про товариство, доброзичливість. Засоби для розвитку моральних почуттів.

4. Як використовувався матеріал уроку в навчальній ситуації для виховання в учнів позитивного ставлення до результатів праці.

5. Як вчитель досягав розвитку естетичних почуттів і переживань на уроці, естетичних оцінок, суджень (використання наочності, ІКТ).

6. Як розв'язувались завдання з формування волі, цілеспрямованості учнів.

7. Які конкретні прийоми використав вчитель:

- переконання;
- заохочення;

- стимулювання гуманних почуттів;
- прояв засмучення, засудження;
- включення в цікаву діяльність;
- попередження;
- покарання.

8. Поведінка вчителя, майстерність педагогічного спілкування.

9. Підсумки, висновки: ефективність виховного, впливу з метою розв'язання корекційно-освітнього і корекційно-розвиткового завдання.

Схема аналізу уроку стосовно педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю учнів

1. Чи чітко та доступно сформулював вчитель завдання уроку, ознайомив дітей з планом, як протягом уроку керувався ним, чи звертав протягом уроку увагу учнів на витрату навчального часу.

2. Як формував в учнів прийоми навчальної діяльності.

3. Як вчитель створював позитивну мотивацію, підтримував увагу учнів, попереджав втому.

4. Як здійснював індивідуальний підхід:

- темп;
- рівень пізнавальних можливостей,
- самостійність, активність;
- ставлення до навчання (мотивація, індивідуальна стимуляція).

5. Як здійснювався контроль за якістю засвоєння знань, якими засобами вчителю вдавалось здійснювати зворотній зв'язок.

6. Чи вдалось вчителю досягти оптимального психологічного режиму на уроці (атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння).

7. Як оцінював вчитель пізнавальну діяльність учнів.

8. Висновки:

- результативність пізнавальної діяльності учнів;
- ефективність засобів керування нею.

Схема аналізу самопідготовки

1. Клас, мета.

2. Умови праці, необхідні прилади, підручники.

3. Розміщення учнів в класі.

4. Характер та обсяг домашнього завдання (відповідність рівню пізнавальної діяльності, віку дітей, дню тижня).
5. Форма організації навчальної домашньої роботи (доцільність обраної форми).
6. Способи виконання домашнього завдання (чи користуються діти вказівками вчителя, чи дотримуються доцільного варіанту роботи, працюють колективно чи індивідуально)
7. Працездатність учнів, наявність перерв.
8. Проведення індивідуальної роботи з учнями.
9. Рівень володіння навчальним матеріалом вихователя, взаємозв'язок в роботі вчителя та вихователя (єдність вимог, методика роботи).
10. Педагогічна майстерність вихователя (уміння володіти класом, реалізувати індивідуальний підхід, педагогічний такт).
11. Висновки та рекомендації (реалізація навчально-корекційної мети; дотримання вимог організації самопідготовки; ефективність методів роботи і типів домашніх завдань).

Схема аналізу виховного заходу

1. Клас, форма організації заходу.
2. Мета, поєднання виховних цілей з корекційними.
3. Хто залучається до проведення заходу.
4. Поєднання змісту заходу із життям дітей і їхнім досвідом.
5. Зацікавленість дітей змістом роботи.
6. Реалізація принципів виховання.
7. Різноманітність та корекційна спрямованість методів виховання.
8. Участь кожної дитини в заході.
9. Здійснення індивідуального підходу у вихованні.
10. Рівень володіння матеріалом вихователем, зв'язок з навчальною роботою.
11. Педагогічна майстерність вихователя (уміння володіти класом, реалізувати індивідуальний підхід, педагогічний такт).
12. Висновки та рекомендації.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Охарактеризуйте сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл.*
2. *Розкрийте зміст роботи педагогічної ради спеціальної школи.*
3. *З якою метою здійснюється внутрішкільний контроль?*

4. Які види і форми внутрішкільного контролю використовуються?
5. Чому внутрішкільний контроль має відповідати певним вимогам?
6. Назвіть види планів спеціальної школи.

Тема 5.3. МЕТОДИЧНА РОБОТА В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

План

1. Сутність та завдання методичної роботи в спеціальній школі.
2. Форми організації методичної роботи.
3. Організація та зміст роботи методичних об'єднань.
4. Корекційний аспект методичної роботи.

Основні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка–НОВА, 2007. 304 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.
6. Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників: Наказ МОН України №805 від 09.09.2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-atestaciyu-pedagogichnih-pracivnikiv>
7. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

1. Сутність та завдання методичної роботи в спеціальній школі

Успіх розвитку спеціальних закладів освіти значною мірою визначається знаннями, творчим потенціалом, профе-

сійною майстерністю і загальною педагогічною культурою їх працівників. У сучасних умовах значення творчості в роботі спеціальних педагогів невинно підвищується, адже саме від неї суттєво залежить якість навчально-корекційного процесу, ефективність педагогічної праці. Розв'язання складних і багатогранних завдань, які постають сьогодні перед спеціальними закладами, неможливе без застосування педагогами наукових знань у практичній діяльності. Все це і обумовлює актуальність проблеми ефективної організації методичної роботи вчителів спеціальних шкіл.

У Законі України «Про освіту» (стаття 54) зазначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність та мають право на підвищення кваліфікації, перепідготовку; вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників [1].

Підвищення кваліфікації педагогів відбувається передусім у процесі науково-методичної роботи, що здійснюється систематично й цілеспрямовано.

У сучасних літературних джерелах **науково-методична робота** розглядається як цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і передового досвіду та на конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя, на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів. У понятійно-термінологічному словнику зі спеціальної педагогіки вказується, що «**Методична робота** у спеціальній школі – один із напрямів роботи щодо підвищення фахового рівня педагогів, якості навчання та виховання дітей з вадами психофізичного розвитку» [7].

У сучасній літературі та практиці частіше вживається термін «науково-методична робота», щоб наголосити на необхідності зв'язку науки з практикою і підкреслити недоцільність їх окремого існування.

Завдання науково-методичної роботи:

- вивчення педагогами чинних нормативних документів про освіту в Україні, інструктивно-методичних документів органів освіти;
- ознайомлення з актуальними теоретичними і практичними дослідженнями загальної педагогіки і психології;
- володіння інформацією про результати наукових досліджень і сучасного педагогічного досвіду в галузі навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами (відповідно до спеціалізації);
- вивчення педагогами чинних освітніх програм, підручників/посібників, що поглиблюють зміст методичної роботи;
- вивчення інноваційних технологій спеціальної освіти, в тому числі й дистанційних;
- ознайомлення із застосуванням варіативних методів навчально-корекційної, корекційно-розвиткової, корекційно-виховної роботи;
- постійний аналіз корекційного навчально-виховного процесу в конкретному закладі з метою систематичності науково-методичної роботи, визначення її змісту та постійного удосконалення;
- надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки відповідно до фахового рівня.

2. Форми організації методичної роботи

У спеціальних школах сформувалась певна система науково-методичної роботи з педагогами, яка об'єднує масові, групові та індивідуальні форми. Вони функціонують у органічній єдності, взаємодіють і доповнюють одна одну.

До *індивідуальних* форм науково-методичної роботи відносяться консультації, стажування, наставництво, самоосвіта. Серед них найважливішою є остання як така, що може забезпечити найвищий рівень самовдосконалення. Вагомим є те, що в індивідуальних формах роботи реалізуються індивідуальні програми підвищення кваліфікації педагогів за тими освітніми програмами, які відповідають їхній професійній компетенції, потребам, інтересам, соціально-значущим якостям.

Зауважимо, що атестація педагогічних працівників відбувається 1 раз на п'ять років. Результати професійного розвит-

ку педагогів оцінюються за накопичувальною системою (досягнення за 5 років).

Групові форми об'єднують педагогів за функціонально-посадовими обов'язками і включають в себе методичні об'єднання, творчі групи, практикуми тощо. Найпоширенішою груповою формою є методичні об'єднання, які створюються за наявності в школі не менш ніж 3-х вчителів одного фаху (математики, філологи тощо). Проте в окремих спеціальних школах (з невеликою кількістю педагогічного персоналу) це проблематично, тому вчителі об'єднуються за принципом гуманітарного або природничого профілю.

До **масових** форм роботи відносяться цільові семінари, семінари-практикуми, педагогічні читання, науково-практичні конференції тощо. Для їх проведення об'єднується або весь педагогічний колектив, або вчителі і вихователі окремо. Проте завжди розглядаються актуальні проблеми корекційного навчання і виховання школярів чи загальної педагогічної та психологічної науки.

Особливості методичної роботи спеціальних педагогів описані в роботі Н. Босалюк.

3. Організація та зміст роботи методичних об'єднань

Роботу кожного методичного об'єднання очолює в школі керівник, який не лише володіє великим досвідом роботи, а й має, як правило, свій творчий стиль в певній галузі, досконало володіє методиками навчально-корекційної роботи з дітьми. Засідання проводять не рідше одного разу на чверть. Основними **формами роботи** шкільних методичних об'єднань є:

- обговорення доповідей з актуальних проблем;
- взаємовідвідування уроків, проведення відкритих уроків, позакласних заходів;
- вивчення й впровадження інноваційного педагогічного досвіду;
- обговорення наукової і методичної літератури (монографії, посібники, статті) на актуальні теми;
- проведення консультацій для молодих педагогів;
- вивчення рівня знань, умінь, навичок учнів та відповідно якості навчальної і корекційно-розвиткової роботи;
- обговорення звітів педагогів про виконання планів самоосвіти, досвід професійного розвитку тощо.

Для ефективної роботи складається план, який затверджується на засіданні методоб'єднання в серпні й подається для ознайомлення і затвердження адміністрації школи. Керівник методоб'єднання повинен вільно орієнтуватись у актуальних проблемах теорії та практики освіти дітей з ІІ, вміти глибоко проаналізувати фахову діяльність всіх членів та її результати з тим, щоб на цій основі правильно спланувати роботу на навчальний рік. Планування роботи окремого методоб'єднання повинно узгоджуватись із загальними науково-методичними проблемами, над якими працює школа. План роботи орієнтовно може складатись із таких розділів:

1. Вступ.
2. Відомості про вчителів.
3. Індивідуальна тематика для самоосвіти.
4. Проведення творчих звітів вчителів про самоосвіту.
5. Проведення відкритих уроків.
6. Взаємовідвідування з метою обміну досвідом.
7. Робота з молодими педагогами.
8. Робота з удосконалення навчально-методичного забезпечення освітнього, корекційно-розвиткового та виховного процесу.
9. Заходи з вивчення і підвищення рівня знань, умінь, навичок учнів та якості навчально-корекційної (корекційно-виховної) роботи.
10. Засідання методичного об'єднання.

Зупинимось коротко на окремих розділах цього плану.

У вступній частині подається якісний аналіз роботи методоб'єднання за минулий навчальний рік, визначаються актуальні проблеми спеціальної педагогіки, висуваються конкретні завдання, які вирішуватиме методоб'єднання у новому навчальному році.

Вагомого значення набувають відомості про вчителів. Від їх аналізу залежить диференційований, неформальний підхід до організації методичної роботи. Вони можуть бути подані у такій формі:

Розділ 2. Відомості про вчителів

Прізвище, ім'я, по-батькові	Освіта	Стаж роботи		Кваліфікаційний рівень	Який предмет, у яких класах викладає	Відомості про підвищення кваліфікації
		загальний	у спец. школі			

Слід також передбачити індивідуальні теми самоосвіти вчителів. Висвітлити їх слід у окремій формі, водночас передбачаючи і звітність.

Розділи 3, 4. Самоосвіта вчителів

Прізвище, ім'я, по-батькові	Індивідуальна тема для самоосвіти	Терміни, місце і форми звітів	Впровадження результатів

Окремо планується проведення відкритих уроків; їхня кількість залежить від складу методоб'єднання та проблем, над якими працюють педагоги. Цей розділ може висвітлюватись у такій формі:

Розділ 5. Проведення відкритих уроків

№ з/п	Хто проводить	Клас	Методична мета	Термін проведення

З метою обміну досвідом, вироблення методичного світогляду передбачаються взаємовідвідування уроків, які плануються так:

Розділ 6. Взаємовідвідування з метою обміну досвідом

№ з/п	Хто відвідує	Назва уроку і хто проводить	Яке питання вивчається	Термін відвідування	Короткий аналіз уроку відвідувачем	Підпис керівника методоб'єднання

Хоча результати взаємовідвідувань обговорюються на засіданнях методоб'єднань, все ж нам вбачається доцільною шоста колонка, оскільки аналіз побаченого буде здійснюватись на основі свіжих вражень, свідомо, а регулярність відвідування контролюватиметься керівником. Це також сприятиме виявленню певних проблем, прогалин у роботі окремих працівників і своєчасному наданні їм допомоги. І навпаки, при спостереженні яскравого педагогічного досвіду можна буде вчасно поширити його.

Необхідно також передбачити роботу з молодими педагогами (при наявності таких у складі методоб'єднання). Планування цього розділу може здійснюватись у такій формі:

Розділ 7. Робота з молодими педагогами

№ з/п	Прізвище, ім'я, по-батькові молодого педагога	Прізвище, ім'я, по-батькові наставника	Зміст роботи

В плані передбачається також індивідуальна та групова робота щодо удосконалення навчально-методичного забезпечення освітнього, корекційно-розвиткового та виховного процесу; визначається, які матеріали протягом навчального року передасть кожен вчитель у шкільний методичний кабінет (доповіді, методичні розробки, наочний та дидактичний матеріал тощо). Цей розділ можна висвітлити так:

Розділ 8. Робота з виготовлення дидактичного матеріалу

№ з/п	Прізвище, ім'я, по-батькові педагога	Зміст роботи	Матеріали для передачі в методкабінет

Особливо значущим є дев'ятий розділ, оскільки він слугує основою проведення науково-методичної роботи. Він має містити заходи як з регулярної перевірки, так і з підвищення якості навчальної та корекційно-розвиткової роботи на основі аналізу одержаних відомостей.

Розділ 9. Заходи з вивчення і підвищення рівня знань, умінь, навичок учнів та якості навчально-корекційної (корекційно-виховної) роботи

№ з/п	Який предмет вивчається	Клас	Мета перевірки	Способи вивчення		Терміни перевірок	Стан викладання	Стан корекційної роботи	Рекомендації щодо підвищення якості роботи
				знань, вмінь, навичок	якості корекційної роботи				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Проводити перевірки може як вчитель, який викладає певний предмет, так і його колеги з методоб'єднання. 8-й, 9-й пункти цього розділу заповнюються після проведення контрольних зрізів, а 10-й – після обговорення на засіданні.

Також на весь навчальний рік передбачається проведення засідань методоб'єднання. Їх планування можна висвітлити так:

Розділ 10. Засідання методичного об'єднання

№ засід.	Дата проведення	Перелік питань для розгляду	Форма проведення	Відповідальний за виконання

Перелік питань слід визначати з урахуванням орієнтовної тематики роботи методичного об'єднання, побажань вчителів тощо. Окрім методичних питань передбачається вивчення чинних нормативних документів МОН України, розгляд важливих проблем спеціальної педагогіки і конкретної методики, виступи науковців, огляд наукової, методичної і періодичної літератури, обговорення змісту нових програм. Вагомого значення набувають і форми проведення засідань. Варто планувати не лише традиційні – доповіді, виступи, повідомлення, обговорення проведених уроків, а й новітні форми активно-характеру, зокрема, проблемні дискусії, аналіз психолого-педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач і ситуацій альтернативного характеру, ділові ігри, бесіди за «круглим» столом, семінари-практикуми тощо. Різноманітність форм дозволяє інтенсифікувати інформаційну насиченість засідань, позбавитись від формалізму, стимулює інтерес, свідомість та творчу активність кожного вчителя.

З метою узагальнення досвіду роботи педагогів, накопичення матеріалів у школі має працювати *методичний кабінет*, який буде осередком підвищення кваліфікації педагогічного персоналу. Основним і найголовнішим завданням методичного кабінету є допомога педагогам у самостійному опрацюванні наукової, науково-популярної, психологічної, педагогічної та методичної літератури, вивченні педагогічного досвіду. В кабінеті повинні зберігатись матеріали роботи всіх шкільних методоб'єднань, нормативні документи, література, періодика, узагальнений досвід роботи вчителів, наочні та дидактичні матеріали тощо. Відповідає за роботу кабінету заступник директора з навчально-виховної роботи. Ефективність роботи кабінету визначається високим рівнем навчально-корекційної, корекційно-розвиткової, корекційно-виховної роботи в школі, застосуванні вчителями у своїй практичній діяльності рекомендацій, зібраних у кабінеті.

4. Корекційний аспект методичної роботи

Розглядаючи проблему науково-методичної роботи у спеціальній школі, наголосимо, що провідним аспектом у її змісті має бути поєднання навчально-виховної роботи з корекційно-розвитковою, оскільки саме таке сполучення визначає специфіку професійної діяльності корекційного педагога. Ми розробили відповідну тематику, яка може слугувати вчителям спеціальної школи різних профілів основою для вибору питань методичних семінарів, повідомлень, дискусій. У переліку подаються теми, різні за характером, змістом і ступенем складності: глобальні, які можуть вивчатись протягом тривалого часу; конкретні – присвячені окремим проблемам; теоретичні, що потребують детального вивчення літературних джерел; практичні – пов'язані з реалізацією в досвіді окремих проблем; репродуктивні – спрямовані на засвоєння елементарних знань педагогами без спеціальної освіти; проблемно-дискусійні – для обговорення вчителями високого рівня кваліфікації.

Орієнтовний перелік тем та питань з проблеми корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку

Педагогічний аспект

- ✓ Проблеми корекційної спрямованості навчання в історії олігофренопедагогіки.
- ✓ Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес.
- ✓ Найважливіші напрями корекційно-виховного впливу в спеціальній школі.
- ✓ Педагогічні умови реалізації принципу корекційної спрямованості навчання учнів з ІІІ.
- ✓ Засоби корекційно-розвивальної спрямованості навчального процесу.
- ✓ Педагогічні умови корекції розумової діяльності учнів з ІІІ на уроках.
- ✓ Корекційна спрямованість принципів навчання учнів з ІІІ.
- ✓ Можливості поєднання фронтальної і індивідуальної корекційно-розвиткової роботи з учнями на уроці.
- ✓ Корекційні можливості новітніх навчальних технологій.
- ✓ Особливості дистанційного навчання школярів з ІІІ.

Психологічний аспект

- ✓ Психологічні проблеми корекційно-розвиткової роботи у спеціальній школі.
- ✓ Зміст та методи вивчення учнів вчителями.
- ✓ Формування позитивного ставлення до навчальної діяльності як умова правильної організації корекційно-розвиткової роботи з учнями з ІІІ.
- ✓ Розвиток і шляхи виховання пізнавальних інтересів учнів (на матеріалі різних навчальних предметів, залежно від віку дітей).
- ✓ Засоби активізації розумових здібностей учнів на уроках.
- ✓ Оптимізація спілкування з учнями на уроці.
- ✓ Залежність ефективності навчання від нарощування успіхів дитини.
- ✓ Здійснення опори на практичну діяльність учнів як засіб конкретизації їх уявлень і понять.
- ✓ Оптимізація працездатності учнів на уроках.

Методичний аспект

- ✓ Методичні шляхи і прийоми реалізації корекційно-розвиткових цілей у процесі навчання.
- ✓ Особливості структури уроку в спеціальній школі в умовах НУШ.
- ✓ Здійснення охоронно-педагогічного режиму на уроках.
- ✓ Методи виховання позитивного ставлення учнів до навчання.
- ✓ Сутність і методика стимулювання учнів до самостійної організації своїх розумових дій при виконанні навчальних завдань.
- ✓ Здійснення індивідуального і диференційованого підходу до учнів на уроках.
- ✓ Шляхи підвищення свідомості та активності учнів у навчанні.
- ✓ Забезпечення міцності засвоєння знань.
- ✓ Шляхи оптимального поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю учнів.
- ✓ Корекційна спрямованість використання наочності в процесі навчання учнів.
- ✓ Корекційна спрямованість частково-пошукових дидактичних методів у роботі з старшокласниками.
- ✓ Проблемні методи навчання як засіб корекції мислення учнів з ІІІ.
- ✓ Розвиток мовлення дітей з ІІІ на уроках.

- ✓ Методика корекції пізнавальної діяльності учнів на уроках (розглядати слід окремі психічні процеси з орієнтацією на навчальний предмет і вік дітей).

Підсумовуючи вищевикладене, підкреслимо, що науково-методична робота здійснюватиметься ефективно в першу чергу за умови професійного самовдосконалення кожного вчителя. Тому одним із важливих завдань педагогічних ЗВО має стати підготовка студентів до неперервної самоосвіти. Вирішенню цієї проблеми може слугувати певна система роботи, яка передбачає: 1) оволодіння студентами досягненнями педагогічної науки (як загальної, так і спеціальної педагогіки) і впровадження їх у практику (на практичних, лабораторних заняттях, під час проходження педагогічної практики у спеціальних закладах); 2) вивчення й узагальнення новітнього педагогічного досвіду; 3) науково-методична робота студентів та участь у науково-педагогічних дослідженнях.

Запитання для самоперевірки та контролю

1. *Що являє собою методична робота у спеціальній школі? Чому вона має бути науковою?*
2. *Порівняйте форми організації методичної роботи і доведіть їхню ефективність.*
3. *З якою метою організовується робота методичних об'єднань?*
4. *Обґрунтуйте доцільність створення в школі методичного кабінету.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Самостійна робота студентів з дисциплін професійної підготовки за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» / колектив авторів; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 144 с.
4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. Ч. I: Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). 238 с.
5. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.
6. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

Рекомендовані джерела

1. Анєнкова І.П., Байдан М.А., Горчакова О.А., Руссол В.М. Педагогіка: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 567 с.
2. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа українських Карпат*. Київ, 2014. № 12-13 (2015). С. 26–37.
3. Бондар В.І., Рейда К.В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: навчальний посібник. Київ: МП «Леся», 2010. 168 с.
4. Вержиховська О.М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2013. 372 с.
5. Висоцька А. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів. *Дефектологія*. 2005. № 3. С. 29–34.

6. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти томах / под ред. Т.А. Власовой. Москва: Педагогика, 1983. Т. 5: Основы дефектологии. 368 с.
7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
8. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1995. 237 с.
9. Демчук Л.В. Особливості музично-естетичного виховання учнів молодших класів. Олександрія: Діа-плюс, 2009. 98 с.
10. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>
11. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
12. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
13. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. / упоряд.: Воронникова І.П., Чайковська Н.В. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
14. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам / Л.С. Вавіна, А.М. Висоцька, В.В. Жук та ін.; за ред.. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ: Наук. світ, 2006. Книга 3. 212 с.
15. Дмитрієва І.В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: монографія. Слов'янськ, 2008. 373 с.
16. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
17. Золотоверх В.В. Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки: Монографія. Київ: Наук. світ, 2004. 196 с.
18. Еременко І.Г. Олигофренопедагогіка. Київ: Вища школа, 1985. 328 с.
19. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В. Сак. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 168 с.
20. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0665729-13#n11>
21. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія: підручник. Київ: Академія, 2020. 224 с.
22. Коваль Н.І. Громадянське виховання старшокласників з порушеннями інтелекту в психолого-педагогічній літературі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2015. № 2 (10). С. 67–73.

23. Коган О.В. Формування здорового способу життя у старшокласників допоміжної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / АПН України; Інститут спеціальної педагогіки. Київ, 2006. 170 с. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-zdorovoho-sposobu-zhyttja-u-starshoklasnykiv-dopomizhnoyi-shkoly.html>
24. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-vidu>
25. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
26. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
27. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
28. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навчально-методичний посібник / Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В.; за наук. ред. О.В. Чеботарьової, О.І. Мякушко. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
29. Кравець Н.П., Палагнюк О.І. Формування почуття патріотизму в розумово відсталих семикласників на уроках української літератури. *Молодий учений*. № 3 (43). Березень, 2017. С. 398–401.
30. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навчально-методичний посібник / авт.: Чеботарьова О.В., Трикоз С.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Королько Н.І., Дмитрієва І.В., Остапенко Л.І., Тарновська Л.І., Гломозда І.В., Чухліб О.А., Стрілець Л.В. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 88 с.
31. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник/ авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко, Н.А. Ярмола та ін.; за ред.: О.В. Чеботарьової. Київ: ІСП НАПН України, 2019. 120 с.
32. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід): навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 108 с.
33. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособие. Донецк, Лебідь, 2002. 327 с.

34. Ляшук О.С. Шляхи реалізації профілактики шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів: комплексний підхід. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: збірник наукових праць. Вип. 16, Кн. 2. С. 241-248. URL: https://lib.iitta.gov.ua/3589/1/lyashu_16_2.pdf
35. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. 164 с.
36. Методика навчання учнів 1-4-х класів спеціальної школи: навчальний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, О.М. Ляшенко, О.М. Опалюк, В.Е. Левицький, О.М. Вержиховська; за заг. ред. О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 312 с.
37. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n132>
38. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи. Додаток до наказу МОН від 23.03.2018 р. № 283. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoji-shkoli>
39. Миронова С.П., Докучина Т.О. Самостійна робота студентів з підготовки до підсумкової атестації за спеціальністю 016 Спеціальна освіта: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 132 с.
40. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
41. Миронова С.П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с.
42. Миронова С.П. Особливості реалізації концепції Нової української школи в освіті дітей з особливими освітніми потребами. *Спеціальна освіта: проблеми та перспективи*: матеріали XIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції 01-02 квітня 2020 р. / за ред. О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С. 98–100.
43. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка–НОВА, 2007. 304 с.
44. Моделювання освітнього простору в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичні рекомендації / укл. Т.В. Деміракі; за заг. ред. В.В. Стойкової. Миколаїв: ОІППО, 2018. 36 с.

45. Навчальні програми для дітей з помірною розумовою відсталістю. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/dlya-ditej-z-pomirnoyu-rozumovoyu-vidstalistyu>
46. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
47. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
48. Нова українська школа: путівник для вчителя 5–6 класів: навчально-методичний посібник / за ред. А.Л. Черній; відп за вип. В.М. Салтишева. Рівне: РОППО, 2022. 168 с.
49. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г., Пасюк С.П. Психологічні аспекти національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку із порушеннями інтелекту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 84. Т. 2. 2021. С. 36–39.
50. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. URL: <http://surl.li/ckqz>
51. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт. кол. О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола; за наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.
52. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 р. № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>
53. Положення про заклад дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2021р. №26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text>
54. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз; за заг. ред. О. Чеботарьової. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
55. Порядок зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти. Наказ МОН України від 01.08.2018 № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18#n20>
56. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (із змінами). Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/530-2019-%D0%BF>

57. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-poryadku-organi-a957>
58. Програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>
59. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/navchalni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>
60. Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників: Наказ МОН України №805 від 09.09.2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-atestaciyu-pedagogichnih-pracivnikov>
61. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
62. Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10#Text>
63. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
64. Про затвердження типових освітніх програм для 1-2 та 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України: Наказ МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/632/9c6/379/6329c6379ad05339839275.pdf>
65. Про затвердження типової освітньої програми для 5-10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами: Наказ МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
66. Проскурняк О.І. Підготовка студентів до організації національно-патріотичного виховання у спеціальних закладах освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 6 (303). 2016. С. 281–286.
67. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія: навчальний посібник / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 220 с.

68. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н.А. Ярмола; за наук. ред. О.В. Чеботарьової Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.
69. Синьов В.М., Боднар В.І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 398 с.
70. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навчальний посібник. Київ: ДІА, 2007. 120 с.
71. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико-орієнтований посібник / за ред. канд. істор. наук І.Г. Єрмакова, канд. психол. наук К.С. Тороп, канд. пед. наук К.В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.
72. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
73. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. Ч. II. 140 с.
74. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання: навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
75. Теорія і практика екологічної освіти: навч. посіб. / уклад.: М.М. Дяченко-Богун, В.В. Оніпко, В.І. Іщенко. Полтава, 2019. 85 с.
76. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Академія. 2000. 542 с.
77. Фокша С. Освітнє середовище Нової української школи (базова середня освіта). URL: <https://znayshov.com/FR/16171/714-84-90.pdf>
78. Чеботарьова О.В., Гладченко І.В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2020. 128 с.
79. Чеботарьова О.В. Теорія і практика трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту: монографія. Київ: Симоненко О.І., 2020. 344 с.
80. Чупахіна С.В. **Формування готовності майбутніх учителів до використання інформаційних технологій в інклюзивному навчанні молодших школярів з ускладненням процесів розвитку і соціалізації:** монографія. Івано-Франківськ, 2020. 402 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абілітація	37
------------	----

Б

Базовий навчальний план	119
Батьківські збори	241
Бесіда	152, 233

В

Важкий ступінь інтелектуального порушення	49
Види інтелектуальних порушень	51
Види оцінювання навчальних досягнень	198
Виховання	37, 222
Вправи	156, 234

Г

Глибокий ступінь інтелектуального порушення	50
Гра	159

Д

Деменція	38, 53
Деменція при гідроцефалії	55
Деменція, що виникла внаслідок менінгоенцефаліту	54
Деменція внаслідок ревматизму ЦНС	55
Демонстрація	155
Державний стандарт спеціальної освіти	38
Дидактика	111
Дидактичні принципи	127
Дистанційне навчання	172
Диференційоване навчання	126
Диференційований підхід	136
Діти з порушеннями психофізичного розвитку	38
Доручення	235

Ж

Життєва компетентність	38
Життєві компетентності школярів з інтелектуальними порушеннями	31

З

Завдання виховання учнів	225
Завдання інклюзивно-ресурсного центру	60
Завдання олігофренопедагогіки	36
Заклади Міністерства освіти і науки	56
Заохочення	235
Зарахування до спеціальних закладів освіти	57
Засоби корекції	107
Затримка психічного розвитку	38

Е

Екологічне виховання	277
Епілептична деменція	54
Естетичне виховання	274
Естетичний розвиток	275

І

Ілюстрація	155
Індивідуальна програма розвитку	38
Індивідуальне навчання	136
Індивідуальний навчальний план	38
Індивідуальний підхід	39, 135
Інклюзивна освіта	39
Інклюзивне навчання	39
Інклюзивно-ресурсний центр	39, 59
Інклюзія	35
Інтелектуальне порушення	39
Інформаційно-комунікаційні технології	45
	164

К

Кадрове забезпечення інклюзивно-ресурсного центру	61
Класифікація олігофренії	51
Ключові компоненти формули НУШ	14
Комплексна оцінка розвитку дитини	39, 63
Компенсація	40
Компетентність	14
Компоненти системи корекційно-розвиткової роботи	102
Кооперативне навчання	161
Корекційна андрогогіка	35
Корекційна психопедагогіка	35, 40
Корекційна спрямованість виховання	40
Корекційна спрямованість навчання	40
Корекційно-розвиткова робота	40, 102
Корекційно-розвитковий складник освітньої програми	40
Корекція	41
	327

Л

Лабораторні роботи	158
Легкі порушення інтелектуального розвитку	47

М

Мета дошкільного виховання	75
Мета освіти	13
Методи виховання	231
Методи навчання	41, 146
Методи наукових досліджень	37
Методична робота	309
Моральне виховання	253

Н

Навчально-реабілітаційний центр	87
Навчання	41
Наочні методи навчання	153
Напрями проведення комплексної оцінки	65
Науково-методична робота	41
Національно-патріотичне виховання	247
Неускладнена олігофренія	52
Нова українська школа	12

О

Об'єкти оцінювання навчальних досягнень	199
Олігофренія	41, 51
Олігофренія з порушеннями зорового сприймання і просторової орієнтації	53
Олігофренія з руховими порушеннями	53
Олігофренія, ускладнена порушенням динаміки нервових процесів	52
Олігофренія, ускладнена психопатоподібним або лобним синдромом	52
Олігофренопедагог	41
Олігофренопедагогіка	34, 35, 41
Освіта	41
Освітня програма	85, 90
Основні напрями виховання школярів	225
Особа з особливими освітніми потребами	42

П

Патріотизм	247
Педагогічна рада	297
Педагогічна технологія	42

Переконання	232
Підручник	125
Показ	155
Покарання	235
Помірний ступінь інтелектуального порушення	48
Портфоліо	205
Порушення пізнавальної діяльності	39
Пояснення	151, 232
Правове виховання	256
Практична діяльність виробничого характеру	158
Практичні методи навчання	156
Предмет дидактики	112
Привчання	234
Принципи виховання	226
Принципи корекційно-розвиткової роботи	42, 103
Принципи навчання	42
Проблемне навчання	160
Програма розвитку дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями	76
Професійна орієнтація	263
Профорієнтаційна робота	263
Процес навчання	113
Психолого-педагогічний консилиум	69
Психолого-педагогічний супровід	42

Р

Ранкові зустрічі	24
Рання корекційно-педагогічна допомога	42
Реабілітаційне відділення	92
Реабілітація	42
Рівень підтримки в освітньому процесі	42
Робота з друктованими текстами	153
Розвиток	43
Розповідь	151, 232
Рольова гра	234

С

Самопідготовка	213
Самостійна робота учнів	217
Свідоцтво досягнень	208
Сімейне виховання	237
Словесні методи навчання	150
Соціалізація	43
Спеціальна дидактика	43
Спеціальна освіта	43
Спеціальна школа	81

Спеціальний педагог	43
Спостереження	155
Статеве виховання	280
Структура навчальної діяльності учнів	115
Структура порушення інтелектуального розвитку	100
Структура уроку	181
Ступені інтелектуальних порушень	47

Т

Типи домашніх завдань	218
Типи уроків	188
Травматична деменція	53
Трудове виховання	262
Трудове навчання	261

У

Урок	176
------	-----

Ф

Формувальне оцінювання	203
Формування	43
Функції оцінювання і контролю навчальних досягнень учнів	198
Функції психолого-педагогічного консилиуму	70

Ш

Шизофренічна деменція	54
-----------------------	----

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

	Б		Л
Басалюк Н.	311	Липа В.	128
Блеч Г.	29	Ляшенко О.	214
Бобренко І.	29		
Бондар В.	102	М	
Боряк О.	171	Матвєєва М.	128
		Мерсіянова Г.	128
		Миронова С.	102, 128
		Мякушко О.	29
		Н	
В		Нізевич О. (Гаяш О.)	161
Валько Т.	285		
Виготський Л.	100, 106, 131, 223, 229, 242		
		П	
Г		Певзнер М.	51
Гаврилов О.	97, 98	Перовський С.	148
Галузинський В.	127, 128	Плешканівська Г.	214
Гладченко І.	29, 113, 159	Подласий І.	127
Голант Є.	148		
Граборов О.	128		
		С	
Д		Синьов В.	35, 102, 116, 128
Дістервег Ф.	128	Сухіна І.	29
Докучина Т.	229		
Дульнев Г.	128		
		Т	
Є		Трикоз С.	29
Євтух М.	127, 128		
Єременко І.Г.	102, 128, 214	Ф	
		Фіцула М.	127
		Ч	
К		Чеботарьова О.	29, 113, 159
Кириленко С.	282		
Коган О.	266, 267		
Коваль Н.	251		
Коломинський Н.	244		
Коменський Я.	128, 129	Я	
Король О.	171	Ярмола Н.	29
Косенко Ю.	171		

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

МИРОНОВА Світлана Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ЧОПК Олена Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА. ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА

ПІДРУЧНИК

Видання друге, перероблене та доповнене

Підписано до друку 6.07.2023 р. Гарнітура «Петербург».
Папір офсетний. Друк різнографічний. Формат 60×84/16.
Умовн. друк. арк. 19,3. Обл.-вид. арк. 16,3.
Тираж 100. Зам. № 1048.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.